

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK ATASÖZLERİNDE GEÇEN HAYVAN ADLARINA GÖRE
KAVRAM PROFİLLERİ (*BÖLGE AĞIZLARINDA ATASÖZLERİ VE*
***DEYİMLER* ADLI ESER ÖRNEKLEMİNDE)**

Ömer Anıl DÜŞMEZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adana/2014

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK ATASÖZLERİNDE GEÇEN HAYVAN ADLARINA GÖRE
KAVRAM PROFİLLERİ (*BÖLGE AĞIZLARINDA ATASÖZLERİ VE*
***DEYİMLER* ADLI ESER ÖRNEKLEMİNDE)**

Ömer Anıl DÜŞMEZ

Danışman
Doç. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adana/2014

ukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu alışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN (Danışman)

ye: Prof. Dr. Mehmet ÖZMEN

ye: Yrd. Doç. Dr. Turgay SEBZECİOĞLU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

...../...../2014

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt NAL

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, izelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

TÜRK ATASÖZLERİNDE GEÇEN HAYVAN ADLARINA GÖRE KAVRAM PROFİLLERİ (*BÖLGE AĞIZLARINDA ATASÖZLERİ VE DEYİMLER ADLI ESER ÖRNEKLEMİNDE*)

Ömer Anıl DÜŞMEZ

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Danışman: Doç. Dr. Muna Yüceol ÖZEZEN

Eylül 2014, 256 sayfa

Çalışmamızda Türkiye Türkçesi bölge ağızlarında içinde hayvan adı geçen atasözleri taranmıştır. Çalışmamızın amacı, içinde hayvan adı geçen atasözlerini *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge*'ler bakımından inceleyerek Türk kültüründe, Türk bilişsel yapısında hayvanların yerini belirleyerek ortaya çıkan *kavram profillerini* göstermektir.

Çalışmamızın giriş bölümünde konu, amaç, kapsam, malzeme ve kullanılan yöntemle ilgili bilgiler verildikten sonra, temel malzememiz olan atasözleri ve atasözlerinin Türk kültürünün yapısal çözümlemesindeki yeri ve önemi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge* terimleri hakkında gerekli açıklamalar yapılmıştır.

İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümler, tezimizin ana kısımlarını oluşturmaktadır. Bu bölümlerde, Türkiye Türkçesi bölge ağızlarında içinde hayvan adı geçen atasözleri sıralanmış, hayvan adlarıyla ilgili kökenbilgisel bilgiler verilmiş ve incelenen atasözlerinde hayvan adlarının kullanım sıklıkları belirlenmiştir. Bu atasözleri daha sonra *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge* bakımından incelenip sınıflandırılmıştır. *Kavram profilleri* hakkında açıklama yapıldıktan sonra belirlenen *kavram profilleri* şekillerle görselleştirilmiştir.

Değerlendirme ve sonuç bölümünde elde edilen bulgular sıralanmıştır. Gerekli görülen yerlerde tablolar ve şekillerden yararlanılarak yorumlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, hayvan adı, eşdizimlilik, kavram profili, dil-kültür ilişkisi.

ABSTRACT

THE CONCEPT PROFILES IN TURKISH PROVERBS ACCORDING TO INCLUDE ANIMAL NAMES (IN THE SAMPLE OF THE DİCTIONARY NAMED *BÖLGE AĞIZLARINDA ATASÖZLERİ VE DEYİMLER*)

Ömer Anıl DÜŞMEZ

Master Thesis, Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Muna Yüceol ÖZEZEN

September 2014, 256 pages

In our study, the proverbs in which the names of animals are mentioned in the local dialects of Turkey Turkish have been scanned. The aims of our study are to identify the place of the animals in Turkish culture and *cognitive structure* by examining the proverbs in which the names of animals are mentioned in terms of *the collocation*, *contrative co-occurrence* and *the disjunctive items* and to show the *concept profiles* that come out.

In the introduction of our study, the information about the proverbs which are our basic materials and the situation and importance of the proverbs in the structural analysis of Turkish culture have been given subsequently the information about the subject, the purpose, the scope, the material and the method that is used. Subsequently, the necessary clarifications about the terms of *the collocation*, *contrative co-occurrence* and *the disjunctive items* have been given.

The second, third and fourth chapters constitute the main parts of our thesis. In these chapters, the proverbs in which the names of animals are mentioned in the local dialects of Turkey Turkish have been classified, the etymological knowledge about the animal names has been given and the frequency of use of the names of the animals in the proverbs which have been investigated has been identified. Subsequently, these proverbs have been examined in terms of *the collocation*, *contrative co-occurrence* and *the disjunctive items* and they have been classified. After making a statement about the *concept profiles*, the determined *concept profiles* have been visualized by diagrams. In the assessment and the conclusion chapters, the acquired evidences have been listed. Where necessary, comments have been made by using charts and diagrams.

Key Words: Proverbs, the animal name, the collocation, the concept profile, language-culture relation.

ÖNSÖZ

Kültür, pek çok kurucu unsurun bir araya gelmesiyle oluşan, süregelen ancak dinamik bir yapıdır. Metaforik bir dille söylemek gerekirse, kültür, sahibi toplum olan, geniş, içinde renkli çiçeklerin olduğu bir çiçek bahçesi gibidir. Türk kültürünün de oldukça renkli bir bahçesinin olduğunda kuşku yoktur. Bu bahçenin renklerinden biri de Türklerin uzun yüzyıllar boyunca yaşamlarının merkezinde bulunan hayvancılıkla biçimlenen kavram dünyasıdır. Atasözlerine yansıyan hayvan adları, *bit*'ten *fil*'e çok geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır ve bir ressamın paletindeki renkler gibi kültürün renklenmesine katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmada, bölge ağızlarındaki atasözlerinde kullanılan hayvan adlarının incelenmesinden yola çıkılarak bu hayvan adlarının kullanım sıklıkları belirlenmiş, ardından belirlenen hayvan adları *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik* öge bakımından incelenerek Türklerin bilişsel yapısındaki *kavram profilleri* belirlenmeye çalışılmıştır. Belirlenen *kavram profilleri*yle Türklerin kavram dünyaları üzerinde durularak hem hangi hayvanın ne ile eşdeğer ya da karşıt tutulduğu, hangi hayvana hangi anlamın ya da anlamların yüklendiği belirlenmiş hem de kültür tarihi araştırmalarına katkıda bulunularak kültür bahçesinin renginin biraz daha açığa çıkmasına yardımcı olunmaya çalışılmıştır.

Çalışmam boyunca bana yardımcı olan, zamanını, ilgisini ve bilgisini cömertçe paylaşan danışmanım Doç. Dr. Muna Yüceol Özezen'e çok teşekkür ederim. Ayrıca araştırmalarım sırasındaki yardımlarından dolayı Prof. Dr. Ayşehan Deniz Abik'e, tezimin yazım süreci boyunca bana destek veren Çiğdem Kalegeri'ye, özellikle tezimdeki tablo ve grafiklerin çiziminde bana yardımcı olan Emin Alkan'a ve her zaman desteğini hissettiğim annem Elife Alptekin'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ömer Anıl DÜŞMEZ

Adana, 2014

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Tanıtımı	1
1.1.1. Konu	1
1.1.2. Amaç Ve Kapsam	2
1.1.3. Malzeme.....	3
1.1.4. Yöntem	3
1.2. Atasözleri Ve Atasözlerinin Türk Kültürünün Yapısal Çözümlemesindeki Yeri ve Önemi Üzerine	6
1.3. Eşdizimlilik, Karşıtdizimlilik, Seçimlik Öge ve Kavram Profili Terimleri Üzerine ...	12

BÖLÜM II

BÖLGE AĞIZLARINDAKİ ATASÖZLERİNDE GEÇEN HAYVAN ADLARININ KÖKENBİLGİSEL ÖZELLİKLERİ VE SIKLIKLARI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.1. İçinde Belirli Bir Hayvan Adı Geçen Atasözleri	21
2.1.1. Omurgasızlar (<i>Invertebrata</i>)	21
2.1.1.1. Eklem Bacaklılar (<i>Arthropoda</i>) Şubesi.....	21
2.1.1.1.1. Arıgiller (<i>Apoidea</i>) Familyası: Arı	21

2.1.1.1.2. Atsineğigiller (<i>Oestriade</i>) Familyası	22
2.1.1.1.2.1. Atsineği	22
2.1.1.1.2.2. Böğlek	23
2.1.1.1.3. Bitgiller (<i>Pediculidae</i>) Familyası.....	23
2.1.1.1.3.1. Bit.....	23
2.1.1.1.3.2. Yavşak	24
2.1.1.1.4. Böcekler (<i>Insecta</i>) Sınıfı: Böcü / Bökük.....	24
2.1.1.1.5. Karıncalar (<i>Formicidae</i>) Familyası: Karınca.....	25
2.1.1.1.6. Kelebekgiller (<i>Hesperioidea</i>) Familyası: Epelek	26
2.1.1.1.7. Kınkanatlılar (<i>Scarabidae</i>) Familyası.....	26
2.1.1.1.7.1. Bokböcüğü	26
2.1.1.1.7.2. Osurganböcüsü.....	27
2.1.1.1.8. Örümcekgiller (<i>Arachnida</i>) Familyası.....	27
2.1.1.1.8.1. Böy	27
2.1.1.1.8.2. Kene	27
2.1.1.1.9. Tosböceğigiller (<i>Anobiidae</i>) Familyası: Kurt (Ağaç Kurdu).....	28
2.1.1.1.10. Sinekgiller (<i>Culicidae</i>) Familyası: Sinek.....	28
2.1.1.1.11. Yengeçler (<i>Malacostraca</i>) Sınıfı: Yengeç.....	29
2.1.1.2. Solucanlar (<i>Platyhelminthes</i>) Şubesi: Solucan	29
2.1.1.3. Yumuşakçalar (<i>Mollusca</i>) Şubesi: Fişkene / Salyangoz.....	30
2.1.2. Omurgalılar (<i>Vertebrata</i>).....	30
2.1.2.1. Balıklar (<i>Pisces</i>) Sınıfı	30
2.1.2.1.1. Hayvan Adı Olarak Balık	30
2.1.2.1.2. Hamsigiller (<i>Clupeidae</i>) Familyası: Hamsi	32
2.1.2.2. İki Yaşamlılar (<i>Amphibia</i>) Sınıfı	32
2.1.2.2.1. Kurbağagiller (<i>Batrachia</i>) Familyası: Kurbağa.....	32
2.1.2.3. Sürüngenler (<i>Reptilia</i>) Sınıfı	33
2.1.2.3.1. Kaplumbağagiller (<i>Emydidae</i>) Familyası: Kaplumbağa / Tosbağa.....	33
2.1.2.3.2. Kertenkelegiller (<i>Lacertidae</i>) Familyası: Kertenkele	34
2.1.2.3.3. Yılanlar (<i>Ophidia</i>) Familyası: Yılan.....	34
2.1.2.4. Kuşlar (<i>Aves</i>) Sınıfı	36
2.1.2.4.1. Hayvan Adı Olarak Kuş.....	36
2.1.2.4.2. Atmacagiller (<i>Accipitrinae</i>) Familyası	38

2.1.2.4.2.1. Atmaca	38
2.1.2.4.2.2. Şahin	39
2.1.2.4.3. Baykuşgiller (<i>Strigidae</i>) Familyası: Baykuş / Kuku / Yapalak	39
2.1.2.4.4. Karatavukgiller (<i>Turdidae</i>) Familyası	40
2.1.2.4.4.1. Bülbül	40
2.1.2.4.4.2. Karatavuk	41
2.1.2.4.5. Kargagiller (<i>Corvidae</i>) Familyası	41
2.1.2.4.5.1. Culu	41
2.1.2.4.5.2. Karga	41
2.1.2.4.5.3. Kuzgun	43
2.1.2.4.5.4. Saksâğan	43
2.1.2.4.6. Kırlangıçgiller (<i>Hirundinidae</i>) Familyası: Kırlangıç	44
2.1.2.4.7. Ördekgiller (<i>Anatidae</i>) Familyası	45
2.1.2.4.7.1. Kaz	45
2.1.2.4.7.2. Ördek	45
2.1.2.4.8. Serçeğiller (<i>Passeridae</i>) Familyası: Serçe	46
2.1.2.4.9. Sülüngiller (<i>Phasianidae</i>) Familyası	47
2.1.2.4.9.1. Cıvcıv / Cücük / Cüce	47
2.1.2.4.9.2. Horoz	48
2.1.2.4.9.3. Keklik	49
2.1.2.4.9.4. Piliç / Tavuk	50
2.1.2.4.10. Turnagiller (<i>Griidae</i>) Familyası: Turna	52
2.1.2.5. Memeliler (<i>Mammalia</i>) Sınıfı	53
2.1.2.5.1. Atgiller (<i>Equidae</i>) Familyası	53
2.1.2.5.1.1. At	53
2.1.2.5.1.2. Aygır	63
2.1.2.5.1.3. Beygir	63
2.1.2.5.1.4. Doru	64
2.1.2.5.1.5. Eşek	65
2.1.2.5.1.6. Kısarak	71
2.1.2.5.1.7. Kulun	72
2.1.2.5.1.8. Sıpa	72
2.1.2.5.1.9. Tay	73

2.1.2.5.2. Ayıgiller (<i>Ursidae</i>) Familyası: Ayı.....	74
2.1.2.5.3. Devegiller (<i>Camelidae</i>) Familyası.....	75
2.1.2.5.3.1. Deve.....	75
2.1.2.5.3.2. Dorum.....	79
2.1.2.5.3.3. Köşek.....	79
2.1.2.5.3.4. Lök.....	80
2.1.2.5.4. Domuzgiller (<i>Suidae</i>) Familyası.....	80
2.1.2.5.4.1. Canavar / Domuz / Hınzır.....	80
2.1.2.5.4.2. Poza.....	83
2.1.2.5.5. Filgiller (<i>Elephantidae</i>) Familyası: Fil.....	83
2.1.2.5.6. Gergedangiller (<i>Rhinocerotidae</i>) Familyası: Gergedan.....	83
2.1.2.5.7. Geyikgiller (<i>Cervidae</i>) Familyası: Geyik.....	84
2.1.2.5.8. Keçigiller-Koyungiller (<i>Caprinae</i>) Familyası.....	85
2.1.2.5.8.1. Çebiş / Erkeç / Keçi / Teke.....	85
2.1.2.5.8.2. Koç.....	88
2.1.2.5.8.3. Koyun / Şişek.....	89
2.1.2.5.8.4. Kuzu / Toklu.....	93
2.1.2.5.8.5. Oğlak.....	95
2.1.2.5.9. Kedigiller (<i>Felidae</i>) Familyası.....	95
2.1.2.5.9.1. Arslan / Aslan.....	95
2.1.2.5.9.2. Kedi / Pisik.....	98
2.1.2.5.9.3. Öşek.....	99
2.1.2.5.10. Kirpigiller (<i>Erinaceidae</i>) Familyası: Kirpi.....	99
2.1.2.5.11. Köpekgiller (<i>Candidae</i>) Familyası.....	99
2.1.2.5.11.1. Bocu / Tazı.....	99
2.1.2.5.11.2. Çakal.....	101
2.1.2.5.11.3. Çomar / İt / Kancık / Köpek.....	101
2.1.2.5.11.4. Enik / Kçük.....	112
2.1.2.5.11.5. Kurt.....	113
2.1.2.5.11.6. Tilki.....	116
2.1.2.5.12. Maymungiller (<i>Cercopithecidae</i>) Familyası: Maymun.....	117
2.1.2.5.13. Sansargiller (<i>Mustelidae</i>) Familyası: Porsuk.....	118
2.1.2.5.14. Sığangiller (<i>Muridae</i>) Familyası: Fare / Sığan.....	120
2.1.2.5.15. Sığırgiller (<i>Bovinae</i>) Familyası.....	120

2.1.2.5.15.1. Boğa / Tosun.....	121
2.1.2.5.15.2. Buzağı	122
2.1.2.5.15.3. Camız	122
2.1.2.5.15.4. Dana	122
2.1.2.5.15.5. Davar.....	124
2.1.2.5.15.6. Etlik.....	124
2.1.2.5.15.7. İnek	125
2.1.2.5.15.8. Katır	126
2.1.2.5.15.9. Öküz.....	127
2.1.2.5.15.10. Sığır.....	130
2.1.2.5.16. Tavşangiller (<i>Leporidae</i>) Familyası: Tavşan	131
2.1.2.5.17. Yunusgiller (<i>Delphinidae</i>) Familyası: Yunus.....	132
2.2. İçinde Hayvan Adı Geçen Atasözleri	133
2.3. Hayvanlarla İlgili Topluluk Adları	134
2.3.1. Davar.....	134
2.3.2. Hergele.....	134
2.3.3. Katar.....	135
2.3.4. Sürü	135

BÖLÜM III

BÖLGE AĞIZLARINDAKİ ATASÖZLERİNDE *BAKİŞİMLİLİK*

3.1. Tek Yargılı Atasözlerdeki Eşdizimlilikler ve Karşıtdizimlilikler	155
3.1.1. Tek Yargılı Atasözlerdeki Eşdizimlilikler	155
3.1.2. Tek Yargılı Atasözlerdeki Karşıtdizimlilikler	158
3.2. İki Yargılı Atasözlerdeki Eşdizimlilikler ve Karşıtdizimlilikler	159
3.2.1. İki Yargılı Atasözlerdeki Eşdizimlilikler	159
3.2.2. İki Yargılı Atasözlerdeki Karşıtdizimlilikler	175
3.3. Üç Ya Da Daha Fazla Yargılı Atasözlerdeki Eşdizimlilikler ve Karşıtdizimlilikler	181
3.3.1. Üç Ya Da Daha Fazla Yargılı Atasözlerdeki Eşdizimlilikler	181
3.3.2. Üç Ya Da Daha Fazla Yargılı Atasözlerdeki Karşıtdizimlilikler	185
3.4. Seçimlik Ögeler	193

BÖLÜM IV

BÖLGE AĞIZLARINDA İÇİNDE HAYVAN ADI GEÇEN ATASÖZLERİNDE GÖRÜLEN <i>KAVRAM PROFİLLERİ</i>.....	227
--	------------

BÖLÜM V

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	241
KAYNAKÇA.....	246
SÖZLÜK.....	251
ÖZGEÇMİŞ	256

KISALTMALAR

Ada.	: Adana
Adı.	: Adıyaman
Af.	: Afyonkarahisar
Ağ.	: Ağrı
Ama.	: Amasya
Ank.	: Ankara
Ant.	: Antalya
Ar.	: Artvin
Ay.	: Aydın
Ba.	: Balıkesir
bk.	: Bakınız.
Bil.	: Bilecik
Blk.	: Balkarca
Bn.	: Bingöl
Bt.	: Batman
Bo.	: Bolu
Brd.	: Burdur
Brs.	: Bursa
Çkl.	: Çanakkale
Çkr.	: Çankırı
Çr.	: Çorum
Dz.	: Denizli
Dy.	: Diyarbakır
Ed.	: Edirne
El.	: Elazığ
Ezc.	: Erzincan
Ezm.	: Erzurum
Es.	: Eskişehir
Gaz.	: Gaziantep
Gr.	: Giresun
Gm.	: Gümüşhane

Hak.	: Hakkari
Hak.	: Hakaşça
Hat.	: Hatay
Isp.	: Isparta
Ist.	: İstanbul
İç.	: İçel
İz.	: İzmir
Kc.	: Kocaeli
Kn.	: Konya
KKlp.	: Kara Kalpakça
Kr.	: Kars
Krg.	: Kırgızca
Krk.	: Kırklareli
Krş.	: Kırşehir
Ks.	: Kastamonu
Kü.	: Kütahya
Ky.	: Kayseri
Kzk.	: Kazakça
MI.	: Malatya
Mn.	: Manisa
Mr.	: Maraş
Moğ.	: Moğolca
Mş.	: Muş
Nğ.	: Niğde
Nog.	: Nogayca
Nş.	: Nevşehir
Or.	: Ordu
Rz.	: Rize
s.	: Sayfa
Sk.	: Sakarya
Sm.	: Samsun
Sn.	: Sinop
Sr.	: Siirt
Sv.	: Sivas

Sag.	: Sagayca
Şor.	: Şorca
TDK	: Türk Dil Kurumu
Tn.	: Tunceli
To.	: Tokat
Tr.	: Trabzon
TTü	: Türkiye Türkçesi
Tuv.	: Tuvaca
Tü	: Türkçe
Ur.	: Urfa
Uş.	: Uşak
vb.	: Ve benzeri.
Vn.	: Van
Yz.	: Yozgat
Zn.	: Zonguldak

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Bölge Ağızlarındaki Atasözlerinde Geçen Omurgasız Hayvan Adları	136
Tablo 2. Bölge Ağızlarındaki Atasözlerinde Geçen Omurgalı Hayvan Adları	137
Tablo 3. Atgiller (<i>Equidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	138
Tablo 4. Atmacagiller (<i>Accipitrinae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	139
Tablo 5. Atsineğigiller (<i>Oestriade</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	139
Tablo 6. Baykuşgiller (<i>Strigiade</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	140
Tablo 7. Bitgiller (<i>Pediculidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	141
Tablo 8. Devegiller (<i>Camelidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	142
Tablo 9. Domuzgiller (<i>Suidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	143
Tablo 10. Kaplumbağagiller (<i>Emydidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	144
Tablo 11. Karatavukgiller (<i>Turdidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	144
Tablo 12. Kargagiller (<i>Corvidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	145
Tablo 13. Keçigiller (<i>Caprinae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	146
Tablo 14. Kedigiller (<i>Felidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	147
Tablo 15. Kınkanatlılar (<i>Scarabaeidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	148
Tablo 16. Köpekgiller (<i>Candidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	149

Tablo 17. Ördekgiller (<i>Anatidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	150
Tablo 18. Salyangozgiller (<i>Helicidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	150
Tablo 19. Sıçangiller (<i>Muridae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	151
Tablo 20. Sığırgiller (<i>Bovinae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	152
Tablo 21. Sülüngiller (<i>Phasianidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri	153
Tablo 22. Bölge Ağızlarındaki Atasözlerinde Geçen Hayvan Adlarının Eşdizimleri Ve Karşıtdizimleri	188

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Atgiller (<i>Equidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarınınve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	138
Şekil 2. Atmacagiller (<i>Accipitrinae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	139
Şekil 3. Atsineğigiller (<i>Oestriade</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	140
Şekil 4. Baykuşgiller (<i>Strigiade</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	141
Şekil 5. Bitgiller (<i>Pediculidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	141
Şekil 6. Devegiller (<i>Camelidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	142
Şekil 7. Domuzgiller (<i>Suidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	143
Şekil 8. Kaplumbağagiller (<i>Emydidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	144
Şekil 9. Karatavukgiller (<i>Turdidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	145
Şekil 10. Kargagiller (<i>Corvidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	145
Şekil 11. Keçigiller (<i>Caprinae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	146
Şekil 12. Kedigiller (<i>Felidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	147
Şekil 13. Kınkanatlılar (<i>Scarabaeidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	148
Şekil 14. Köpekgiller (<i>Candidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	149
Şekil 15. Ördekgiller (<i>Anatidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafikselsel Gösterimi.....	150

Şekil 16. Salyangozgiller (<i>Helicidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafiksel Gösterimi.....	151
Şekil 17. Sıçangiller (<i>Muridae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafiksel Gösterimi.....	152
Şekil 18. Sığırgiller (<i>Bovinae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafiksel Gösterimi.....	153
Şekil 19. Sülüngiller (<i>Phasianidae</i>) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayılarının ve Sıklıklarının Grafiksel Gösterimi.....	154
Şekil 20. Acemilik/Acemi Olma Profili	227
Şekil 21. Açlık Profili	228
Şekil 22. Ana/Analık Profili	228
Şekil 23. Araç Olma Profili	228
Şekil 24. Azgınlık/Azgın Olma Profili	228
Şekil 25. Bahar Profili	229
Şekil 26. Belirsizlik Profili	229
Şekil 27. Bilinçsizlik/Beceriksizlik Profili	229
Şekil 28. Birlik/Güç Birliği Profili	229
Şekil 29. Büyüklük (Boyut Bakımından) Profili	229
Şekil 30. Can/Canlılık Profili	230
Şekil 31. Cesaret Profili.....	230
Şekil 32. Çalışkanlık Profili	230
Şekil 33. Değersizlik/Önemsizlik Profili.....	230
Şekil 34. Delilik/Deli Olma Profili.....	231
Şekil 35. Devlet (Şans) Profili.....	231
Şekil 36. Dilek Profili.....	231
Şekil 37. Dirençsizlik/Savunmasızlık Profili	231
Şekil 38. Dişi(l)lik Profili.....	232
Şekil 39. Düşmanlık Profili	232
Şekil 40. Er(il)lik Profili.....	232
Şekil 41. Evlat Sevgisi Profili	233
Şekil 42. Güçlülük Profili.....	233
Şekil 43. Güvensizlik/Tehlike/Zarar Verme Profili	233
Şekil 44. Hareket Halinde Olma Profili	234
Şekil 45. Haylazlık Profili	234

Şekil 46. İleri Görüşlülük/Planlı Olma Profili.....	234
Şekil 47. Kabalık Profili	234
Şekil 48. Komşu/Komşuluk Profili	235
Şekil 49. Korkaklık Profili	235
Şekil 50. Kurnazlık Profili	235
Şekil 51. Küçüklük (Boyut Bakımından) Profili	235
Şekil 52. Maddi Değer/Paha Profili.....	236
Şekil 53. Nankörlük Profili.....	236
Şekil 54. Ortaklık Profili	236
Şekil 55. Otorite Profili	236
Şekil 56. Önemlilik/Değerlilik Profili	237
Şekil 57. Sahipsizlik Profili	237
Şekil 58. Savaş/Yiğitlik Profili.....	237
Şekil 59. Sonuç/Ürün Profili	238
Şekil 60. Tembellik Profili	238
Şekil 61. Uğursuzluk Profili	238
Şekil 62. Üretim Profili	238
Şekil 63. Yabancı (El) Profili	239
Şekil 64. Yalan Profili	239
Şekil 65. Yarar/İyilik/İşlevsellik Profili	239
Şekil 66. Yararsızlık Profili	239
Şekil 67. Yaşamsallık Profili	240
Şekil 68. Yaz Profili	240
Şekil 69. Yurt Profili	240

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Tanıtımı

1.1.1. Konu

Türklerin yaşamında hayvanların ve hayvancılığın önemli bir yeri vardır. Bilindiği gibi eski Türklerde ekonominin temelinde özellikle küçükbaş hayvancılık yer almaktaydı. Hatta, İ. Kafesoğlu, Türk kültür yaşamının en önemli belirleyici unsurları olarak *at* ve *koyunu* göstermektedir (1989, s. 304). Günümüzde değişen yaşam şartlarıyla hayvancılık geçim uğraşları arasında geri plana düşmüş gibi görünmektedir. Buna rağmen hayvancılık, Türklerin günlük yaşamlarının önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Bunu, çağdaş kent ortamlarında da *tavuk*, *koyun* vb. besleme çabalarından anlamak mümkündür. Bir zamanlar yaşamın merkezinde yer alan hayvancılıkla ilgili terminoloji, özellikle besi hayvanlarının adları sözlü kültürün taşıyıcısı olan atasözlerine de yansımıştır. Bu durum, gerek dilbilimde gerekse başka bazı toplumbilimsel çalışma alanlarında (halkbilimi, kültür tarihi, tarih, toplumbilim, etnoloji vb.) neredeyse genel bir yasaya dönüşmüş olan şu önermeyi de doğrulamaktadır: Dil, kültüre yansıdığı ve kültüre yön verdiği gibi, kültür de dile yansır ve ona yön verir. Ayrıca göçebe yaşamın etkisiyle doğayla sürekli etkileşim içinde olan Türklerin göçer yaşamın merkezinde yer alan hayvanların dışındaki bazı hayvan adlarını da (*yılan*, *bit*, *maymun* gibi) atasözlerine taşıdıkları görülmektedir. Bu nedenle, Türk atasözlerini incelediğimizde bu atasözlerine yansıyan dil malzemesi olarak hayvan türleri geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır.

Atasözleri, kültürün sözlü taşıyıcılarıdır. Ş. Turan, *Türk Kültür Tarihi* adlı çalışmasında, *Türk kültürü* ve *Türkiye kültürü* kavramlarını birbirinden ayırmakla birlikte, süreğenlik özelliği bakımından her dönem kültürünün bir önceki dönem kültürüyle bir sentez oluşturduğunu vurgulamaktadır (1990, s. 41-42). Buna göre, çağlar öncesinin yaşam deneyimlerinin günümüze kadar uzanmış biçimi olan atasözleri de hem genel Türk kültürü hem de Türkiye kültürü hakkında fikir vericidir. Bu önemi bakımından, kendine özgü özellikleri olan atasözleri üzerine bugüne kadar çok sayıda araştırma ve tanımlama yapılmıştır.

Hayvan adları, dil araştırmacılarının her zaman ilgisini çeken bir konu olmuştur. Bu çalışmanın da odağına hayvan adları alınmıştır. Hayvan adlarının ilk bakışta kökenbilgisel değeri dışında başka anlamsal ve kavramsal değeri yok gibi görünür. Bu noktada R. Williams'ın şu açıklaması dikkate değerdir:

Sözcüğün kökenlerine başvurarak “asıl” veya “kesin” anlamından bahsetmek yaygın bir pratiktir. Klasik eğitimin, özellikle de sözlüklerin tek bir tanımlama işlevi yorumuyla birlikte, sonuçlarından biri; sözcüklere karşı en iyi deyimle kutsal diye adlandırılacak bir yaklaşım ve buna bağlı olarak çağdaş, kaba, yanlış anlama ve yanlış kullanım şikâyetlerini üretmektedir. Sözcüklerin asıl anlamları daima ilginçtir. Fakat genelde daha ilginç olanı, sonraki dönüşümdür (2012, s. 28).

Buna göre, hayvan adları da ilk anlamları bakımından ilginç ya da az ilginç; fakat sonraki anlamsal ya da kavramsal dönüşümleri ve gönderimleri açısından son derece ilginçtir. Örnek olarak *arı*'ya çalışkanlık, *aslan*'a güçlülük, *tilki*'ye kurnazlık göndermelerinin yapılmasını gösterebiliriz.

Bu çalışmada da hayvan adlarının Türkiye Türkçesi bölge ağızlarındaki atasözlerine nasıl yansıdığı ve hangi sıklıkla kullanıldıkları incelenerek bu adların Türklerin bilişsel yapısına nasıl yansıdığı belirlenmeye çalışılacaktır. Başka bir deyişle, hayvan adlarının yukarıda belirtilen “daha ilginç” özellikleri tespit edilecektir. Çalışmanın sonunda, incelenen örneklerden yola çıkılarak Türklerin bilişsel *kavram profillerinde* hayvanların yerini gösteren şekiller oluşturulacaktır.

1.1.2. Amaç Ve Kapsam

Bu çalışmada, çeşitli dilbilim alanlarının son zamanlarda ilgi çeken araştırma konularından olan *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge* kavramları esas alınmıştır. Çalışmada, öncelikle çeşitli görünümüleriyle *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge* terimleri üzerinde durulacak, ardından *kavramsal eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge* olguları Türkiye Türkçesi bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adları üzerinden incelenecektir. Böylelikle Türklerin *kavram profillerinde* hayvanların yerinin belirlenmesine katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın tamamlanmasıyla, atasözleri üzerinden bölge ağızlarının düşünce ve mecaz dünyasının genel görünümüleri ortaya çıkacak ve hangi hayvanın hangi kavramı ya da kavramları karşıladığını göstermek mümkün olacaktır. Bu uygulamaya ek olarak, incelenen atasözlerinde geçen hayvan adlarının tarihsel ve kökenbilgisel görünümüne de yeri geldikçe göndermelerde bulunulacaktır.

Çalışmamızda, bu amacımız doğrultusunda, aşağıda sıralanan soruları yanıtlamaya çalıştık:

- *Eşdizimliliğe* göre sözcükler arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Atasözlerinin Türk kültürünün yapısal çözümlemesindeki yeri ve önemi nedir?
- Bölge ağızlarındaki atasözlerinde hangi hayvan adları kullanılmıştır?
- Bölge ağızlarındaki atasözlerinde hangi hayvan adı hangi sıklıkta kullanılmıştır?
- Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *eşdizimlilik* var mıdır?
- Bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adlarıyla Türkler nasıl ya da hangi *kavram profillerini* oluşturmuşlardır?
- Bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adlarının Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine uzanan dönemdeki değişimi nasıl olmuştur?

1.1.3. Malzeme

Çalışmamızda malzeme olarak 1996 yılında Türk Dil Kurumu'nun iki cilt olarak yayımladığı *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı sözlüğü kullandık. Malzeme olarak bu sözlüğü seçmemizde bölge ağızlarındaki atasözlerinde *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik* öge örneklerini bularak *kavram profillerini* belirlemeyi amaçlamamız etkili oldu. Bir yüksek lisans çalışmasının sınırlılıklarını göz önüne alarak çalışmanın amaçlanan zamanda bitirilmesi için malzememizi bölge ağızlarında içinde hayvan adı geçen atasözleriyle sınırlandırdık.

1.1.4. Yöntem

Tezimizde, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı sözlüğün her iki cildindeki “Atasözleri” bölümünü tarayarak içinde hayvan adı geçen atasözlerini belirledik. Belirlediğimiz atasözlerini, ilgili bölümlerde, çeşitli açılardan kolaylık sağlaması amacıyla alfabetik olarak sıraladık.

Ana malzememiz olan sözlükte, her atasözünün sonunda ayraç içinde kısaltılmış olarak verilen birtakım bilgiler vardır. Bu ayraçlarda atasözlerinin derlendikleri yerler belirtilmiştir. Derleme yeri bir köy ise başına herhangi bir işaret koyulmamış, ilçe merkezi ise “*” , il merkezi ise “-” işaretleri kullanılmıştır. Bu bilgileri biz de çalışmamızda aynen kullandık ve ilgili kısaltmaları “Kısaltmalar” bölümünde gösterdik. Fakat burada derlenen yerlere dikkat etmek gerekmektedir; çünkü ana malzememiz olan

bu sözlüğün hazırlandığı dönemde ilçe olan bazı yerleşim yerleri günümüzde il olmuştur. Okuyucu, çalışmamızda atasözlerinin sonunda ikinci bir ayraç bilgisi daha görecektir. Burada da atasözünün belirtilen sözlüğün hangi cildinin kaçınıcı sayfasında bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Sözü edilen *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı sözlük için de çalışmamızda “BAAD” kısaltmasını kullanarak cildini devamında belirttik.

Örnek: *Ayı eniğini severken öldürür.* (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 26)

Yukarıdaki ifade, atasözünün Afyonkarahisar’ın Emirdağ ilçesinin Bayat Köyü’nden derlendiğini ve *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı sözlüğün ikinci cildinin 26. sayfasından alıntılandığını göstermektedir.

Taranan ve çalışmamıza alınan atasözlerinde geçen bilinmeyen veya bilinme olasılığının düşük olduğunu düşündüğümüz sözcükleri dipnotlarda açıkladık. Bu sözcüklerin anlamlarını verirken Türk Dil Kurumu’nun kurumsal internet sitesinde bulunan sözlüklerden yararlandık.

Yazım kuralları için Türk Dil Kurumu’nun *Yazım Kılavuzu*’na bağlı kaldık; ama *dilbilim, dilbilgisi* kavramlarını ve türevlerini bitişik yazmayı tercih ettik.

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adlarını sınıflandırırken *doğal (filogenetik) sınıflandırma*’ya bağlı kaldık. “Canlıların kökenlerine göre yapılan sınıflandırma” (Dindar ve Tunç, 1998, s. 18) olan *doğal sınıflandırma*, günümüzde araştırmacılar arasında en yaygın kabul gören sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmaya göre, hayvanlar *omurgalılar* ve *omurgasızlar* olmak üzere iki şubeye ayrılmaktadır. *Omurgasız hayvanlar* altı alt şubeye ayrılmıştır: *Süngerler, sölenterler, solucanlar, yumuşakçalar, eklembacaklılar ve derisidikenliler*. *Omurgalı hayvanlar* ise beş sınıfa ayrılmıştır: *Balıklar, kurbağalar, sürüngenler, kuşlar ve memeliler*. Çalışmamızda *omurgalı hayvanların* tüm sınıflarına örnek bulunurken *omurgasız hayvanların* sadece *eklembacaklılar, solucanlar* ve *yumuşakçalar* alt şubesindeki hayvanlara örnekler bulunmuştur. Belirlenen hayvan adları ve bulunan örnekler alfabetik olarak sıralanmıştır. Belirlediğimiz hayvanları alfabetik olarak sınıflandırmayı düşündüysek de hem daha düzenli bir görünüm sergilemesi hem de çalışmalarda genel olarak bir tasnif yapma eğilimi olması açısından, tezimizde geçen hayvan adlarını *doğal sınıflandırma* ile gösterdik. Sınıflandırdığımız hayvanların tablosunu da tezimize ekledik. (Bu çalışmadaki tasnifte S. Gen’in *Harezmi Türkçesinden Kazakçaya Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı* adlı çalışması örnek alınmıştır. Ayrıca Harvard Üniversitesi’nin internet

ortamındaki kütüphane sayfasından ve TÜBİTAK'ın internet sitesinden yararlanılmıştır. Detaylı bilgi için bk. Kaynakça).

Çalışmamızda, öncelikle bölge ağızlarındaki atasözlerinin içinde hayvan adı geçenlerinde hangi hayvan adının hangi sıklıkta geçtiğini belirledik. İncelediğimiz örneklerdeki hayvan adlarının geçmişten günümüze geçirdiği değişimlere de değindik. Daha sonra, belirlediğimiz atasözlerini *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge* açısından değerlendirip uygun olanları ayrı bir başlık altına toplayarak yeniden inceledik. *Eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge* incelememizden çıkan sonuçtan hareketle *kavram profillerini* gösteren şekiller oluşturduk. Böylece hayvanların Türk kültürüne ve zihinsel yapısına nasıl yansıdığını göstermeyi amaçladık. Ancak, kavramların aklın sonsuzluğu ölçüsünde sonsuz olduğu düşünüldüğünde kavram analizi yapmanın ve kavram *profillerini* belirlemenin güç olduğu tahmin edilecektir. Biz, bu çalışmamızda 50 *kavram profili* belirledik. Farklı bakış açılarıyla farklı kavram analizleri yapıp farklı *kavram profillerinin* oluşturulabileceğini de belirtmek gerekmektedir.

Çalışmamız başlıca beş bölümden oluşacaktır:

Birinci bölümde, atasözleri hakkında ön bilgi verildikten sonra *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge* kavramları ve bu kavramların çalışmamıza yansısı hakkında açıklama yapılacaktır.

İkinci bölümde, bölge ağızlarında içinde hayvan adı geçen atasözleri ve bu atasözlerinde geçen hayvan adlarının kullanım sıklığı üzerinde durulacaktır. Ayrıca atasözlerindeki hayvan adlarının eski dönemlerden günümüze geçirdiği değişimlere de değinilecektir.

Üçüncü bölümde, bölge ağızlarında içinde hayvan adı bulunduran atasözlerindeki *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge* örnekleri belirlenerek incelenecektir.

Dördüncü bölümde, bölge ağızlarında geçen hayvan adlarının Türklerin *kavram profillerine* yansısı üzerinde durulacaktır. Elde edilen bulgular, görselleştirilecektir.

Beşinci bölümde, önceki bölümlerdeki incelemelerin veri ve bulgularından yararlanılarak değerlendirmelerde bulunulacaktır, böylece çalışmamız bir sonuca bağlanacaktır.

1.2. Atasözleri Ve Atasözlerinin Türk Kültürünün Yapısal Çözümlemesindeki Yeri Ve Önemi Üzerine

Atasözleri, kültürün sözlü taşıyıcılarıdır. “Parmak izi”¹ diyebileceğimiz, kendine has özellikleri olan atasözleri üzerine bugüne kadar çok sayıda tanımlama ve araştırma yapılmıştır.

Türkçe Sözlük, atasözünü şöyle tanımlamaktadır: “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, *deme*, *mesel*, *sav*, *darbimesel*” (2011, s. 180).

Yaptığı değerli çalışmalarla ülkemizde “atasözü” denilince akla gelen ilk isim olan Ö. A. Aksoy ise atasözü için şu ifadeleri kullanır: “*Divânü Lügati’t Türk*’te atasözleri Arapça *mesel*, Türkçe *sav* sözcükleriyle anılmıştır. Divan edebiyatında ve Osmanlıcada bu kavram için *mesel* de *darbimesel* de geçer. *Darbimesel*, aslında “mesel getirmek, duruma uyan yaygın bir söz veya bir atasözü söylemek demektir” (1962, s. 131-132). “Atasözü: Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce veya öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış şekilleri bulunan öz sözler” (1962, s. 140).

D. Kaya, atasözlerini şöyle açıklamaktadır: “Atasözleri, kalıplaşmış ifadelerdir. Bir atasözünden kelime çıkarmak veya eklemek, aynı manaya gelecek bir kelime ile sözdeki kelimede değişiklik yapmak onun özelliğini bozar. Kelimelerin sırası değiştirilemez” (2010, s. 114).

Yapılan diğer tanımlara genel olarak baktığımızda benzer ifadelerin kullanıldığı ve atasözlerinin bazı özelliklerine odaklanıldığı görülmektedir. Bu yapısal özellikleri Ö. A. Aksoy şöyle sıralar: “Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir. Sözcükler değiştirilip yerine -aynı anlamda da olsa- başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozulamaz. 2. Atasözleri kısa ve özlüdür. 3. Atasözlerinin çoğu bir iki cümledir” (1991, s. 15-16). Görüldüğü gibi “kalıplaşmış” olmaları en temel özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Necâti’nin şiirlerindeki atasözlerinin kullanımıyla ilgili çalışmasında M. Mengi de atasözlerinin kalıplaşmışlığının üzerinde durmuştur; ancak bu durumun şiirde bozulduğundan bahsetmiştir. Bunun vezinle ilgili olabileceği gibi atasözlerinin ve deyimlerin tarihsel süreçteki değişiminin bir işareti olarak da algılanabileceğini söylemiştir (1986, s. 53). Ancak, bu çalışmamızda da görüleceği gibi,

¹ Burada kullanılan “parmak izi” kavramı için literatürde *bilişsel yapı*, *kültür*, *akıl*, *akıl yapısı*, *paradigma*, *düşünce dünyası* vb. bazı terimler de kullanılmaktadır.

bazı atasözleri şiir içinde yer almamasına rağmen farklı şekillerde görülerek standart bir biçimden uzaklaşmış hissi vermektedir. Bu durum için Aksoy'un da dediği gibi "bazı atasözleri ayrı ayrı bölgelerde değişik şekiller almış olabilir.... Bu gibi atasözlerinin o bölgelerde kalıplaşmış özel şekli var demektir" (1962, s. 135). Kalıplaşmış olması genel olarak görülen bir özellik olsa da istisnaları olduğu da bir gerçektir. U. Başaran, atasözlerinin kalıpsallığını sorguladığı çalışmasında "Atasözlerinde bir kalıpsallıktan söz etmek mümkündür ancak bizce bu kalıpsallık kelimeler için değil olsa olsa ritmi korumak amacıyla halk tarafından sabitlenen ölçü kalıpsallığı olabilir." diyerek "Atasözleri kalıplaşmıştır." gibi kesin yargılardan uzak durulmasını ve bu konunun tartışılmasını önermektedir (2013, s. 770). Bu çeşitlenmeyi, başka bir deyişle atasözlerinde kalıpların dışına çıkılmasını K. Yund şöyle değerlendirmiştir ki bizce de durum böyledir:

Yersel atasözlerinin yalnız o yere ait olduğunu ilk bakışta bir semt, bir topoğrafya adının geçmesi ile yargılayabiliriz. Fakat işin gerçeği böyle değildir. Küçük bir kentte söylenen sav bazen çok eski zamanlarda büyük bir topluluğun hatta uygarlığın söylediği atasözü oluyor. Fakat atasözüne çeşni vermek için yer adı, yersel yemekler, giyecekler buraya ekleniyor, değiştiriliyor. (1971, s. 283)

Atasözleri, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bir milletin *parmak izidir*. Millî olan bu ifadeler, kültür tarihi hazinemizin oldukça değerli parçalarıdır. "Millî duyuların, sosyal yaşayışların ve toplumsal değerlerin bir sonucu olarak ortaya çıkarılan atasözleri ve deyimler toplumun duyuş, yaşayış tarzlarına uygun olarak milletlere özgüdür, millîdir" (İlhan, 2007, s. 762). Ö. A. Aksoy'a göre de durum şöyledir:

Her ulusun atasözleri kendi varlığının ve benliğinin aynasıdır. Atasözlerinde bir ulusun düşünceleri, yaşayışları, inanışları, gelenekleri görülür. Atasözleri, ulusların zekalarındaki keskinliğin, hayallerindeki genişliğin, duygulardaki inceliğin de en tipik örnekleridir. Bu sözler, kuvvetli felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, zarif alaylarla, şiddetli taşlamalarla doludur. Böylece her atasözü, kendi ulusunun damgasını taşır (1962, s. 137).

Ş. Ünalın ise bu konuda şunları söylemektedir:

Bir dilin söz varlığı içinde yer alan atasözleri bir toplumun bilgeliğini, tecrübelerini, dünya görüşünü, ve anlatım gücünü yansıtan, yüzyıllarca yaşayabilen sözlerdir. Tıpkı deyimlerde olduğu gibi atasözleri de aynı dilin değişik lehçelerinde varlığını sürdürmekte; böylece bir milletin, değişik lehçeleriyle aynı dilin öz malı olduğunu göstermektedir.... Bir kültür hazinesi olan atasözleri toplumun bilgeliğinin ürünleridir. Her milletin dünyayı algılama ve olayları yorumlama şekli kendine özgüdür. İnsan ilişkileri ve bu ilişkilerin ortaya çıkardığı tesirleri ifade eden atasözlerimizden

hareketle, toplumumuzun sosyal durumu hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür (2012, s. 121).

Dillerin millî kültürü çağrıştıran anlam boyutuna dikkat çeken Oktay Sinanoğlu, şöyle bir karşılaştırma yapar: “Adeta her kelimenin üstünde bir ‘çağrışımlar bulutu’ var. Şu cam bardağa Türkçe ‘bardak’, İngilizcede ‘glass’ diyebilirsiniz. Aynı nesne tanımlanmış olur. Ancak, Türkçe ‘bardak’ bana bir Karacaoğlu şiirini (“Elif’in elinde bardak, yeşil başlı güzel ördük...”)) çağrıştırır. İngiliz’e ise ‘glass’ viski içmeyi çağrıştırabilir. İşte bu çağrışım bulutları dilden dile, kültürden kültüre değişir (Sinanoğlu, 1998: 2835-2840) (2012, s. 18).

Atasözleri, düşünme biçimlerini yansıtan önemli dil ürünleridir. T. Tınaz ve onun gibi düşünenler, kelimelerin düşünme biçimlerini yansıttığını düşünmektedir:

Bir dil, sadece kelimeler ve bunların kullanım kurallarından oluşan bir sistem değildir. Dil, bir kültüre ait düşünme biçiminin simgesel ifadesidir. Her kültürün düşünme biçimini, o kültürün asırlar boyunca süren oluşum süreci belirler. Dolayısıyla diller, kelimeler açısından değil temelde bu oluşum süreçleri açısından ve bu nedenle düşünme biçimleri açısından farklıdırlar (1997, s. 12-15).

Yüksek lisans tezimizin amacı atasözünün ne olup olmadığını ortaya koymak; atasözü, deyim vb. söz kalıplarının ilişkisini incelemek değildir. Bu nedenle malzememizde “atasözü” olarak nitelendirilen bütün sözler atasözü olarak kabul edilmiştir.

Atasözleri, kültürün aynasıdır. Türk atasözleri de Türk kültürünü bize yansıtan verilerdir. Atasözlerini incelediğimizde Türklerin kültürüyle ilgili çeşitli verilere ulaşabilmekteyiz. Bilindiği gibi, yaşamda ne varsa kültürde de o vardır. Kültürde olan her şey de dile yansır. “İnsan, dilde, içinde yaşadığı zamanın duygusuna daha bağlı olduğu halde uzak geçmişi de açık ve canlı olarak duyar ve sezer. Dil, bu iki duyguyu birleştiren bir şeydir. Çünkü dil, daha önceki kuşakların duygularından geçmiştir ve onların solukları dilde gizlidir” (Akarsu, 1998, s. 21). Dil ürünlerinin en geniş ve en renkli çeşitleri olan atasözlerinde de dile yansıyan kültür öğelerini görebiliriz. Ş. Ünalın, bu konuda şöyle düşünmektedir:

Bir milletin yüzyıllar boyu yaşadığı hayat tecrübesi, yazıya geçse de geçmese de onun diline, atasözlerine, hikâyelerine, masallarına yansır. Konuşma dili de bir kültür taşıyıcısıdır.... Kültür değerlerimizi bize yüzyıllar öncesinden aksettiren, Türk dilinin anlam olarak çok zengin bir dil olduğunu misallerle bizlere gösteren atasözlerimiz vardır. Bu atasözleri Türk düşünce tarihinde atalarımızın mantığını tecrübe ve muhakeme sonunda ortaya çıkarmış kültür birikimleridir (2012, s. 25).

Bu noktada *kültürden* ve *kültür-dil ilişkisinden* de bahsetmek gerekmektedir. *Türkçe Sözlük*, *kültür* için şu tanımları vermektedir:

1. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin. 2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü. 3. Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi. 4. Bireyin kazandığı bilgi 5. Tarım. 6. Uygun biyolojik şartlarda bir mikrop türünü üretme (2011, s. 1558).

Yukarıdaki tanımlara bakıldığında, ilk üç tanımın çalışmamızda bahsettiğimiz anlamda *kültür* ile ilişkili olduğu görülmektedir.

M. Kaplan’a göre *kültür*, maddi ve manevi her şeyi işlemek ve geliştirmek demektir (2013, s. 32). Ayrıca “kültür, asırlar boyunca gelişmiştir. Bu gelişmede çeşitli kültürler arasındaki münasebetlerin büyük rolü vardır. Milletler tarih boyunca birbirlerinden maddi ve manevi pek çok şey almışlardır” (Kaplan, 2013, s. 32). Kaplan, Türkler için *kültür*ün önemini şu sözlerle vurgulamaktadır: “Bir balık için deniz ne ise, bir Türk için de asırlar boyunca içinde yaşadığı *kültür* odur” (2013, s. 36).

D. Aksan’a göre Latince *cultūra*’ya dayanan ve Türkçeye Fransızcadaki sesletimiyle giren *kültür* sözcüğü yüzyıllardır, felsefe, insanbilim, toplumbilim, ruhbilim gibi değişik alanların bilginlerince ele alınan ve bugün çeşitli konularda terim oluşturan önemli bir kavramı anlatır (2011, s. 15). Aksan, kültürü ikiye ayırır: Maddi ve manevi kültür. “Maddi kültürün unsurları genellikle insan beslenmesinde önemli yeri olan bitkiler, tarım ve hayvancılıkta insana yarar sağlayan hayvanlardır. Manevi kültür ise dinsel ve kutsal kavramları, birtakım temel gelenek sözcüklerini içerir” (1996, s. 26).

“Kültürün tanımı ve kapsadığı alanlar üzerinde duran çeşitli bilginler ve düşünürler arasından, XVIII-XIX. yüzyıllarda W. Humboldt, J. G. Herder, E. B. Taylor gibilerinin adlarını sayabiliriz” (Aksan, 2011, s. 15).

Dil ve kültür arasındaki ilişkiye baktığımızda, bu iki kavramın birbirine sıkı sıkıya bağlı olduklarını görmekteyiz. Kültürün aktarım aracı, dildir. “Düşünce mevcudiyetini dille ortaya koyar. Yani dil düşünceye hayatıyet verir. Delacroix’in dediği gibi dilden önce düşünce buğuludur, belirsizdir. Düşünce dille yaşar ve dille düzene girer. Diğer taraftan düşünceden arındırılmış bir dil ise, hayatıyeti olmayan boş bir kalıptır” (Ünal, 2012, s. 10). “Dil ve kültürün gelişimi paraleldir. Kültürün bütününde var olanlar dilde de vardır” (Ünal, 2012, s. 34). “Humboldt’a göre, dili tarih içinden çıkarıp kültür olaylarının dışında incelemek dilleri ölü hale getirmektir” (Akarsu, 1998, s. 78).

R. Williams, bazı toplumsal ve tarihsel süreçlerin dilin içinde gerçekleştiğini savunmaktadır ki bu da dil ve kültürün iç içe geçmişliğini ifade etmesi bakımından önemlidir:

...“Anlam” (*meaning*), genel anlamlandırma (*signification*) sürecinin çok ötesindedir ve “normlar”la “kurallar” herhangi bir soyut sürecin ya da sistemin özelliklerinden ibaret olmadıkları için de, diğer türden çözümlemeler gerekliliğini korur. Kendi çözümlemelerimin vurgusu özellikle toplumsal ve tarihsel üstündedir. Herhangi bir kullanımın analitik olarak temelini oluşturan gönderme ve uygulanabilirlik konularında, en büyük anlam sorunlarının daima öncelikle var olan ilişkilere sinmiş olduğunu ve belli toplumsal düzenlerin yapıları ve toplumsal, tarihsel değişim süreçleri içinde, hem anlamların hem de ilişkilerin belirgin biçimde çeşitli ve değişken olduğunu ısrarla belirtmek gerekir. Dilin sadece toplumsal ve tarihsel süreçleri yansıttığı anlamına gelmez bu (2012, s. 30).

A. Ersoy ve A. R. Karabeyoğlu “Kültürel Kavramlaştırma ve Kutadgu Bilig’de Kuş Tasvirleri” adlı makalelerinde dil ve kültür ilişkisi hakkında şunları söylemektedirler:

Sahip olduğu ve kullandığı dil, ihtiva ettiği söz dağarcığı ve yapısal özellikleri vasıtasıyla; insanın inanç, coğrafya, toplumsal ilişki, sosyal düzen içerisinde tezahür eden ve algılayış, yaşama ve düşünce biçimi şeklinde kendini gösteren kültür ve dünya bilgisinin doğrudan veya dolaylı olarak sunulmasına imkân tanır. En basit şekliyle, *tilki ormanda yaşayan bir hayvandır* ifadesinde *tilki* kelimesinin ontolojik olarak karşıladığı hayvanı göstermesi bir varlığın doğrudan ifade edilmesi; *Ali tilki gibidir* veya *Ali tilkidir* gibi ifadelerde bu kelimenin kurnaz anlamıyla yer alması ise onun dolaylı kullanımına örnek gösterilebilir. Bu ikinci örnekte *kurnaz* kelimesi yerine *tilki* kelimesinin kullanılması, aynı zamanda bu varlıkla ilgili bir dünya bilgisine de atıf yapılması demektir. Bu da aslında dilin kültürle yoğrulduğu bir kullanıma, başka bir deyişle kültür içinde şekillenmiş ve yorumlanmış bir bilginin sunumuna işaret eder (2012, s. 637).

Dil ve kültür arasındaki ilişkiyi adlandırmada farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Örneğin B. Güvenç, “dil ile kültür” yerine “dil-kültür bağıntısı” demeyi yeğlediğini söylemektedir. Gerekçesini ise şu biçimde dile getirmektedir:

Çünkü dil ile kültür birbirine eşdeğer, iki bağımsız birim değil, tek bir varlığın, birbirinden ayrılmaz, biri ötekisiz olmaz iki parçası gibidir. Kültürde ne varsa dilde vardır. Dildeki her şey kültürden gelir. Kültür dilde yaşar, gelişir, birikir. Dil, kültürün hazinesi, bilinci, ruhudur (1996, s. 45).

D. Aksan ise dil ve kültür arasındaki ilişkiyi *bağımlılık* olarak değerlendirmektedir:

Bugüne gelinceye kadar birçok düşünür ve dilbilimci, bir ulusun diliyle onun kültürü arasındaki sıkı ilişki üzerinde durmuş, bunun önemine değinmiştir. Biz, bir dilbilimci olarak bu iki kavram arasındaki ilişkiyi bir *bağlantı* ya da *bağıntı* olarak değil, bir *bağımlılık* olarak kabul ediyoruz (2011, s. 19).

Dil ve kültür arasındaki ilişkiden söz edilirken akla gelen ilk isim W. Humboldt olmaktadır:

İlk defa Humboldt çeşitli dilleri ve ulusları inceleyerek karşılaştırmalı dil araştırmalarına başlamış ve sistemli bir dil felsefesi kurmuştur.... Humboldt, dili insan kültürünün gelişmesine bağlayarak tarih içine yerleştirmiş, dili insanın gelişmesinin her basamağı ile birlikte değişip gelişen bir tarihsel süreç olarak görmüştür (Akarsu, 1998, s. 7).

D. Aksan, Humboldt’un görüşlerini kısaca şöyle özetlemektedir:

Dili oluşturan toplumla dilinin birbiriyle sıkı bir biçimde bağlı olduğunu, dillerin, toplumların kültür çevrelerinin özelliklerine göre ve o özelliklerle birlikte geliştiklerini kabul ediyordu. Ulusların bütün manevi özellik ve karakterlerinin onların dillerinde ortaya çıktığını, dünya görüşlerinin de dillerinde belli olduğunu kabul ediyordu. Ona göre, ulusların dünyayı kavrayışları, sözcüklerin anlamlarında beliriyor, bunlar başka dillerdekilerle hiçbir zaman eşanlamlı olmuyordu (2011, s. 19-20).

“Humboldt, ulusların karakterlerini ve kültürlerini dillerinde araştırmak gerektiğine inanmıştır. Ona göre dil, bir ulusun kültür düzeyini gösteren en iyi bir araçtır. Ancak kendi diline dayanan, kendi dilinde ilerlemeler yapan bir ulus gerçek bir kültürün de yaratıcısı olabilir” (Akarsu, 1998, s. 7). “Humboldt’a göre, tek insanın her zaman bir bütünle, ulusu ile, öteki insanlarla bağlantısı vardır. Her insan, giderilmesi için zorunlu olarak bir topluluğa bağlıdır. Bu bağlanmada öteki insanlarla anlaşabilmesi dil yoluyla olur” (Akarsu, 1998, s. 19).

Dilin kültürle dolayısıyla o dili kullanan toplumun dünya görüşüyle ilişkilendiren isimlerden biri de Alman dilbilimci J. L. Weisgerber’dir. D. Aksan, Weisgerber’in anadilini “bir dil topluluğu eliyle dünyayı söze dönüştürme” olarak gördüğünü ve onun dili “ruh yaratan, kültür taşıyan ve tarihsel gücü olan bir kuvvet” olarak değerlendirdiğini söylemektedir (2011, s. 20). “L. Weisgerber’ e göre insan etkinliğinin hiçbir formu yoktur ki dil birlikte bulunmasın. İnsan çalışmalarının bütün sonuçları ancak dille şekillenirler. Kültür yaratmalarında dilin etkisini, onlara dilin kattığı şeyi göstermek dilbiliminin en önemli ödevidir” (Akarsu, 1998, s. 45).

Dil ile kültür arasındaki ilişkide değinilmesi gereken bir başka nokta ise bu iki ögenin birbirini güçlü biçimde etkilemesidir. B. Akarsu, bu konuda Humboldt'a da gönderme yaparak şunları söylemektedir:

Kültürde üstün olan ulusların dillerinde de üstün olduklarını bütün tarih boyunca ve günümüzde açıkça görebiliriz. Ama bir ulusun dili ilkel halinde kalmış, gelişmemişse kültürü de pek bir ilerleme gösteremez. Bu yapının geliştirilmesi, Humboldt'un deyimiyle, o dillerin ait oldukları uluslarda bulunan *dil yaratan edim*'in gücüne bağlıdır (1998, s. 85).

Dil ve kültür üzerine çok sayıda görüş ve çalışma vardır. Biz, çalışmamıza belli başlı görüşleri almayı tercih ettik. Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi dil, kültür ile sıkı bir ilişki içindedir. Dil ürünlerinden olan atasözlerinde de kültürün yansımaları görmektediriz. Çalışmamızda, bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adlarından yani dil ürünlerinden yola çıkarak kültürel boyutta hayvanların hangi *kavram profili*nde kendilerine yer bulduklarını belirlemekle aynı zamanda kültür tarihi araştırmalarına da katkı sağlanmış olmaktadır. Çünkü M. Özezen'in de belirttiği gibi atasözlerindeki *eşdeğerlikler* bu dili kullanan insanların kültürel özelliklerinin ve düşünce biçimlerinin ortaya konulmasındaki en önemli yardımcılardan biridir (2005, s. 403).

1.3. *Eşdizimlilik, Karşıtdizimlilik, Seçimlik Öge Ve Kavram Profili Terimleri Üzerine*

Çalışmamızda, *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge* örnekleri belirlenirken atasözlerindeki *bakışlımlılıklardan* yola çıkılmıştır. Bu *bakışlımlılıklar*, çoğu atasözünde karşımıza çıkan ve atasözündeki yargıların ahenkli biçimde bize ulaşmasını sağlayan *bakışlımlılıklardır*. “Türkçenin ahenkli, melodisi yüksek bir dil olduğu, araştırmalarda yerli ve yabancı Türkologlar tarafından çok sık dile getirilir. Ünlü ve ünsüzler arasındaki uyumdan kaynaklanan bu ahenk, paralelizmin katkısıyla doruğa ulaşır” (Üstünoğlu, 1998, s. 607).

Atasözlerindeki *bakışlımlılık* için *sentaktik paralelizm* terimini kullanan K. Üstünoğlu, bu *bakışlımlılıklarla* ilgili olarak şunları söylemektedir:

Atasözlerinde *sentaktik paralelizmi*, ya tamamen ya da kısmen aynı olan cümleler birbirleriyle birleşerek yaratırlar. Birbirleriyle anlam ve gramer bakımından uygunlaşmaya can atmak, sonuçta bu cümlelerde aynı hece sayısını zorunlu kılmaktadır. Aynı gramer kalıpları, ayrı ayrı sözlerin aynı gramer formlarla bitmesini koşullandırmaktadır. Zamanla *sentaktik paralelizm*in temelinde birbirine yaklaşan cümleler, anlam-konu uygunluğundan sağlam gramer uygunluğuna geçerler. Böyle doğal bir ortamda da kafiye doğmaya başlar. Böylece cümlelerin başındaki ve ortasındaki

gramer uygunlukları, kendilerini cümlelerin sonuna taşımaya başlarlar. Böylece cümlelerin son bölümü, uygunluğun asıl merkezine çevrilir... Edebiyatta edebî yöntem olarak benimsenen ve estetiğe hizmet eder bir araç sayılan *sentaktik paralelizm*, aralarında anlam ve biçim bağı olan cümlelerin birbirini çeşitli biçimde tekrarlamalarıyla gerçekleştirilir (1998, s. 607-608).

K. Üstünova, aynı zamanda *sentaktik paralelizmin* iki alt başlığı olduğunu düşünmektedir:

Aşamalı paralelizm, kuruluşları birbirine paralel olan cümlelerin farklı biçimlerde sıralanıp birbirinden uzaklaştırılmasıyla *paralelizmin* *aşamalı paralelizm* adı verilen bir çeşidi yaratılır. Atasözünün oluşturduğu bütün içinde sanki kafiyenin yaratılmakta olduğunu, cümlelerin birbirini tekrarladığını gizlemek, onları daha karmaşık hale getirmek istercesine, anlam ve kuruluşça uyum gösteren cümleler, birbirinden adım adım uzaklaştırılmaya başlanmaktadır. Böylece *pileli / aşamalı paralelizm* adı verilen bir kuruluş yaratılır (1998, s. 615).

Ters paralelizm, *sentaktik paralelizmin* bir diğer türü de tersinden kurulan, cümlelerinin birbirinin tersten tekrarına dayanan çeşididir. *Tersine paralelizm* de, gizletilmiş bir sığınak olarak atasözlerinde karşımıza çıkmaktadır. Cümleler öyle bir biçimde kurulmalıdır ki, ikinci cümlelerin sentaktik kuruluşu, birinci cümlelerin sentaktik kuruluşunu tersinden tekrar etsin (1998, s. 619).

K. Üstünova'nın kullandığı *aşamalı paralelizm* terimiyle tezimizde geçen *eşdizimlilik*, *ters paralelizm* terimiyle de *karşıtdizimlilik* terimleri arasında bir ilişki olduğu görülmektedir.

Dilbilimin ilgi çekici araştırma konularından biri olan *eşdizimlilik* üzerine çeşitli tanımlamalar ve çalışmalar vardır. İngilizce *collocation*, Fransızca *collacation*, Almanca *kollokation* terimi, Türkçeye *eşdizimlilik* veya *birliktelik* olarak çevrilmiştir. D. Aksan'ın *birliktelik* (1999, s. 75) olarak çevirdiği bu terim, çalışmamızda B. Vardar'ın da tercih ettiği gibi *eşdizimlilik* (2002, s. 94) biçiminde kullanılacaktır.

Eşdizimlilik, “iki ya da daha çok sayıda dil biriminin genellikle aynı dizimlerde yer alması” (Vardar, 2002, s. 94) olarak tanımlanabilir. “*Eşdizimlilik* kavramı, sözlükbilime dağılımsal ölçütlerin uygulanmasından kaynaklanır ve birimlerin anlam yönünün dizim içi kullanımlarıyla yakından ilişkili olduğu görüşüne bağlanır” (Vardar, 2002, s. 95).

B. Çetinkaya'nın verdiği bilgilere göre *eşdizimlilik* ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Örneğin Nesselhauf'a göre *eşdizimlilik*, dilde belli bir kullanım sıklığına bağlı olmak koşuluyla sözcüklerin belli bir aralık içindeki birliktelikleridir ve bu birliktelikler az da olsa kalıplaşmıştır. Cruse, *eşdizimlilik* terimini “sıklıkla birlikte görülen leksikal öğeler dizisi” biçiminde tanımlarken Firth ise *eşdizimlilik* için “söz konusu sözcüğün

sıklıkla birlikte olduğu başka sözcüklerle kurduğu yapılar” açıklamasını yapmaktadır (2009, s. 198).

Genel olarak, günümüzde *eşdizimlilik* çalışmalarında yoğun bir biçimde ulaşılmaya çalışılan nokta, bir dilsel birimin (*isim, sıfat, zarf, fiil* vb.) *bağlaşıklık* (İngilizce *correlate*) ilişkileridir. Yani incelenen dilsel birimin başka hangi dilsel birimleri üzerine çekip hangi dilsel birimlerle birlikte kullanıldığı temel araştırma konusudur.

Kelime eşdeğerliği de burada üzerinde durulması gereken bir konudur. *Kelime eşdeğerliğini* “kelimelerin birbirleriyle örtüşmesi” olarak ifade eden ve bu terim ile *tam eşdeğerlik*’in yanında, *kabul edilebilir eşdeğerlik*’i de kasteden M. Uğurlu, şu bilgileri vermektedir:

Tam eşdeğerlik; kaynak anlaşma birliğinde bir kelimenin bütünüyle, yani ses, düz anlam, çağrışım, metin türüne uygunluk, kullanım şekli vb. yönlerden, “hedef anlaşma birliği”nde bir eş değerinin (“*formale, denotative, konnotative, textnormative, pragmatische usw. Äquivalenz*”) olmasıyla mümkündür. İki ayrı anlaşma birliğinde sözlük karşılıkları aynı olan iki kelimenin, belirtilen yönlerden tamamen örtüşmesine “normal” şartlarda sıkça rastlanmaz. Bu husus, iki yabancı dili birbirine çevirirken de başlıca zorluğu teşkil etmektedir. İki dilin dayandığı kültürlerin farklı olması durumunda ise örtüşme, hemen hemen imkânsız hâle gelmektedir. Onun için iki dilin birbirine “gerçekten” çevrilemeyeceği fikri birçok araştırmacı tarafından benimsenmiştir.

Kabul edilebilir eş değerlik ise, kaynak anlaşma birliğinde bir kelimenin hedef anlaşma birliğinde bir kelimeye düz anlamı; metin bağlamında kullanılışı, yarattığı etki vb. yönlerden benzer olma durumudur. Elbette, hedef anlaşma birliğinde seçilen kabul edilebilir eşdeğer kelime, çağrışım vb. yönlerden ne kadar kaynak anlaşma birliğindekine benzer olursa o kadar başarılı bir tercüme veya aktarma söz konusudur (2004, s. 21).

Eşdizimlilik terimi, bu çalışmada özellikle iki yargılı atasözlerindeki *bakışmıllık* (*paralellik*) (İngilizce *symmetry*) anlamında kullanılmıştır ve “=” işaretiyle gösterilmiştir.

Eşdizimlilik için şu örneği verebiliriz:

Karı kesenin şıkırtısına, **kedi** ağzın şapırtısına bakar. (Hayriye* Seyitgazi-Es.) (BAAD-1, s. 152)

karı = kedi

Yukarıda da görüldüğü gibi, bu atasözünde *karı* ve *kedi* birbirlerine *eşdeğer* tutulmuşlardır. Çıkar sağlamak açısından bu iki kavramın denk sayılması bir *eşdizimlilik*dir.

Bakışmıllıkta benzerlik ya da denklik ilişkisi kurulmuşsa *eşdizim*; karşıtlık ilişkisi kurulmuşsa *karşıtdizim* söz konusudur. *Karşıtdizimlilikte* biri istenen, onaylanan

ya da desteklenen diğeryse tam tersine istenmeyen, onaylanmayan ya da desteklenmeyen kavramlar vardır ve bunlar arasında bir bakışlılılık (*paralellik*) söz konusudur. Böylelikle karşıtlık ilişkisi, yargı ve verilmek istenen mesaj bağlamında ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızda, *karşıtdizimlilik* için “≠” işareti kullanılmıştır.

Karşıtdizimlilikle ilgili olarak şu örneği verebiliriz:

At veren dost, **kız** veren düşman kazanır. (* Menteşe-Dz.) (BAAD-1, s. 52)

at ≠ kız

Dost [kazanmak] ve düşman [kazanmak] durumları, birbirleriyle karşıt durumlardır. At vermek olumlu bir davranış olarak aktarılırken kız vermek ise olumsuz bir durum olarak aktarılmaktadır. İlk yargıda istenen, onaylanan bir durum, ikinci yargıda istenmeyen, onaylanmayan bir durum söz konusudur. Dolayısıyla at ve kız kavramları birbirleriyle karşıtdizimli olarak kullanılmışlardır.

Seçimlik öge terimine gelince, bu terimle çalışmamızda ifade edilmek istenen, aralarında eşdizimlilik ya da karşıtdizimlilik ilişkisi bulunan; ama biçime yani yüzeye yansımayan ilişkileri görebilmemizi sağlayan öğelerdir. “Gerçekte ‘seçilmiş’ öğelerde de nesneler ve kimseler arasında kurulan ancak dile getirilmeyen eşdeğerlilik ve zıtlık ilişkileri söz konusudur” (Özezen, 2008, s. 82). Benzerlik ya da denklik varsa bu türden bakışlılıklar *yakın bakışlılıklar* olarak değerlendirilebilecekken *seçimlik ögeler* arasındaki *bakışlılılık* ise zihnin *uzak bakışlılıkları* yani zihnin uzak ilişkilendirmeleri olarak değerlendirilebilir. *Seçimlik öge*’yi biraz daha netleştirmek için şu örneği verebiliriz:

Aslan yatağında basılır. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 47)

Yukarıdaki tek yargılı atasözünde *aslan* adı geçmektedir. Bu hayvan adının yerine kullanılabilecek onlarca hayvan adı varken neden bu ad seçilmiştir? Zihin, *aslanın* karşıladığı kavramı ve dolayısıyla da adını diğer hayvanlardan ayırarak ön plana çıkarmıştır. Bu seçme işlemi, büyük bir olasılıkla önem derecesine, çağrışımlarına ve ilişkilere göre yapılmıştır. Bir eşdizimlilik ya da karşıtdizimlilik söz konusudur; ama bu, yüzeye yansımamıştır. Zihin, biçime yansımamış şekilde arka planda o hayvanla bir başka hayvanın ya da hayvanların denkliliğini veya karşıtlığını düşünmektedir. Bir seçim yapılmıştır ve söze bu seçim yansımıştır. Hangi hayvanlar arasında bir seçim yapıldığı ise bilinmemektedir.

Tezimizde *seçimlik öge* ifadesi, *eşdizimi* ya da *karşıtdizimi* olmayan kullanımlar için tercih edilmiştir.

Son olarak, çalışmamızda sıklıkla kullandığımız *kavram profili* terimi üzerinde durmak gerekirse şu bilgiler verilebilir: Atasözlerinde yer alan hayvan, bitki, maden adlarının, kimi seçimlik ögelerin tercihi ve kullanımı rastlantısal değildir. Bu tercihler, belli bir sistemin parçasıdır. Bu parçalar aynı zamanda Türk kültürünün kavramlarının oluşumunu, sınırlarını ve *kavram kategorilerini* yani *profillerini* (İngilizce *concept profiles*) ortaya koymaktadır. M. Kaplan, rastlantısal olmayan bu seçimlerle ilgili olarak şunları söylemektedir:

Büyük Fransız şair ve fikir adamı Paul Valéry “Arslanın vücudu yediği hayvanlardan oluşur.” der. Bu fikir, fertlerin kültür hayatına uygun olduğu kadar millî kültür sahasına da uygundur. Nasıl bir fert maddi ve manevi şahsiyetini dışarıdan aldığı gıdalarla geliştirebilirse, milletler de öyledir. Fakat arslan yediği bütün hayvanları kendi vücuduna kalbeder. İnsanlar ve toplumlar da öyledir. Her fert ve millet dışardan kendi bünyesine uygun olanları seçer. Bu bakımdan seçilen unsurlar son derece önemlidir (2013, s. 33).

D. Aksan da bu konuda şöyle düşünmektedir:

Bir dildeki kavramlar, çeşitli atasözleri, deyimler, kalıplaşmış sözler incelenir, ilgili oldukları kavram alanlarına göre öbekleştirilirse kimi alanlardaki ögelerin kabarık olduğu, öbürlerine oranla fazlalık gösterdiği göze çarpar. Dikkat edilirse bu kabarık ögeler, dili konuşan ulusun tarih boyunca, en çok ilgilendiği, yaşayışında büyük yer tutan kavramlara, konulara aittir. (1987, s. 66).

Çalışmamızın bu bölümünde, zamanın süzgecinden süzülüp günümüze ulaşan atasözlerindeki kavram haline getirme bir başka deyişle *kavramlaştırma* sürecinin ürünü olarak karşımıza çıkan *anlam alanları* (İngilizce *semantic domain*), önceki bölümlerdeki bulgulardan yola çıkılarak belirlenmeye çalışılacaktır.

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adlarındaki *eşdeğerlikler* incelendiğinde hangi hayvan adının hangi kavramla/anlamsal alanla (İngilizce *semantic domain*) eşleştiği ya da karşıt düştüğü açık bir biçimde görülmektedir. Bu anlam alanlarını görselleştirip konumuzu ayrıntılandırmadan önce bazı noktalara (*kavram*, *kavram alanı*, *kültürel kavramlaştırma*, *şema*, *kültürel şema*, *profil*, *anahtar sözcük*) değinmek gerekmektedir.

Kavram (İngilizce *concept*) için sözlükler çeşitli tanımlar vermektedir. *Türkçe Sözlük*, konumuzla ilgili olarak iki tanım vermektedir. Bunlardan ilki “Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, mefhum, fehva, konsept, nosyon.” tanımı, diğeri ise felsefedeki karşılığıyla “Nesnelerin veya olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım, konsept, mefhum, nosyon.”

tanımıdır (2011, s. 1358). *Felsefe Terimleri Sözlüğü* ise en temel anlamıyla *kavram* için şu tanımlı vermektedir:

Nesnelerin ya da olayların ortak özelliklerini kaplayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım; tek bir nesnenin (bireysel kavram) ya da bir nesneler sınıfının (genel kavram) özünü belirleyen, birbirleriyle bağlantılı niteliklerin ya da özel belirtilerin (özelliklerin) bir sözcükte düşünülmüş olan birleşimi (www.tdk.gov.tr).

B. Vardar, *kavram* için “Ortak özellikler taşıyan bir dizi olgu, varlık ya da nesneye ilişkin genel nitelikli bir anlam içeren, değişik deneyimlere uygun düşen, dilsel kökenli her türlü tasarım, düşünüş, imge; bir nesne, varlık ya da oluşun anlaksal imgesi; gösterilen.” tanımını vermektedir (2002, s. 132). M. Hengirmen ise *kavram*’ı “nesnelerin, duygu ve düşüncelerin zihindeki tasarım biçimi” olarak değerlendirmektedir (1999, s. 245).

Kavram alanı (İngilizce *conceptual field*) için D. Aksan “Birbiriyle ilişkili ve birbirine yakın kavramların, eşanlamlıların, içinde düşünüldükleri alan.” tanımlamasını yaptıktan sonra, bu terimin daha net anlaşılabilmesi için Türkçedeki *bıkmak-bezmek-usanmak-bıkkınlık getirmek, usanç, bezginlik, bıkkınlık...* öğelerinin bir *kavram alanı* içinde düşünülebileceklerini söylemiştir. Asıl önemli olanın bu alan içinde kavramların değerlerinin belli edilebilmesinin değil, zihninin nasıl işlediğinin ve dil denen sistem içindeki çeşitli öğelerin konuşma, okuma, yazma sırasında nasıl seçildiklerinin belirlenmesi olduğunu eklemiştir (1989, s. 254). *Alan* teriminin ilk kez G. Ipsen tarafından kullanıldığını, daha sonra çeşitli araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde adlandırıldığını bildiren D. Aksan, *kavram alanı* için şu bilgileri de vermektedir:

Özellikle Alman dilcisi J. Trier’in *dil alanı* (*Sprachfeld*) adıyla uyguladığı, sonradan başkalarınca da ele alınan yöntem, kavramların da tıpkı mozaik gibi birbirini sınırlandıran çeşitli parçacıkların birleşmesinden oluşmuş bir alan için bulundukları ilkesinden yola çıkıyor, bir alan içinde incelenmeleri gerektiğini kabul ediyordu. Bu kurama göre her kavramın değeri, ancak kapladığı yerle ve öteki kavramlarla bağıntısına göre belli olmaktadır (1989, s. 253-254).

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise *kültürel kavramlaştırma*dır. “*Kültürel kavramlaştırma* (İngilizce *cultural conceptualisation*), kültürel dilbiliminin esas inceleme konu ve yöntemlerinden biridir” (Karabeyoğlu ve Ersoy, 2012, s. 23). *Kültürel kavramlaştırma* incelemesi *kategori, şema ve modeller, metafor* vb. açısından dile yaklaşır (Sharifian, 2007, s. 34).

Şema ve kültürel şema için A. R. Karabeyoğlu ve A. Ersoy, birlikte hazırladıkları makalede Rumelhart ve Ortony (1977, s. 101)'nin aktardıkları bilgilerden hareketle şu bilgileri vermektedirler:

Modern anlamda Bartlett (1932) ile kullanılmaya başlanan şemalar Rumelhart ve Ortony (1977: 101)'in klâsik açıklamasıyla “hafızada kayıtlı genel kavramları temsil eden veri yapılarıdır. Şemalar (hafızada); nesneler, durumlar, olaylar, eylemler ve dizilerine dayanan genelleştirilmiş kavramlar olarak mevcuttur”. Bu tanımla birlikte Rumelhart ve Ortony (1977: 101) ayrıca, şemaların çeşitlilik gösterebildiğini, birinin diğeri içerisinde yer alabildiğini, soyutlamaların bütün seviyelerinde kullanıldığını belirtirken, bunların, varlık ve ilişkilere yönelik tanımlar, açıklamalardan çok, bir bilgi (*idrâke dayalı kavramsal bir bilgi*) sunduğunu da ifade eder. İnsan bilgisinin varlıklar, olaylar ve bunların kendi içerisinde ve aralarında mevcut ilişkiler hakkındaki temel, kurulu bir hâlini oluşturan bu idrâk yapıları, aynı zamanda iletişim esnasında kayıp bilginin tamamlanmasına da yardım eder.

Varlık ve olaylar, durumlar ve onların diğ. varlıklar, olaylar, durumlar, olay dizileri, eylemler ve eylem dizileri ile aralarındaki ilişkilere yönelik kavramlar hakkında bize bilgi sunan şemaları tipik bir örnekle şöyle somutlaştırmak mümkündür: Zihnimizde mevcut; havlayan, tüyleri, kuyruğu olan, dört ayaklı bir köpek tasavvuru köpekler hakkındaki genel bir bilgimizdir. Bu, genel ve temel olan ve bir kalıp hâlinde zihnimizde bütüncül bir kavram olarak bulunan bilgi bizim için bir köpek şeması, bir başka ifadeyle taslak şekil oluşturur (bu şemanın ayrıca bir takım kişisel bilgiler taşıması da, tabiiyle, mümkündür) (2012, s. 625).

Kavram profilleri, bir çeşit *anahtar sözcük* gibidir. Kültür üzerine önemli çalışmaları olan R. Williams'ın kullandığı bu ifade, *anahtar sözcük*, ilgi çekicidir. Williams, *Anahtar Sözcükler* adlı yapıtında *kültür* ve *toplum* sözcüklerinden yola çıkarak bir *sözvarlığı* sorunu üzerinde durmuştur. Ona göre, bilinen sözcüklerin yerine oturtulması gereken mevcut ve gelişen anlamlarının yanında insanların oluşturduğu, *örtük olduğu kadar apaçık* bağlantıları da vardır. Williams, bu sözcüklere birbiriyle bağlantılı iki anlamda, *anahtar sözcükler* diyerek bunların bazı etkinlikler ve yorumlarında önemli ve bağlayıcı sözcüklerken bazı düşünce biçimlerinde önemli, işaret noktası türünden sözcükler olduğunu belirtmiştir. Belli kullanımların belli kültür ve toplumu algılama biçimlerini zorunlu kıldığını da bu düşüncesine eklemiştir (2012, s. 22).

Bilindiği gibi, bazı sözcükler bazen kök anlamlarını koruyarak bazen de yeni anlamlar kazanarak tarihsel süreçten geçmektedir. İşte *anahtar sözcük* denilen sözcükler, zaman içinde değişmeye uğramayan, zamanın süzgecinde üstte kalan, sözcüklerdir. Dildeki bir sözcüğün başka bir sözcükle tamamen eşanlamlı olmaması ya da tam anlamıyla başka bir dile çevrilememesi, onu o dilin önemli kültür

göstergelerinden biri yapar. “Diğer dillere çevrilmesi zor olan kelimeler, kültürler hakkında ipuçları taşıyor olabilir.” diyen Ö. Akkaya, ilgi çekici bir örnek vermektedir:

Söyleyerek mi var ediyoruz? Var olanı mı söylüyoruz? Peki neden bazı dillerde her insanın hissettiği, varlığını bildiği duyguların, durumların karşılığı tek bir kelime değil? Bu soruya şimdilik yanıt bulunamadı ve belki de hiçbir zaman bulunamayacak. Ancak kelimelerin zengin dünyası insanlığın ortak mirası olarak dünyanın her yerinde farklı bir şekilde kendini gösteriyor ve ait oldukları kültürlerle dair ipuçları taşıyor. Örneğin Tierra del Fuego yerlilerinin kullandığı Yaghan diline ait olan *mamihlapinapai* kelimesi. Bu, en “kısa ve öz” kelime olarak kabul ediliyor. Anlamıysa hepimizin hayatında pek çok kez deneyimlediği bir ana işaret ediyor. İki kişinin de yapılmasını istediği bir şeyi, karşısındakinin yapmasını umarak karşılıklı bakışma ve bekleme hali olarak tanımlanabilecek bu kelime, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan bir dile ait (2014, s. 38).

Her sözcük bir başka dile kolayca çevrilemez; çünkü hepsinin taşıdığı belirgin ya da belirsiz kültür izleri vardır ve bunlar aslında temel farklılıklardır. B. Akarsu, Humboldt’un görüşlerinden de yararlanarak şunları söylemektedir:

Dillerde ulusların bütün özellikleri, karakterleri ortaya çıkacağı gibi, Humboldt’a göre, ulusların dünya görüşlerini de dillerinden çıkarmak olanaklıdır. Ulusların ayrı ayrı dünya kavrayışı, karakteri sözcüklerin anlamında saptanmıştır. Bir sözcük, kavramının sadece maddesel göstergesi olduğundan, ayrı ayrı bireyler tarafından aynı biçimde tasarımlanamaz, her birinde ayrılan bir şey vardır. Birçok dillerin sözcükleri, bütünde aynı kavramları gösterebilirler bile, hiçbir zaman gerçekten eşanlamlı değildirler. Bir tanım onları tam tamına içine alamaz, ancak onları ilişkin oldukları bölge içine alan bir yeri gösterebilir.... Locke, şu noktada ısrar eder: Çeşitli diller karşılaştırılırsa, görülür ki, birbirini tam olarak karşılayan hiçbir sözcük bulunamaz. Ona göre bir sözcük, bütün anlamlarıyla birlikte, bir bütün olarak tam anlamıyla anlaşılabilir. Bütün anlamları birbirini tutan sözcüklere de rastlamak gerçekten olanaksızdır (1998, s. 62).

Her ne kadar bazı hayvan adları özel ad olarak kullanılarak *anahtar sözcük* olma yoluna girmişlerse de (*aslan* gibi) henüz hayvan adları içinde tam anlamıyla anahtar sözcüğe dönüşmüş herhangi bir ada rastlanmamıştır. Başka bir deyişle , örneğin *at*, başka dile anlam bakımından neredeyse eksiksiz çevrilebilmektedir Çalışmamızın adlandırılmasında bu terimi kullanmaktan bu nedenle vazgeçtik. Çünkü incelediğimiz *kavram profillerindeki* sözcükler, değişebilen sözcüklerdi. Örneğin *at*, başka dile çevrilebilmektedir.

R. Williams, *anahtar sözcük* ile ilgili olarak şunları da söylemektedir:

Bilinçli değişimler veya bilinçli olarak farklı kullanımlar; yenilik, eskime, özelleşme, genişleme, çakışma, atlarım; ya da saymaca bir sürekliliğin üstünü örttüğü değişimler; böylece süregelen genel anlamlarıyla asırlardır orada duruyor görünen

sözcükler, tamamen farklı ya da tamamen değişken, ama yine de bazen fark edilmesi güç anlam ve anlam içerimleri ifade etmeye başlar (2012, s. 24-25).

Buna göre, herhangi bir hayvan Türk kültüründeki metaforik değerini, mecaz değerini görünen anlamı aynı olsa da başka bir kültürde bulamayabilir. Ama yine de *anahtar sözcük* değildir çünkü hâlâ çevrilebilir.

Çekirdek sözcük kavramı da *anahtar sözcük* kavramına benzerdir. “Çekirdek sözcük, zihinde canlanan sözcük ve sözcük öbeklerine adeta kapıyı açar gibi algılamayı hızlandırmaktadır. Anahtar görevi yapan çekirdek sözcük, çağrışım, ilişkilendirme ve mecaz yardımıyla sözcükleri, imgeleri, duyguları, zihinsel depodaki bilgileri sağ beyinden bir mıknatıs gibi toplayarak çoğaltır” (İnal, 2012, s. 57).

Çalışmamızda tercih ettiğimiz *profil* terimiyle (İngilizce *profile, constituent*), tıpkı kavramların oluşumunda *kavram profillerinin* önemini vurgulayan W. Croft ve D. A. Cruse’un da kullandığı gibi, *ana parça, iskelet yapının bir birleşeni, anlam alanı/anlamsal alan* (İngilizce *semantic domain*) kastedilmektedir ve bu terimin çalışmamızda yer almasının temelinde de bu ikilinin çalışması vardır (2004, s. 14). *Profil* terimi, hangi kavramın hangi anlam alanında karşımıza çıktığını ifade etmek için kullanılmıştır.

BÖLÜM II

BÖLGE AĞIZLARINDAKİ ATASÖZLERİNDE GEÇEN HAYVAN ADLARININ KÖKENBİLGİSEL ÖZELLİKLERİ VE SIKLIKLARI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.1. İçinde Belirli Bir Hayvan Adı Geçen Atasözleri

2.1.1. Omurgasızlar (*Invertebrata*)

2.1.1.1. Eklem Bacaklılar (*Arthropoda*) Şubesi

2.1.1.1.1. Arıgiller (*Apoidea*) Familyası: Arı

Arı adı, Türk Dil Kurumu tarafından ikinci ve konumuzla ilgili anlamıyla şöyle tanımlanmıştır: “Zar kanatlılardan, bal ve bal mumu yapan, iğnesiyle sokan böcek (*Apis mellifica*)” (2011, s. 148). S. Nişanyan’ın kökenbilgisi sözlüğünde bu adın ilk kez *Divânü Lugâti’t-Türk*’te “bal yapan böcek” anlamında kullanıldığı söylenmekte ve köken olarak Eski Türkçe *arı* sözcüğünden evrildiği eklenmektedir (www.nisanyansozluk.com). Yani bu bilgiye göre bu adın Eski Türkçe döneminden beri değişmediği görülmektedir. E. Tryjarski “Türklerde Arıcılık” başlıklı makalesinde sözcüğün ilk kez görülme tarihini biraz daha erkene çekmektedir:

Runik harfli yazıtlarda “arı” veya “bal” anlamında bir kelime yoktur fakat bu durumda bile nihai sonuca varılırken tedbirli olmakta fayda vardır. Ancak, Uygur Hakaniye edebiyatında *ari* kelimesi görülür. Şöyle ki S. E. Malov tarafından 12. hatta 10. yüzyıl gibi erken bir dönem olarak tarihlendirilen, Uygur ve Arap harfli bir elyazmasında “arı”ya rastlandı. Eser, muhtemelen Semerkand’ın ilçesinde bir yerleşim olan Yükneki Ahmet tarafından yazılan didaktik ve ahlaki bir eserdir (Malov, 1951, s. 316, 321). Eserin 446. satırda şunu okuruz: *asal qayda bolsa bila āriši* “bal yalnızca arının olduğu yerdedir.” Kaşgarlı’da *ari* kelimesiyle karşılaşırız. *qurt* da vardır fakat bu kelimenin *arı* yı mı yoksa sadece “böcek” veya “solucan”ı mı ifade ettiğini gösteren hiçbir işaret yoktur (Atalay, 1943, s. 31-2 ve 383 ve Brokelmann, 1958, s. 10 ve 165) *ari* kelimesi Zemahşeri’de de kaydedilmiştir (ed. Poppe, 1938, s. 402). Ancak bu kaydın Moğolca çevirisinin olmadığına dikkat etmeliyiz (2011, s. 139).²

² *Arı* adıyla ve Türklerde arıcılıkla ilgili detaylı bilgiye E. Tryjarski’nin aynı adlı makalesinden ulaşılabilir, bk. Kaynakça.

L. Doğan'ın bildirdiği ve genel olarak kabul edildiği gibi, Türk dilinde ve kültüründe *arı*, çalışkanlığın simgesidir (2001, s. 622).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinin 12'sinde *arı* adının geçtiği görülmektedir:

- 1) *Arı* balı etrafında dolaşır. (* Ardanuç-Ar.) (BAAD-1, s. 45)
- 2) *Arı* ile kalkan bal başına sinekle kalkan bok başına. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 24)
- 3) *Arı* ile karının sırrına erilmez. (Taraşçı* Seydişehir-Kn.) (BAAD-1, s. 45)
- 4) *Arı* iyi olursa, balı Bağdat'tan getirir. (Taşdeğirmen* Çıldır-Kr.) (BAAD-1, s. 45)
- 5) *Arı* kahır çekmeyen balın kahırın ne bilsin. (Kocaözü* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 45)
- 6) *Arı* petekten karı kepekten anlar. (-Krş.) (BAAD-1, s. 45)
- 7) Bal *arıdan* kavga karıdan çıkar. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 58)
- 8) Balsız kovanda *arı* durmaz. (* Kuyucak-Ay.; * Mudurnu-Bo.; Zahmettin* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 59)
- 9) Çiftçi üç şeyden zengindir: *Arıdan*, karıdan, darıdan. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 79)
- 10) Dırdırcı karı, sokucu *arı*. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 39)
- 11) Kimi balı yer, kimini *arı* sokar. (Yukarı Çatak* Bozova-Ur.) (BAAD-1, s. 131)
- 12) Paran çoksa keçiye ver geçir, *arıya* ver uçur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 181)

2.1.1.1.2. Atsineğigiller (*Oestriade*) Familyası

2.1.1.1.2.1. Atsineği

Atsineği adı için *Asalak Bilimleri Sözlüğü* şu tanımlı vermektedir: “Çiftkanatlılar dizisinden olup, memelilere, en çok atlara, seyrek olarak da çeşitli dağ kuşlarına ve insanlara sataşan sinek türü” (www.tdk.gov.tr). *Türkçe Sözlük* ise şu tanımlı vermektedir: “Çift kanatlılardan, uzunluğu 8 milimetre kadar olan, kanatları büyük ve küt, at, sığır ve domuzların bacak ve kuyruk aralarında yaşayan, eklem bacaklı bir tür sinek (*Hippobosca equina*)” (2001, s. 189).

İncelenen atasözlerinin sadece birinde *atsineği* adına rastlanmıştır:

Atsineğinin yeri atın götüdür. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 51)

2.1.1.1.2.2. Böğlek

Böğlek, ağızlarda kullanılan bir hayvan adıdır ve *Türkçe Sözlük*'te “Sığırları rahatsız eden bir çeşit sinek, gübre sineği.” olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Aynı sözlüğün *büğelek* maddesi, *büve* maddesine gönderme yapmaktadır ve *büve* içinde “Genellikle sığırlara saldıran, onların kanını emen, vızıltılarıyla tedirginlik yaratan sokucu sinek, büğelek, vızvız (*Hypoderma bovis*)” açıklaması verilmektedir.

S. Nişanyan'ın bildirdiğine göre bu sözcük, ilk olarak 1400 yılından önce *Dede Korkut Kitabı*'nda *bögelek* “sığır sineği” biçiminde görülmektedir (www.nisanyansozluk.com). Buradan da anlaşılabileceği gibi, halk ağızlarında değişime uğrayarak zamanla *böğlek* biçimine gelmiştir. *Bögelek* adının kökeni, tam olarak bilinmemektedir.

Bölge ağızlarında içinde *böğlek* adı geçen iki adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Camızı *böğlek* tutmaz. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 32)
- 2) Koca öküz *böğlek* tutmaz. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 162)

2.1.1.1.3. Bitgiller (*Pediculidae*) Familyası

2.1.1.1.3.1. Bit

Bit adı için *Türkçe Sözlük* şu tanımlamayı yapmıştır: “Yarım kanatlılar alt takımına giren, insan ve memeli hayvanların vücudunda asalak olarak yaşayan böcek, kehle (*Pediculus*)” (2011, s. 362).

Bit adının kökeniyle ilgili yeterli bilgi olmamakla birlikte Eski Türkçeden beri değişmeden günümüze ulaştığı görüşü vardır. S. Nişanyan, Eski Türkçe *bit* adından evrildiğini belirtmektedir (www.nisanyansozluk.com). Benzer bilgiyi Clauson da vermektedir (1972, s. 296).

Bit adı, incelediğimiz atasözleri içinde toplam 14 kez geçmektedir:

- 1) Avcının buğdayını ambarda *bit* yemez. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 52)
- 2) Bir *bit* yedi köyü gezer. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 64)
- 3) Bir topal *bit* erindiği gece elli yastık gezer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 68)
- 4) Bir topal *bit*, bir gecede yedi yastık dolaşır. (Beyköyü* Karaağaç-Isp.; -Çkr.; -Bt.) (BAAD-1, s. 68)

- 5) *Bitli* bakla çişıeğen olur, çıplaklar şişıeğen olur. (-Nđ.) (BAAD-1, s. 68)
- 6) *Bitten* eveli haranya girme. (Çavuşköy* Tavas-Dz.) (BAAD-1, s. 68)
- 7) Domuzun *bitini* ayağa korsan başa çıkar. (* Posof-Kr.) (BAAD-2, s. 40)
- 8) Enik büyür it olur, yavşak büyür *bit* olur. (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 112)
- 9) Eskinin *biti*, uluğun sözü yakar. (Kızılcaağaç* Bucak-Brd.) (BAAD-1, s. 115)
- 10) İki analı sütten, iki evli *bitten* ölür. (Kızılcaağaç* Bucak-Brd.) (BAAD-1, s. 140)
- 11) İt yeniği, *bit* yeniği. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 147)
- 12) Kendi yorganının *biti* insanı yemez (yakmaz). (* Mihalıççık-Es.) (BAAD-1, s. 157)
- 13) Yavşak büyür *bit* olur öksüz büyür it olur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 88)
- 14) Yavşak büyür *bit* olur, enik büyür it olur. (İğneciler-Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 203)

2.1.1.1.3.2. Yavşak

Türkçe Sözlük'te *yavşak* adı ,tezimizle ilgili anlamıyla, “Bit yavrusu.” olarak tanımlanmaktadır (2011, s. 2553).

S. Nişanyan'ın verdiği bilgiye göre *yavısı* veya *yavısı* “yavru” sözcüğünden Türkiye Türkçesinde +*Ak* ekiyle türetilmiştir. Bu sözcük, *yavrı* sözcüğü ile eş kökenlidir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren ise *yavşak* adını şöyle açıklamaktadır: “< *yapış-* + *-(a)k* eki. Onun verdiği bilgiye göre, Türkçe yavşak biçiminin **yapşak* (< *yapışak*) ara biçiminden geldiği açıktır. **Yapşak* biçimindeki *-p-* sonradan *-v-*‘ ye çevrilmiştir (1999, s. 444).

Yavşak adı, bölge ağızlarındaki atasözlerinde üç kez karşımıza çıkmaktadır:

- 1) Enik büyür it olur, *yavşak* büyür bit olur. (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 112)
- 2) *Yavşak* büyür bit olur, enik büyür it olur. (İğneciler-Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 203)
- 3) *Yavşak* büyür bit, öksüz büyür it olur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 88)

2.1.1.1.4. Böcekler (*Insecta*) Sınıfı: Böcü / Böcük

Türkçe Sözlük, *böcü* için üç tane tanım vermiştir. Bu tanımlar şunlardır: “1. Kurt. 2. Böcek. 3. Çocukları korkutmak için söylenen ve hayalet, hortlak vb. hayalî varlık.” (2011, s. 396). Bu tanımlardan ilk ikisi konumuzla yakından ilgilidir.

Böcü adı, *böcek* adının halk ağızlarında aldığı biçimlerden biridir. *Böcek*, anlam aralığı geniş olan sözcüklerden biridir. *Türkçe Sözlük*’te şu tanımlar yapılmıştır:

“1. Eklem bacaklıların, altı bacaklı, çoğu kanatlı ve vücutları baş, göğüs, karın olarak eklemlerden oluşmuş hayvan sınıfı, haşere. 2. Istakoz benzer, uzunluğu 30-40 santimetre kadar olan, sarı renkli, kısa kısıkaçlı, yenilen bir deniz hayvanı. 3. Kelebek, kurt ve tırtılın dışında kalan küçük hayvancıklar.” (2011, s. 395).

S. Nişanyan, *böcek* adının *bö* veya *böy* “bir tür büyük ve zehirli örümcek” sözcüğünden Türkiye Türkçesinde +*çAk* ekiyle türetildiğini belirtmektedir. Sözcüğün Eski Türkçede aynı anlama gelen *bög* sözcüğünden türetildiğini de eklemektedir. Ona göre, bu adın ilk örneğine 1400 yılından önce *Dede Korkut Kitabı*’nda *bögelek* “sığır sineği” biçiminde rastlanmıştır. 1600 yılından önce ise *böcek* biçimini alarak günümüze kadar gelmiştir (www.nisanyansozluk.com).

T. Gülensoy ise bu ad için şu açıklamayı yapmaktadır: < * *bö*: + *cü* (2007, s. 170).

İncelenen atasözlerinin sadece üç tanesinde *böcü/böcük* adının geçtiği görülmektedir:

- 1) Gece işi, *böcü* işi. (-Af.) (BAAD-1, s. 123)
- 2) Gördün bir *böcü*, öldür de öyle acı. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 51)
- 3) Tavuk eşer *böcüğü* öğretir cücüğe. (* İspir-Ezm.) (BAAD-1, s. 193)

2.1.1.1.5. Karıncalar (*Formicidae*) Familyası: Karınca

Türkçe Sözlük, karınca adını “Zar kanatlılardan, toplu olarak yaşayan, yuvaları toprağın altında olan ve birçok türü bulunan böceklerin genel adı (*Formica*).” biçiminde tanımlamaktadır (2011, s. 1329).

Karınca, Eski Türkçede *karınça/karınçak* biçimindedir ve ilk kez *Divânü Lugâti’t- Türk*’te görülmektedir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarında içinde *karınca* adı geçen sekiz adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Çok *karınca* deveyi öldürür. (-Dy.; Gr.) (BAAD-1, s. 82)
- 2) Düşman *karınca* olsa kendini merdane bil. (* Ereğli-Kn.; * Alanya-Ant.; -Nğ.; -Tr.) (BAAD-1, s. 101)
- 3) Düşmanın *karıncaysa* sen fil ol. (* Bala-Ank.; -İz.) (BAAD-1, s. 101)

- 4) Her kütüğe *karınca* yuva yapmaz. (Gülbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 136)
- 5) Her kütüğün başına *karınca* birikmez. (Çayköy* Nisar-To.) (BAAD-1, s. 136)
- 6) Kanatlı *karıncanın* kadesi tez yeter. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 150)
- 7) *Karınca* kanatlanınca kendini serçe oldum sanır. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 63)
- 8) *Karıncanın* sidiğinin denize faydası olur. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 152)

2.1.1.1.6. Kelebekgiller (*Hesperioidea*) Familyası: Epelek

Türkçe Sözlük'te yer almayan *epelek* adı, Türk Dil Kurumu'nun sitesinde "Kelebek." olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Bu adın, ağızlarda, yazın lamba ışığına toplanan yeşil küçük böcekler için kullanıldığı da *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı sözlüğün ikinci cildinde bildirilmektedir (1996, s.45).

Sözcüğün kökeni hakkında elimizde veri bulunmamaktadır.

Bölge ağızlarındaki atasözlerinin sadece bir tanesinde *epelek* adı geçmektedir:

Epeleğin yavrusu gözüne şahin görünür. (Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 45)

2.1.1.1.7. Kınkanathlar (*Scarabidae*) Familyası

2.1.1.1.7.1. Bokböcüğü

Günümüzde genelde *bokböceği* olarak kullanılan bu sözcük için *Türkçe Sözlük* şu tanımlı vermiştir: "Kın kanathlılardan, genellikle otçul memeli hayvanların gübrelinde yaşayan ve bokla beslenen böcek, pislik böceği (*Geotrupes stercorarius*)" (2011, s. 374).

İki adın birleşiminden oluşan bu adın ikinci birleşeninin *böcük* şeklinde olduğunu görmekteyiz. *Böcük*, *böcek* sözcüğünün halk ağızlarındaki biçimlerinden biridir. *Böce*, *böcük*, *bücük*, *böcü* gibi biçimleri olan bu sözcüğün kökeniyle ilgili açıklamalar "2. 1. 1. 1. 5. Böcü/Böcük" adı açıklanırken detaylandırılacaktır.

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *bokböcüğü* adının sadece bir kez geçtiği görülmektedir:

Oğlan olsun da *bokböcüğü*nden olsun. (-Sm.) (BAAD-2, s. 74)

2.1.1.1.7.2. Osurganböcüsü

Türkçe Sözlük'te *osurganböcüsü* adı *osurganböceği* biçiminde geçmektedir ve “Kendisini çıkardığı pis bir koku ile savunan bir böcek (*Brachynus crepitans*)” olarak tanımlanmaktadır (2011, s. 1820).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde sadece bir kez geçtiği belirlenmiştir:

Geysi yuyucudan *osurganböcüsü* de korkarmış. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 50)

2.1.1.1.8. Örümcekgiller (*Arachnida*) Familyası

2.1.1.1.8.1. Böy

Ağızlarda *böy*, *bö* biçimleri olan bu hayvan adı, *Türkçe Sözlük*'te “Eklem bacaklılardan, soluk sarı renkli, zehirli bir tür örümcek.” olarak tanımlanmakta ve *bög* biçiminde geçmektedir (2011, s. 396).

S. Nişanyan'a göre, bölge ağızlarında “iri ve zehirli örümcek” anlamıyla kullanılan bu sözcük, Eski Türkçede de aynı anlamdadır ve *bög* biçiminde karşımıza çıkmaktadır (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde sadece bir kez *böy* adı geçmektedir:

Devenin üstünde adamı *böy* sokar. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 92)

2.1.1.1.8.2. Kene

Kene adı *Türkçe Sözlük*'te “Koyun, köpek, at vb. hayvanların veya insanların derisinde asalak olarak yaşayan, bulaşıcı hastalıklara neden olan böceklerin genel adı, sakırğa.” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 1390).

H. Eren, ağızlarda *gene* biçiminin olduğunu bildirmektedir (1999, s. 230). S. Nişanyan, Farsça *kane* “kan emici bir parazit” sözcüğünden alıntı olduğunu, Farsça bu sözcüğün ise kökeninin belirsiz olduğunu söylemektedir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarındaki atasözleri incelendiğinde içinde *kene* adı geçen bir adet atasözü belirlenmiştir ve bu atasözünde sözcüğün *gene* biçiminde olduğu görülmektedir. Belirlenen atasözü şudur:

Ne *gene* ol em, ne kuzu ol emdir; ne de eşek ol bindir. (Gündüzbey* Yeşilyurt-MI.) (BAAD-1, s. 173)

2.1.1.1.9. Tosböceğigiller (*Anobudae*) Familyası: Kurt (Ağaç Kurdu)

Türkçe Sözlük, *kurt* adı için şu tanımı vermektedir: “1.Yumuşak vücutlu, uzun gövdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız veya çok ilkel ayaklı küçük hayvan. 2. Bazı böceklerle veya bazı böcek kurtçuklarına verilen ad” (2011, s. 1533).

S. Nişanyan’ın verdiği bilgiye göre, bu ad Eski Türkçede de *kurt* biçimindedir. İlk kez Uyurca metinlerde geçmektedir ve “tırtıl, larva” anlamındadır (www.nisanyansozluk.com).

İncelenen atasözlerinde *kurt* adı dört kez karşımıza çıkmıştır. Bu atasözleri şunlardır:

- 1) *Ağacın kurdu* bedeninde (içinde). (-Gaz.) (BAAD-1, s. 30)
- 2) *Ağacın kurdu* içinden olmayınca ağaç kurumaz (çürümez). (-Bt.; -Dy.; -Hak.; * Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 31)
- 3) *Ağacın kurdu* içinden olmazsa ağaca zevk yoktur. (-Vn.) (BAAD-1, s. 31)
- 4) Ağaç, *kurdu* içinde besler. (* Havza- Sm.) (BAAD-1, s. 31)

2.1.1.1.10. Sinekgiller (*Culicidae*) Familyası: Sinek

Sinek adı, *Türkçe Sözlük*’te “Çift kanatlılardan, birtakım uçucu böceklerin genel adı.” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 2116).

S. Nişanyan’a göre bu ad, Eski Türkçe *siṇek* sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük, Eski Türkçe *siṇ* “sızlama veya vınlama sesi” sözcüğünden Eski Türkçe +*Ak* ekiyle türetilmiştir. İlk kez Uyurca metinlerde *siṇek* biçiminde geçmektedir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *sinek* adına 10 kez rastlanmaktadır:

- 1) Geyikler kırkında, *sinek* kırkında, taflan dökümünde. (* Bafra-Sm.) (BAAD-1, s. 125)
- 2) Gündüz uçamayan *sinek* gece ayran kazanına (süte) düşer. (Uluköy,Dinar-Af.) (BAAD-2, s. 52)
- 3) Gündüz uçmayan *sinek*, gece ayran kazanına düşer. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 129)
- 4) Kokmuş etin sineği Bağdat’tan gelir. (Gülbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 162)
- 5) *Sineğin* balı haylazın malı olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 80)

- 6) *Sinek* pekmezciyi tanır. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 80)
- 7) *Sinek* yaş yere çökar. (Yenice* Simav-Kü) (BAAD-2, s. 80)
- 8) *Sinekte* bal, tembelde mal aranmaz. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 187)
- 9) Sulu *sinek* suyunda gider. (Antakya-Hat.) (BAAD-2, s. 80)
- 10) Yeni boka *sinek* çok konar. (-Tr.) (BAAD-2, s. 89)

2.1.1.1.11. Yengeçler (*Malacostraca*) Sınıfı: Yengeç

Yengeç adı için *Türkçe Sözlük* şu tanımlı vermektedir: “Eklem bacaklılardan, kabuklu, birinci ayak çifti iki kısaç olarak gelişmiş, eti için avlanan, suda yaşayan bir böcek” (2011, s. 2571).

S. Nişanyan’a göre Eski Türkçe *yan-* “geri gelmek, aksetmek” fiilinden Eski Türkçe +*gAç* ekiyle türetilmiş olabilir; ancak bu kesin değildir. Eski Türkçede *yengeç* biçiminde görülmektedir (www.nisanyansozluk.com).

T. Gülensoy ise *yengeç* adının yapısını şu biçimde vermektedir: “*yengeç* < * *yé:nç*-‘ısırmak, ısırarak parçaları birbirine katmak’ (DLT) +*-ge-ç*” (2007, s. 1120).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *yengeç* adına bir kez rastlanmıştır:

Yengece: “Niçin yanın yanın yürüyorsun?” demişler; “Serde kabadayılık var.” (keleşliğimden) demiş. (-Gaz.; Anamas* Eğridir-Isp.; * Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 205)

2.1.1.2. Solucanlar (*Platyhelminthes*) Şubesi: Solucan

Solucan adı, *Türkçe Sözlük*’te şu biçimde tanımlanmaktadır: “Yuvarlak veya yassı, uzun kurtlara verilen genel ad” (2011, s. 2134).

S. Nişanyan’dan öğrendiğimize göre Eski Türkçe *suwıışğan* sözcüğünden evrilmiştir, Eski Türkçe *suwıış-* “ıslanma, cıvıklaşma” fiilinden Eski Türkçe +*gAn* ekiyle türetilmiştir. Bu sözcük ise Eski Türkçe *suw* “su” adından Eski Türkçe +*Iş-* ekiyle türetilmiştir. *Sovuşgan*, *sulunçan*, *soğulcan* gibi biçimleri de görülmektedir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarındaki atasözleri incelendiğinde *solucan* adının sadece bir kez geçtiği görülmektedir:

Solucan yılanla ölçülüyorum derken beli üzölmüş. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 188)

2.1.1.3. Yumuşakçalar (*Mollusca*) Şubesi: Fişkene / Salyangoz

Türkçe Sözlük'te yer verilmemiş olan *fişkene* adı, Türk Dil Kurumu'nun internet sitesinden alınan bilgiye göre, *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*'nde *fiskene* biçiminde geçen ve “sümüklü böcek” olarak bilinen hayvanın adıdır (www.tdk.gov.tr).

Fişkene adının kökeni hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır.

Bölge ağızlarında sadece bir adet atasözünde geçtiği belirlenmiştir:

Fişkene kabuğunu beğenmez. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 48)

Türkçe Sözlük, *salyangoz* adını ise “Yumuşakçalardan, bahçelerin nemli yerlerinde yaşayan, sarmal kabuklu küçük hayvan (*Helix*).” biçiminde tanımlamaktadır (2011, s. 2022).

S. Nişanyan'ın bildirdiğine göre, *salyangoz* adı Yeni Yunanca *sáliangas* “‘tükürüklü’, sümüklü böcek” sözcüğünden alıntıdır. Yunanca sözcük Yeni Yunanca *sálio* veya *saliá* “tükürük” sözcüğünden türetilmiştir (www.nisanyansozluk.com). Anadolu ağızlarında *koklagoz*, *koklagaz*, *kavlangoz*, *kaplangoz* gibi birtakım adların verildiğini H. Eren'den öğrenmekteyiz (1999, s. 354).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *salyangoz* adının sadece bir kez geçtiği belirlenmiştir. Belirlenen atasözü şudur:

Müslüman memleketinde *salyangoz* satılmaz. (-Ezm.) (BAAD-1, s. 172)

2.1.2. Omurgalılar (*Vertebrata*)

2.1.2.1. Balıklar (*Pisces*) Sınıfı

2.1.2.1.1. Hayvan Adı Olarak *Balık*

Türkçe Sözlük'te “Omurgalılarından, suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı.” olarak tanımlanan *balık* adı, bölge ağızlarındaki atasözlerinde karşımıza çıkan adlardan biridir (2011, s. 243). *Türkçe Sözlük*'te bu hayvan için verilen bilgilerin doğru; ama eksik olduğunu, balıkların her türünün yumurtadan üremediğini, bazı türlerinin doğurarak çoğaldığını da eklemek gerekmektedir.

H. Eren, kökenbilgisi sözlüğünde *balık* için “Suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı.” tanımını verdikten sonra bu adın tarihsel gelişimine de değinmiştir. Bu adın kökünün bilinmediğini söyleyen Eren'e göre

balık adı, Eski Türkçeden başlayarak kullanılmaktadır. Orta Türkçede *balık* biçimi geçer. Eski Kıpçakçada da *balık* olarak kullanılır. Türkçeden Arapçaya (Suriye) *bâliq* ‘poission’ olarak geçmiştir (1999, s. 36). *Yeni Tarama Sözlüğü*’nden bu adın *balıq* biçiminde de kullanımı olduğunu görebilmekteyiz (Dilçin, 2009, s. 36).

S. Nişanyan ise bu adın kökeniyle ilgili olarak şu bilgileri vermiştir: İlk örneğine Uyгурca dönemine ait bir metin olan *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*’nde rastlanmaktadır ve “suda yaşayan canlı” anlamına gelmektedir. Adın açılımı şu şekilde yapılabilir: < Eski Türkçe *balık* 1. Çamur, cıvık, 2. Suda yaşayan canlı. Bu sözcük de şöyle oluşmuştur: < Eski Türkçe **bal-* cıvık olmak, yapışmak +*Ik* (www.nisanyansozluk.com).

Clauson da Eski Türkçede *balık* biçiminde olduğunu söylemektedir (1972, s. 335).

Bölge ağızlarında içinde *balık* adı geçen atasözleri incelendiğinde 17 adet atasözüyle karşılaşılmıştır:

- 1) Ayı, *balıgını* incitmez. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 53)
- 2) *Balığ*ı tutmadan tavayı ateşe koyma. (-Sk.) (BAAD-1, s. 58)
- 3) *Balığın* başı taşa değmezse geri dönmez. (-Vn.) (BAAD-1, s. 58)
- 4) *Balık*: “Çok konuşurum; ama ağzım su dolu.” demiş. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 58)
- 5) *Balık* avlayan elbette ıslanır. (Hak.) (BAAD-1, s. 58)
- 6) *Balık* gölüne göre büyür. (Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 28)
- 7) *Balık* suda gözü dışarıda. (Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 28)
- 8) *Balık* tutanın götü yaş gerek. (-Bt.) (BAAD-1, s. 59)
- 9) *Balık* tutanın paçası ıslanır. (* Sandıklı-Af.) (BAAD-1, s. 59)
- 10) *Balık* tutanın tumanı yaş olur. (-Vn.) (BAAD-1, s. 59)
- 11) *Balık*, gölünde olur. (Laleli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 58)
- 12) *Balık*, gölüne göre büyür. (* Ereğli-Kn.;-Vn.) (BAAD-1, s. 58)
- 13) *Balık*, gölüne göre yaşar. (* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 58)
- 14) Kıç ıslanmazsa *balık* tutulmaz. (* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 157)
- 15) Paça ıslanmayınca *balık* tutulmaz. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 181)
- 16) Sudaki *balığa* soğan doğranmaz. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 89)
- 17) Ağustosta ya bal ya *balık*. (* Güdül-Ank.) (BAAD-1, s. 34)

2.1.2.1.2. Hamsigiller (*Clupeidae*) Familyası: Hamsi

Hamsi adı, *Türkçe Sözlük*'te "Hamsigillerden, Akdeniz, Karadeniz ve Batı Avrupa kıyılarında avlanan, 10-12 santimetre boyunda, ince uzun bir balık (*Engraulis encrasicolus*).” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 1039).

H. Eren, *hamsi* adının Rumencede *hamsiè*, Bulgarcada *xamsija* 'Engraulis encrasicolus' olarak geçtiğini, Rusçada *xamsa* biçiminin kullanıldığını bildirmektedir (1999, s. 172). S. Nişanyan ise bu adın ilk kez 1481'de *xamsi* biçiminde görüldüğünü belirtmektedir (www.nisanyansozluk.com). Ayrıca nihai kökeninin belki eski bir Karadeniz dili olduğunu da söylemektedir (Nişanyan, 2007, s. 190).

İncelenen atasözleri içinde sadece bir kez *hamsi* adının geçtiği belirlenmiştir:

Nasıl verirsın liraları öyle alırsın *hamsileri*. (-Tr.) (BAAD-2, s. 73)

2.1.2.2. İki Yaşamlılar (*Amphibia*) Sınıfı

2.1.2.2. 1. Kurbağagiller (*Batrachia*) Familyası: Kurbağa

Kurbağa adı *Türkçe Sözlük*'te "Kurbağalardan, yumurta ile üreyen, yavruları gelişimlerini durgun sularda tamamladıktan sonra kuyruğu ve solungacı körelerek karada yaşayabilen, sıçrayarak yürüyen ve suda iyi yüzen küçük hayvan." olarak tanımlanmaktadır (2011, s. 1529).

S. Nişanyan, Eski Türkçede baka biçiminde olduğunu söylemektedir. Ona göre *Kur-* önekinin mahiyeti belirsizdir ancak, *Kurubağa* (*kara kurbağası*) ihtimali üzerinde durulabilir. Bu ad, ilk kez *Divânü Lugâtî-t Türk*'te *kurbaka* biçiminde geçmiştir. *Kurbağa* adında geçen *bağa* ise ilk kez Esad Efendi'nin *Lehçet-ül Lugât* adlı yapıtında "kaplumbağa kabuğunun hammaddesi" anlamında geçmektedir (www.nisanyansozluk.com).

İncelenen atasözlerinde kurbağa adı sadece iki kez geçmektedir. Bu atasözleri şunlardır:

1) *Kurbağa* kırk paraya sulanır. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 70)

2) *Kurbağanın* zamanı vakvakla geçer. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 70)

2.1.2.3. Sürüngenler (*Reptilia*) Sınıfı

2.1.2.3.1. Kaplumbağagiller (*Emydidae*) Familyası: Kaplumbağa / Tosbağa

Türkçe Sözlük, *kaplumbağa* adını “Kaplumbağalardan, çok sert ve kemiksi bir kabuk içinde yaşayan, ağır ağır yürüyen, dört ayaklı sürüngen hayvan (*Testudo*).” biçiminde tanımlamaktadır (2011, s. 1310).

S. Nişanyan, bu adın *kaplı* “örtülü, kabuklu” ve *bağa* “kurbağa” sözcüklerinin birleşmesiyle oluştuğunu ve ilk kez *kaplı бага* biçiminde Hızır Paşa’nın *Müntehab-ı Şifa* adlı yapıtında görüldüğünü söylemektedir (www.nisanyansozluk.com).

M. Mandaloğlu, İ. Durmuş’un (2009) verdiği bilgilerden de alıntılar yaparak *kaplumbağanın* Türk kültüründeki yeriyle ilgili olarak şunları söylemektedir:

İslamiyet’ten önce Türklerin kültürleri, yaşam biçimleri, tarih ve edebiyatları gibi pek çok konuda bilgi sahibi olduğumuz Orhun Abideleri’nin kaidesi olarak *kaplumbağa* simgesi kullanılmıştır. Köl Tigin Abidesi, kaplumbağa simgesinin üzerine dikilmiştir. Böylece *kaplumbağanın* sonsuzluğun ve kudretin temsilcisi olduğu düşünülmüştür. *Kaplumbağanın* yazıt kaidesi olarak kullanılması uzun ömrü ifade etmesi olarak yorumlanabilir. Uzun ömürlü bir hayvanın böyle ebedi bir taşın kaidesi olması gayet mantıklıdır (2013, s. 387).

L. Doğan, *kaplumbağa*’nın Türk kültüründe yavaşlığın simgesi olduğunu söylemektedir (2001, s. 622).

Bölge ağızlarındaki atasözlerine bakılığında sadece bir kez *kaplumbağa* adının geçtiği görülmektedir:

Tilki gibi kurnaz, *kaplumbağa* gibi şahbaz olma. (Davulkuyu* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 195)

Tosbağa adı ise halk ağzında *kaplumbağa* için kullanılan bir addır (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 2374).

S. Nişanyan’a göre *tos* “toslama sesi” ve *bağa* “kurbağa” sözcüklerinin birleşmesinden oluşmaktadır (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *tosbağa* adının üç kez geçtiği belirlenmiştir:

- 1) Emeli *tosbağa* olan kumlu dereden geçer. (* Tarsus-İç) (BAAD-2, s. 44)
- 2) *Tosbağayı* atmışlar: “Bu bağ olacağına o bağ olsun demiş.” (-Nğ.) (BAAD-2, s. 84)

3) *Tosbağayı* havadan atmışlar: “Ya göle ya harmana” demiş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 196)

2.1.2.3.2. Kertenkelegiller (Lacertidae) Familyası: Kertenkele

Kertenkele adı *Türkçe Sözlük*’te “Kertenkelelerden, uzun vücutlu, sivri kuyruklu, çevik, böcekçil, küçük sürüngen hayvan (*Lacertus*).” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 1394).

S. Nişanyan’dan edindiğimiz bilgiye göre, ilk kez 1410 yılından önce Hızır Paşa’nın *Müntehab-ı Şifa* adlı yapıtında *kartankala/kertekele* biçiminde “Nil nehrinde yaşayan bir tür büyük sürüngen, varan, lacerta” anlamında geçmektedir. *Kertenkele* adının kökeni ise belirsizdir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarında içinde *kertenkele* adı geçen sadece bir atasözü belirlenmiştir:

İlana ağırı veren *kertenkele*dir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 142)

2.1.2.3.3. Yılanlar (Ophidia) Familyası: Yılan

Bölge ağızlarında *ilan/ılan* biçimi de olan *yılan* adı için *Türkçe Sözlük* “Sürüngenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı, yerdegezen, uzun hayvan.” biçiminde tanımlamaktadır (2011, s. 2590).

S. Nişanyan’a göre *yılan* adı, bu biçimiyle değişmeden günümüze kadar gelmiştir (www.nisanyansozluk.com). Ö. Karpuz ve Z. Gaddar’a göre ise bu ad *ıl-* < *yıl-* “parlamak” eylem kökünden türemiştir (2012, s. 66). T. Gülensoy da *yılan* adıyla ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir: “*yılan* < ? * *yıl-* ‘kaymak, sürünmek’ + *ān* ‘filden ad yapan ek’” (2007, s. 1138).

Bölge ağızlarındaki atasözleri incelendiğinde *yılan* adının 27 kez geçtiği belirlenmiştir:

- 1) Ana *ilan*, sözü yalan; karı çiçek, sözü gerçek. (Güney* İkizdere-Rz.) (BAAD-1, s. 42)
- 2) Azan *yılan* yol üstüne çıkar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 54)
- 3) Çocuk ağızıyla *yılan* tut, onu da yalan tut. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 81)
- 4) El eliyle *yılan* tut, onu da (yarısın) yalan tut. (Göbekviran* Gürün-Sv.; Çayköy* Niksar-To.; -Ada.; * Ağın-El.) (BAAD-1, s. 107)
- 5) El eliyle *yılan* tutma tutana da yapışma. (* Gerze -Sn.) (BAAD-2, s. 43)

- 6) El eliyle *yılan* tutma, *yılana* da yazıktır. (Zile* Mesudiye-Or.; -Vn.) (BAAD-1, s. 107)
- 7) Elin öldürdüğü *yılan* dirilir de sokar. (Üzümlü, Gürmede* Fethiye-Mğ.) (BAAD-1, s. 111)
- 8) Hayır istersen öldür *yılanı*, cennete gitmek istersen incitme canı. (-Dy.) (BAAD-1, s. 132)
- 9) *İlan* eğilir büğülür, çıktığı deliği (deliğini) tanır. (-Vn.; -Bt.) (BAAD-1, s. 142)
- 10) *İlan ilanlığınan* toprağı hedernan yer. (-Vn.) (BAAD-1, s. 142)
- 11) *İlana* ağrı veren kertenkeledir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 142)
- 12) İncitme canı, öldür *yılanı*. (-Vn.) (BAAD-1, s. 142)
- 13) Kayseri'de kuşun sütü, *yılanın* ödü bulunur. (-Yz.) (BAAD-2, s. 64)
- 14) Konya sudan, Adana *yılandan*, Kayseri yalandan. (Botsa-Kn.) (BAAD-1, s. 163)
- 15) Öldürürsen *yılanı* kendin öldür, elin öldürdüğü *yılan* tez canlanır. (Kayadibi* Yeşilova-Brd.) (BAAD-1, s. 178)
- 16) Ramazanın imamından, ağustosun *yılanından* korkulur. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 182)
- 17) Sevap istersen öldür *yılanı*, cennet istersen incitme canı. (* Merzifon-Ama.; Çamova* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 186)
- 18) Solucan *yılanla* ölçülüyorum derken beli üzülmüş. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 188)
- 19) Tanrı *yılanın* feyline bakmış da kıçını karnına sokmuş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 191)
- 20) *Yılan* eğri akar büğrü akar deliğine doğru girer. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 89)
- 21) *Yılan* eğridir büğrüdür; ama deliğin ağzına gelince doğrulur. (Beyceli* Fatsa-Or.; -Hak.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 206)
- 22) *Yılan* sıcağa akar. (Zile* Mesudiye, * Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 206)
- 23) *Yılandan* korkma salandan kork. (Polat* Doğanşehir-Ml.) (BAAD-1, s. 206)
- 24) *Yılanın* huyu iyi olsaydı ayakları olacaktı. (-Hak.) (BAAD-1, s. 206)
- 25) *Yılanken yılan* toprağı övünle yalar. (-Gaz.; El.) (BAAD-1, s. 206)
- 26) *Yılansız* çalı dibi olmaz. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 89)
- 27) *Yılansız* yer olmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 206)

2.1.2.4. Kuşlar (*Aves*) Sınıfı

2.1.2.4.1. Hayvan Adı Olarak *Kuş*

Kuş adı için *Türkçe Sözlük* şu tanımı vermektedir: “Yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı” (2011, s. 1542).

S. Nişanyan’a göre, Eski Türkçede de *kuş* biçiminde olan bu ad, ilk kez *İrk Bitig*’de görülmektedir (www.nisanyansozluk.com).

L. Doğan, “Türk Kültüründe Hayvanlar ve Hayvan İsimleri” adlı çalışmasında, edebiyatımızda dolayısıyla da kültürümüzde kuşların yerini detaylı bir biçimde açıklamaktadır. Bu çalışmadan, tezimizle ilgili olarak aşağıdaki kısımlar alıntılanmıştır:

Türkçede *bülbül* ‘güle olan aşkıyla ve güzel sesin’, *baykuş* ‘ölüm habercisi’, *kaz* ‘aptallığın’, *turna* ‘manevi önderliğin’ marifet sahiplerinin (Hoca Ahmet Yesevi *turna* donuna girmiştir (Akalin, 1993, s. 72).) simgesi olmuşlardır. *Keklik*, *kuğu* ve *bıldırcın* gibi kuşlar da güzelliği, zerafeti ifade etmektedir (2001, s. 623).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde içinde *kuş* adı geçen 53 adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Alıcı kuş dindiğinden bellidir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 38)
- 2) Alıcı *kuş* gözünden belli olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 38)
- 3) Alıcı *kuş*un ömrü az olur. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 38)
- 4) Allah uçamayan *kuşa* alçacık dal verir. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 22)
- 5) Aylak *kuş*un ağzı büyük olur. (-Tr) (BAAD-2, s. 28)
- 6) Azan *kuş*un ömrü az olur. (Kayadibi* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 54)
- 7) Dengi ile uçmayan *kuş*un sesi havadan gelir. (-Sv.) (BAAD-1, s. 90)
- 8) Dişi *kuş* yapar yuvayı, içini dışını sıvar sıvayı. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 95)
- 9) Dişi *kuş* yuvasına dolaşır. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 39)
- 10) El ağzıyla *kuş* tutulmaz. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 106)
- 11) Eldeki *kuşu* herkes örseler. (Bayat * Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 43)
- 12) Elin taşı ile *kuş* vurulmaz. (* Sandıklı-Af.) (BAAD-1, s. 111)
- 13) Elindeki *kuşu* sıkı tut, *kuş* arama. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 110)
- 14) Erkek *kuş* havayı, dişi *kuş* yapar yuvayı. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 114)

- 15) Erkek *kuşun* yuvası olmaz. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 114)
- 16) Eti yenecek *kuş* belli olur. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 117)
- 17) Gafil *kuşun* avcısı çok olur. (Alınca-Gr.) (BAAD-1, s. 122)
- 18) Garip *kuşun* yuvası olmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 122)
- 19) Göl *kuşu* gölde, çöl *kuşu* çölde. (-Isp.) (BAAD-1, s. 127)
- 20) Görgülü *kuş*, gördüğünü işler, görgüsüz *kuş* da elini dişler. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 127)
- 21) Her *kuş* incir yeseydi, sahibine bir şey kalmazdı. (-Hak.) (BAAD-1, s. 136)
- 22) Her *kuş* kendi kanadıyla uçar. (-Tr.) (BAAD-2, s. 55)
- 23) Her *kuş* nasibine yeler. (Değirmendere-Af.) (BAAD-1, s. 136)
- 24) Her *kuş* öz refinan uçar. (-Bt.) (BAAD-1, s. 136)
- 25) Her *kuş*, zürbesiyle uçar. (-El.) (BAAD-1, s. 136)
- 26) Her *kuşa* doğan salınmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 55)
- 27) Kayseri’de *kuşun* sütü, yılanın ödü bulunur. (-Yz.) (BAAD-2, s. 64)
- 28) Kılavuzsuz *kuş* uçmaz. (* Sorgun-Yz.) (BAAD-2, s. 65)
- 29) Kırlangıç bir zararsız *kuş*, git Yemen eline danış. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 158)
- 30) Koca *kuş* akranınla uş. (* Safranbolu-Zn.) (BAAD-2, s. 68)
- 31) Kurt dansız, *kuş* tanesiz kalmaz. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 168)
- 32) *Kuş* alayıyla uçar. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 168)
- 33) *Kuş* deneye çokar. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 168)
- 34) *Kuş* gördüğü yuvayı yapar. (Dirmil* Gölhisar-Brd.; -Vn.) (BAAD-1, s. 168)
- 35) *Kuş* gördüğüne göre yuva yapar. (Bayat* Emirdağ –Af.) (BAAD-2, s. 71)
- 36) *Kuş* göreneğine göre uç. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 71)
- 37) *Kuş* kalkışa göre taşlanır. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 71)
- 38) *Kuş* kanadın varsa uç. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 71)
- 39) *Kuş* kanadıyla murada erer. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 71)
- 40) *Kuş*, *kuş* ile avlanır. (*Kuşu kuşnan* avlarlar.) (-Gaz.) (BAAD-1, s. 168)
- 41) *Kuş*, *kuşun* payına sünmez. (Çepni* Gemerek-Sv.) (BAAD-1, s. 168)
- 42) *Kuş*, *kuşun* yüzüne öter. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; -Gaz.; -Ar.) (BAAD-1, s. 168)
- 43) *Kuş*, taneden kaçmaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 168)
- 44) *Kuşca kuş* bile akşam yuvasına döner gelir. (Bayat* Emirdağ –Af.) (BAAD-2, s. 71)

- 45) Küçük *kuşun* ağzı büyük olur. (Gürmedere* Fethiye-Mğ.) (BAAD-1, s. 169)
- 46) Küçük *kuşun* cinciğinden büyük *kuşun* hühüsü iyidir. (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 71)
- 47) Öylesi *kuşun* böylesi başı olur. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 180)
- 48) Sak *kuş* kanadından tutulur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 79)
- 49) Talihini *kuşta* değil işte ara. (* Bulancak-Gr.) (BAAD-1, s. 191)
- 50) Uçan *kuştan* haber sorulmaz. (* Terme-Sm.) (BAAD-1, s. 197)
- 51) Uçar *kuşum* olmasın, döner taşım olsun. (* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 197)
- 52) Ulu *kuş* yavaş uçar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 84)
- 53) Ulu *kuşun* kısmeti ayağına gelir. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 197)

2.1.2.4.2. Atmacagiller (Accipitrinae) Familyası

2.1.2.4.2.1. Atmaca

Kuşlar (*Aves*) sınıfının, kartallar (*Falconiformes*) takımından olan atmaca için Türk Dil Kurumu “Kartalgillerden, ava alıştırılabilen küçük bir yırtıcı kuş, akkuş (*Accipiter nisus*).” tanımını vermektedir (2011, s. 187).

Yırtıcı kuşlardan en çok bilinenler arasında olan *atmacanın* adının kökeniyle ilgili fazla bilgi yoktur. S. Nişanyan’ın bildirdiğine göre ilk kez 1343 tarihli *Kitab-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türki*’de *atmaça toğan* şeklinde geçmekte ve “bir tür yırtıcı kuş” anlamını taşımaktadır. Bu ad, *at-* fiilinin üzerine gelen *+ça* ekiyle oluşmuştur; ama buradaki *at-* fiilinin bugünkü *at-* fiiliyle ilgisi yoktur. Bahsi geçen fiille ilgili başka bir açıklama yapılmamıştır (www.nisanyansozluk.com).

Ö. Karpuz ve Z. Gaddar’ın verdiği bilgiye göre Türkçe olan bu sözcük, *at-* eyleminden *-maca (-ma+ca)* eylemden ad yapım ekiyle türetilmiştir (2012, s. 60). T. Gülensoy da bu adın açılımını *< at-ma+ca* biçiminde vermektedir (2007, s. 88).

Bölge ağızlarında içinde *atmaca* adının geçtiği atasözleri incelendiğinde karşımıza sadece bir atasözü çıkmaktadır:

Boş tase *atmaca* gelmez. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 71)

2.1.2.4.2.2. Şahin

Türkçe Sözlük, *şahin* adını “Kartalgillerden, Avrupa ve Asya'nın dağ, orman ve çalılıklarında yaşayan, 50-55 santimetre uzunluğunda yırtıcı bir kuş (*Buteo buteo*).” olarak tanımlamaktadır (2011, s. 2196).

S. Nişanyan'a göre, *şahin* adı, Türkçeye Farsçadan geçmiştir. Farsça sözcük Avesta (Zend) dilinde aynı anlama gelen *saēna* sözcüğü ile eş kökenlidir. Klasik literatürde daima *şāh* “kral” sözcüğüyle açıklanmış ise de, ilişki ses benzerliğinden ibarettir (www.nisanyansozluk.com).

H. Tokyürek, Aç Pars hikâyesinde geçen “*Laçın* kaptı kiçigin (Küçüğünü *şahin* kaptı).” cümlesini örnek göstererek Eski Uygurcada bu adın *laçın* biçiminde olduğunu bildirmektedir (2013, s.235).

Bölge ağızlarındaki atasözleri incelendiğinde *şahin* adının *şahin* ya da *şahan* biçiminde 10 kez geçtiği görülmektedir:

- 1) Deve büyük ot yer, *şahin* küçük et yer. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 92)
- 2) Deve çölde *şahin* kolda gezer. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 92)
- 3) Epeleğin yavrusu gözüne *şahin* görünür. (Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 45)
- 4) Karga olup terse (boka) inme, *şahin* ol da ete in. (-Brd. ve çevresi.) (BAAD-1, s. 152)
- 5) Karganın gönlünden *şahanlık* geçermiş, *şahanı* görünce delik ararmış. (* Sandıklı-Af.) (BAAD-1, s. 152)
- 6) *Şahan* gözünü ette açmış, karga gözünü bokta açmış. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 190)
- 7) *Şahin* küçük ama payını ele vermez. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 81)
- 8) *Şahin* küçük amma zarbı büyüktür. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 190)
- 9) *Şahine* yanaşan et yer, kargaya yanaşan ters yer. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 81)
- 10) Yapalağın yavrusu gözüne *şahin* görünür. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 202)

2.1.2.4.3. Baykuşgiller (*Strigidae*) Familyası: Baykuş / Kuku / Yapalak

Kuku adı, *Türkçe Sözlük*'te yer almamaktadır. Bugün argo ifadeler arasında yer alan bu sözcük, ağızlarda “köpek” ya da “baykuş” için kullanılmaktadır (www.tdk.gov.tr).

İncelenen atasözlerinden sadece bir tanesinde *kuku* adı geçmektedir:

Kukunun öteceği üç aydır. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-2, s. 70)

Yapalak adı için Türkçe Sözlük “İri bir tür baykuş.” tanımını vermektedir (2011, s. 2525).

H. Eren, *yapalak* adının yerel ağızlarda *kör yapalak* olarak da geçtiğini söylemektedir. Türkçeden Moğolcaya ve Farsçaya geçen bu ad, Eski Kıpçakçada *yabalak* (> *yablak*) olarak görülmektedir. Orta Türkçede ise *yabakulak* biçimindedir (1999, s. 441). Ş.A. Bozkaplan da bu adın açılımını *yapalak* > *yaba kulak* biçiminde vermektedir (1992, s. 46).

Yapalak, bölge ağızlarındaki atasözlerinde sadece bir kez karşılaştığımız bir addır:

Yapalağın yavrusu gözüne şahin görünür. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 202)

2.1.2.4.4. Karatavukgiller (*Turdidae*) Familyası

2.1.2.4.4.1. Bülbül

Bülbül, Türk kültüründe özellikle de edebiyatında öne çıkan hayvan adlarından biridir. *Türkçe Sözlük*’te “Karatavukgillerden, sesinin güzelliği ile tanınmış olan ötücü kuş (*Luscinia megarhynchos*).” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 423).

Bülbül adı, Türkçeye Farsçadan geçmiştir. S. Nişanyan, bu adın ilk kez *Codex Cumanicus*’ta görüldüğünü belirtmektedir (www.nisanyansozluk.com).

“*Bülbül* ‘güle olan aşkıyla’ ve ‘güzel sesiyle’ önemli bir simgedir” (Doğan, 2011, s. 623).

Bülbül adı, incelenen atasözleri içinde toplam 13 kez karşımıza çıkmıştır:

- 1) Akılsız dişiler, *bülbülü* daldan kışılar. (-Ba.) (BAAD-1, s. 35)
- 2) Bahar gelmeyince *bülbül* ötmez. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 56)
- 3) *Bülbül* kafesi ile kimse doymaz. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 73)
- 4) *Bülbülle* gezen güle, ördekle gezen göle gider. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 73)
- 5) *Bülbülle* konuşan güle, kargayla konuşan küllüğe. (Yeniköy* Seyitgazi-Esk.) (BAAD-1, s. 73)
- 6) *Bülbülün* çektiği sesindendir. (-İz.) (BAAD-1, s. 73)
- 7) *Bülbülün* gözü gülde tavuğun gözü külde. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 32)
- 8) Eşek küle, *bülbül* güle aşkıdır. (-Krş.) (BAAD-1, s. 117)

- 9) Herkesin serçesi kendine *bülbüldür*. (Şıhlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 136)
- 10) İki *bülbül* bir dala konmaz. (* Ilgın-Kn.) (BAAD-1, s. 141)
- 11) İnsanın başında ottan gayrısı biter, *bülbül*den gayrısı öter. (* Yeşilova-Brd.) (BAAD-1, s. 143)
- 12) Karga şakırdamış *bülbülüm* sanmış, Kürt ata binmiş, beyim sanmış. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 152)
- 13) Ocak külünü bekler, *bülbül* dalını bekler. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 174)

2.1.2.4.4.2. Karatavuk

Karatavuk adı, *Türkçe Sözlük*'te “Karatavukgillerden, tüyleri kara, meyve ve böceklerle beslenen ötücü kuş (*Turdus merula*).” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 1323).

“Kara” ve “tavuk” adlarının birleşmesinden oluşan bu ad, bölge ağızlarındaki atasözlerinde sadece bir kez görülmüştür:

İş başa düşünce *karatavuk* dört yumurtlar. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 144)

2.1.2.4.5. Kargagiller (*Corvidae*) Familyası

2.1.2.4.5.1. Culu

Türk Dil Kurumu, sözlüğünde *culu* adı için “karga” ya da “hindi” tanımını vermektedir (www.tdk.gov.tr).

Elimizde standart dilde pek kullanılmayan *culu* adının kökeniyle ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Bölge ağızlarındaki atasözleri incelendiğinde içinde *culu* adı geçen sadece bir atasözü belirlenmiştir:

Karga karga ile, *culu culu* ile evlenmeli. (* Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 152)

2.1.2.4.5.2. Karga

Karga adı için *Türkçe Sözlük* şu tanımlı vermektedir: “Kargagillerden, kanatları geniş, tüyleri kara renkte, tarla ve bahçelere çok zarar veren kuş (*Corvus*)” (2011, s. 1326).

S. Nişanyan, *karga* adının ilk kez Uygurca metinlerde “kara kuş” anlamında kullanıldığını söylemektedir (www.nisanyansozluk.com).

H. Eren, *karga* için şu bilgileri vermektedir:

Ağızlarda *garga* olarak geçer. Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Özünde ‘karga’ olarak geçer. Ancak *gök karga* ve *kuzgun* gibi kuşlara da *karga* adı verilir. Orta Türkçede de *karga* olarak geçer. Eski Kıpçakçada da *karga* biçimi kullanılır. Türkçe *karga* adının, karganın çıkardığı sestten geldiği açıktır (Bang: KOsm 2: 22; Brockelmann: Ujb 8: 261) (1999, s. 212).

Bölge ağızlarında içinde *karga* adı geçen 22 adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Arkası yara olan hayvan, *karganın* nereden geldiğini bilir. (Canik* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 45)
- 2) Bülbülle konuşan güle, *kargayla* konuşan küllüğe. (Yeniköy* Seyitgazi-Esk.) (BAAD-1, s. 73)
- 3) Cevizi *karga* diker kızılıcak kendi biter. (* Bucak – Brd.; * Silifke-İç) (BAAD-2, s. 33)
- 4) Düşün bir arka, ya kuzgun kapar (yer) ya *karga*. (Keşköyü* Ayancık-Sn.; * Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 102)
- 5) *Karga karga* ile culu culu ile evlenmeli. (* Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 152)
- 6) *Karga* kemiği yutmadan önce gerisine ölçermiş. (-İz.; Ml.) (BAAD-1, s. 152)
- 7) *Karga* nereye gitse yine siyah yumurtlar. (Hacıobaşı* Delice-Ank.) (BAAD-2, s. 62)
- 8) *Karga* olup terse (boka) inme, *şahin* ol da ete in. (-Brd. ve çevresi.) (BAAD-1, s. 152)
- 9) *Karga* şakırdamış bülbülüm sanmış, Kürt ata binmiş, beyim sanmış. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 152)
- 10) *Karga* yavrusunu “pamuğum” (kardan ak yavrum) diye severmiş. (-İz.; -Mn.; Nğ.) (BAAD-1, s. 152)
- 11) *Karga* yüklü olmaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 63)
- 12) *Karga*, *karganın* gözünü oymaz. (Bozaniç* Sarıcakaya-Es.) (BAAD-1, s. 152)
- 13) *Karganın* gönlünden *şahanlık* geçermiş, *şahanı* görünce delik ararmış. (* Sandıklı-Af.) (BAAD-1, s. 152)
- 14) *Karganın* gördüğü tane bitmez. (Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 62)

- 15) *Kargaya*: “Bokun derman (ilaç)” demişler, gitmiş denizin ortasına (Kaf dağının ardına) sıçmış (etmiş) . (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; * Gürün-Sv.; -To.; Miri* Fatsa, * Akkuş-Or.; * Merzifon-Ama.; * Ermenek-Kn.; -İz.; -Mn.) (BAAD-1, s. 152)
- 16) *Kargayla* konuşanın konağı çöplüğün başı. (-Ezm.) (BAAD-2, s. 63)
- 17) Kartalın beğenmediğini *kargalar* kapıştır. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; Yukarı Miselli* Keban-El; -Hak.) (BAAD-1, s. 153)
- 18) Leşin bulunduğu yerde *karga* da bulunur. (Mansurlu* Feke-Ada.; * Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 169)
- 19) Öksüz besle hasmın olsun, *karga* besle gözünü oysun. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 76)
- 20) Ölecek *karga* kırılacak dala konar. (* Mudurnu-Bo.;- Çkr.) (BAAD-1, s. 178)
- 21) Şahan gözünü ette açmış, *karga* gözünü bokta açmış. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 190)
- 22) Şahine yanaşan et yer *kargaya* yanaşan ters yer. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 81)

2.1.2.4.5.3. Kuzgun

Türkçe Sözlük'te kuzgun adı “Ötücü kuşlar takımının kargagiller familyasından, Kuzey Amerika'nın dağlık, fundalık yerlerinde bulunan, tüyleri siyah renkte olup mavi renkte parlayan bir kuş türü, karakarga (*Corvus corax*).” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 1551). “Kara karga” olarak da bilinmektedir (www.tdk.gov.tr).

S. Nişanyan, *kuzgun* adının ilk kez *Irk Bitig*'de görüldüğü bilgisini vermektedir. Bu adın kökeniyle ilgili olarak da “karanlık, kara” anlamındaki *kuz* sözcüğünden türemiş olabileceğini, ada eklenen +gUn ekinin mahiyetinin belirsiz olduğunu yani kısaca kökeninin tam olarak bilinmediğini söylemektedir (www.nisanyansozluk.com).

İncelenen atasözlerinin sadece bir tanesinde *kuzgun* adına rastlanmıştır. Bu atasözü şudur:

Kuzguna: “Güzel kim ?” demişler. “Yavrum” demiş. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 71)

2.1.2.4.5.4. Saksığan

Saksığan adı için *Türkçe Sözlük* şu tanımlı vermektedir: “Kargagillerden, karnı beyaz, kanatları ve kuyruğu kül rengi diğer yerleri parlak, kara, uzun kuyruklu kuş, alacakarga, alakarga (*Pica pica*)” (2011, s. 2015).

S. Nişanyan'a göre *saksağan* adı, Uygurca metinlerde *sakızgan* biçiminde görülmektedir. Eski Türkçede *sakızgan* sözcüğünden evrilmiştir ve Eski Türkçede yazılı örneği bulunmayan **sakız* “öten?” sözcüğünden Eski Türkçe +*gAn* ekiyle türetilmiştir. Bu sözcük de Eski Türkçede yazılı örneği bulunmayan **sakı*- “kuş sesi?” filinden Eski Türkçe +*Iz* ekiyle türetilmiştir (www.nisanyansozluk.com).

H. Tokyürek ise Eski Uygurcada bu adın *sagızgan* biçiminde görüldüğünü, bir hayvan adı olmasının yanında bir yıldız adı olarak da gösterildiğini bildirmektedir (2013, s.237).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *saksağan* adının iki kez geçtiği belirlenmiştir:

- 1) Kar yağar, *saksağan* alana çıkar. (Kırkyaren* Karahallı-Uş.) (BAAD-1, s. 153)
- 2) *Saksağanın* alayı olmaz. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 184)

2.1.2.4.6. Kırlangıçgiller (Hirundinidae) Familyası: Kırlangıç

Kırlangıç adı için *Türkçe Sözlük* şu tanımı vermektedir: “Kırlangıçgillerden, geniş gagalı, çatal kuyruklu, ince uzun kanatlı, küçük göçebe kuş (*Hirundo*)” (2011, s. 1418).

“Eski Türkçedeki *karlıgaç* veya *kargılaç* sözcüğünden evrilmiştir” (www.nisanyansozluk.com). H. Eren, bu adın eski kaynaklarda *karlağuç* ve *karlanguç* biçimlerinde geçtiğini, Orta Türkçede ve Eski Kıpçakçada *karlıgaç* biçiminin kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıca bu adın açılımasını < *karılık* +-(a.)ç küçültme eki biçiminde yaparak *karılık* biçiminin sadece Teleütçede saklandığını bildirmektedir (1999, s. 238).

L. Doğan'ın bildirdiğine göre, Eski Uygurlarda “*kuğu*, *şungkar*, *kırlangıç*” gibi kuşların sihirli olduğu düşünülmektedir. Rabguzi, *Kıssasü'l-Enbiyâ* adlı eserinde “kırlangıcın insanları tehlikeden kurtaran hayat elçisi” olduğundan bahsetmektedir (2011, s. 623).

Kırlangıç adı, bölge ağızlarındaki atasözlerinde sadece bir kez geçmektedir:

Kırlangıç bir zararsız kuş, git Yemen eline danış. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 158)

2.1.2.4.7. Ördekgiller (*Anatidae*) Familyası

2.1.2.4.7.1. Kaz

Türkçe Sözlük, *kaz* adını şöyle tanımlamaktadır: “Perde ayaklılardan, uzun, beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş (*Anser*)” (2011, s. 1370).

İlk kez Uygurca metinlerde görülen *kaz* adının kökeni *kâz* biçimidir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinden dokuz adedinin içinde *kaz* adının geçtiği belirlenmiştir:

- 1) *Kaz* eti kız götü. (-Sm.) (BAAD-2, s. 63)
- 2) *Kaz* öter, saz biterse kaç o memleketten; keklik öter, kekik biterse kal o memlekette. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 155)
- 3) *Kazdan* tavoh bir yımırte ide, tavoğun göti patler. (-Bt.) (BAAD-1, s. 155)
- 4) *Kazla* yarışan tavuğun götü yırtılır. (Uluköy, Dinar-Af.) (BAAD-2, s. 63)
- 5) Kırk serçeden bir *kaz* iyi. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 158)
- 6) Kırk serçeden börek olmaz, *kaza* bak *kaza*; dul karıdan havas alınmaz, kıza bak kıza. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 158)
- 7) Oku oğlum oku, yaz; okumazsan sana derler baba ördek, baba *kaz*. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 175)
- 8) Tavuk var *kazdan* güzel, gelin var kızdakı güzel. (-Isp.) (BAAD-1, s. 193)
- 9) Yabanın *kazından* köyün tavuğu iyidir. (Oğuz* Acıpayam-Dz.) (BAAD-2, s. 86)

2.1.2.4.7.2. Ördek

Ördek adı, *Türkçe Sözlük*'te ,çalışmamızla ilgili anlamıyla, “Perde ayaklılardan, evcil ve yabani türleri bulunan su kuşu (*Anas*).” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 1856).

S. Nişanyan'ın verdiği bilgilere göre, bu ad Eski Türkçe *ötrek* sözcüğünden evrilmiştir. Sözcük, *ötür-* "öttürmek, nefesli çalgı çalmak" fiilinden türetilmiştir. Bu sözcük de *öt-* “ötmek” fiilinden Eski Türkçe +*Ur-* ekiyle türetilmiştir. *Ördek* adına ilk kez Uygurca metinlerde *ötrek/ödirek* biçiminde rastlanmaktadır. *Divânü Lugâti't-Türk*'te ise *ördek* biçiminin varlığı görülmektedir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren,

ördek adının Eski Kıpçakçada *ewrek* biçiminde kullanıldığını bildirmektedir. Ona göre, eski ve yeni verilere göre Türkçe ördek ikincil bir biçimdir. Bu biçimin *ödrek* > *ördek* göçüşmesi sonunda oluştuğu anlaşılmaktadır (1999, s. 316).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinin sadece dört tanesinde *ördek* adına rastlanmaktadır:

- 1) Batacak *ördek* götün götün gider. (-Vn.) (BAAD-1, s. 60)
- 2) Oku oğlum oku, yaz; okumazsan sana derler baba *ördek*, baba kaz. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 175)
- 3) Öğünme *ördek* gibi kırılırsın bardak gibi. (Osmaniye* Bahçe-Ada.) (BAAD-2, s. 76)
- 4) Şaşan *ördek* götün götün (geri geri) gider. (Kızılcağağaç* Bucak-Brd.; Kıvrasıl* Alanya-Ant.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 190)

2.1.2.4.8. Serçegiller (*Passeridae*) Familyası: Serçe

Türkçe Sözlük'e bakıldığında *serçe* adının “Serçegillerden, insanlara yakın yerlerde yaşayan, kışın göçmeyen, koyu boz renkli, ötücü küçük bir kuş (*Passer domesticus*).” biçiminde tanımlandığı görülmektedir (2011, s. 2070).

Serçe adının kökeni hakkında elimizde net bilgi bulunmamaktadır, bu konuda farklı görüşler vardır. H. Eren, bu farklı görüşleri sıralamıştır. (Örneğin bu görüşlerden biri Doerfer'e ait olan, *serçe* adının Farsça *sār* “sığırcık” adına dayanan bir halk etimolojisine dayandığı görüşüdür.) Farklı görüşleri sıraladıktan sonra bu adın Farsçadan alıntılandığının düşünülmesinin yanlış olduğunu söylemiştir (1999, s. 362). H. Tokyürek ise bu adın Eski Uygurcada *kuşgaç* ve *semürgük* biçimlerinde görüldüğünü bildirmektedir (2013, s.234).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *serçe* adı sekiz kez karşımıza çıkmaktadır:

- 1) Herkesin *serçesi* kendine bülbüldür. (Şıhlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 136)
- 2) Kara kışta kara *serçe* ilkbaharı bulamaz. (Salavat* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 151)
- 3) Karınca kanatlanınca kendini *serçe* oldum sanır. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 63)
- 4) Kırk *serçeden* bir kaz iyi. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 158)

- 5) Kırk *serçe*den börek olmaz, kaza bak kaza; dul karıdan havas alınmaz, kıza bak kıza. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 158)
- 6) *Serçe* ile konuşanın sesi semadan gelir. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 186)
- 7) *Serçenin* avı olmaz. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 79)
- 8) *Serçeye* çubuk bere. (Çiğil* Ilgın-Kn.; -Af.) (BAAD-1, s. 186)

2.1.2.4.9. Sülüngiller (*Phasianidae*) Familyası

2.1.2.4.9.1. Cıvcıv / Cücük / Cüce

Ağızlarda farklı biçimlerde karşımıza çıkan ve yansıma sestten türediği düşünülen *cıvcıv* adını, *Türkçe Sözlük* “Kümes hayvanlarının yumurtadan yeni çıkmış yavrusu.” olarak tanımlamaktadır (2011, s. 470). Adı geçen sözlükte aynı hayvan için kullanılan *cücük* adı ise beş farklı biçimde tanımlanmıştır bunlardan iki tanesi, incelememizle ilgilidir: “1. Kümes hayvanlarının yavrusu, *cıvcıv*. 2. Kuş yavrusu.” (2011, s. 473).

Cüce adının da *cıvcıv* için kullanıldığı görülebilmektedir. *Cüce* adı, S. Nişanyan’ın bildirdiğine göre Farsça *cūjā/cūca* “yavru, küçük şey, kuş yavrusu” sözcüğünden Türkçeye geçmiştir. *Cücük* biçimi de Farsçadan geçmiştir ve aslı *cūcak* “yavru, *cıvcıv*” biçimindedir (2007, s. 96).

Cıvcıv adının kökeniyle ilgili olarak ise S. Nişanyan, şu bilgileri vermektedir:

TTü: *cüje* “kuş yavrusu” [TDK, *Tarama Sözlüğü*, <1400]

TTü: *cücük* “tavuk yavrusu” [TDK, *Tarama Sözlüğü*, <1500]

TTü: *cıvcıv/çivçiv* “serçe kuşu” [Meninski, *Thesaurus*, 1680]

TTü: *cıvcıv* “henüz çıkmış kuş yavrusu” [Ahmet Vefik Paşa, *Lugât-ı Osmani*, 1876]

< *Tü civ/civil* kuş sesi → *cıvıl* (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarında içinde *cıvcıv/cücük/cüce* adı geçen dört adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Ana tavuğa kiş deme, *cıvcıv*lerinden olursun. (* Taşova-Ama.) (BAAD-1, s. 43)
- 2) Cılk yumurtadan *cücük* çıkmaz. (Çökek* Ürgüp-Nş.) (BAAD-1, s. 76)
- 3) *Cüceleri* güzün sayarlar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 76)
- 4) *Cücüğü* güzün sayarlar. (Yavuz* Şavşat-Ar.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 76)

2.1.2.4.9.2. Horoz

Türkçe Sözlük'te dört farklı biçimde tanımlanan ve çalışmamızla ilgili olarak şu tanımı vereceğimiz *horoz* adı, Türkçeye Farsçadan geçmiştir: “Tavukgillerden, tavuğun erkeği olan kümes hayvanı” (2011, s. 1110).

S. Nişanyan, bu adın Farsçada *xurōs* biçiminde olduğunu bildirdikten sonra bu adın ilk kez *Codex Cumanicus*'ta geçtiğini belirtmektedir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren de bu adın Türkçeye Farsçadan geçtiği bilgisini vererek çağdaş diyalektlerde ikinci hecedeki *o*'nun *a*'ya çevrildiğinin göze çarptığını eklemektedir (1999, s. 180). Tietze ise *horus* maddesinde “Tavuğun erkeği.” tanımını vermektedir (2009, s. 328).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinin 20 tanesinde *horoz* adı geçmektedir:

- 1) Arif olan anlar, *horoz* olan banlar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 45)
- 2) Bir küllükte bir *horoz* olur. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 67)
- 3) Erken öten *horozun* başını kopartırlar. (* Silifke –İç.) (BAAD-2, s. 45)
- 4) Evde *horoz*, sokakta tavuk olma. (* Sandıklı-Af.) (BAAD-1, s. 118)
- 5) Her gün tavuk yaşamaktan, bir gün *horoz* yaşamak iyidir. (Kösten* Honaz-Dz.) (BAAD-1, s. 133)
- 6) Her *horoz*, zibilliğinde yavuz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 135)
- 7) Herkes zibilliğinin *horozu*. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 135)
- 8) *Horoz* evlenir, komşu tellenir. (-El.) (BAAD-1, s. 139)
- 9) *Horoz* kadar kocan olsun, harman kadar yerin olsun. (Vakıfkebir –Tr.) (BAAD-2, s. 56)
- 10) *Horoz* kendini çöp tepesinde görmüş de, müezzin oldum sanmış. (Çarşamba-Sm.) (BAAD-2, s. 56)
- 11) *Horozun* uçacağı yer küllüğe kadardır. (-Bt.) (BAAD-1, s. 139)
- 12) İki *horoz* bir pinde geçinemez. (Ziyere-Ama.) (BAAD-2, s. 57)
- 13) Kılavuzu *horoz* olan, kümeste geceler. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 157)
- 14) Kırk gün tavuk gezmektense bir gün *horoz* gezmek daha iyidir. (Çanılı* Ayaş-Ank.; Dort, * Sultandağ-Af.; * Eğridir-Isp.; -Vn.) (BAAD-1, s. 158)
- 15) Kırk yıl tavuk olmaktansa bir yıl *horoz* gezmek yeğ. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 66)
- 16) Kızını katma akranına eşine, *horoz* küçükse tavuk düşer peşine. (* Lâdik-Sm.) (BAAD-1, s. 160)

- 17) Kimi *horoz* olur öter kimi kuluçka olur yatar. (-Sm) (BAAD-2, s. 67)
- 18) Misafiri *horoz* olanın ambarında buğdayı kalmaz. (Karadere* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 172)
- 19) Tavuk yumurtlar, *horoz* zora düşer. (-Hak.) (BAAD-1, s. 193)
- 20) Yiğit *horozun* gözü arpalıkta olur. (* Kavak-Sm.) (BAAD-2, s. 90)

2.1.2.4.9.3. Keklik

Keklik adı için *Türkçe Sözlük* şu tanımı vermektedir: “Sülüngillerden, güvercin büyüklüğünde, eti için avlanan, tüyü boz, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir kuş (*Perdrix*)” (2011, s. 1379).

Keklik adının bu hayvanın çıkardığı sestten de geliyor olabileceğini söyleyen H. Eren, Eski çağlardan başlayarak kullanılan bir ad olduğunu, Orta Türkçede *keklik* olarak geçtiğini, Eski Kıpçakçada da *keklik* biçiminin kullanıldığını söylemektedir. Ayrıca, Türkçeden Farsça, Tacikçe gibi komşu dillere de geçtiğini bildirmektedir (1999, s. 227). S. Nişanyan ise sözcüğün Eski Türkçede *kekelik* biçiminde olduğunu, ilk kez *Divânü Lugâti't-Türk*'te *keklik/kekelik* biçiminde görüldüğünü ve “eti yenen bir kuş” anlamı taşıdığını söylemektedir. *Kekelek* sözcüğünün kökeninin yansıma ses olduğunu da eklemektedir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarında içinde *keklik* adı geçen dokuz adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Ala keçinin gününde *keklik* eti haramdır. (* Şarkışla-Sv.) (BAAD-2, s. 21)
- 2) Borç bine çıkanda borçlu *keklik* eti yer. (-Bt.) (BAAD-1, s. 70)
- 3) Dağda *keklik* sayılmaz. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 36)
- 4) Dağdaki *kekliğin* bini bir paraya. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 84)
- 5) Kaz öter, saz biterse kaç o memleketten; *keklik* öter, kekik biterse kal o memlekette. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 155)
- 6) *Kekliğin* alası içinde olur. (Botsa-Kn.) (BAAD-1, s. 156)
- 7) *Kekliğin* çektiği dilinin cürmüdür. (Çepni* Gemerek-Sv.) (BAAD-1, s. 156)
- 8) *Keklik* ile kadının gıydaladığına aldanma. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 65)
- 9) *Keklik kekliğin* karşısında (*kekliğe*) dakılar (tahlar). (* Bahçe-Ada.; Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 156)

2.1.2.4.9.4. Piliç / Tavuk

Piliç adı, tezimizle ilgili anlamıyla *Türkçe Sözlük*'te şöyle tanımlanmaktadır: “Tavuğun küçüğü, erginleşmemiş tavuk veya horoz” (2011, s. 1924).

S. Nişanyan, *piliç* adının Yunancadan alınmış olabileceğini söylemektedir. Onun verdiği bilgiye göre göre bu ad ilk kez *bülüc* “genç tavuk” biçiminde Hızır Paşa'nın *Müntehab-ı Şifa* adlı yapıtında görülmektedir. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde ise *puliça* biçiminde geçmektedir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren, *piliç* adının kökenini şöyle açıklamaktadır: “Kümes hayvanlarını çağırmak için kullanılan *bili bili* (> *bülü bülü*) gibi birtakım çağırma kelimelerden –ç küçültme ekiyle kurulmuştur. Yerel ağızlarda *piliç* olarak kullanılan *bilik* (>*bülük*) de –k küçültme ekiyle kurulmuş bir türevidir (1999, s. 333).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *piliç* adı bir kez geçmektedir:

Deliden deli, tavuktan *piliç* olur. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 88)

Tavuk adı, *Türkçe Sözlük*'te “Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı (*Gallus*).” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 2289).

S. Nişanyan'a göre, *tavuk* adı Eski Türkçedeki *takagu* veya *takıgu* sözcüğünden evrilmiştir. İlk kez Uygurca metinlerde *takagu/takagı* biçiminde görülmektedir. Ayrıca *takuk*, *tağuk*, *dağuk* biçimlerine de rastlanmaktadır (www.nisanyansozluk.com). H. Eren, bu adın kökeninin bilinmediğini, Eski Türkçede *takıgu*, Orta Türkçede *takagu* biçiminde olduğunu söylemektedir (1999, s. 398).

L. Akalın'ın bildirdiğine göre, Türk düğün geleneğinde gerdeken önce damat ve geline *tavuk* yedirme geleneği mevcuttur. Bunun sebebi *tavuğun* döl ve bereket timsali oluşundan kaynaklanmaktadır (1993, s. 123). H. Tokyürek'in O. Kabadayı³'dan alıntılanarak bildirdiğine göre, on iki hayvanlı Türk takviminde *takıgu yıl* “*Tavuk yılı*” olarak bilinen yılda ise yiyeceğin çok olduğuna; ama ülkede karışıklığın çıktığına inanılır (2013, s.238).

Tavuk adının bölge ağızlarındaki atasözlerinde sıkça geçtiği görülmektedir. İncelenen atasözlerinde toplam 39 kez geçtiği görülmektedir:

- 1) Aç *tavuk* uykusunda darı görür. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 28)
- 2) Aç *tavuk* yığın dağıtır. (Çitme* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 28)
- 3) Alçak *tavuk* kendini ferik gösterir. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 37)

³ Detaylı bilgi için O. Kabadayı'nın “Eski Türkçede Gökbilimi (Astronomi) Terimleri” başlıklı çalışmasına bakılabilir, bk. Kaynakça.

- 4) Ana *tavuğa* kiş deme, civcivlerinden olursun. (* Taşova-Ama.) (BAAD-1, s. 43)
- 5) Bir *tavuğu* eksilenin bir derdi eksilir. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 68)
- 6) Borç bini aştı mı (geçti mi) baklava (*tavuk*) ye. (-Brd.; -Vn.; Botsa-Kn.) (BAAD-1, s. 70)
- 7) Bülbülün gözü gülde, *tavuğun* gözü külde. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 32)
- 8) Çil *tavuğu* gören içi dolu yumurta sanar. (Gölbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 80)
- 9) Deliden deli, *tavuktan* piliç olur. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 88)
- 10) El *tavuşunu* besleyenin kümeste pisliği kalır. (* Ermenek-Kn.) (BAAD-1, s. 108)
- 11) Evde horoz, sokakta *tavuk* olma. (* Sandıklı-Af.) (BAAD-1, s. 118)
- 12) Gezen *tavuk* ayağında pis getirir. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 125)
- 13) Gürk *tavuk* tara çıkmaz. (Güzelyurt* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 129)
- 14) Hancı *tavuşu* yolcu boku (artığı) ile geçinir. (* Ilgın-Kn.; * Mudurnu-Bo.; -İz.; (-Mn.) (BAAD-1, s. 130)
- 15) Her gün *tavuk* yaşamaktan, bir gün horoz yaşamak iyidir. (Kösten* Honaz-Dz.) (BAAD-1, s. 133)
- 16) Kazdan *tavoh* bir yımırte ide, *tavoğun* göti patler. (-Bt.) (BAAD-1, s. 155)
- 17) Kazla yarışan *tavuşun* götü yırtılır. (Uluköy, Dinar-Af.) (BAAD-2, s. 63)
- 18) Kırh kadının ekli bir *tavoğun* başindedür. (-Bt.) (BAAD-1, s. 158)
- 19) Kırk gün *tavuk* gezmektense bir gün horoz gezmek daha iyidir. (Çanılı* Ayaş-Ank.; Dort, * Sultandağ-Af.; * Eğridir-Isp.; -Vn.) (BAAD-1, s. 158)
- 20) Kırk yıl *tavuk* olmaktansa bir yıl horoz gezmek yeğ. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 66)
- 21) Kızını katma akranına eşine, horoz küçükse *tavuk* düşer peşine. (* Lâdik-Sm.) (BAAD-1, s. 160)
- 22) Kocakarının (Hıdırnebinin) soğuğu, teper tandıra *tavuşu*. (-Vn.) (BAAD-1, s. 161)
- 23) Ölüyü gününde (gömmeli), *tavuşu* pininde (tutmalı). (-Sm.) (BAAD-2, s. 77)
- 24) *Tavuşun* gıdı gıdısı bir avuç tane içindir. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 193)
- 25) *Tavuşun* gökçek olsun da doğurmazsa doğurmasın. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 82)
- 26) *Tavuşun* sadakası bir yumurta. (-Gaz.; -Vn.) (BAAD-1, s. 193)

- 27) *Tavuk* ağzından yumurtlar. (Hacı Ahmetler * Sütçüler- Isp.) (BAAD-1, s. 193)
- 28) *Tavuk* buğday tanesiyle, karı üzüm tanesiyle getirilir. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 193)
- 29) *Tavuk* eşer böcüğü öğretir cücüğe. (* Ispir-Ezm.) (BAAD-1, s. 193)
- 30) *Tavuk* eşindiğini, deli düşündüğünü yapar. (-Kn.) (BAAD-1, s. 193)
- 31) *Tavuk* giderse boku da gider. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 193)
- 32) *Tavuk* sağılmaz, söğüt yakılmaz, güveye güvenilmez. (-Hak.) (BAAD-1, s. 193)
- 33) *Tavuk* var kazdan güzel, gelin var kızıdan güzel. (-Isp.) (BAAD-1, s. 193)
- 34) *Tavuk* yumurtlar, horoz zora düşer. (-Hak.) (BAAD-1, s. 193)
- 35) *Tavukken tavuk* su içer, bir göğe bakar. (-Gaz.; -Hak.) (BAAD-1, s. 193)
- 36) Tilkiye: “*Tavuk* gü.” demişler de “Ayağım yalınayak.” demiş. (* Yeşilova-Brd.) (BAAD-1, s. 195)
- 37) Tilkiyi *tavukla* gagalamışlar: “Allah gazabınızı arttırsın.” demiş. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 195)
- 38) Yabanın kazından köyün *tavuşu* iyidir. (Oğuz* Acıpayam-Dz.) (BAAD-2, s. 86)
- 39) Yağmurlu gün *tavuk* su içmez. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 201)

2.1.2.4.10. Turnagiller (*Grudae*) Familyası: Turna

Türkçe Sözlük, *turna* adı için “Turnagillerden, Avrupa ve Kuzey Afrika’da toplu olarak yaşayan, göçebe, iri bir kuş (*Grus grus*).” tanımını vermektedir (2011, s. 2387).

S. Nişanyan’a göre bu sözcük, Eski Türkçede *turṇa* biçimindedir ve ilk kez *İrk Bitig* adlı yapıtta karşımıza çıkmaktadır (www.nisanyansozluk.com). H. Eren’in bildirdiğine göre, ağızlarda *durna* biçiminde de kullanılmaktadır. Eski ve yeni diyalektlerde kullanılan *turna* biçimiyle Yakutça *turuya* arasındaki bağ, ses bakımından açıklanmaya muhtaçtır (1999, s. 418). T. Gülensoy, sözcüğün yansıma sözcükten türediği görüşündedir: “*turna* < * *t[ı/u/o/ă]r ‘yansıma’ + n(̃y)a*” (2007, s. 934).

Turna, halk edebiyatında sık kullanılan bir kuştur. L. Doğan, *turna*nın âşıklar tarafından ,göçmen kuşlardan olması nedeniyle, gurbet duygusunu, gurbetteki sevgiliyi hatırlatan, gurbetten haber getiren bir kuş olarak sembolleştirildiğini söyleyerek halk edebiyatından örnekler vermektedir. Bu örneklerden biri de şudur:

Gökyüzünde uçar *turnam*

Bizim beyler yerinde mi?

Türlü tevir cenge giren

Demirc’oğlu yerinde mi? KÖROĞLU (2011, s. 627).

Bölge ağızlarındaki atasözlerine baktığımızda *turna* adının sadece iki kez geçtiği görülmektedir:

- 1) Başsız *turna* yol almaz. (* Pasof-Kr.) (BAAD-2, s. 28)
- 2) Su dize çıksa *turnaya* ne? (* Varto-Mş.) (BAAD-2, s. 80)

2.1.2.5. Memeliler (*Mammalia*) Sınıfı

2.1.2.5.1. Atgiller (*Equidae*) Familyası

2.1.2.5.1.1. At

Türk Dil Kurumu, *at* adını “Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, beygir, düldül.” olarak tanımlamaktadır (2011, s. 178). Türk kültüründe yadsınamayacak bir öneme sahip olan *at* adı, doğal olarak, kültürün sözlü taşıyıcıları olan atasözlerinde de sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Eski Türkçe döneminden beri değişmeden kullanılan *at* sözcüğünün ilk örneğine *Orhun Yazıtları*’nda rastlandığını belirten S. Nişanyan, bu sözcük için “binek hayvanı” tanımlamasını yapmıştır (www.nisanyansozluk.com).

H. Eren ise *at* için şu bilgiyi vermiştir:

Eski ve yeni bütün diyalektlerde *at* olarak geçer. Türkmencede de *at* biçimi kullanılır.... Komşu dillere de geçmiştir. Macarların ata verdikleri *ló* adı eski bir Türk dilinden kalma alıntıdır. Bu adın Eski Türkçe *ulağ*’dan geldiği anlaşıyor. Rusçada ata verilen *loşad* adının da Türk diyalektlerinden alındığını biliyoruz. Bu adın Rusçada *kon*’ sözcüğünün yerine geçtiği göze çarpıyor.... Eski Türkçede ata *yunt* (*yont*) adı da verilirdi (1999, s. 24).

Clauson, bu adın Eski Türkçede de *at* biçiminde olduğunu bildirmektedir (1972, s. 162).

Şçerbak, *at* sözcüğünün Farsça *axta* sözcüğünden gelişmiş olabileceğinin düşünülebileceğini; ama bu yaklaşımla ilgili inandırıcı deliller sunmanın zor olduğunu söylemektedir. *At* adının Farsça *axta* sözcüğünden getirilmesi, ona göre inandırıcı değildir (1995, s. 33).

“Türkçenin sözvarlığı, en eski metinlerden bugüne incelenecek olursa, en geniş sözcük, terim ve atasözü varlığının *at* kavramıyla ilgili olduğu görülür” (Aksan, 2011, s.

206). “Yaşamlarında atların önemli bir yeri olan Türkler, gözlemledikleri gerçekleri, yaşam boyunca edindikleri deneyimleri dile getirirken, yaşam boyunca edindikleri deneyimleri dile getirirken, insanla ilgili olguları belirlerken bunları *atlara* uygulayarak anlatmışlardır” (Aksan, 2011, s. 146).

Genel olarak bilindiği gibi “Türklerin hayatında önemli olan hayvanlardan birisini de *at* oluşturmaktadır. Türkler, *at* sayesinde uçsuz bucaksız bozkırları aşmışlar, yaylaktan kışlağa ya da kışlaktan yaylağa göçmüşler, önemli antlaşmaları *at* sırtında yapmışlardır” (Mandaloglu, 2013, s. 386). “Atalarımızın *ata* verdikleri önem, kuş için kanat neyse, insan için *atın* da o olduğunu anlatan ve XI. yüzyılda, Divan’da (I 34-35) geçen şu atasözünde açıkça belirtilmektedir: Kuş kanatın (kanadıyla), er *atın* (insan *atıyla*)” (Aksan, 2011, s. 144). “Türklerin inancına göre, *at* gökten inmiştir (Armutak, 2002, s. 414). “Şamanist törenlerde *at*, Şaman’ın gökyüzüne çıkacağı bineği ve kurban hayvanı olarak önem kazanmıştır. Şaman *at* yardımıyla yeraltına ya da öteki dünyaya geçebildiğinden, ölümünde sembolü olduğu için çoğu kez kanatlı olarak düşünülmüştür” (Çoruhlu, 2002, s. 140).

S. İlhan, *at*’ın Türk tarihindeki yeriyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

Türklerin o günkü şartlarda, geniş sahaya egemen büyük devletler kurabilmiş olabilmeleri birinci öncelikle *at*’a hâkimiyetleriyle mümkün olabildiği. *At*, ulaştırma sorununun çözümünde gücü oranında etkiliydi ve saha unsurunu *at* değerlendiriyordu. Türk tarihinde *at*, sahanın bütünleyicisidir. Türk tarihinde *at*, vasıflı insanımızdan sonraki ikinci önemli varlıktır. Dikkat edilirse Türklerin kurdukları devletlerin büyüklükleri genellikle *at*’ın hareket kabiliyeti ile orantılı olmuştur. Kurduğumuz devletleri, büyük ölçüde *at*’lı uygarlık şekillendirmiştir. *At*’lı uygarlık derken *at*’tan büyük ölçüde yararlanma becerisini, *at* terbiyesini, kılık, kıyafet ve teçhizatı anlamak gerekir. Türklerde *at*, rahvan yürüyecek şekilde terbiye edilirdi. Rahvan yürüyen *at* hızlı gider, asıl önemlisi üstündeki biniciyi hiç yormaz. Ancak rahvan yürüyen *at* sırtında günlerce gidilebilir. Rahvan yürüyen *at* sahipleri, *atların* yürüyüşlerini “Üstünde giderken dökmeden kahve içebilirsin” diye methederlerdi (1989, s. 67).

H. F. Yılmaz’ın aktardıkları da Türk kültüründe *atın* geri planda da etkili olduğunu göstermektedir:

7. ve 9. yüzyıl kaynaklarına göre Göktürkler ve Hazarlarda kağan adayı bir keçe üzerinde havaya kaldırılır, kendi etrafında dokuz kez döndürüldükten sonra *atına* bindirilirdi. Boynuna ipek şal sarılıp şuurunu kaybedinceye kadar boğazı sıkılırken ona kaç yıl hüküm süreceği sorulurdu. Çıkardığı hırıltılardan şamanlar bir anlam yakalamaya çalışır, kağanın verdiği süre biter bitmez de yeni bir kağan seçerlerdi (2014, s. 22).

D. Aksan, *atın* Türk kültüründeki yeriyle ilgili olarak şunları da söylemektedir:

Türk kültürünün dile yansımada önemli payı olan *at* kavramı, Türkçenin sözcüklerinde bugüne kadar gelen birçok atasözü, deyim ve terim gibi ögelerde yerini almaktadır. Bunların içinde, atın önem verilen niteliklerinden, onu kullanırken nelere dikkat edilmesi gerektiğinden söz edenler bulunduğ gibi, yine, insan yaşamıyla ilgili gerçekleri ondan yararlanarak dile getirenler de bulunmaktadır (2011, s. 148).

N. İlhan ve M. Şenel, birlikte hazırladıkları “Divânü Lugâtî’t-Türk’e Göre Av, Avcılık Ve Hayvancılıkla İlgili Kelimeler Ve Kavram Alanları” başlıklı makalelerinde *atla* ilgili çok sayıda kavrama ve kelimeye yer vermişlerdir. *Atın* Türk kültüründeki yeriyle ilgili olarak da şunları söylemektedirler:

Evcil hayvanlar içerisinde *at* özel bir değere sahiptir. *At* hem binek ve ulaşım aracı olarak ulaşım, hem de askeri bir güç olarak savaşlarda kullanılmıştır. Ayrıca etinden ve sütünden de faydalanılması *atı* Türkler arasında özel bir konuma getirmektedir. Buna bağlı olarak da *atla* ilgili pek çok kavram ve kelime Divanda da geçmektedir. *Atın* rengi, cinsi, yürüyüşü, özellikleri ve malzemeleriyle ilgili pek çok kavram ve kelime ortaya konulmuştur (2008, s. 262).

O. Mert, Türk kültüründe *atın* yeri için şunları söylemektedir:

Atlar, hem göçebe hem de yerleşik Türk kültür ve uygarlık tarihi içinde çok önemli bir yere sahiptir. Türk milleti, tarihin her döneminde kimi zaman *atın* gücünden, etinden, sütünden, derisinden istifade etmiş; kimi zaman onu Tanrısı'na kurban adanmış; kimi zaman dost bilip, sırdaş bilip ona sırrını açmış; “Kuş kanatın er *atın*” atasözünü ispat edercesine onunla adeta aynileşmiş; “*at*, avrat, pusat” diyerek onu namusuyla bir tutmuş; kimi zaman da onunla sefere çıkıp ırak yolları, illeri yakın eyleyip “gök kadar engin ülkeleri” fethetmiştir (2007, s. 303).

L. Doğan'ın *at* ile ilgili olarak verdiği şu bilgiler de *atın* geçmişteki önemini, Türklerin yaşamındaki yerini görmemize yardımcı olmaktadır:

Türkler ehliştirdiği ve insanoğlunun hizmetine sunduğu “*at*”a da büyük sevgi göstermişler, kadın ve silâh gibi namusları kabul etmişlerdir. Eski Türklerde Gök Tanrı, atalara ve tabiat kuvvetlerine kurban kesilir, hayvan cinsinden de erkek olanı seçilirdi. Kutsal bir varlık derecesine yükseltelen, eski çağlardan itibaren ülkenin savunulmasında, önemli görevler yüklenmiş olan *atın*, ihmali kabul edilemez bir durumdur. Eski çağlarda, Orta Asya'nın Batı bölgesinde yaşayan kavimler *atlı* kavimlerdi. Onların iktisadı, tamamıyla *at*, büyük baş hayvan ve koyuna dayanıyordu (Doğu Orta Asya'da ise ekonominin esasını domuz teşkil ederdi). Hunlar, o devirde Asya'nın en cins ve en uzun koşan atlarını yetiştirirlermiş. Büyük Hun Hükümdarı Mete, yaptıkları savaş sırasında Yüceçilerin elinden hızlı koşan cins *atı* sayesinde kurtulmuştu (2001, s. 616).

“Sadakatin” ve “muradın” simgesi *at*, göçebe toplumunda gördüğü işlerle orantılı olarak, Türk toplumunun inanışlarında, ölüm, düğün merasimlerinde, minyatür ve motiflerinde önemli bir yer alır (2001, s. 621).

At'ın günümüzdeki durumuyla ilgili olarak D. Aksan şunları söylemektedir:

Bugün, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de teknolojiye gelişmelerin etkilediği yaşam biçimimiz, *atın* eski yüzyıllardaki önem ve değerinde de başkalaşmaya yol açmıştır. Hele, kent yaşamında *at* yarışları dışında *atın* yerinin kalmadığı söylenebilir. Kırsal kesimde yer yer, durum biraz daha farklıysa da özellikle ulaşım ve taşımada *atın* yeri, eskisiyle karıştırılmaz. Ancak, *atın* çeşitli öğelerle dildeki yankısının hâlâ sürdüğü söylenebilir (2011, s. 152).

Bölge ağızlarındaki atasözlerini incelediğimizde *at* adının 189 kez karşımıza çıktığını görmekteyiz. Belirlenen atasözleri şunlardır:

- 1) Acıkan ite *at* yetişmez. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 26)
- 2) Acımış eşek *attan* yüğrük olur. (Türkgözü* Posof-Kr.) (BAAD-1, s. 26)
- 3) Adamın ağzına bakarlar, *atına* ona göre nal çakarlar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 29)
- 4) Ağır yük, çevik *ata* engel olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 33)
- 5) Ahırda *atı* olan yaya da gezer. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 34)
- 6) Al *at*, hem kapar hem teper. (-Vn.) (BAAD-1, s. 37)
- 7) Alız *at* da torbasından yer yeğin *at* da. (Taraşçı,* Seydişehir-Kn.) (kurnaz, cılız) (BAAD-1, s. 38)
- 8) Altına *at* düşenin gönlüne murat düşer. (* Tirebolu-Gr.) (BAAD-1, s. 41)
- 9) Ammi oğlu *attan* indirir. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 42)
- 10) Arap *at*, kıl çulun içinde de belli olur. (* Bahçe-Ada.) (BAAD-1, s. 44)
- 11) Arap *atı* çul içinde de belli olur. (* Zile-To.) (BAAD-2, s. 24)
- 12) Arazi eve, *at* yere, avrat ere yakın olmalı. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 44)
- 13) *At* aksamakla ayağı kesilmez. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 48)
- 14) *At* alırsan önüne bak karı alırsan arkasına bak. (Cire * Eğirdir-Isp.) (BAAD-2, s. 25)
- 15) *At* alırsan taydan, kız alırsan soydan al. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 48)
- 16) *At* alırsan yazın, deve alırsan güzün, avrat alırsan gezin ha gezin. (* Yerköy-Yz.) (BAAD-1, s. 48)
- 17) *At atı* basar yiğit yiğidi. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 25) ve (Anamas* Eğridir-Isp.; Çamova* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 49)
- 18) *At atı* kazıkta (tavlada) geçer. (-Bt.) (BAAD-1, s. 49)
- 19) *At atı* tarlada geçer. (-Bt.) (BAAD-1, s. 49)

- 20) *At atın önüne geçer yiğit yiğidin önüne geçmez.* (* Acıpayam-Dz.) (BAAD-2, s. 25)
- 21) *At atlısını (binicisini) tanır.* (-Gaz.) (BAAD-1, s. 49)
- 22) *At aylansa kazıkla.* (* Polatlı-Ank.) (BAAD-1, s. 49)
- 23) *At bacağı, avrat kucağı (doldurmalıdır.)* (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 49)
- 24) *At binene, kürk giyene.* (-Bt.) (BAAD-1, s. 49)
- 25) *At biniş öğreniş don yürüyüş.* (-Nğ.) (BAAD-2, s. 25)
- 26) *At ele geçer de meydan ele geçmez.* (* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 49)
- 27) *At gözünden çayır almaz.* (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)
- 28) *At huylandığı yerden sıracı getirir.* (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)
- 29) *At ile avradın yediği sayılmaz.* (Botsa-Kn.) (BAAD-1, s. 50)
- 30) *At ile eşek tepişince arada sahibi ezilir.* (Akbulut* İspir-Erz.) (BAAD-1, s. 50)
- 31) *At ile eşek yarışamaz.* (Çelenköy* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 50)
- 32) *At kaçmaz, et kaçar.* (-Gaz.) (BAAD-1, s. 50)
- 33) *At kaderi, it kaderi, ille de avrat kaderi.* (* Bünyan-Ky.) (BAAD-1, s. 50)
- 34) *At kalkışlı olma it kalkışlı ol.* (* Doğanbey-Kn.) (BAAD-1, s. 50)
- 35) *At kazığı koparır, kendi götüne batırır.* (Kocabey* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 50)
- 36) *At kazığı koparsa, iki yere, dört götüne vurur.* (Baltalı* Çıldır-Kr.) (BAAD-1, s. 50)
- 37) *At kılından fırça olmaz, domuz kılından olur.* (-Sm.) (BAAD-2, s. 26)
- 38) *At kısıraktan kopar.* (Kelekçi* Acıpayam-Dz.) (BAAD-1, s. 51)
- 39) *At kişnemeyince tay gelmez.* (Karahüseyinli* Alaçam-Sm.) (BAAD-1, s. 51)
- 40) *At kişneye kişneye, insan söyleşe söyleşe.* (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 26)
- 41) *At kocamayınca kadri bilinmez.* (* Ünye-Sm.) (BAAD-1, s. 51)
- 42) *At korktuğu yerden harın getirir.* (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 51)
- 43) *At kudumu, yurt kudumu, avrat kudumu.* (-Gaz.) (BAAD-1, s. 51)
- 44) *At meydanında eşek zırlamaz.* (-Bt.) (BAAD-1, s. 51)
- 45) *At murat, katır devlet, eşek kısmet, deve gurbettir.* (Şebinkarahisar-Gr.) (BAAD-1, s. 51)
- 46) *At murat, katır devlet.* (-Vn.) (BAAD-1, s. 51)
- 47) *At pazarında eşek anırmaz.* (-Vn.) (BAAD-1, s. 51)
- 48) *At tepmesiz, it kapmasız olmaz.* (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 26)
- 49) *At tırnaktan, insan kulaktan kapar.* (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 26)

- 50) *At* tovlamihı yerden çıkartıp on yere vursa biri özüne değer. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 52)
- 51) *At* üstünde odun kırılmaz. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 52)
- 52) *At* üstünden yol göstermesi kolaydır. (Keşköyü* Ayancık-Sn.) (BAAD-1, s. 52)
- 53) *At* ver barış, kız ver barış. (-Brd.) (BAAD-2, s. 26)
- 54) *At* ver dost ol; kız ver düşman ol. (* Bor-Nğ) (BAAD-2, s. 26) ve (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 52)
- 55) *At* yıkılır, adam ölür. (-Ada.) (BAAD-1, s. 52) ve (Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 26)
- 56) *At* yiğidin altında aksar. (-Gaz.; Şihlar* Alanya-Ant.; * Akçadağ-Ml.; Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 52)
- 57) *At* yürür, it kaçır; menzile beraber varır. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 26) ve (-Gaz.) (BAAD-1, s. 52)
- 58) *At*, ağasına göre şahlanır. (Çınaralan-Sm.) (BAAD-1, s. 48)
- 59) *At*, kişneyişinden belli olur. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 51)
- 60) *Ata* bin ad ara. (*Ata* binip ad aramalı.) (-Gaz.) (BAAD-1, s. 48)
- 61) *Ata* binen âyan olmaz, malı güden çoban olmaz.(-Isp.) (BAAD-1, s. 48)
- 62) *Ata* binen kılıcını kuşanır. (-Dy.) (BAAD-1, s. 48)
- 63) *Ata* binen nalını mihini aramaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)
- 64) *Ata* binmek (binmesi) bir ayıp, inmek (inmesi) iki ayıp. (Çay* Niksar-To.; * Bahçe-Ada.;Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; * Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 48)
- 65) *Ata* et ile ot yakışmaz. (-Krş.) (BAAD-1, s. 48)
- 66) *Atan* eşek ise de palanını üstüne atma. (-Sm.) (BAAD-1, s. 48)
- 67) *Atı ata* eşiği eşiğe koşmalı. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 49)
- 68) *Atı* çulundan bilmezler. (* Akseki-Ant.) (BAAD-1, s. 49)
- 69) *Atı*, avradı yiğit olanla yolculuk edemezsin. (* Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 49)
- 70) *Atım at* olanaça istim fet olur. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 49)
- 71) *Atım* yelin çayırında otlasın, yerin *atı* çayırında otlamasın. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 49)
- 72) *Atın* ahmağı rahvan insanın ahmağı pehlivan olurmuş. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)
- 73) *Atın* ahmağı rahvan, itin ahmağı tazı. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 49)
- 74) *Atın* aksağı eşekten yiğrik olur. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 49)
- 75) *Atın* ardında, kadının önünde, arabanın yanında gitme. (-Bt.) (BAAD-1, s. 50)
- 76) *Atın* asısa ayağı kesilmez. (Kızılhisar* Acıpayam-Dz.) (BAAD-1, s. 50)

- 77) *Atın ayağı aksımakla kesilmez.* (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 50)
- 78) *Atın iyisi alayda, kabın iyisi kalayda belli olur.* (Mansurlu* Feke-Ada.) (BAAD-1, s. 50) ve (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)
- 79) *Atın iyisi rahvan, insanın iyisi pehlivan olur.* (-Isp.) (BAAD-1, s. 50)
- 80) *Atın iyisine doru derler, yiğidin iyisine deli derler.* (-Gaz.;-Bt.) (BAAD-1, s. 50)
- 81) *Atın iyisini genç, kadının iyisini ihtiyar alır.* (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)
- 82) *Atın kazancı eşek için.* (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 50)
- 83) *Atın kırı, erkeğin burnu.* (İlyasköy-Brd.) (BAAD-1, s. 50)
- 84) *Atın nalını, mihini hesap eden at almamış.* (* Tirebolu-Gr.) (BAAD-1, s. 50)
- 85) *Atın önüne it geçer.* (Çökek* Ürgüp-Nş.) (BAAD-1, s. 50)
- 86) *Atın rahvanı, insanın avanağı.* (-Isp.) (BAAD-1, s. 50)
- 87) *Atın yere yakını, karının ere yakını.* (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 50)
- 88) *Atın yerine eşek bağlanmaz.* (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 50)
- 89) *Atın yorgunluğunu yem, yiğidin yorgunluğunu dem alır.* (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 50)
- 90) *Atın zayıfını alma, uslusunu al.* (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 50)
- 91) *Atınan arpa bir yerde olmaz.* (* Hanak köyleri-Kr.) (BAAD-1, s. 50)
- 92) *Atınan avrada itibar olmaz.* (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 50)
- 93) *Atını veren yaya gidermiş.* (* Hekimhan, Ml.) (BAAD-1, s. 50)
- 94) *Atını yedene yaya demezler, malını güdene çoban demezler.* (Sulak* Emet-Kü.) (BAAD-2, s. 25)
- 95) *Atla arpa bir yerde kalmaz.* (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 51)
- 96) *Atla eşiği ayıran semerdir.* (* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 51)
- 97) *Atla konuşan at, itle konuşan it olur.* (Arabören* Seyitgazi-Es.) (BAAD-1, s. 51)
- 98) *Atlı konak sığmış, itli konak sığmamış.* (-Gaz.; Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 51)
- 99) *Atlı sığmış da itli sığmamış.* (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 51)
- 100) *Atlılar atını bağlayana kadar yayalar yetişir.* (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 51)
- 101) *Atlıya saat olmaz.* (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 26)
- 102) *Atta, avratta, yurttta uğur var.* (-Vn.; * Merzifon-Ama.;Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 51)
- 103) *Attan at olur itten it.* (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 51)

- 104) *Attan* düşen ölmemiş, eşekten düşen ölmüş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.;Serkeşgüvezi* Fatsa-Or.; Çay* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 51)
- 105) *Attan* inen eşeğe biner. (Büyük Zaim* Susuz-Kr.) (BAAD-1, s. 51)
- 106) *Attan* iner eşeğe binersin, onu da bulamaz yayan gidersin. (Yenice* Tarsus-İç.) (BAAD-1, s. 51)
- 107) *Attan* kalanı öküze dökerler. (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 26)
- 108) Bahşış *atın* nalına bakılmaz. (-Ba.) (BAAD-1, s. 57)
- 109) Bekar gözü ile kız, yaya gözüyle *at* alma. (Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 29)
- 110) Berk kaçan *atın* boku seyrek düşer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 62)
- 111) Beyden bir *at* istedim: Verdi bindim gittim, vermedi döndüm gittim. (-Ada.) (BAAD-1, s. 62)
- 112) Beylik *atın* dişine bakılmaz. (* Kozan-Ada.) (BAAD-1, s. 62)
- 113) Bilinmedik *atın* arkasına binme. (-Sm.) (BAAD-2, s. 29)
- 114) Bilmediğin *atın* arkasına geçme. (* Sürmene-Tr.) (BAAD-1, s. 63)
- 115) Bin *atın* varsan bin dinlen, bir *atın* varsa in dinlen. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 63)
- 116) Bir *at* kırk yıl koşmaz. (-Ba.) (BAAD-1, s. 64)
- 117) Bir *atın* ayvazı bir elmadır. (İrişli,Bayburt * Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 30)
- 118) Bir batman et ya avratla ya *atta*. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 64)
- 119) Böğürtlen büyümüş bağ oldum sanmış, Kürt *ata* binmiş, ağa oldum sanmış.(Polat* Doğanşehir-Ml.) (BAAD-1, s. 71)
- 120) Böğürtlen dallanmış bağ oldum sanmış, Türk *ata* binmiş bey oldum sanmış. (* Akseki-Ant.) (BAAD-1, s. 71)
- 121) Cahili *ata* bindirmişler bey oldum sanmış. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 75)
- 122) Çalışan *at* püsküllü gezer. (Mansurlu* Feke-Ada.; * Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 77)
- 123) Çıplak *atı* sedirin baş köşesine bağlarlar. (Ulaş-Sv.) (BAAD-1, s. 79)
- 124) Çok arpa *atı* çatlatır. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 35)
- 125) Çok beslenen eşekler, *atlarla* tepişir. (-İz.; Mn.) (BAAD-1, s. 82)
- 126) Dağda *atı* olan evde yorulmaz. (-Ada.) (BAAD-1, s. 84)
- 127) “Deh” demeden yürürse *at*, gir oyna çık oyna; eve gelince yüzün gülerse avrat, gir oyna çık oyna. (Kayadibi * Şavşat-Ar.) (BAAD-2, s. 37)
- 128) Delinin *atı* eşiği olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 37)

- 129) Dügün armasıyle *at* beslenmez. (* Bulancak-Gr.) (BAAD-1, s. 99)
- 130) Düşün deli gönül düşün, *at* mı alınır kışın, onun da parası peşin. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 102)
- 131) Eğreti *atın* paldımı (kuskunu) yokuşta kırılır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 103)
- 132) El *atına* binen köy ortasında kalır. (Kızılıköy-To.) (BAAD-2, s. 42)
- 133) El *atına* ya bayram ya düğün günü binilir. (* Bahçe-Ada.) (BAAD-1, s. 106)
- 134) Emanet *ata* binen kırıtır, sahibinin gücünü kurutur. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 112)
- 135) Er olan *atı* bulur *atlanır*, kılıç bulur kuşanır. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 45)
- 136) Erkeğin korkağı, *atın* ürkeği makbuldür. (-Tr.) (BAAD-2, s. 45)
- 137) Erkek *at*, adamın kocasıdır. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 113)
- 138) Erkek *ata* binen sözden mahrum kalır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 113)
- 139) Erkek *atın* kişnemesi öküzün sayesinde. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 113)
- 140) Ersiz avrat yularsız *at* (eşek). (-Vn.; -El.) (BAAD-1, s. 114)
- 141) Ersiz avrat, yensiz *at*. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 114)
- 142) Ersiz avrat, yularsız *at*(eşek). (-Ezc.) (BAAD-2, s. 46)
- 143) Eşeği dövsen *at* olur mu? (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 46)
- 144) Eşeği tavlaya çekmişler *at* oldum sanmış, şalgamı yemeye koymuşlar et oldum sanmış. (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 46)
- 145) Eşeğin işlediği *at* içindir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 116)
- 146) Eşek *at* ile yarışmış kuyruğu kulağı karışmış. (Kandıra-Kc.) (BAAD-2, s. 46)
- 147) Eşek *at* yerine çekilmez. (Yenice* Tarsus-İç.) (BAAD-1, s. 116)
- 148) Eşek dövme ile *at* olmaz. (Şıhlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 116)
- 149) Eşek gibi kazan, *at* gibi ye. (* Acıpayam-Dz.) (BAAD-1, s. 116)
- 150) Eşkin *at*, yemini arttırır. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 117)
- 151) Evde *atı* olan dağda yorulmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 47)
- 152) Fıkaranın çocuğu, zenginin *atı* kıymetli olur. (-İsp.) (BAAD-1, s. 121)
- 153) Gelen *atın* başına vurulmaz. (-Sm.) (BAAD-1, s. 123)
- 154) Gelin *ata* binmiş, gör kime inmiş. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 124) ve (-Nğ.) (BAAD-2, s. 49)
- 155) Gelin *atta*, buyruk Hak'ta. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 124)
- 156) Gemsiz *ata* dizgin olmaz. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 124)
- 157) Genç ağaya kır *ata* hizmet etmek güçtür. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 50)

- 158) Halk *atına* binmişsen *yaya gibisin*. (-Hak.) (BAAD-1, s. 130)
- 159) Her *atın* nalı bir olmaz. (Yeşilova* Aksaray-Nğ.) (BAAD-1, s. 133)
- 160) Her kısrağın doğurduğu *tay*, *at* olmaz. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 136)
- 161) İtin kapmazı, *atın* tepmezi olmaz. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 146)
- 162) İyi *at* kendine çibık vurdurmaz. (* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 148)
- 163) Karga şakırdamış bülbülüm sanmış, Kürt *ata* binmiş, beyim sanmış. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 152)
- 164) Karının kötüsü geceyi, *atın* kötüsü yolu uzatır. (Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 63)
- 165) Keskin *at* kendine üzengi vurdurmaz. (-Sm.) (BAAD-2, s. 65)
- 166) Kır *atı* bilen donlu da bilir donsuz da. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 66)
- 167) Kır *atı* çulundan tanır. (Uluköy* Dinar-Af.) (BAAD-2, s. 66)
- 168) Kır *atın* alnına gün yavaş yavaş doğarmış. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 158)
- 169) Kısarak tekmesi *atı* incitmez. (-Hak.) (BAAD-1, s. 159)
- 170) Kız alırsan Söğüt'ten, *at* alırsan yörükten al. (Borcak* Söğüt-Bil.) (BAAD-1, s. 159) ve (Borcak* Söğüt-Bil.) (BAAD-2, s. 66)
- 171) Kız evladı yerine düşerse bir eğerli *at*, yerine düşmezse bir uyuz it. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 160)
- 172) Kızlar gelin olmayı masal sanır, *atı* binince koşar sanır. (-Dz.) (BAAD-2, s. 67)
- 173) Koşan *at* mahmuzlanmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 164)
- 174) Kumanın *atı* yürümüş de eltinin *atı* yürümemiş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 167)
- 175) Ortak *atın* beli sakat (kırık) olur. (-Sm.; -Tr.) (BAAD-2, s. 75)
- 176) Rahvan *at* kendini yorar. (* Almus-To.; * Mudurnu-Bo.; Çitme* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 128)
- 177) Sefil *atın* tepmesi şiddetli olur. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-2, s. 79)
- 178) Sınanmamış *atın* arkasına geçme. (-Vn.; * İkizdere-Rz.) (BAAD-1, s. 187)
- 179) Tay besleyen *ata* biner. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 193)
- 180) Tay iken oynamayan *at* olmaz. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 193)
- 181) Tepişen *at* eşek olur. (Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 83)
- 182) Türkmen işler Tat yer, eşek işler *at* yer. (-Vn.) (BAAD-1, s. 196)
- 183) Yaz yağmuru, *atın* yelesini keser. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 204)

- 184) Yiğidin altında *at* aksamaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 206)
 185) Yiğit *attan* düşer yine atlanır. (-Çkr.) (BAAD-2, s. 90)
 186) Yokuşun dibinde *ata* arpa verilmez. (-Or.) (BAAD-2, s. 90)
 187) Yolcunun *atı* tavlalmaz. (-Hat.) (BAAD-1, s. 207)
 188) Yüğük *atın* boku seyrek düşer. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 208)
 189) Yürük *at* kamçı değirmez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 208)

2.1.2.5.1.2. Aygır

“Erkek at” anlamına gelen *aygır* sözcüğü, *Türkçe Sözlük*’te “Damızlık erkek at.” olarak tanımlanmıştır, ayrıca iri yarı, cüsseli, güçlü kişiler için kullanılan “aygır gibi” benzetmesine de yer verilmiştir (2011, s. 203). “Aygırlanmak (aykırılanmak)” ifadesi de bu adı içeren bir ifade olup “aygır tavrı takınmak” anlamına gelmektedir (Dilçin, 2009, s. 31).

Eski Türkçede “erkek at” anlamında kullanıldığını belirten S. Nişanyan, bu adın ilk kez *Orhun Yazıtları*’nda geçtiğini belirterek bu sözcüğün o dönemdeki biçimini *adğır* olarak vermiştir (www.nisanyansozluk.com). Sözcüğün kökeniyle ilgili daha ayrıntılı bilgiye H. Eren yer vermiştir. Eren’e göre “damızlık erkek at” anlamına gelen bu sözcük, Eski Türkçeden başlayarak *adğır* olarak kullanılır. Orta Türkçede de *adğır* olarak geçer. Oğuzacada ise *aygır*’a çevrilir. Eski Kıpçakçada da *aygır* biçimi kullanılır (1999, s. 27). Clauson da Eski Türkçede *adğır* biçiminde olduğunu söylemektedir (1972, s. 47).

“Eski Uygurcada *adğır* sözü, genellikle *at* ile birlikte kullanılır ve beylerin, komutanların savaşlarda faydalandıkları ve sevdikleri hayvanlar arasında gösterilir” (Tokyürek, 2013, s. 252).

Bölge ağızlarında içinde *aygır* adı geçen bir atasözü belirlenmiştir:

Kış *aygırı* gibi girip kısarak gibi çıkmalı. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 159)

2.1.2.5.1.3. Beygir

Farsçadan Türkçeye geçen *beygir* adı, *Türkçe Sözlük*’te “1. At. 2. Sadece yük taşımakta veya araba çekmekte at.” biçiminde tanımlanmıştır (2011, s. 322). Ayrıca iğdiş edilmiş yani kısırlaştırılmış atlara verilen genel ad olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Kökenini açıkça bildiğimiz bu ad için H. Eren, şu bilgiyi vermektedir: “*Beygir* < *bargir* ‘Yük taşıyan at.’ < Far. *Bārgir* ‘a bearer of loads, a beast of burden, a baggage-horse; a camel’ (< : *bār* ‘yük’). Türkçede kullanılan *beygir* biçiminin birinci hecesindeki *r* > *y* değişmesi *benzeşmezlik* (*dissimilation*) sonunda oluşmuştur” (1999, s. 49). S. Nişanyan ise bu sözcüğün ilk kez *bergir* biçiminde Flippo Argenti’nin Osmanlı Türkçesini sistemli biçimde incelediği *Türkçe Konuşma Kuralları* (*Regola Del Parlare Turcho*) adlı eserinde görüldüğü bilgisini vermiştir (www.nisanyansozluk.com). Bu bilgiden hareketle sözcüğün bu biçimde kullanımını 16. yüzyıla çekebiliriz. S. Nişanyan, bu adın açıklamasını ise H. Eren’e benzer biçimde yapmaktadır: *bār* yük + *gîr* taşıyan (2007, s. 74).

Bölge ağızlarındaki atasözleri incelendiğinde, *beygir* adının sadece üç atasözünde geçtiği görülmektedir:

- 1) Allah şaşırttığı kulunu *beygir* gibi osurtur. (-Tr.) (BAAD-2, s. 22)
- 2) Döven *beygirinin* ağzı bağlanmaz. (* Silifke –İç.) (BAAD-2, s. 40)
- 3) Eşek durursa sürüye kat, katır durursa başına arpa tak, *beygir* durursa dereye bak. (-Brd.) (BAAD-2, s. 46)

2.1.2.5.1.4. Doru

Türkçe Sözlük, *doru* adı için “Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi koyu renkli olan, yağız (at). 2. Kızıl (at donu).” tanımını vermektedir (2011, s. 706).

Clauson’un bildirdiğine göre, bu sözcük Eski Türkçede *toruğ* biçimindedir (1972, s. 647).

H. Eren, *doru* adını “Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi kara olan (at).” olarak tanımladıktan sonra Eski Türkçeden başlayarak *toruğ at* biçiminde kullanıldığını, Orta Türkçede *toruğ* olarak geçtiğini, Eski Kıpçakçada da *toru* biçiminin kullanıldığını belirtmektedir. Sözcüğün kökünün ise bilinmediğini eklemektedir (1999, s. 120).

Bu adın ilk kez *Orhun Yazıtları*’nda *toruğ* biçiminde “koyu kahverengi at donu” anlamıyla geçtiğini S. Nişanyan’dan öğrenmekteyiz (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinden sadece iki tanesinde *doru* adına rastlanmıştır:

- 1) Atın iyisine *doru* derler, yiğidin iyisine deli derler. (-Gaz.;-Bt.) (BAAD-1, s. 50)
- 2) Besle *doruyu*, bin kıra. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 62)

2.1.2.5.1.5. Eşek

Türkçe Sözlük'te *eşek* adı iki biçimde tanımlanmaktadır: “1. Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı (*Equus asinus*). 2. Odun kesme, duvar örme, sıva yapma vb. işlerde kullanılan üç veya dört ayaklı sehpa.” (2011, s. 822). Ağızlarda da dokuz farklı anlamı olduğu bildirilmektedir:

1. Odun kesmek için kullanılan üç ya da dört ayaklı sehpa. 2. Duvar örme ve sıva yapmak gibi işlerde kullanılan dört ayaklı sehpa. 3. Hızarla odun kesmek için kullanılan tezgâh. 4. Üzerine herhangi bir şey koymaya yarayan destek. 5. Üç ayaklı sehpa. 6. Üzerinde ince odunları kesmek için kullanılan kalın ağaç ya da kütük. 7. Odun koyup yakmaya yarayan ızgara. 8. Sel gelen yerin önüne konulan iki ayaklı sehpa. 9. Odunu boyuna yarmak için kullanılan bir araç. (www.tdk.gov.tr).

Clauson, *eşek* adının Eski Türkçede *eşgek* biçiminde geçtiğini bildirmektedir (1972, s. 746).

S. Nişanyan, *eşek* adının Eski Türkçedeki Uygur metinlerinde *eşgek* biçimlerinde kullanıldığını söyledikten sonra bu adın Ermenice *êş/işak* sözcüğüyle ilişkilendirildiğini, bunun uzun süredir tartışıldığını bildirmektedir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren de sözcüğün kökeninin karışık olduğunu, eski çağlardan başlayarak *eşgek* biçiminde kullanıldığını, Orta Türkçede *eşgek*, *eşyek* olarak geçtiğini ve Eski Kıpçakçada *eşek* biçiminin kullanıldığını belirtmektedir (1999, s. 138).

Bölge ağızlarında içinde *eşek* adı geçen 147 adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Acımış *eşek* attan yüğrük olur. (Türkgozü* Posof-Kr.) (BAAD-1, s. 26)
- 2) Adam *eşeğinden*, karı döşeğinden belli olur. (-Dz.) (BAAD-1, s. 29)
- 3) Adana'dan gelen *eşek* kırk gün anırır. (* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 30)
- 4) Akli başında olan, *eşeğini* dağdan taştan indirir. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 36)
- 5) Alçacık *eşeğe* binmek kolaydır, yünlüce koyun yolmaya kolaydır. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 37)
- 6) Alçacık *eşek* semeri gevşek. (* Silifke-Sv.) (BAAD-2, s. 21)
- 7) Alçak *eşeğin* tımarı kolaydır. (* Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 21)
- 8) Alçak *eşek* her gün sıpa. (İslambey* Pınarhisar-Krk.) (BAAD-1, s. 37)
- 9) Allah'ın işiyle *eşeğin* yaşı bilinmez. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 38)
- 10) Amanet *eşeğinin* haltonu gevşek olur. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 42)

- 11) Aptal *eşeğe* kim olsa biner. (-Isp.; * Kuyucak-Ay.; * Karapınar-Kn.) (BAAD-1, s. 44)
- 12) At ile *eşek* tepişince arada sahibi ezilir. (Akbulut* İspir-Erz.) (BAAD-1, s. 50)
- 13) At ile *eşek* yarışamaz. (Çelenköy* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 50)
- 14) At meydanında *eşek* zırlamaz. (-Bt.) (BAAD-1, s. 51)
- 15) At murat, katır devlet, *eşek* kısmet, deve gurbettir. (Şebinkarahisar-Gr.) (BAAD-1, s. 51)
- 16) At pazarında *eşek* anırmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 51)
- 17) Atan *eşek* ise de palanını üstüne atma. (-Sm.) (BAAD-1, s. 48)
- 18) Atasız uşak (evlat) yularsız *eşek* (gibidir.) (-Isp.; * Beyşehir-Kn.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 49)
- 19) Atı ata *eşeği* *eşeğe* koşmalı. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 49)
- 20) Atın aksağı *eşekten* yiğrik olur. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 49)
- 21) Atın kazancı *eşek* için. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 50)
- 22) Atın yerine *eşek* bağlanmaz. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 50)
- 23) Atla *eşeği* ayıran semerdir. (* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 51)
- 24) Attan düşen ölmemiş, *eşekten* düşen ölmüş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; Serkeşgüvezi* Fatsa-Or.; Çay* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 51)
- 25) Attan inen *eşeğe* biner. (Büyük Zaim* Susuz-Kr.) (BAAD-1, s. 51)
- 26) Attan iner *eşeğe* binersin, onu da bulamaz yayan gidersin. (Yenice* Tarsus-İç.) (BAAD-1, s. 51)
- 27) Avradın malı, *eşeğin* nalı. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 52)
- 28) Bir insan *eşek* olunca semer vuran çok olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 66)
- 29) Boynuz öküze, semer *eşeğe* yük olmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 71)
- 30) Boz *eşek* siyah olmaz. (-Hak.) (BAAD-1, s. 71)
- 31) Caba verilen *eşeğin* dişlerine bakılmaz. (İskeçe-Yunanistan) (BAAD-1, s. 75)
- 32) Cingen *eşeği* önden gider. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 76)
- 33) Çok beslenen *eşekler*, atlarla tepişir. (-İz.; Mn.) (BAAD-1, s. 82)
- 34) Dağda *eşek* ölür zararı eve olur. (* Şebinkarahisar-Gr.) (BAAD-1, s. 84)
- 35) Dalaba gelmiş *eşeğin* gözü dışarıda olur. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 36)
- 36) Delinin atı *eşeği* olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 37)
- 37) Deve adını *eşek* odunu satar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 38)

- 38) Devede boy var ama *eşegin* ardına düşer. (Dünrek* Sivrihisar-Es. ; -Brd.) (BAAD-1, s. 92)
- 39) Dokuz köyü bir *eşege* korlar. (Böğürtlen* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 96)
- 40) Dürtmeyince *eşek* gitmez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 101)
- 41) Düşün be adam düşün, *eşek* mi alınır kışın. (* Sultandağı-Af.) (BAAD-1, s. 102)
- 42) Düven süren *eşegin* ağzı boş durmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 102)
- 43) El elin *eşegin* yırlayı yırlayı arar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 106)
- 44) El içinde *eşek* kuyruğu kesme, kimi uzun kimi kısa der. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 107)
- 45) El karar, göz mizan; *eşek* yarım okka, sıpa yüz dirhem. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 107)
- 46) Elalem muhtarın kızı onarır bişeycikler yok biz Kel Veli'nin kör *eşegine* dolanırız cenderme peşimize düşer. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 42)
- 47) Elenmiş un içinde eşili *eşek* başı çıkar. (* Bigadiç-Ba.) (BAAD-2, s. 43)
- 48) Elenmiş undan *eşek* başı çıkar. (* Manyas-Ba.) (BAAD-1, s. 109)
- 49) Elin adamı *eşegi* makamıyla anırtır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 109)
- 50) Erkek *eşegin* anırmazı olmaz. (Yaka* Dazkırı-Af.; * Bahçe-Ada.) (BAAD-1, s. 114) ve (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 45)
- 51) Ersiz avrat yularsız at (*eşek*). (-Vn.; -El.) (BAAD-1, s. 114) ve (-Ezc.) (BAAD-2, s. 46)
- 52) Erzincan'da *eşek* izi sorulmaz. (Derekuşçulu* Görele-Gr.) (BAAD-1, s. 114)
- 53) *Eşege*: “Kaç gün yol yürürsün?” demişler; “Kıyık bilir.” Demiş. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 115)
- 54) *Eşege* binmek bir ayıp, düşmek iki ayıp. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 115)
- 55) *Eşege* binmesi bir ayıp düşmesi iki ayıp. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.; * Gercüş-Md.) (BAAD-1, s. 115)
- 56) *Eşege* cilve et demişler, zart zart osurmuş. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 46)
- 57) *Eşege* dediler: “Koduğun oldu.”, dedi : “Yüküm arttı.” (-Bt.) (BAAD-1, s. 115)
- 58) *Eşege* eyer vurulmaz. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 115)
- 59) *Eşege* gücü yetmeyen, kürkünü çalar. (-Hat.) (BAAD-1, s. 115)
- 60) *Eşege* palanı yük olmaz. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 115)
- 61) *Eşege* rakı içirmişler, çulunu bahşiş vermiş. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 115)
- 62) *Eşege* semeri yük değil. (-Ar.; -Sk.) (BAAD-1, s. 115)

- 63) *Eşeğe* sıpan oldu demişler, “Sırtımdan yükümü alacak değil ya, önümden yemimi alacak.” demiş. (* Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 46)
- 64) *Eşeğe* söz, kokmuşta tuz hayretmez. (-Sm.) (BAAD-2, s. 46)
- 65) *Eşeği* anırtan taşığıdır. (-Tr.,* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 46)
- 66) *Eşeği* dövsen at olur mu? (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 46)
- 67) *Eşeği* dürtten çiftesine katlanır. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 115)
- 68) *Eşeği* dürtten yeline katlanır. (İskeçe-Yunanistan) (BAAD-1, s. 115)
- 69) *Eşeği* satan belaya çatar. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 116)
- 70) *Eşeği* satarlar ki çaşa çuyundan kurtulalar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 116)
- 71) *Eşeği* taşıyan koduğunu da götürür. (Eldirek* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 46)
- 72) *Eşeği* tavlaya çekmişler at oldum sanmış, şalgamı yemeye koymuşlar et oldum sanmış. (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 46)
- 73) *Eşeğin* bozunu alma, ırsızın kızını alma. (Fandas-Isp.) (BAAD-1, s. 115)
- 74) *Eşeğin* büyüğü damda (ahırda durur). (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; -Sm.) (BAAD-1, s. 115)
- 75) *Eşeğin* gönlüne kalsa bir bağ bahdenizi götürmez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 115)
- 76) *Eşeğin* işlediği at içindir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 116)
- 77) *Eşeğin* kazancı ot içindir. (Çamova* Divriği-Sv.; Davulkuyu* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 116)
- 78) *Eşeğin* kötü ise sat, avradın kötü ise gıydır. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 116)
- 79) *Eşeğin* kuyruğunu kesmeyle küheylan olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 46)
- 80) *Eşeğin* sırtına bir yük tüfek yüklemişler de *eşeği* gene kurt yemiş. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 116)
- 81) *Eşeğin* silkinmesi deveye yük olur. (* Taşova-Ama.) (BAAD-1, s. 116)
- 82) *Eşeğin* yattığı küllüktür, insanın azdığı elliktir. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 116)
- 83) *Eşeğin* yemediği ot başını şişirir (gecaltır). (* Sürmene-Tr.; -Bt.) (BAAD-1, s. 116)
- 84) *Eşeğin* yemediği ot ya başını ağrıtır ya dişini. (* Bahçe-Ada.) (BAAD-1, s. 116)
- 85) *Eşeğin* yorulursa kervana kat, atın yorulursa torba tak, katırın yorulursa durma sat. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 116)
- 86) *Eşeğin* yuları ne seplersin uzanır, ne çekersin kısılır. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 116)
- 87) *Eşeğinden* alamayan halatından alır. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 115)
- 88) *Eşeğini* övmeyen (övmedik) çerçi olmaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 115)

- 89) *Eşeğini* sağlam bağla, komşunu hırsız çıkarma. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 116)
- 90) *Eşek* altın külâh giyse yine *eşektir*. (-Vn.) (BAAD-1, s. 116)
- 91) *Eşek* anırtmaz, çerçi çağırtmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 116)
- 92) *Eşek* at ile yarışmış kuyruğu kulağı karışmış. (Kandıra-Kc.) (BAAD-2, s. 46)
- 93) *Eşek* at yerine çekilmez. (Yenice* Tarsus-İç.) (BAAD-1, s. 116)
- 94) *Eşek* başka düşünür, *eşekçi* başka düşünür. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 46)
- 95) *Eşek* çamura battıktan sonra (batınca, çökünce) yol gösteren çok olur. (* Ağın-El.; * Suşehri-Sv.; Anamas* Eğridir-Isp.; İğneciler* Mudurnu-Bo.; -Ezc.) (BAAD-1, s. 116)
- 96) *Eşek* çamura döşende teymik vuran çok olur. (-Ezm.) (BAAD-2, s. 46)
- 97) *Eşek* dağda ölür zararı eve gelir. (* Bala-Ank.; Mahmutören-Or.; Yeşilova* Aksaray-Nğ.) (BAAD-1, s. 116)
- 98) *Eşek* dövme ile at olmaz. (Şihlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 116)
- 99) *Eşek* durursa sürüye kat, katır durursa başına arpa tak, beygir durursa dereye bak. (-Brd.) (BAAD-2, s. 46)
- 100) *Eşek eşeğin* gerdanını yalar. (Güney* İkizdere-Rz.) (BAAD-1, s. 116)
- 101) *Eşek* gibi kazan, at gibi ye. (* Acıpayam-Dz.) (BAAD-1, s. 116)
- 102) *Eşek* gider Mekke'ye, şalgam girer okkaya. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 117)
- 103) *Eşek* gidince semeri de gider. (-Vn.) (BAAD-1, s. 117)
- 104) *Eşek* ile çıkma yola, başına gelir bela. (Salavat, Hasandere* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 117)
- 105) *Eşek* Kabe'ye gitmekle hacı olmaz. (Derekuşçulu* Görele-Gr.) (BAAD-1, s. 117)
- 106) *Eşek* kurban olmaz ama bedeli olur. (-Tr.) (BAAD-2, s. 46)
- 107) *Eşek* küle, bülbül güle aşıktır. (-Krş.) (BAAD-1, s. 117)
- 108) *Eşek* makamı ile anırır. (Bekilli* Çal-Dz.) (BAAD-1, s. 117)
- 109) *Eşek* ne anlar yoncadan ? (-Vn.) (BAAD-1, s. 117)
- 110) *Eşek* ne bilir yonca yemesini ? (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 117)
- 111) *Eşek* öldü, ortaklık ayrıldı. (-Vn.) (BAAD-1, s. 117)
- 112) *Eşek* öldü, sıra büyüdü. (-Kn.) (BAAD-1, s. 117)
- 113) *Eşek* ölür semeri, insan ölür eseri kalır. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; -Ar.) (BAAD-1, s. 117)
- 114) *Eşek* semeriyle satılır. (Kıvrasıl* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 117)
- 115) *Eşek* yüklü olunca anırmaz. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 117)

- 116) *Eşek* yükünden yemez. (Maçka –Tr.) (BAAD-2, s. 47)
- 117) *Eşekken eşek*, çamura bir kere çöker (düşer). (-Gaz.; -Hak.) (BAAD-1, s. 117)
- 118) *Eşekten* umulan osuruktur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 47)
- 119) Fisirti (fişirti) *eşeği* yemden dindirir. (Eldirek* Fethiye-Mğ.) BAAD-2, s. 48)
ve (Eldirek,Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 48)
- 120) Geçen yılın kuzusu şişektir, selamsız geçen *eşektir*. (Fandasköyü-Isp.) (BAAD-1, s. 123)
- 121) Göç geri dönerse topal *eşekli* öne düşer. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 126)
- 122) Halsiz *eşek*, haline göre osurur. (* Gercüş-Md.) (BAAD-1, s. 130)
- 123) İki çerçi bir *eşeği* yükleyemez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 141)
- 124) İşleyen *eşeğin* boynu boncuklu olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 144)
- 125) İyi adam *eşeğinden*, iyi karı döşeğinden belli olur. (Beyköyü* Şarkıkaraağaç-Isp.) (BAAD-1, s. 147)
- 126) Kadın döşeğinden yiğit *eşeğinden* belli olur. (Fandas-Isp.) (BAAD-1, s. 149)
- 127) Kâr bahası *eşek*, kuru çayda sele gider. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 151)
- 128) Kara *eşekte* katır olmaz, elekçiden hatun olmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 151)
- 129) Karının malı *eşeğin* nalı. (-Tr.) (BAAD-2, s. 63)
- 130) Karpuz kabuğu ile büyüyen *eşeğin* ölümü sudan olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 153)
- 131) Karşıdan *eşek* bakar almaz. (* Nazilli-Ay.) (BAAD-2, s. 63)
- 132) Katır ziyan yapar, *eşeklerin* kulakları kesilir. (-Hak.) (BAAD-1, s. 154)
- 133) Kaygısız yattığı gece komşunun *eşeği* (ölür), kuyruksuz sipa doğurur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 154)
- 134) Komşunun *eşeğini* iki iste ki Allah sana da bir versin .(-Gaz.) (BAAD-1, s. 163)
- 135) Ne gene ol em, ne kuzu ol emdir; ne de *eşek* ol bindir. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 173)
- 136) On paralık *eşeğin* beş paralık sıpası olur. (* Akçadağ-Ml.) (BAAD-1, s. 176)
- 137) Öküz ölür çift kalır, *eşek* ölür yük kalır. (Kıvrasıl* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 178)
- 138) Öl git de yolcu *eşeğine* duralanma. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 179)

- 139) Parayla hana *eşek* bağlanır. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 181)
- 140) Sığırtmaçların kârı *eşeğe* binmesidir. (-Hak.) (BAAD-1, s. 187)
- 141) Sözün tamını *eşeğe* (deliye) derler. (-Tr.) (BAAD-2, s. 80)
- 142) Sözün tamını *eşeğe* derler. (-Vn.) (BAAD-1, s. 189)
- 143) Tepişen at *eşek* olur. (Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 83)
- 144) Türkmen işler Tat yer, *eşek* işler at yer. (-Vn.) (BAAD-1, s. 196)
- 145) Üç kuruşluk *eşeğin* beş kuruşluk sıpası olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 198)
- 146) Yük altında *eşek* kalır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 208)
- 147) Zibillik otunu *eşek* de yemez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 210)

2.1.2.5.1.6. Kısırak

Türkçe Sözlük, *kısırak* adını şöyle tanımlamaktadır: “Dişi at” (2011, s. 1426).

S. Nişanyan, bu adın Eski Türkçeden beri *kısırak* biçiminde olduğunu, *kısır* “1. hasis, kıt, 2. evlenmemiş dişi” sözcüğünden Eski Türkçe +*Ak* ekiyle türetildiğini söylemektedir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren ise bu adı şu biçimde açıklamaktadır: “ < *kısır* “döl vermeyen” + -(a)*k* küçültme eki”. Eren, bu türevin diyalektlerin yalnız bir bölümünde göze çarptığını bildirmektedir ve diyalektlerin bir bölümünde ise *kısırak* yerine *baytal* ve *biye* biçimlerinin geçtiğini söylemektedir (1999, s. 240).

H. Tokyürek, Eski Uygurcada *kısırak* için *bi* sözcüğünün kullanıldığını söylemektedir (2013, s.255).

Bölge ağızlarındaki yedi atasözünde *kısırak* adı geçmektedir:

- 1) Alnı sakar *kısırığın* ayağı sekili tayı olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 41)
- 2) At *kısıraktan* kopar. (Kelekçi* Acıpayam-Dz.) (BAAD-1, s. 51)
- 3) Bir *kısırak* yedi yılda iyi bir kulun getirir. (Kayadibi* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 67)
- 4) Her *kısırığın* doğurduğu tay, at olmaz. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 136)
- 5) *Kısırak* tekmesi atı incitmez. (-Hak.) (BAAD-1, s. 159)
- 6) Kış aygırı gibi girip *kısırak* gibi çıkmalı. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 159)
- 7) Sakar *kısırığın* yalama tayı olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 184)

2.1.2.5.1.7. Kulun

Türkçe Sözlük, *kulun* adını “Altı aylığa kadar olan at veya eşek yavrusu.” biçiminde tanımlarken aynı ad için *Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü*’nde şu tanımlar yer almaktadır: “1. At ve eşek yavrusu. 2. 2-3 yaşında kısarak. 3. Kurt ya da köpek yavrusu” (www.tdk.gov.tr).

S. Nişanyan’ın bildirdiğine göre bu ad, Eski Türkçeden beri *kulun* biçimindedir ve “at yavrusu” anlamındadır (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *kulun* adına bir kez rastlanmıştır:

Bir kısarak yedi yılda iyi bir *kulun* getirir. (Kayadibi* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 67)

2.1.2.5.1.8. Sıpa

Türkçe Sözlük, *sıpa* adı için “Eşek yavrusu.” tanımını vermektedir (2011, s. 2097).

S. Nişanyan’ın bildirdiğine göre, *sıpa* adı Soğdca *asp-* "at" sözcüğünden alıntıdır. Soğdca sözcük Avesta (Zend) dilinde aynı anlama gelen *aspa-* sözcüğü ile eş kökenlidir. İlk kez *sıp* biçiminde ve “iki yaşına basmış at” anlamında Divânü Lugâti’t-Türk’te geçmektedir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren, *sıpa* adının sonundaki *-a*’nın bir ek olduğunu söylemektedir. Ayrıca Türkçede *sıpa* yanında kullanılan *sırpa* biçimindeki *-r-* sesinin de sonradan türediğini belirtmektedir (1999, s. 365).

Bölge ağızlarındaki atasözleri incelendiğinde *sıpa* adının 14 kez geçtiği belirlenmiştir:

- 1) Alçak eşek her gün *sıpa*. (İslambey* Pınarhisar-Krk.) (BAAD-1, s. 37)
- 2) Çocuklu avrat, *sıpalı* eşek ile yola gidilmez. (* Silifke-İç) (BAAD-2, s. 35)
- 3) Dirgen yiyen *sıpa* bir daha harmana gelmez. (Mansurlu* Fekke-Ada.) (BAAD-1, s. 95)
- 4) El karar, göz mizan; eşek yarım okka, *sıpa* yüz dirhem. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 107)
- 5) Erkek eşek *sıpa* taşımaz. (Kıbrıs) (BAAD-2, s. 45)
- 6) Eşeğe *sıpan* oldu demişler, “Sırtımdan yükümü alacak değil ya, önümden yemimi alacak.” demiş. (* Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 46)
- 7) Eşek öldü, *sıpa* büyüdü. (-Kn.) (BAAD-1, s. 117)

- 8) Kaygısız yattığı gece komşunun eşeği (ölür), kuyruksuz *sıpa* doğurur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 154)
- 9) Kırk kuruştan aşağı katır *sıpası* mı olur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 66)
- 10) Komşunun *sıpası* tay gibidir, anasına kızı ay gibidir. (Zuday* Taşova-Ama.) (BAAD-1, s. 163)
- 11) On paralık eşeğin beş paralık *sıpası* olur. (* Akçadağ-Ml.) (BAAD-1, s. 176)
- 12) *Sıpalar* ödünç kemrişir. (Gülner-İç.) (BAAD-2, s. 80)
- 13) Şubatın arpası, martın *sıpası*. (Dort, Mahmudiye-Af.) (BAAD-1, s. 191) ve (-Nğ.) (BAAD-2, s. 81)
- 14) Üç kuruşluk eşeğin beş kuruşluk *sıpası* olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 198)

2.1.2.5.1.9. Tay

Türkçe Sözlük, *tay* adını “Üç yaşına kadar olan at yavrusu.” biçiminde tanımlamaktadır (2011, s. 2290).

Tay adının kökeni hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır. H. Eren, bu adın Orta Türkçede ve Eski Kıpçakçada *tāy* biçiminde görüldüğünü söylemektedir (1999, s. 398).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde içinde *tay* adı geçen 11 adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Alnı sakar kısırağın ayağı sekili *tayı* olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 41)
- 2) At alırsan *taydan*, kız alırsan soydan al. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 48)
- 3) At kişnemeyince *tay* gelmez. (Karahüseyinli* Alaçam-Sm.) (BAAD-1, s. 51)
- 4) Canı yanınca *tay*, anasını geçer. (Yukarıgerfi-Terme--Sm.) (BAAD-1, s. 76)
- 5) Her kısırağın doğurduğu *tay*, at olmaz. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 136)
- 6) Komşunun *sıpası* *tay* gibidir, anasına kızı ay gibidir. (Zuday* Taşova-Ama.) (BAAD-1, s. 163)
- 7) Sakar kısırağın yalama *tayı* olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 184)
- 8) *Tay* babasını geçer. (Zile* Mesudiye- Or.) (BAAD-1, s. 193)
- 9) *Tay* besleyen ata biner. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 193)
- 10) *Tay* iken oynamayan at olmaz. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 193)
- 11) *Tay* seyirdir çul sallanır, aç ile çıplak şenlenir. (Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 82)

2.1.2.5.2. Ayıgiller (*Ursidae*) Familyası: Ayı

Türkçe Sözlük'te ayı için "Memelilerin etobur takımından, beş parmaklı, tabanlarına basarak yürüyen, yurdumuzda boz türü bulunan, iri gövdeli hayvan, kocaoğlan (*Ursus arctos*).” tanımı verilmiştir (2011, s. 203). Bu ad, bir hayvan adı olmanın yanında iri yarı insanları ya da kaba insanları ifade etmek için de kullanılabilir.

Ayı adının tarihsel gelişimine baktığımızda, H. Eren'in bize verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Eren, bu sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtir. Ona göre, *ayı* adı, Orta Türkçede *adığ* olarak geçmektedir. Ancak, Kâşgarlı Mahmut'a göre, Oğuzlar, Kıpçaklar, Yağmalar *ayığ* biçimini kullanırlar. Kıpçaklar ise *ayığ* yanında *apa* adını da kullanırlar. Daha yeni Kıpçakça sözlüklerde *ayığ* yerine artık *ayu* biçimi görülmektedir (1999, s. 28).

S. Nişanyan ise bu sözcüğün en eski örneğine *Irk Bitig* adlı yapıtta rastlandığını ve *adığ* biçiminde olduğunu belirtmektedir (www.nisanyansozluk.com).

L. Doğan, Türk kültüründe *ayı* ile kabalığın simgeleştirildiğini söylemektedir (2001, s. 622).

Ayı adı, incelenen atasözlerinde toplam 25 kez karşımıza çıkmıştır:

- 1) Aç *ayu* ünemez. (-Bt.) (BAAD-1, s. 27)
- 2) *Ayı* bile yenilmeye razı olmaz. (* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 53)
- 3) *Ayı* dağda, üzüm bağda olur. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 53)
- 4) *Ayı* diri iken postu satılmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 26)
- 5) *Ayı* eniğini severken öldürür. (Bayat * Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 26)
- 6) *Ayı* görünmez izi aranmaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 26)
- 7) *Ayı* ihtiyarlayınca yavruları tüteri ile oynar. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 53)
- 8) *Ayı* ininde insan dolamaz. (Şerefîye* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 53)
- 9) *Ayı* meşeden küsüp meşenin haberi yoktu. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 53)
- 10) *Ayı* sıkıya düşünce yavrusunu ayak altına alır. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 53)
- 11) *Ayı* vurulmayınca postu satılmaz. (Avdan* Çamlıdere-Ank.) (BAAD-1, s. 53)
- 12) *Ayı*, balığını incitmez. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 53)
- 13) *Ayı*dan kork kork bokundan da mı kork? (Yavuzköy* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 53)
- 14) *Ayı*dan post düşmandan dost olmaz. (-Ky.) (BAAD-2, s. 26)

- 15) *Ayının ahmağı kayganadan pay umar.* (Hanak köyleri-Kr.) (BAAD-1, s. 53)
- 16) *Ayının kırk oyunu bir acı bantanın başınadır.* (Yavuz * Şavşat-Ar.) (BAAD-2, s. 26) ve (Yavuz* Şvaşat-Ar.) (BAAD-1, s. 53)
- 17) *Ayının otuz iki (dokuz) türküsü (oyunu) varmış (boz) armut (ahlat) üstüne.* (Anamas* Eğridir-Isp.; * Gürün-Sv.; Beyceli* Fatsa-Or.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; Hacı Ahmetler* Sütçüler-Isp.) (BAAD-1, s. 53)
- 18) *Ayıya kovan ısmarlanmaz.* (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 28)
- 19) *Ayıya peynir tulumu emanet olmaz.* (-Tr.) (BAAD-2, s. 28)
- 20) *Ayıyı benilet zevkine bak, kurdu benilet kefenini hazırla.* (* Kızılcahamam-Ank.) (BAAD-2, s. 28)
- 21) *Ayıyı vurduktan sonra satarlar.* (Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 28)
- 22) *Ayıyı vurmayınca gönünden kayış bükülmez.* (* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 53)
- 23) *Düşmandan dost, ayıdan post olmaz.* (Atıkar* Baskil-El.) (BAAD-1, s. 101)
- 24) *Erkeğin kıllısı (hazreti) Ali'den, kadının kıllısı (hazreti) ayıdan.* (-El.; -Çkr.) (BAAD-1, s. 113)
- 25) *Kurt ayının fakına basmaz.* (Sakarabaşı* Ayancık-Sn.) (BAAD-1, s. 168)

2.1.2.5.3. Devegiller (*Camelidae*) Familyası

2.1.2.5.3.1. Deve

Türkçe Sözlük'te *deve* adı için şu tanım verilmektedir: “Geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan (*Camelus*)” (2011, s. 645).

S. Nişanyan, bu adın Eski Türkçede *tebe* biçiminde olduğunu belirttiikten sonra *İrk Bitig* adlı yapıtta *tebe*, *Divânü Lügati't-Türk* adlı yapıtta ise *tevey* biçiminde karşımıza çıktığını bildirmektedir (www.nisanyansozluk.com).

H. Eren de *deve* adını “Boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan, yük taşımakta kullanılan hayvan (*Camelus*).” olarak tanımladıktan sonra bu adın eski çağlardan başlayarak kullanıldığını belirtmektedir. Orta Türkçede geçtiği gibi Eski Kıpçakçada da kullanıldığını, Oğuzların *dewe* biçimini kullandıklarının açık olduğunu, Kıpçakların ise *tewe* ve *dewe* biçimlerini kullandıklarının anlaşıldığını da bildirmektedir (1999, s. 111).

Clasuon, *deve* adının her dönemde karşımıza çıktığını bildirmektedir (1972, s.447-448).

“Türklerin yaşam biçimlerine ilişkin olarak ilkin *at* sözcüğü akla gelir. *At* dışında, göçebe yaşam biçiminin bir gereği özellikle yük hayvanı olarak Türkçenin söz varlığı içinde ilk akla gelen hayvanlardan biri de *devedir*” (Torun, 2012, s. 1996). Kültürel öğelerimizin belirlenebildiği eski kaynakların başında gelen *Divânü Lugâti't-Türk*'teki *deve*yle ilgili söz varlığını genel olarak değerlendiren Y. Torun, dönemin toplumsal yaşamında *devenin* taşımacılık işlevinin yanında, sütünden, derisinden, tüyünden, tezeğinden yararlanılan bir hayvan olduğunu anlaşıldığını söylemektedir (2012, s. 2001)⁴.

L. Doğan, Türk kültüründe *deve* ile ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır:

Göçebe Türk toplumunun sosyal ve iktisadi hayatında *at*, *koyun* ve *sığır* kadar olmasa da, mühim bir yer tutan “*deve*”, eski Türklerce bilinen ve sürülerine dahil ettikleri bir yük hayvanıdır. Uygurlar, Çinliler ile olan ticarî ilişkileri sırasında onların “*deve* kervanlarından” etkilenmiş ve büyük *deve* sürülerine sahip olmuşlardır. Uygurların *develerini* güden “Celayir kabilesi” diğer Türk boylarına göre kendilerini ayrıcalıklı görürlermiş...Kırgızlar *deve* beslerler; ama etini yemezlerdi. Oğuzlar da en çok *koyun*, *at* ve *deve* beslerlermiş (2001, s. 617-618).

M. Kaplan ise Türklerin yaşamında *devenin* çok da yer tutmadığını düşünmektedir:

Arapçada, *devenin* renk nüanslarını anlatan yüze yakın kelime varmış. Bunun sebebi, *devenin* Arapların hayatlarında önemli, hayati bir yer tutmasıdır. Biz *devenin* rengi ile ilgili tek bir kelime biliriz: Devetüyü rengi. Bu gösterir ki, biz *deve* ile haşır neşir olmamış bir milletiz (2013, s. 112).

“Diğer birçok hayvan gibi *deve* de Türk mitolojisinde Alplik simgesidir. Özellikle buğra denilen erkek develer kahramanlar tarafından töz olarak kabul edilir” (Çoruhlu, 2002, s. 146).

Bölge ağızlarında içinde *deve* adı geçen toplam 68 atasözü belirlenmiştir. Bu sayı, *devenin* Türk kültüründe ön planda olduğunu göstermektedir:

⁴ *Deve* adı ile ilgili söz varlığı hakkında daha detaylı bilgi için Y. Torun'un “Divânü Lûgati't-Türk'ten Türkiye Türkçesi ağızlarına *deve* ile ilgili söz varlığı üzerine” başlıklı makalesine bakılabilir, bk. Kaynakça.

- 1) Akıly yetmeyenin *devesini* gütme. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 36)
- 2) Alçak *deveye* yan basma. (Çanıllı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 37)
- 3) Anadan olur uşak, *deveden* olur köşek. (Anamas* Eğirdir-Isp.) (BAAD-1, s. 42)
- 4) At alırsan yazın, *deve* alırsan güzün, avrat alırsan gezin ha gezin. (* Yerköy-Yz.) (BAAD-1, s. 42)
- 5) At murat, katır devlet, eşek kısmet, *deve* gurbettir. (Şebinkarahisar-Gr.) (BAAD-1, s. 51)
- 6) Bir *develi* ile bir oğlanlının yüreğinde yağ olmaz. (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 30)
- 7) Bir kere aksamakla *devenin* boynu vurulmaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 30)
- 8) Çok karınca *deveyi* öldürür. (-Dy.; Gr.) (BAAD-1, s. 82)
- 9) Çöken *deve* yer bulur. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 83)
- 10) Dek duranın *devesi* ölmez. (* Boğazlayan-Yz.) (BAAD-1, s. 87)
- 11) Densiz *deve* kuyruğu (taşağı) “deh” demeden sallanır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 90)
- 12) Densiz *deveye* binmiş de “Ben Allah’ı gördüm.” demiş. (Çanıllı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 90)
- 13) Densizin *devesi* çansız öter. (-Gaz.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 91)
- 14) Derdinde olmayan, *deveyi* görmez. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 91)
- 15) Derdini görmeyen *deveyi* görmez. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 91)
- 16) *Deve* adını eşek odunu satar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 38)
- 17) *Deve* ağır gider sürüsünü güder. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-2, s. 39)
- 18) *Deve* ağır gider yol alır. (Masıt* Çameli-Dz.) (BAAD-2, s. 39)
- 19) *Deve* bir pula, getir o pulu. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 92)
- 20) *Deve* bir pula, pulu getir; *deve* bin pula, *deveyi* getir. (Davulkuyu* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 92)
- 21) *Deve* büyük ot yer, şahin küçük et yer. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 92)
- 22) *Deve* çölde şahin kolda gezer. (Çanıllı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 92)
- 23) *Deve deve* yere çökmez mi ? (-Gaz.) (BAAD-1, s. 92)
- 24) *Deve* gelir Maraş’tan iyilik hoştur iki baştan. (Canık* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 92)
- 25) *Deve* hörgücünü görse çatlar. (-Hat.) (BAAD-1, s. 92)
- 26) *Deve* köşeğe uymazsa köşek *deveye* uymalı. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 39)
- 27) *Deve* kulağından aksamaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 92)

- 28) *Deve* ne kadar gitse de öğrünü bekler. (* Ermenek-Kn.) (BAAD-1, s. 92) ve (* Ermenek-Kn.) (BAAD-2, s. 39)
- 29) *Deve* ne kadar uzak gitse gene öğürünü güder. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 92)
- 30) *Deve* sahibi şan sahibi; koyun sahibi, mal sahibi, yeler onmaz bağ sahibi. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 92)
- 31) *Deve* suyu bağıra bağıra geçer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 92)
- 32) *Devede* boy var ama eşeğin ardına düşer. (Dünrek* Sivrihisar-Es. ; -Brd.) (BAAD-1, s. 92)
- 33) *Deveden* büyük dert var. (-Ank.) (BAAD-1, s. 92)
- 34) *Deveden deve* umulmaz. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 92)
- 35) *Deveden* kazaz olmaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 39)
- 36) *Devenin* üstünde adamı böy sokar. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 92)
- 37) *Devenin* yemediği ot başını ağrıtır (başına zarar) . (Kıvrasıl* Alanya-Ant.; * Ermenek-Kn.) (BAAD-1, s. 92)
- 38) *Devesi* olanın kapısı yüksek (büyük) olur. (* Ağın-El.; * Bala-Ank.; * Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 92)
- 39) *Deveye* bağ, beygire yağ. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 92)
- 40) *Deveye deve* lazım. (-Vn.) (BAAD-1, s. 93)
- 41) *Deveye* nal olmaz. (Üzümlü* Fethiye-Ml.) (BAAD-1, s. 93)
- 42) *Deveyi* çalan da bir, inneyi çalan da. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 93)
- 43) *Deveyi* yel alsa keçiyi gökte ara. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 93)
- 44) *Deveyi* yokuşa sürme. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 93)
- 45) *Deveyi* yük değil zelber yıkar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 93)
- 46) Elin gözü, *deveyi* çömleğe, insanı kabre sokar. (-Isp.) (BAAD-1, s. 110)
- 47) Er lakabıyla *deve* havuduyle. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 114)
- 48) Esrük *devenin* çulu eğri kerek. (-Sm.) (BAAD-2, s. 46)
- 49) Esrük *devenin* kuyruğu götünde gerek. (Sm.) (BAAD-2, s. 46)
- 50) Eşeğin silkinmesi *deveye* yük olur. (* Taşova-Ama.) (BAAD-1, s. 116)
- 51) Gelin bindi *deveye*, gör kısmeti nereye. (-Hak.; * Bünyan-Ky.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 124)
- 52) Gücük: “Ya iti soludurum ya *devenin* kuyruğuna çıkarım” demiş. (-Sm.) (BAAD-2, s. 52)
- 53) Han katırın, yol *devenin*. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 53)
- 54) Hoyrat *deve*, girmez eve. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 139)

- 55) Katarda bin *deve* kükrer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 154)
- 56) Katarda *deve* bir öter. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 154)
- 57) Kendi *devesini* yeden ölmemiş. (İlyasköyü-Brd.) (BAAD-1, s. 157)
- 58) Kışın iğne deliği kadar yerden *deve* kadar soğuk girer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 159)
- 59) Köstek *deveye* uymazsa *deve* kösteğe uyar. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 70)
- 60) Martı martlattım, *deveyi* bartlattım. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 170)
- 61) Salma *deve*, gelmez eve. (-Bil.) (BAAD-1, s. 184)
- 62) Taşağına vurmakla *deve* kükremez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 192)
- 63) Uzaktan alma *düveyi* çeker gider boğayı. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 85)
- 64) Yiğidi ar, *deveyi* zelber yıkar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 206)
- 65) Yol büke büke *deve* çöke çöke. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 90)
- 66) Yük *devesi* bağırğan olur. (* Ürgüp-Nevşehir) (BAAD-2, s. 91)
- 67) Yüğü çeken *deve* bozular. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 91)
- 68) Yüğü ağırını erkek *deveye* yüklerler. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 91)

2.1.2.5.3.2. Dorum

Dorum, *Türkçe Sözlük*'te “Deve yavrusu.” olarak tanımlanmaktadır (2011, s. 706).

H. Eren, *dorum* adının ağızlarda *torum* olarak da kullanıldığını belirtmektedir (1999, s. 120).

Clauson, bu adın Eski Türkçede *torum* biçiminde olduğunu söylemektedir (1972, s. 647).

Bölge ağızlarında, içinde kökeni hakkında elde yeterli veri bulunmayan bu sözcüğün geçtiği sadece bir atasözü belirlenmiştir:

Öksüz besle evi götürsün, *dorum* besle turluk götürsün. (Eldirek* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 76)

2.1.2.5.3.3. Köşek

Türkçe Sözlük, *köşek* adı için şu tanımlı vermektedir: “Bir yaşına kadar olan deve yavrusu” (2011, s. 1506).

Köşek adının kökeniyle ilgili olarak H. Eren şu bilgileri vermektedir: “Yerel ağızlarda *köçek* biçimi de geçer. Bu biçimde *köşek*'teki -ş- sesi -ç-'ye

çevrilmiştir....Eski Kıpçakçada *köşek* biçimi geçer.... Kökünü bilmiyoruz” (1999, s. 262).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *köşek* adının sadece bir kez geçtiği görülmektedir:

Deve *köşeğe* uymazsa *köşek* deveye uymalı. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 39)

2.1.2.5.3.4. Lök

Türkçe Sözlük'te *lök* adı “Yedi yaşından büyük erkek boz deve.” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 1594). *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*'nde ise sekiz farklı tanım verildiği görülmektedir. Bu tanımlar şunlardır: “1. Erkek deve. 2. İğdiş edilmiş deve. 3. Kızgın, azgın deve. 4. Tek hörgüçlü damızlık, tüysüz erkek deve. 5. Çökmüş, oturmuş deve. 6. Dişi deve. 7. Doğurması yakın keçi. 8. Gebe hayvan.” (www.tdk.gov.tr).

S. Nişanyan'a göre bu adın kökeni kesin olarak belli olmamakla birlikte Farsça *lök* “bir tür kılsız yük devesi” sözcüğü ile eş kökenlidir. İlk kez *lök* biçiminde “iyi cins deve” anlamıyla Ebu Hayyan'ın *Kitabü-l İdrâk li Lisanü'l Etrâk* adlı yapıtında geçmektedir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren ise bu adın kökeninin bilinmediğini söylemektedir (1999, s. 284).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde sadece iki kez *lök* adının geçtiği görülmektedir:

- 1) Bir katarda bir *lök* öter. (Kıvrasıl* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 67)
- 2) Katarda *lök* bir öter, iki öterse birinin taşacağını çekerler. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 63)

2.1.2.5.4. Domuzgiller (*Suidae*) Familyası

2.1.2.5.4.1. Canavar / Domuz / Hınzır

Türkçe Sözlük, *canavar* adı için beş farklı tanım vermektedir. Bu tanımlar şunlardır: “1. Masallarda sözü geçen yabani, yırtıcı hayvan. 2. Köpek balığı. 3. Haşarı, yaramaz çocuk. 4. Kurt, domuz vb. cana kıyan yaban hayvanı. 5. Acımasız, kötü ruhlu, zalim (kimse). 6. Herhangi bir şeye çok düşkün olan.” (2011, s. 440). Bu tanımların

içinde çalışmamızla ilgili olarak dördüncü tanım ön plana çıkmaktadır. Ağızlarda genelde *domuz* için bu adın kullanıldığı görülmektedir.

Canavar adı, Farsçadan dilimize geçen bir addır ve dilimizde değişime uğramadan önceki biçimi *cānāver* biçimindedir. Başlarda olumlu anlam taşıırken (*can getiren*) zamanla anlam kötüleşmesine uğradığı da bilinmektedir (*can alan*).

S. Nişanyan, bu adın ilk kez *Atabetü'l Hakâyık*'ta “canlı yaratık” anlamında karşımıza çıktığını bildirmektedir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarında içinde *canavar* adı geçen dört adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) *Canavar* derisinden post olmaz. (Çırakman-Sm.) (BAAD-1, s. 75)
- 2) *Canavarı* ormandan açlık çıkarır. (* Akseki-Ant.) (BAAD-1, s. 75)
- 3) *Canavarın* sayesinde çakal da olur. (Eldirek* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 32)
- 4) Dek duran danayı *canavar* yemez. (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 37)

Domuz adı için *Türkçe Sözlük* “Çift parmaklılardan, eti, yağı, derisi veya kılı için beslenen, evcil hayvan (*Susacrofa domestica*).” tanımını vermektedir (2011, s. 703).

Clauson, bu adın Eski Türkçede *toğuz* biçiminde olduğunu belirtmektedir (1972, s. 443).

H. Eren, *domuz* adı için şu kökenbilgisel açıklamayı yapmaktadır:

Eski kaynaklarda *toğuz* ve (*doğuz*) olarak geçer. Eski çağlardan başlayarak kullanılır (*toğuz*). Orta Türkçede de *toğuz* biçimi geçer. Eski Kıpçakçada da *toğuz* olarak kullanılır. Kökeni karışıktır. Eski ve yeni diyalekterde ‘yağlı, semiz, şişman’ olarak kullanılan *toğ* (> *don*) köküyle *toğuz* adı arasındaki bağ üzerinde özel olarak durulmaya değer.... Eski Türkçe *toğuz* biçimindeki –*ğ*- sesi Türkçe *domuz*’da –*m*- ‘ye çevrilmiştir.... Türkçe *domuz*, komşu dillere de geçmiştir (1999, s. 119).

S. Nişanyan, bu adı Eski Türkçe *toğuz* adını “* *toğur*- şişmek, kabarmak” köküyle ilişkilendirmiştir ve *toğ* için de “dolgun, şişkin” açıklamasını yapmıştır (www.nisanyansozluk.com).

Domuz adı, bölge ağızlarındaki atasözlerinde 18 kez kullanılmıştır:

- 1) Atımına gelmez *domuz* olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)
- 2) Anıza gelmedik *donuz* olmaz. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 43)
- 3) Bir evde iki kız olacağına dağda *domuz* olsun. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 30)

- 4) *Domuz* doğrusuna gider. (Masıt* Çameli-Dz.) (BAAD-2, s. 40)
- 5) *Domuz* sıkta eğlenir. (Zile* Mesudiye-Or.) (BAAD-1, s. 96)
- 6) *Domuz* yıktığı geceği bilir. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 96)
- 7) *Domuz* yıktığı geceği bilir. (* Ünye-Or.) (BAAD-2, s. 40)
- 8) Elin iyisi, *domuzun* dayısı olmaz. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 111)
- 9) Gider yunusu gelir *donuzu*. (* Yenişehir-Brs. ; * Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 125)
- 10) İki kara iki sarı *domuz* ölün körü; bir sarı bir kara, onu her zaman ara. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 141)
- 11) Kabahatin büyüğü, *domuzun* büyüğündedir. (İlyasköyü-Brd.) (BAAD-1, s. 149)
- 12) Kayırdığın *domuzun* kırk batman yağı çıkar. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 154)
- 13) Parayı *domuzun* boğazına takmışlar da “*Domuz ağa*” diye çağırmışlar. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 181)
- 14) Pozalı *domuz* yığın dağıtır. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 182)
- 15) Tok *domuz* darıya vurmaz (tarlaya girmez). (Gülbayır, Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 195)
- 16) Tok *domuz* yulaf yemez. (İğneciler* Mudurnu-Bo.; * Lapseki- Çkl.) (BAAD-1, s. 195)
- 17) Yağlı *domuz* yağlı çama sürünür. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 87)
- 18) Yetim başı tutacağına *domuz* başı tut. (Keşköyü* Ayancık-Sn.) (BAAD-1, s. 205)

Türkçede genellikle mecaz anlamlarıyla kullanılan *hınzır* adı, *Türkçe Sözlük*'te beş farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan sadece biri konumuzla ilgilidir ve o da *domuz* adının karşılığı olduğunu belirten ilk tanımdır (2011, s. 1092).

S. Nişanyan'ın bildirdiğine göre *hınzır* adı, Türkçeye Arapça *hinzir* biçiminden geçmiştir ve ilk kez Kıpçakça metinlerde görülmektedir (www.nisanyansozluk.com). S. Nişanyan, ayrıca Aramice ya da Süryanicede sadece etinin yenmesi dinen yasak olması bağlamında *domuz* olarak geçtiğini bildirmektedir (2007, s. 199).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinin sadece bir tanesinde *hınzır* adı geçmektedir:

Evliyadan *hınzır* peydahlanır. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 119)

2.1.2.5.4.2. Poza

Poza, *Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü*'nde “Domuz yavrusu.” olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr).

Bu adın hayvan adı olarak kullanımını gösteren kökensei bilgi elimizde bulunmamaktadır.

Bölge ağzlarındaki atasözlerinde bir kez *poza* adı geçmektedir:

Pozalı domuz yığın dağdır. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 182)

2.1.2.5.5. Filgiller (*Elephantidae*) Familyası: Fil

Fil adını *Türkçe Sözlük*, tezimizle ilgili anlamıyla şöyle tanımlamaktadır: “Filgillerin hortumlular takımından, Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, çok iri, kalın derili hayvan (*Elephas*)” (www.tdk.gov.tr).

Arapçadan Türkçeye geçen *fil* adının bölge ağzlarındaki atasözlerinde sadece bir kez geçtiği görülmüştür:

Düşmanın karıncaysa sen *fil* ol. (* Bala-Ank.; -İz.) (BAAD-1, s. 101)

2.1.2.5.6. Gergedangiller (*Rhinocerotidae*) Familyası: Gergedan

Gergedan adı, *Türkçe Sözlük*'te “Gergedangillerden, sıcak ülkelerde yaşayan, burnunun üstünde bir veya iki boynuzu bulunan, kalın derili, saldırgan bir hayvan (*Rhinoceros indicus*).” olarak tanımlanmaktadır (2011, s. 933).

Türkçeye Farsçadan geçmiştir. Farsçada *kergheden* biçimindedir. S. Nişanyan, bu adın ilk kez *Yadigâr-ı İbni Şerif*'te görüldüğünü belirterek görülme tarihi olarak da 1420 yılını vermektedir (www.nisanyansozluk.com).

Ö. Karpuz ve Z. Gaddar'a göre bu adın *Süheyl ü Nevbahâr* adlı yapıttaki yazım biçiminden, sözcüğün “g” ile mi yoksa “k” ile mi okunacağı kesin olarak anlaşılamadığı için herhangi bir değişikliğe uğramadan günümüze ulaşmış olduğunu söyleyebiliriz (2012, s. 69).

H. Tokyürek, *gergedan* adının Eski Uygurcada *kelen* biçiminde görüldüğünü ve bu hayvanın boynuları nedeniyle önemsendiğini söylemektedir (2013, s.246).

Bölge ağzlarındaki atasözlerinden sadece bir tanesinde *gergedan* adı geçmektedir:

Keçi kurttan kurtulsa *gergedan* olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 156)

2.1.2.5.7. Geyikgiller (*Cervidae*) Familyası: Geyik

Türkçe Sözlük'te *geyik* adı için şu tanımlama yapılmaktadır: “Geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan (*Cervus elaphus*)” (2011, s. 939).

Geyik için “Erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan (*Cervus elaphus*).” tanımını veren H. Eren'e göre, bu ad Eski Türkçeden başlayarak kullanılmaktadır ve Orta Türkçede *keyik* “yaban hayvanı; aslında yabanî olan her şey, eti yenen hayvanlardan *ceylan*, *sığın*, *dağ keçisi* gibi hayvanlar” olarak geçmektedir (1999, s. 155). S. Nişanyan, bu adın Eski Türkçede *keyik* biçiminde olduğunu ve ilk kez *Orhun Yazıtları*'nda “çift tırnaklı otçul yabani hayvanların genel adı” olarak kullanıldığını belirtmektedir (www.nisanyansozluk.com).

Kutadgu Bilig'deki hayvan adlarını inceleyen A. D. Abik'e göre adı geçen yapıttaki *geyik*'i hayvan adı yerine yabani hayvanların birçoğu için kullanılan bir ad olarak değerlendirmek gerekmektedir (2009, s. 19). Bu durum, bize *geyik* adının “evcil olmayan, yabani” anlamında sıfat olarak da kullanılabildiğini göstermektedir.

M. Mandaloğlu, Türk kültüründe *geyik* için şunları söylemektedir:

Türklerin hayatında önem sırasına göre ikinci derecede *geyik* gelmektedir. Konargöçer Türklerde *attan* önce *geyiğin* gelmesi ise *atın* henüz evcilleştirilmemiş ve Türklerin hayatına girmemiş olmasıyla izah edilebilir. *Geyik*, Türklerde önemli av hayvanlarından. Bu açıdan Türklerin ekonomilerini etkileyen bir özelliğe sahiptir. Geyik ile ilgili mitolojik unsurlar, destan ve efsanelerde görülmektedir. Orhun Abideleri, Divan-ı Lugât'it Türk gibi çağdaş kaynaklarda *geyiğin* geçmesi, Türklerin hayatında onun önemli olduğunun bir göstergesidir (2013, s. 390-391).

A. Armutak, *geyiğin* Eski Türklerde kutsal bir hayvan ve totem olarak değerlendirildiğini söylemektedir (2002, s. 424). M. Mandaloğlu'na göre, *geyik* ile ilgili efsanelerin ortaya çıkmasında insanların yabani hayvanlara karşı hükmetme gücünün etkisi vardır. Bu etki Anadolu insanının zihninde bir motif şekline dönüşmüştür (2013, s. 388). “*Geyik* motifi Anadolu'da daha çok türbelerin etrafında yoğunluk kazanmıştır. Bu motifin yatır ve türbelerin etrafında yoğunlaşması, mitolojik unsurun İslami bir kimliğe dönüşmesi olarak izah edilebilir” (Mandaloğlu, 2013, s. 389).

Türk kültüründe *geyiğin* yeri için L. Doğan, şu bilgileri vermektedir:

Türk mitolojisinde çok büyük bir yeri olan “*Geyik*” de, Türkler tarafından kutsal sayılmıştır. Bununla birlikte, Türklerin geyikten türediğini gösteren Türklere ait efsane yoktur (Geniş bilgi için bk. Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara-1971, C.1, s. 569-583.). Türk folklorunun hemen her alanında zengin,

süsleyici ve önemli bir unsur olarak karşılaştığımız “*Geyik*” motifini birçok halk şairi, kimi zaman dağ başlarındaki çatal çatal boynuzlu görkemli görünüşlerinden dolayı güzelliğin simgesi, kimi zaman da mazlumluğun simgesi olarak işlemişlerdir (2001, s. 618).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinin sadece iki tanesinde *geyik* adının geçtiği görülmektedir:

- 1) *Geyiğin* kısmeti boynuz taşımak. (-Ank.) (BAAD-1, s. 125)
- 2) *Geyikler* kırkında, sinek kırkında, taflan dökümünde. (* Bafra-Sm.) (BAAD-1, s. 125)

2.1.2.5.8. Keçigiller-Koyungiller (*Caprinae*) Familyası

2.1.2.5.8.1. Çebiş / Erkeç / Keçi / Teke

Türkçe Sözlük, *çebiş* adının farklı bir biçimi olan *çebiç* için “Bir yaşındaki keçi yavrusu.” tanımını vermektedir (2011, s. 509). Türk Dil Kurumu’nun internet sitesinde de *çebiş* adı için “bir yaşındaki erkek keçi, bir yaşındaki dişi keçi, iki yaşındaki erkek keçi, kör keçi” gibi tanımlamalar yapılmıştır (www.tdk.gov.tr).

Çebiş adının kökeniyle ilgili olarak H. Eren şu bilgileri vermektedir:

Anadolu ağızlarında *çepiş*, *çebiç* ve *çebiş* biçimleri de kullanılır. Orta Türkçede *çepiş* ‘altı aylık keçi yavrusu’ olarak geçer. Eski Kıpçakçada da *çepiş* olarak kullanılır. Bu verilere göre, Türkçede *çepiş* biçiminin sonundaki –ş ünsüzü –ç’ye çevrilmiştir. Kökenini bilmiyoruz. Latince *caper* ‘keçi’ adıyla birleştirilmesi güçtür (1999, s. 85).

T. Gülensoy, *çebiş* adını şöyle açıklamaktadır: < * *çew-(i)ç* (2007, s. 231).

Bölge ağızlarında içinde *çebiş* adı geçen iki adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Acemi *çebiş* ya kendini ya yavrusunu yer. (Gündüz Bey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 25)
- 2) İyi çobanın elinde uyuz *çebiş* erkeç olur. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 60)

Erkeç adı *Türkçe Sözlük*’te şöyle tanımlanmaktadır: “İğdiş edilmiş, üç yaşından büyük erkek keçi” (2011, s. 810). Ayrıca *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*’nde de şu tanımlar verilmektedir: “1. Üç ya da dört yaşlarında olan enenmiş erkek keçi. 2. Keçi sürüsünün başından giden iri ve güzel yapılı, erkek keçi.” (www.tdk.gov.tr).

H. Eren, *erkeç* adının yerel ağızlarda *irkeç* biçiminde de geçtiğini bildirmektedir (1999, s. 137). “Orta Türkçede *erkeç* ‘erkek keçi’ olarak geçer. Eski Kıpçakçada *erkeç*

(veya *irkeç*) ‘enenmiş keçi’ (ve ‘enenmiş koç’) olarak kullanılır” (Eren, 1999, s. 137). Bu adın kökeniyle ilgili olarak H. Eren şunu söylemektedir: “Diyalektlerde koça verilen *irk*, *irik* adından geldiği anlaşıyor: *irk* + -(e)ç küçültme eki (1999, s. 137).

“*Erkeç* sözü, Eski Uygurcada zenginlik alametleri arasında sayılmaktadır” (Tokyürek, 2013, s.260).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinden sadece bir tanesinde *erkeç* adına rastlanmıştır:

İyi çobanın elinde uyuz çebiş *erkeç* olur. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 60)

Türkçe Sözlük’te *keçi* adı şu biçimde tanımlanmaktadır: “Geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen, memeli dişi hayvan (*Capra hircus*.” (2011, s. 1375).

H. Eren, *keçi*’yi “Eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen evcil hayvan (*Capra hircus*.” biçiminde tanımlayıp Türkçede *keçi* adıyla *eçki* biçimi arasındaki bağ sorununun karışık olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu adla ilgili şu bilgileri de vermektedir:

Orta Türkçede *keçi* Oğuzca bir biçim olarak geçer. Orta Türkçede daha çok *eçkü* biçimi kullanılır. Eski Kıpçakçada da *eçki* olarak geçer. Çağdaş diyalektlerde de *keçi* yerine *eçki* biçiminin kullanıldığına tanık oluyoruz.: Nog *eşki*. KKlp *eşki*. –Krg *eçki*. –Kzk *eşki*. –Blk *eçki*. –Şor *öşke*. –Alt, Tel *eçke*. –Hak *öski*. –Tuv. *öşkü*. Sag *üske*. (1999, s. 225).

S. Nişanyan, *keçi* adının Eski Türkçede *eçkü* biçiminde olduğunu ve Güneybatı Oğuz grubu dışındaki tüm Türk dillerinde *eçkü* biçiminin türevlerinin kullanıldığını belirtmektedir (www.nisanyansozluk.com). *Keçi* sözcüğünün *eçkü* biçiminden geldiğini söyleyen T. Gülensoy, *eçkü* sözcüğünü ise şöyle açıklamaktadır: “**ēç* ‘yansıma: keçiye çağırma ünlemi’ + *kü/ki*” (2007, s. 491).

Bölge ağızlarında içinde *keçi* adı geçen 29 adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Akıl olmayınca ne yapsın sakal, *keçi*yi ağaca çıkartır çakal. (* Çarşamba-Sm.) (BAAD-2, s. 21)
- 2) Ala *keçinin* gününde keklik eti haramdır. (* Şarkışla-Sv.) (BAAD-2, s. 21)
- 3) Canı sopa isteyen *keçi*, çobanın azığına yermiş. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 74)
- 4) Deveyi yel alsın *keçi*yi gökte ara. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 93)
- 5) Eceli gelen *keçi* çobanın ekmeğini yer. (-Bt.) (BAAD-1, s. 103)

- 6) Eceli gelen *keçi*, çobanın değneğini yalar. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 103)
- 7) Kart keçi ile dolaşanın boynuzu götüne girer. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 63)
- 8) Kasap isterse *keçinin* boynuzundan yağ çıkarır. (Kayadibi* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 154)
- 9) *Keçi keçi* bacağından, koyun koyun bacağından asılır. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 155)
- 10) *Keçi keçidir* ama, yatınca yerini hazırlar. (-Hak.) (BAAD-1, s. 155)
- 11) *Keçi keçiken* yerini eşerek (düzeltip) oturur (yatar) . (Canik* Mazgirt-Tn.; * Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 156)
- 12) *Keçi* kurttan kurtulsa gergedan olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 156)
- 13) *Keçi* kuyruğunu sallarsa teke gümülür. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 64)
- 14) *Keçi* suyu beyire beyire geçer. (İrişli, Bayburt* Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 64)
- 15) *Keçi* üçten koyun beşten. (Gevişküy* Tavas-Dz.) (BAAD-1, s. 156)
- 16) *Keçi*, yattığı yeri eşer. (Polat* Doğanşehir-Ml.) (BAAD-1, s. 156)
- 17) *Keçice keçi*, yattığı yeri iz eder. (Yastura* Mesudiye-Or.) (BAAD-1, s. 155)
- 18) *Keçinin* ölümü gelince (sırtı kaşınınca) çobanın değneğine sürünür. (Nğ.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 156)
- 19) *Keçiyi keçi* ayağından, koyunu koyun ayağından asarlar. (Çayköy* Niksar-To.; - Vn.; * Ağın-El.) (BAAD-1, s. 156)
- 20) Kıl da keramet olsa, *keçiyi* göğe çekerler (derviş ederler). (-Nğ.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 157)
- 21) Koyun üçten, *keçi* beşten çoğalır. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 164)
- 22) Kurt kocayınca *keçi* boynuzlar. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 168)
- 23) Kürdün kocayanına *keçi* güttürürler. (Pazarören-Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 169)
- 24) Nahır dönünce topal *keçi* başa geçer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 173)
- 25) Ölen *keçi* yağlı olur. (Eldirek* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 76)
- 26) Paran çoksa *keçiye* ver geçir, arıya ver uçur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 181)
- 27) Sürü tersine dönünce uyuz *keçi* öne düşer. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 190)
- 28) Topal *keçi* de kör tekenin yareni. (Çamşığı* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 196)
- 29) Yol tozundan barut, *keçi* bokundan saçma olmaz. (Bayat* Emirdağ) (BAAD-2, s. 90)

Teke adı, *Türkçe Sözlük*'te üç farklı biçimde tanımlanmaktadır ve hepsi de bir hayvan adıdır. Bahsedilen tanımlar şunlardır: “1. Erkek *keçi*. 2. Bir *karides* türü. 3. Tüylü *devenin* erkeği ile tek hörgüçlü dişi *devenin* geriye melezlenmesinden elde edilen bir *deve* türü.” (2011, s. 2302).

Eski Türkçede de *teke* “erkek keçi” biçiminde olan bu sözcük, günümüze kadar değişmeden gelmiştir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinden üç tanesinde *teke* adının geçtiği belirlenmiştir:

- 1) Arık *teke* anasını aşar. (Kırkyaren* Karahallı-Uş.) (BAAD-1, s. 45)
- 2) Keçi kuyruğunu sallarsa *teke* gümülür. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 64)
- 3) *Tekeyi* kendinden et de taşığını öyle yokla. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 83)

2.1.2.5.8.2. Koç

Koç adı, *Türkçe Sözlük*'te, tezimizle ilgili anlamıyla, şöyle tanımlanmaktadır: “Damızlık erkek koyun.” (2011, s. 1455).

S. Nişanyan, *koç*'un Eski Türkçeden beri değişmemiş olduğunu bildirmektedir. *Divânü Lugâti't-Türk* adlı yapıtta “erkek koyun” anlamını taşıyan *koçğar/koçnar* biçimlerinin de görüldüğünü söylemektedir (www.nisanyansozluk.com). Ayrıca Ermenice *oç'xar* “*koyun*” sözcüğünün 5. yy'dan daha eski olduğunu, her iki biçimin bilinmeyen bir eski dilden alıntı olmasının güçlü bir olasılık olduğunu eklemektedir (2007, s. 265). H. Eren'in verdiği bilgiye göre, Orta Türkçede *koç* ve *koçnar* olarak geçmektedir (Eren, 1999, s. 247).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *koç* adının 11 kez geçtiği belirlenmiştir:

- 1) Alim yaşadıkça *koç* olur cahil yaşadıkça hiç olur. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 22)
- 2) İki *koç* bir tencerede pişmez. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 58)
- 3) İki *koç* kafası (başı) bir kazanda kaynamaz. (-Gaz.; -Bt.) (BAAD-1, s. 141)
- 4) *Koç* koyun kurban içindir. (-Bt.) (BAAD-1, s. 162)
- 5) *Koç* koyundan seçgel gerek. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 162)
- 6) *Koç* kuzuya melemez. (Gülbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 162)

- 7) *Koç* olacak (*koçluk*) kuzu köm önünde (kuşağında, çığda) belli olur. (Kilise, Gündüzbey* Yeşilyurt, Zahmettin* Hekimhan-Ml.; * Ağın-El.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 162)
- 8) *Koç* olacak kuzu gider de *koçun* yanına yatar. (İlyasköyü-Brd.) (BAAD-1, s. 162)
- 9) *Koça* kuyruğu yük olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 68)
- 10) *Koçu* kendinin et de kuyruğunu öyle yokla. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 68)
- 11) Oğlan büyür *koç* olur kız büyür hiç olur. (-Sm.) (BAAD-2, s. 74)

2.1.2.5.8.3. Koyun / Şişek

Türkçe Sözlük, *koyun* adını “Geviş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan (*Ovis aries*).” biçiminde tanımlamaktadır (2011, s. 1492).

S. Nişanyan, *koyun* adının Orhun Türkçesinde *kony*, Eski Uygur Türkçesinde *koy* biçiminde görüldüğünü söylemektedir (www.nisanyansozluk.com). Yani Eski Türkçede iki farklı biçimde karşımıza çıkmaktadır.

H. Eren, *koyun* adıyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını biliyoruz (*kōñ*). Orta Türkçede *kōy* olarak geçer. Kâşgarlı Mahmud’a göre, Argular *kōñ* biçimini kullanırlar. Kumancada *koy* olarak geçer. Eski Kıpçakçada ise *koyun* biçimi kullanılır. Türkçede *koyun* biçiminin $-(u)n$ küçültme ekiyle yapılmış bir türev olduğu anlaşılıyor: *kōñ* + $-(u)n$. Eski Türkçe *kōñ* biçiminin sonundaki $-ñ$ Türk diyalektlerinde $-y$ ’e çevrilmiştir (1999, s. 254-255).

Koyunun Türk kültüründeki yeriyle ilgili olarak L. Doğan şu bilgileri vermektedir:

Eski Türklerden itibaren, göçebe Türk toplumu, *koyun* ve *koç* gibi hayvanlardan faydalanmışlar, sürüler halinde beslemişlerdir. *Koyun* uysallığın simgesi olarak “*at*, *geyik*, *koç*, *kartal* vb.” hayvanlar ile birlikte mezar taşlarında, minyatürlerde ve heykellerde sıkça yer almıştır. *Koyun*, halk inanışlarında da karşımıza çıkmaktadır...Türk folklorunda; hikâyelerde, masallarda, atasözlerinde, bazen de şiirlerde *koyun* veya *kuzu*, *kurt* ile birlikte kullanılmaktadır. Hemen hemen her sahada bu hayvanların geçtiği masal, hikâye ve atasözüne rastlamak mümkündür. Bunlar adeta bir ikili olarak anılır olmuşlardır:

“Yalgız koydı bori aşar” (Yalnız *koyunu kurt* yer.) Nogay Atasözü
 “Börügö koy kaytarıpa” (*Kurda koyun* güttürme) Kırgız Atasözü (2001, s. 620-621).

M. Mandaloğlu, A. Armutak’ın “Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi” (2002, s. 418) adlı makalesinden de yararlanarak *koyun* ile ilgili şunları bildirmektedir:

Eski Türklerin önem verdikleri hayvanlardan biri de *koyundur*. Koyun, Türklerin hayatında önemli bir yere sahiptir. Çünkü Türkler, daha küçük yaşta iken çocuklarını *koyun* sırtında eğitmekte, atıcılık ve binicilik deneyimleri *koyun* üzerinde verilmekte idi. Bundan sonra Türkler *at* sırtında rahatça hareket edebilmekteydi. Türklerin ilk takvimi olan 12 Hayvanlı Takvimde de *koyun* yılı görülmektedir. Takvimde *koyun* yılının olması, *koyunun* kutsal kabul edilen bir hayvan olduğunun göstergesidir. *Koyunu* totem olarak kabul eden Türk boylarının varlığı bildirilmiştir. Bir efsaneye göre; toprağa koyun kemiği ekilecek olursa oradan *kuzular* çıkar. Bu *kuzuların*, göbeğinin topraktan kopması için ürkütölmeleri gereklidir (2013, s. 387).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *koyun* adının 63 kez geçtiği belirlenmiştir:

- 1) Aç it *koyun* gütmez. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 28)
- 2) Ak köpeğe *koyun* diye sarılma. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 36)
- 3) Alçacık eşeğe binmek kolaydır, yünlüce *koyun* yolmaya kolaydır. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 37)
- 4) Bağlı *koyun* yerinde otlar. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 57)
- 5) Belik oba ete doyar, belik *koyun* ota doyar. (-Ada.) (BAAD-1, s. 61)
- 6) Bir kayın bin *koyun*. (Hacırahman* Saruhanlı-Mn.) (BAAD-1, s. 66)
- 7) Bir koca *koyun* başı bişşleyin, dokuz toklu başı pişer. (Karahüseyinli* Alaçam-Sm.) (BAAD-1, s. 67)
- 8) Bir *koyunu* bir öğünde yeme. (Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 66)
- 9) Buldun bir *koyun*, yi de doyun. (Bozcak* Söğüt-Bil.; * Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 72)
- 10) Ciğere oyun olmaz kurt ile *koyun* olmaz. (-Ky) (BAAD-2, s. 33)
- 11) Çadırdan *koyun*, sağarken soyun. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 77)
- 12) Çanı *koyunun* ipine takarlar. (-Brd.) (BAAD-2, s. 34)
- 13) Çarşı iti *koyun* (kapı) beklemez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 78)
- 14) Çırpınan *koyun* mundar ölmez. (Botsa-Kn.) (BAAD-1, s. 79)
- 15) Çift ile *koyun* öte yanı oyun. (-Ky; * silifle-İç.) (BAAD-2, s. 34)
- 16) Çoban *koyunu* parayla güder insan insanı parayla. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 35)
- 17) Çok *koyunun* çok kuzusu olur. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 82)
- 18) Deve sahibi şan sahibi; *koyun* sahibi, mal sahibi, yeler onmaz bağ sahibi. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 92)
- 19) Ekmek pazıdan olur, kuzu *koyundan* olur. (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 105)
- 20) El adamı *koyun* eder, üstelik de meletir. (-Af.) (BAAD-1, s. 105)
- 21) El, güttüğü *koyunu* bilir. (Gündüzbey* Yelişyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 107)
- 22) Er *koyunun* er kuzusu olur. (-El.; * Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 114)

- 23) Erkek *koyunun* eti tildele yakışır. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 45)
- 24) Etler içinde *koyun*, erkekler içinde kayın, altınlar içinde yaldız, kadınlar içinde baldız. (-Isp.) (BAAD-1, s. 118)
- 25) Even *koyun* çeltik kuzular. (-Isp.) (BAAD-1, s. 119)
- 26) Her *koyun* balasını çok ister, kürre *koyun* götünü çıkartır. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 136)
- 27) Her *koyun* bir çubukla dövülmez. (-Sm.) (BAAD-2, s. 55)
- 28) İti döge döge *koyuna* yollarsan *koyun* gütmaz. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 145)
- 29) Kara *koyun* kara bacağından, ak *koyun* ak bacağından. (* Sandıklı-Af.) (BAAD-1, s. 151)
- 30) Kasabın *koyunu* besili kalmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 153)
- 31) Keçi duvardan atlayan *koyuna* götün göründü der. (Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 63)
- 32) Keçi keçi bacağından, *koyun koyun* bacağından asılır. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 155)
- 33) Keçi üçten *koyun* beşten. (Gevişküy* Tavas-Dz.) (BAAD-1, s. 156)
- 34) Keçiyi keçi ayağından, *koyunu koyun* ayağından asarlar. (Çayköy* Niksar-To.; -Vn.; * Ağın-El.) (BAAD-1, s. 156)
- 35) *Koç koyun* kurban içindir. (-Bt.) (BAAD-1, s. 162)
- 36) *Koç koyundan* seçgel gerek. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 162)
- 37) *Koyun* gide gide yayılır. (Armutlu* Aksaray-Nğ.) (BAAD-1, s. 164)
- 38) *Koyun* kuyruğu ne kadar büyük olsa yine kendini örter. (-Tr., -Sm.) (BAAD-2, s. 69)
- 39) *Koyun* sürüsünden, buğday anbarından satılmalı. (Kayadibi* Yeşilova-Brd.) (BAAD-1, s. 164)
- 40) *Koyun* sürüsüne kurt parasız bekçilik eder. (* Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 69)
- 41) *Koyun* üçten, keçi beşten çoğalır. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 164)
- 42) *Koyun*, kuzusuna basmaz. (-Bt.) (BAAD-1, s. 164)
- 43) *Koyun*, postuna yakışır. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 164)
- 44) *Koyun*: “Utanmasam *koyunun* ardından ardayacağım.” demiş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 164)
- 45) *Koyuna* kurt gelince köpeğin gezeleyesi gelir. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 164)
- 46) *Koyuna* kuyruğu ağır gelmez. (-Sm) (BAAD-2, s. 69)
- 47) *Koyunsuz* çoban olmaz. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 69)

- 48) *Koyunu* çok olan korkusunu geniş etmeli. (Silifke –İç.) (BAAD-2, s. 69)
- 49) *Koyunu* güden kurdu görür (kurda kavuşur). (* Mudurnu-Bo.; * Merzifon-Ama.; -Vn.; -Brd.; Kösten-Dz.) (BAAD-1, s. 164)
- 50) *Koyunu* olmayanın bıçağı keskin olur. (Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 69) ve (-Vn.) (BAAD-1, s. 164)
- 51) *Koyunun* çıkardığı toz, kurdun gözünden kaçmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 164)
- 52) *Koyunun* melediğini kuzu melemez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 164)
- 53) *Koyunun* on olsun güden oğlun olsun. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 69)
- 54) *Koyununu* güdene çoban denmez. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 69)
- 55) Kurdu gönlüne koysalar günde bir *koyun* yermiş. (-Ky.) (BAAD-2, s. 70)
- 56) Kurt *koyunun* bahasını sormaz. (bilmez). (* Eğridir-Isp.; * Yerköy-Yz.; Kuzköy* Akkuş-Or.; * Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 168)
- 57) Kurtla *koyun* olmaz, ciğerle oyun olmaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 168)
- 58) Mallar içinde *koyun*, insanlar içinde kayın. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 170)
- 59) Oğlan (çoban) yer oyuna gider, çoban yer *koyuna* gider. (-Gaz.; * Eğridir-Isp.; * Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 174)
- 60) Sahipsiz *koyuna* kurt, parasız bekçilik eder. (Lâdik-Sm.) (BAAD-1, s. 184)
- 61) Sen besle danayı, *koyun* bulur anayı. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 185)
- 62) Sütü *koyunu* sürüden ayırmazlar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 190)
- 63) Tarlaya saban, *koyuna* çoban gerek. (Dort Sultandağ-Af.; Canik* Mazgirt-Tn.; * Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 192)

Şişek adı, *Türkçe Sözlük*'te “1. İki yaşındaki koyun. 2. Kuzulama dönemine girmiş veya doğurmuş koyun.” biçiminde açıklanırken *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*'nde “1. 1-2 yaşında *koyun* 2. Kuzulama dönemine girmiş ya da doğurmuş sütü *koyun*. 3. 1-2 yaşında erkek *koyun*. 4. Enenmiş *koç*. 5. Doğurmamış genç *manda*.” biçiminde tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr).

Şişek adının kökeni ve lehçelerdeki görünüşleri ile ilgili olarak H. Eren, şunları söylemektedir:

Yerel ağızlarda da *şişek* olarak kullanılır. Dar bir alanda *işek* (ve *fışek*) biçimleri de geçer. Eğirdir Gölü'nde yaşayan bir balığa da *şişek* adı verilir. Ağızlarda *şişek* yanında *dişli* adı da kullanılır.

Orta Türkçede *tışek* ‘iki yaşında koyun’ olarak geçer. Eski Kıpçakçada ise *tışek* yerine *şışek* biçiminin kullanıldığı göze çarpıyor.

Orta Türkçe *tışek* biçimine gelince: Bu biçimin *tışe-* ‘diş çıkarmak, diş çıkarmaya başlamak, süt dişleri dökülüp diş çıkarmak’ kökünden geldiği açıktır. Bu duruma göre, Räsänen gibi Türk dili uzmanlarının, *şışek* biçiminin *şış-* (< *siş-*) kökünden geldiği yolundaki açıklamaları askıda kalıyor.

Clauson, *tışek* (> *şışek*) biçiminin Moğolcada eski bir alıntı olarak *şilegü* biçiminde saklandığını yazmıştır. Eski *tışek* yanında diyalektlerde yaşayan *şışek*’in ikincil bir biçim olduğunu biliyoruz. O açıdan *şışek*’in Moğolca *şilegü* (Moğ *silüge* ‘a three-year-old sheep’) sözüyle birleştirilmesi düşünülemez (1999, s.388-389).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde bir kez *şışek* adına rastlanmıştır:

Geçen yılın kuzusu *şışektir*, selamsız geçen *eşektir*. (Fandasköyü-Isp.) (BAAD-1, s. 123)

2.1.2.5.8.4. Kuzu / Toklu

Kuzu adı, *Türkçe Sözlük*’te şöyle tanımlanmaktadır: “Koyun yavrusu” (2011, s. 1551).

S. Nişanyan’a göre, Eski Türkçede *kuzı* biçiminde olan *kuzu* adına ilk kez Uygurca metinlerde rastlanmaktadır (www.nisanyansozluk.com). H. Eren’in aktardığına göre, Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Orta Türkçede *kuzı* olarak geçer. Eski Kıpçakçada da *kuzu*, *kuzı* biçimleri göze çarpar. Çağdaş diyalektlerin bir bölümünde Moğolcadan kalma *kurağan* (< kurān) biçimi kullanılır (1999, s. 272).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinden 27 tanesinde *kuzu* adı geçmektedir:

- 1) Analı oğlak (*kuzu*) yarda (gökte) oynar (gezer), anasız oğlak (*kuzu*) yerde oynar (gezer). (-Ada.; Yenice* Tarsus-İç.;* Taşova-Ama.;Anamas* Eğridir-Isp.;* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 42)
- 2) Anasız *kuzu* melemez. (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 43)
- 3) Az yiyen tazı, çok yiyen *kuzu* olur. (* Ağın-El.) (BAAD-1, s. 55)
- 4) Çok koyunun çok *kuzusu* olur. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 82)
- 5) Ekmek pazıdan olur, *kuzu* koyundan olur. (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 105)
- 6) Emgin *kuzu* çok uyur. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 44)
- 7) Er koyunun er *kuzusu* olur. (-El.; * Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 114)
- 8) Er *kuzuya* erilmez. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 114)
- 9) Er *kuzuya* kurt yetişmez. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 114)
- 10) Erkek doğan *kuzuya* kurt ilişmez. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 45)

- 11) Geçen yılın *kuzusu* şişektir, selamsız geçen eşektir. (Fandasköyü-Isp.) (BAAD-1, s. 123)
- 12) Her *kuzu*, anasına gider. (-Hak.) (BAAD-1, s. 136)
- 13) Hocanın ağzı ile gırtlığı arasına bir *kuzu* sıgar. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 139)
- 14) İtten *kuzu* türemez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 147)
- 15) İyi *kuzu*, körpe iken belli olur. (* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 148)
- 16) Koç *kuzuya* melemmez. (Gülbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 162)
- 17) Koç olacak (koçluk) *kuzu* köm önünde (kuşağında, çığda) belli olur. (Kilise, Gündüzbey* Yeşilyurt, Zahmettin* Hekimhan-Ml.; * Ağın-El.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 162)
- 18) Koç olacak *kuzu* gider de koçun yanına yatar. (İlyasköyü-Brd.) (BAAD-1, s. 162)
- 19) Kovert *kuzuyu*, çevir tokluyu. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 164)
- 20) Koyun, *kuzusuna* basmaz. (-Bt.) (BAAD-1, s. 164)
- 21) Koyunun melediğini *kuzu* melemmez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 164)
- 22) Körpe *kuzu*, evinin tuzu. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 166)
- 23) *Kuzu* gördüm, yazı gördüm; ot tepesi gördüm, kışı gördüm. (* Manyas-Ba.) (BAAD-1, s. 169)
- 24) *Kuzu* gütmesi kan yutması. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 71)
- 25) *Kuzusuna* kıymayan kebab yiyemez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 169)
- 26) Misafir, ev sahibinin bağlı *kuzusu*. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 172)
- 27) Ne gene ol em, ne *kuzu* ol emdir; ne de eşek ol bindir. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 173)

Toklu adı için *Türkçe Sözlük*'e baktığımızda “Bir yıllık kuzu.” tanımıyla karşılaşmaktayız (2011, s. 2362).

S. Nişanyan'ın verdiği bilgiye göre Eski Türkçe *toklu* sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük, Eski Türkçe *tok* “kel kafa, boynuzsuz hayvan” sözcüğünden Eski Türkçe +*llg* ekiyle türetilmiş olabilir; ancak bu kesin değildir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren ise bu adın kökeniyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

Türkçe *toğ-* “doğmak” kökünden geldiği yolundaki sav yanlıştır. Orta Türkçede kullanılan *tok* “saçsız, boynuzsuz” sözüyle *toklu* biçimi arasında bir bağlantı var mıdır, bilmiyoruz. Kâşgarlı Mahmut, bu sözün *-luk* ekiyle yapılmış tokluk “saçsızlık;

boynuzsuzluk” türevini de veriyor. Buna göre *toklu*’nun “boynuzu çıkmayan (*koyun*)” anlamına geldiği düşünülebilir. Ancak bu sözün Orta Türkçede * *tokluğ* olarak geçmesi beklenirdi (1999, s. 410).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *toklu* adı sadece bir kez geçmektedir:

Kovert kuzuyu, çevir *tokluyu*. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 164)

2.1.2.5.8.5. Oğlak

“Keçi yavrusu”, *Türkçe Sözlük*’te *oğlak* adı için verilen tanımdır (2011, s. 1789).

S. Nişanyan’a göre *oğul* “yavru” sözcüğünden Eski Türkçe +*Ak* ekiyle türetilmiştir (www.nisanyansozluk.com). Aynı açıklamayı H. Eren de yapmaktadır (1999, s. 304).

Dört atasözünde *oğlak* adının geçtiği belirlenmiştir. Bu atasözleri aşağıda sıralanmıştır:

- 1) Analı *oğlak* (kuzu) yada (gökte) oynar (gezer), anasız *oğlak* (kuzu) yerde oynar (gezer). (-Ada.; Yenice* Tarsus-İç.;* Taşova-Ama.;Anamas* Eğridir-Isp.;* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 42)
- 2) Analı *oğlak* yada oynar (gezer, gerek) anasız *oğlak* yerde oynar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 23)
- 3) *Oğlağı* ye oğluna duyurma. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 74)
- 4) Oltaç *oğlak* bokundan belli olur. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 75)

2.1.2.5.9. Kedigiller (*Felidae*) Familyası

2.1.2.5.9.1. Arslan / Aslan

Cesaret ve yiğitlik kavramlarıyla özdeşleşmiş olan *aslan/arslan* adı için Türk Dil Kurumu “1. Kedigillerden, Afrika’da ve Asya’da yaşayan, erkekleri yeleli, yırtıcı, uzunluğu 160, kuyruğu 70 santimetre ve ucu püsküllü, çok koyu sarı renkli güçlü bir memeli türü, arslan. 2. mec. Gürbüz, cesur ve yiğit adam.” tanımını vermektedir (2011, s. 168).

Bu sözcüğün *aslan* veya *arslan* biçiminde görülebilmesi ile ilgili olarak kaynaklarda çeşitli açıklamalar vardır. H. Eren, bu konuyla ilgili olarak bahsi geçen hayvanın tanımını “Afrika’da yaşayan, erkekleri yeleli, kuyruğu püsküllü, çok koyu sarı

renkli, yırtıcı bir memeli türü” biçiminde yaparak çeşitli araştırmacıların görüşlerine değinmiştir (1999, s. 20). Bu aktarımlardan sözcüğün Eski Türkçeden itibaren *arslan* biçiminde kullanıldığı ve Orta Türkçe ile Eski Kıpçakçada da bu biçimin devam ettiğini öğrenmekteyiz. Ayrıca H. Eren şu bilgileri de vermiştir:

< *arsıl* + *-an* eki (Németh: Melich Arm 293-295). Kâşgarlı Mahmut’un tanıklığına göre, *arsıl* ‘kestane rengi, kumral’ olarak kullanılır. Sonundaki *-(a)n* da eski ve yeni diyalektlerde yaygın olarak kullanılan bir küçültme ekidir. Eckmann (TDAY 1955, 16) Németh’in etimolojisini olduğu gibi benimsemiştir.

Budenz (NyK 16: 460) *arslan*’ın etimolojisi üzerinde dururken *kaplan* ve *sırtlan* sözlerini de göz önünde bulundurmak gerektiğini seslendirmiştir. Budenz gibi, Bang (KSz 17: 112-146) da *arslan*’ın *kaplan* biçimiyle birlikte açıklamaya çalışmıştır. Bang Türkçe *ılan* ~ *yılan* ‘sürünen’ sözüne dayamak istemiştir. Ona göre, *arslan* sözü * *arsıl ılan* biçiminden çıkmıştır.

Vámbéry (Die primitive Cultur des turco-tatarischen Volkes. Helsinki 1879) *arslan*’ı *arıs* ‘güçlü’ ve *lan* ‘vahşi hayvan’ bölümlerine ayırmıştır.

Ramstedt (Formenlehre 230) eski açıklamaları göz önüne almayarak *arslan*’ı *ars-* (*arkira-* ‘kükremek’) ve *laŋ* (< Çince *lan* ‘vahşi hayvan, hayvan’) bölümlerine ayırmıştır.

Şçerbak (İRLTJa 137-138) *arslan*’ın, ‘kestane rengi’ anlamına gelen *ār*’ın *-sıl* ekiyle kurulmuş *arsıl* biçimiyle *aŋ* sözünün birleşmesinden oluştuğu yönündeki eski etimolojiyi benimsemiştir. Bu etimolojiye göre, *aŋ* sözü *arslan*’a ‘yırtıcı hayvan’ anlamını kazandırmıştır. Şçerbak’a göre, bu açıklama ses ve anlam yönlerinden inandırıcı olmakla kalmaz, *kaplan* (< *kapıl-an*), *sırtlan* (*sırtlan*) gibi benzer hayvanların adlandırılmasında kullanılan yöntemle de uyur (1999, s. 21).

H. Eren’e göre Türkçe *arslan*’ın sonunda ekin ‘yırtıcı hayvan’ anlamına gelen *aŋ* sözünden geldiğini savunan uzmanlar, *arslan*’ın eski ve yeni diyalektlerde *arslan* olarak geçtiğini göz ardı ederek, çağdaş diyalektlerin küçük bir bölümünde kullanılan *arslaŋ* biçimine ağırlık vermektedirler. Ancak, bu biçim sadece *aŋ* sözünün yaşadığı diyalektlerde kullanıldığından bu durum bir halk etimolojisidir ve bu etimolojiyi doğrulamak üzere tanık olarak kullanılan *kaplan*, *sırtlan* gibi sözlerde eski ve yeni diyalektlerde yalnız *kaplan*, *sırtlan* olarak geçer. Bunlara ek olarak *arslan*’ın sonunda geçtiği öne sürülen *aŋ* sözcüğünün Türkçe bir öge olup olmadığı açıkça bilinmemektedir (1999, s. 21-22).

S. Nişanyan, bu adla ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “En erken 576 tarihli bir Bizans belgesinde Türk kişi adı olarak *Arsilas* kaydedilmiştir. ‘+*lan*’ eğer bir ek veya bileşen ise, ‘*ars-*’ unsurunun anlamı ve yapısı belirsizdir” (www.nisanyansozluk.com).

T. Gülensoy, bu adın açıklamasını şöyle yapmaktadır: * *a(r)s* + *lan*. Buradaki *lan* sözcüğünün de “vahşi hayvan” anlamını taşıdığını söylemektedir (2007, s. 82).

Tietze ise *aslan* biçiminin *arslan* adındaki zayıf bir ünsüz olan /r/’nin düşmesiyle oluştuğunu bildirmektedir (2002, s. 15, 201).

Clauson ise Moğolca'dan alıntı olduğunu söylemektedir (1972, s. 238).

“Türkçede gücün, kudretin ve savaşın simgesi olan *arslan*, Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinde *hayvanların kralı* olarak geçmektedir” (Doğan, 2001, s. 622).

Cesaretin, büyüklüğün simgesi olarak akıllara gelen *aslan/aslan*, incelediğimiz atasözlerinde 23 kez karşımıza çıkmıştır:

- 1) Açlık tilkiyi *aslan* yapar. (Bayat * Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 19)
- 2) *Arslan* yalağından köpek su içmez. (* Kandıra-Kc.) (BAAD-2, s. 24)
- 3) *Arslan* yanında kalan paysız kalmaz. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 24)
- 4) *Arslandan* doğan *arslan* olur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 24)
- 5) *Aslan* ayağı yerinden belli olur. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 47)
- 6) *Aslan* ol da tilkiler peşinde dolaş. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 47)
- 7) *Aslan* varken kediye ciğer düşmez. (Yukarıgerfi* Terme-Sm.) (BAAD-1, s. 47)
- 8) *Aslan* yatağı boş kalmaz. (Karasakal* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 47)
- 9) *Aslan* yatağında basılır. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 47)
- 10) *Aslan*, kadına dokunmaz. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 47)
- 11) *Aslanlar* kazanır tilkiler yer. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 47)
- 12) Boş *aslan* yatağında tilki kuyruk sallar. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 70)
- 13) Bük dibinde *arslan* yatar. (* Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 73)
- 14) Çakal olup *aslan* peşinde koşma. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 77)
- 15) Çakalın eniği kurt olmaz, *aslanın* yatağı yurt olmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 77)
- 16) Her *arslanın* bir bebli vardır. (-Hak.) (BAAD-1, s. 133)
- 17) İki *arslan* bir posta sığmaz. (* Ilgın-Kn.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 140)
- 18) İki kedi bir *aslana* denktir. (-Tr.) (BAAD-2, s. 57)
- 19) Kurt gölgesinde *aslan* yatmaz. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 168)
- 20) Meşe *aslansız* olmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 171)
- 21) Tilki ininde *aslan* uyumaz. (Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 83)
- 22) Tok *aslandan* korkma aç kediden kork. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 84)
- 23) Ürkütme tavşanı *arslan* edersin. (Selim* Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 85)

2.1.2.5.9.2. Kedi / Pisik

Kedi adı için *Türkçe Sözlük*, şu tanımlı vermektedir: “Kedigillerden, köpek dişleri iyi gelişmiş, kasları çevik ve kuvvetli evcil, küçük memeli hayvan, pisik (*Felis domesticus*)” (2011, s. 1376).

S. Nişanyan’ın verdiği bilgiye göre, ilk kez *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde geçtiği görülen *kedi* adının kökeni belirsizdir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarında içinde *kedi* adı geçen 16 adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Aç *kedi* dolap deler. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 28)
- 2) Ağzında dili olmayanın *kediler* başını oyar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 20)
- 3) Aslan varken *kediye* ciğer düşmez. (Yukarıgerfi* Terme-Sm.) (BAAD-1, s. 47)
- 4) Hırsız *kedi* tereğe bir defa çıkar. (* Bulancak-Gr.) (BAAD-1, s. 138)
- 5) İki *kedi* bir aslana denktir.(-Tr.) (BAAD-2, s. 57)
- 6) Karı kesenin şıkırtısına, *kedi* ağzın şapırtısına bakar. (Hayriye* Seyitgazi-Es.) (BAAD-1, s. 152)
- 7) *Kedi* ciğere, insan paraya (çıkara) bakar. (İslambeyli* Pınarhisar-Krk.) (BAAD-1, s. 156)
- 8) *Kedi* sirke içer mi ? (Çanlı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 156)
- 9) *Kedi* terpiyi yalar da kanlar çıktıkça oh der. (-Tr.) (BAAD-2, s. 65)
- 10) *Kedi* yavrusunu yiyeceği zaman küle beler de yermiş. (Kızılcağaç* Bucak-Brd.) (BAAD-1, s. 156)
- 11) *Kedioğlu* miyavlayarak doğar. (* Silifke –İç.) (BAAD-2, s. 64)
- 12) *Kediye* pis deme, misafire dokunur. (Sorgun* Gündül-Ank.) (BAAD-1, s. 156)
- 13) Ödünç *kedi* fare tutmaz. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 177)
- 14) Post yiyen *kedi* gözünden bellidir. (Canik* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 183)
- 15) Samanlıktaki *kediye* (ite) kurşun değmez. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 79) ve (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 185)
- 16) Tok aslandan korkma aç *kediden* kork. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 84)

Türkçe Sözlük, *pisik* adı için şu tanımlı vermektedir: “Kedi” (2011, s. 1927).

Pisik adının kökeni hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır.

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *pisik* adının sadece iki kez geçtiği belirlenmiştir:

- 1) *Pisiği* çok sıkıştırırsan yüzüne atılır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 182)
- 2) Sıçana rakı içirmişler, *pisiğe* biroh çağırılmış. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 187)

2.1.2.5.9.3. Öşek

Türkçe Sözlük'te *öşek* adı için yapılmış bir tanım görülmemektedir. *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*'nde ise “vaşak” veya “hortlak” biçiminde tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı sözlükte belirtildiğine göre, ağızlarda *öşek* biçiminde olan ad, ölçünlü dilde *vaşak* biçimindedir (1996, s. 180). Farsça kökenli olan *vaşak* adı ise *Türkçe Sözlük*'te şöyle tanımlanmaktadır: “Kedigillerden, kulakları sivri, dişleri ve tırnakları keskin, kürkünden yararlanan, yırtıcı bir hayvan (*Lynx lynx*)” (2011, s. 2473).

S. Nişanyan, *vaşak* adının Eski Türkçe *üşek* sözcüğünden evrildiğini bildirmektedir. *Üşek* adının ilk kez İbn-i Mühenna'nın *Lugât*'ında geçtiğini belirtmektedir (www.nisanyansozluk.com). S. Nişanyan'ın verdiği bu bilgiden yola çıkarak *üşek* adının ağızlarda çok büyük bir değişikliğe uğramadan yaşamaya devam ettiğini söyleyebiliriz.

İncelenen atasözlerinde *öşek* adının bir kez geçtiği görülmektedir:

Öşek ağlaya ağlaya tuzağa basarmış. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 180)

2.1.2.5.10. Kirpigiller (*Erinaceidae*) Familyası: Kirpi

2.1.2.5.11. Köpekgiller (*Candidae*) Familyası

2.1.2.5.11.1. Bocu / Tazı

Bocu adı, *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*'nde “1. Küçük köpek. 2. Tazı.” biçiminde tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr).

Bu adın kökensel bilgisi elimizde bulunmamaktadır.

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde bir kez *bocu* adı geçmektedir:

Adamın ahmağı avcı, itin ahmağı *bocu* olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 29)

Farsça kökenli olan *tazı* adını *Türkçe Sözlük* şu biçimde tanımlamaktadır: “Genellikle tavşan avında kullanılan, uzun bacaklı, çekik karınlı, çok çevik bir köpek türü (*Canis familiaris grajus hibernicus*)” (2011, s. 2292).

S. Nişanyan, *tazı* adının kökeniyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

Farsça *tāzī* “hızlı koşan, akıncı, Arap, bir tür yarış ve savaş köpeği” sözcüğünden alıntıdır. Farsça sözcük Orta Farsça *tāzīk* “akıncı, Arap” sözcüğü ile eş kökenlidir. Bu sözcük Farsça ve Orta Farsça *taxtan*, *tāz* “koşmak, akın etmek” fiilinden türetilmiştir.

Farsça fiil Avesta (Zend) dilinde aynı anlama gelen *tak-*, *taçaiti* sözcüğü ile eş kökenlidir. Avestaca sözcük Hintavrupa Anadilinde yazılı örneği bulunmayan **tek-* “seğirtmek, hızlı gitmek” biçiminden evrilmiştir (www.nisanyansozluk.com).

A. Ata ise *tazı* adı için *tāzī* biçimini verip “Arap atı” olarak açıklamaktadır (2004, s. 663).

Yapılan incelemede *tazı* adının bölge ağızlarındaki atasözlerinde 19 kez geçtiği görülmüştür:

- 1) Atın ahmağı rahvan, itin ahmağı *tazı*. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 49)
- 2) Az yiyen *tazı*, çok yiyen kuzu olur. (* Ağın-El.) (BAAD-1, s. 55)
- 3) Düğün aşısıyla *tazı* tavlalmaz. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 99)
- 4) İt kırılmakla *tazı* olmaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 147)
- 5) İtin ahmağı *tazı*dır, insanın ahmağı avcıdır. (* Akçadağ-Ml.) (BAAD-1, s. 145)
- 6) Tavşanı *tazı* tutar çalımı avcısı satar. (* Kandıra-Kc.; * Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 82)
- 7) Tavşanı *tazı* tutar, çalımı avcı satar. (* Bulancak-Gr.; * Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 193)
- 8) *Tazı* besleyen, osuruğunu sesler. (* Gündül-Ank.) (BAAD-1, s. 194)
- 9) *Tazı* büyür çulu küçülür. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 194)
- 10) *Tazı*dan hizdik olmasa tilki bacada yavrulamaz. (Selim* Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 82)
- 11) *Tazının* yürüdüğünü tilki sevmez. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 194)
- 12) *Tazısız* ava giden tavşansız eve döner. (* Bala-Ank.* Dinar-Af.;-Vn.) (BAAD-1, s. 194) ve (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 83)
- 13) *Tazıya* çul, yiğide yol dayanmaz. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 194)
- 14) *Tazıyı* çulladıkça üşür. (* Taşova-Ama.) (BAAD-1, s. 194)
- 15) *Tazıyı* çulundan bilmezler. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 194)
- 16) Tilkinin avı gelince *tazının* sıçacağı gelir. (Tatalit* Cıldır-Kr.) (BAAD-1, s. 195)
- 17) Yedir *tazıyı* görsün yazıyı. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 204)
- 18) Yerli tavşanı yerli *tazı* alır. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 205) ve (Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 89)
- 19) Yörük *tazıyı* tilki sevmez. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 91)

2.1.2.5.11.2. Çakal

Türkçe Sözlük, *çakal* adı için “Etoburlardan, sürü hâlinde yaşayan, kurttan küçük bir yaban hayvanı (*Canis aureus*).” tanımlamasını yapmaktadır (2011, s. 481).

Türkçeye Farsça *şagāl* biçiminden geçtiği bilinen *çakal* adının çağdaş diyalektlerde *şagal* olarak kullanıldığını belirten H. Eren, Eski Kıpçakçada da *çagal* olarak geçtiğini eklemektedir (1999, s. 76). S. Nişanyan, bu adın Türkçeden Avrupa dillerine geçtiğini bildirmektedir (2007, s. 98).

L. Doğan, *çakal*ın Türk kültüründe “uyanıklığın” ve “sinsiliğin” simgesi olduğunu söylemektedir (2001, s. 622).

Bölge ağızlarında içinde *çakal* adı geçen iki tane atasözü belirlenmiştir:

- 1) Canavarın sayesinde *çakal* da olur. (Eldirek* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 32)
- 2) Her makamın bir makali, her ormanın da bir *çakalı* vardır. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 136)

2.1.2.5.11.3. Çomar / İt / Kancık / Köpek

Türkçe Sözlük, *çomar* adını çalışmamızla ilgili anlamıyla şu biçimde tanımlamaktadır: “İri köpek, çoban köpeği” (2011, s. 810).

Çomar adının kökeniyle ilgili farklı görüşler vardır. H. Eren, bu adının kökünün bilinmediğini söylemektedir (1999, s. 98). S. Nişanyan ise bu adın *çokmar* “1. iri başlı topuz, lobut, 2. iri başlı hayvan” sözcüğü ile eş kökenli olabileceğini; ancak bunun kesin olmadığını söylemektedir (www.nisanyansozluk.com).

Çomar adının bölge ağızlarındaki atasözlerinde sadece bir kez geçtiği belirlenmiştir:

Salakana köpekten kurtçu *çomar* olmaz. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 184)

İt adı için *Türkçe Sözlük* şu tanımlı vermektedir: “Köpek” (2011, s. 1129).

S. Nişanyan, *it*’in *köpek* adının özgün Türkçe adı olduğunu söylemektedir. Ondan edinilen bilgiye göre *köpek* sözcüğü 14. yüzyılda “iri bir tür köpek cinsi” anlamında kullanıma girmiştir. Ayrıca, Orhun ve Uygur yazıtları ile Kâşgarlı’da kalın sesli ile *it* biçimi görülmektedir (www.nisanyansozluk.com).

H. Eren, *it* adı için şu bilgileri vermektedir:

Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Orta Türkçede *it* olarak geçer.... Eski verilerin tanıklığına göre, *it* biçiminden yola çıkmak gerekir. Bu biçimin sonradan *it*’e çevrildiği anlaşıyor. Eski ve yeni diyalektlerde *it* (< *it*) sözünün yaygın olarak

kullanıldığını görüyoruz. Buna karşılık *it* yanında geçen *köpek* sözü Türkçe, Türkmençe, Kara Kalpakça, Özbekçe gibi diyalektlerde kullanılır (1999, s. 196).

A. D. Abik, *it* ile *köpek* adları arasında bir anlam farkının olup olmadığının belirlenmesinin zor olduğunu, çeşitli örneklerle göstererek, söylemektedir (2009, s. 26).

Bölge ağızlarında içinde *it* adı geçen 151 atasözü belirlenmiştir:

- 1) Acıkan *ite* at yetişmez. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 26)
- 2) Aç *it* fırına bakmakla doymaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 27)
- 3) Aç *it* koyun gütmaz. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 28)
- 4) Aç *itin* menzili olmaz. (Yavuzköy* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 27)
- 5) Aç *itin* yalağında yal bulunmaz. (Salman* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 28)
- 6) Adam ol da *it* boku sıç. (-Tr.) (BAAD-2, s. 20)
- 7) Adamın ahmağı avcı, *itin* ahmağı bocu olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 29)
- 8) Ak *it*, kara *it*, hepsi bir *it*. (* Mudurnu-Bo.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 36)
- 9) Ak *itin* ayrancıya zararı var. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 36)
- 10) Allah adamı *it* etsin rut etmesin. (-Vn.) (BAAD-1, s. 39)
- 11) At kaderi, *it* kaderi, ille de avrat kaderi. (* Bünyan-Ky.) (BAAD-1, s. 50)
- 12) At kalkışlı olma *it* kalkışlı ol. (* Doğanbey-Kn.) (BAAD-1, s. 50)
- 13) At yürür *it* kaçır, menzile beraber varır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 52)
- 14) Atın ahmağı rahvan, *itin* ahmağı tazı. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 49)
- 15) Atın önüne *it* geçer. (Çökek* Ürgüp-Nş.) (BAAD-1, s. 50)
- 16) Atla konuşan at, *itle* konuşan *it* olur. (Arabören* Seyitgazi-Es.) (BAAD-1, s. 51)
- 17) Atlı konak sığmış, *itli* konak sığmamış. (-Gaz.; Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 51)
- 18) Atlı sığmış da *itli* sığmamış. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 51)
- 19) Attan at olur *itten it*. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 51)
- 20) Azgın *itin* sonu uyuz olur. (Topraktepe-Ml.) (BAAD-1, s. 53)
- 21) Azgın *itin* sonu uyuz olur. (Topraktepe-Ml.) (BAAD-1, s. 53)
- 22) Bacı bacının altına *it* eniği atmış. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 56)
- 23) Bayram etiyle *it* (köpek) tavlalmaz. (-Gaz.; Bahçe-Ada.; Kıvrasıl* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 61)
- 24) Bayram etiyle *it* tavlalmaz. (Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 29)

- 25) Bir *it* bir deriyi sürür. (* Terme-Sm.) (BAAD-2, s. 30) ve (-Nğ.) (BAAD-1, s. 66)
- 26) Bir *itin* kuyruğu ne kadar büyük olsa kendi arkasını örter. (* Zile-To.) (BAAD-2, s. 30)
- 27) Çarşı *iti* ile ava gidilmez. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 34) ve (Manurlu* Feke-Adana; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; -Bt.) (BAAD-1, s. 78)
- 28) Çarşı *iti* koyun (kapı) beklemes. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 78)
- 29) Çocukla *itin* hatırı kalmaz. (-Sm.) (BAAD-1, s. 81)
- 30) Dağ *iti* gelir bağ *itini* kovar. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 36)
- 31) Dut gölgesi, *it* gölgesi. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 99)
- 32) Düğün ekmeğiyle *it* tavlınmaz. (Çitme* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 99)
- 33) Ekmek ucuz olursa *it* kıymetli olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 105)
- 34) Elin iyisi *itin* dayısı olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 43)
- 35) Elin iyisi, *itin* (köpeğin) dayısı olmaz. (-Vn.; -Ada.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 111)
- 36) Enik büyür *it* olur, yavşak büyür bit olur. (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 112)
- 37) Enik *itle* yal yiyenin eli yüzü pis olur. (Enik *itinen* yal yeme, yüzüne gözüne bulaştırır.) (* Gürün, * Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 112)
- 38) Erkek *it* yaralı gerek. (Bayat* Emirdağ –Af.) (BAAD-2, s. 45)
- 39) Ev sahibi *itten* yavuz gerek. (* Bahçe-Ada.) (BAAD-1, s. 120)
- 40) Evecen *it*, gözsüz enik gunnar. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 118)
- 41) Gitti ağalar paşalar, *itlere* kaldı köşeler. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 126)
- 42) Göçün dönüşü aksak *ite* yarar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 126)
- 43) Gökten somun yağanda *itlerin* uykusu gelir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 126)
- 44) Gönülsüz *it* (köpek) kurda gitmez. (Alican* Iğdır-Kr.; -Brd ve çevresi) (BAAD-1, s. 127)
- 45) Gönülsüz *it*, sürüye kurt getirir. (Çepni* Gemerek-Sv.) (BAAD-1, s. 127)
- 46) Gücük: “Ya *iti* soludurum ya devenin kuyruğuna çıkarım” demiş. (-Sm.) (BAAD-2, s. 52)
- 47) Her *ite* taş atılsa dünyaya taş kalmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 135)
- 48) İki *it* boğuşursa yolcunun işi rast gider. (-Vn.) (BAAD-1, s. 141)
- 49) İnsan *ite* taş atende eyesınnan utanur. (-Bt.) (BAAD-1, s. 143)
- 50) İssine ürmeyen *iti* makbül saymazlar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 58)
- 51) *İt* ağzınnan deniz haram olmes. (-Bt.) (BAAD-1, s. 144)

- 52) *İt* anasını, çingen babasını tanımaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 59)
- 53) *İt* ataya benzer, er dayıya. (Şadı* Tirebolu-Gr.) (BAAD-1, s. 144)
- 54) *İt* bok yemeye tövbe eder mi? (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 59)
- 55) *İt* boku acıdan yer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 145)
- 56) *İt* dadandığı yerde aç ölür. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 145)
- 57) *İt* dalaşına, çocuk doğuşüne uyulmaz. (* Tirebolu-Gr.) (BAAD-1, s. 145)
- 58) *İt* de semiz (amma) eti yenmez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 145) ve (-Nğ.) (BAAD-2, s. 59)
- 59) *İt* durur, Haydar durmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 145)
- 60) *İt* fırından ekmek kaçırır, öz rağbetini keser. (-Vn.) (BAAD-1, s. 145)
- 61) *İt* giderse boku da gider. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 145)
- 62) *İt iti* basmas. (* Hanak köyleri-Kr.) (BAAD-1, s. 146)
- 63) *İt iti* ısırılmaz. (Çökek* Ürgüp-Nş.; -Nğ.; -Ar.) (BAAD-1, s. 146)
- 64) *İt iti* yemiş, kuyruğuna gelince “Bizim *it*” demiş. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 146)
- 65) *İt itin* etini yemez. (Salman* Akkuş-Or.; Zefre* Esbiye-Gr.; -Bt.; -Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 146)
- 66) *İt itin* etini yer de kemiğini incitmez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 146)
- 67) *İt itin* etini yer, sümüğünü (kemiğini) atmaz. (-Bt.) (BAAD-1, s. 146)
- 68) *İt itin* kuyruğunu bırakmaz. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 59)
- 69) *İt itin* postunu yırtmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 146)
- 70) *İt itle* boğuşur, yolcunun işi rast gelir. (Büyük Zaim* Susuz-Kr.) (BAAD-1, s. 147)
- 71) *İt* kapıda zebun gerek. (* Acıpayam-Dz.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 147)
- 72) *İt* kemikten kaçmaz. (* Gemerek-Sv.) (BAAD-1, s. 147)
- 73) *İt* kılından elek olmaz. (-Ezm.) (BAAD-2, s. 59)
- 74) *İt* kılından postal bağı olmaz. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 59)
- 75) *İt* kırılmakla tazı olmaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 147)
- 76) *İt* kışı geçirir (çıkarır) ama, gel derisinden sor. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 147)
- 77) *İt* kışı geçirir ama sen derisine sor. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 59)
- 78) *İt* kursağı yağ götürmez. (* Selim-Kr.) (BAAD-1, s. 145)
- 79) *İt* kuyruğunu bırakmaz (yere koymaz). (* Gemerek, * gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 147)
- 80) *İt* kütten kaçmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 147)

- 81) *İt* ne kadar keskin olsa sahibini tutmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 147)
- 82) *İt* ne yerse onu sıçar. (* Akçadağ-Ml.; * Şarkışla-Sv.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 147)
- 83) *İt* nerde yediği taşı bilir. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 147)
- 84) *İt* takkeyi dingilderkene düşürür. (* Ermenek-Kn.) (BAAD-1, s. 147)
- 85) *İt* ulur, birbirini bulur. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 147)
- 86) *İt* utansa don (tuman) giyer. (Yavuz* Şavşat-Ar.; Baltalı* Çıldır-Kr.) (BAAD-1, s. 147)
- 87) *İt* ürmekle kervan yolundan kalmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; * Ağın-El.) (BAAD-1, s. 147)
- 88) *İt* yal yediği yalağı yer. (Salman* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 147)
- 89) *İt* yaza çıkar, ya derisi ne çeker. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 147)
- 90) *İt* yediği yeri sekiz, insan dokuz dolanırmış. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 147)
- 91) *İt* yeniği, bit yeniği. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 147)
- 92) *İt* yıktığı gediği bilir. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 60)
- 93) *İt*, *itliğini* eder. (* Gürün-Sv.; Yolboyu* Susuz-Kr.) (BAAD-1, s. 147)
- 94) *İt*, yediği kapıyı bekler. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 147)
- 95) *İte*: “Niye ürüyorsun?” demişler, “Götümün korkusundan” demiş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 145)
- 96) *İte itin* sülalesi sorulur. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 145)
- 97) *İte* küt, sahibinin hatırı için. (-Vn.) (BAAD-1, s. 145)
- 98) *İte* selam, deliye kalam olmaz. (Kızılcağaç* Bucak-Ank.) (BAAD-1, s. 145)
- 99) *İte* taş atarlar, sahibinin hatırını sayarlar. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 145)
- 100) *İte* vurmazlar (oşt demezler) ki sahibinin hatırı kalır (var) diye. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 145)
- 101) *İti* döge döge koyuna yollarsan koyun gütmmez. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 145)
- 102) *İti* doğmeden korkutması iyidir. (Çayköy* Niksar-To.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 145)
- 103) *İti* götünden, eti budundan (sev). (-Sm.) (BAAD-2, s. 59)
- 104) *İti* mindere çağırılmışlar da “Burası benim yerim değil.” demiş. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 145)
- 105) *İti* öldüreceğine yalını kes. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 146)
- 106) *İtin* ağzına ağaç sokma. (-Vn.) (BAAD-1, s. 145)

- 107) *İtin* ağzına karpuz at. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 145)
- 108) *İtin* ahmağı tazıdır, insanın ahmağı avcıdır. (* Akçadağ-Ml.) (BAAD-1, s. 145)
- 109) *İtin* akılsızı (durur durur da) kurban bayramında sılaya gider. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 145)
- 110) *İtin* akılsızını suyun derinine atarlar. (* Bor –Nğ.) (BAAD-2, s. 59)
- 111) *İtin* aslı olmaz. (* Tirebolu-Gr.) (BAAD-1, s. 145)
- 112) *İtin* attığı taş değmez. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 59)
- 113) *İtin* başlısı çabuk azar. (Böğürtlen* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 146)
- 114) *İtin* başsini eden de ya kapıdan çıkar ya bacadan. (-Bt.) (BAAD-1, s. 146)
- 115) *İtin* boçikini kırk sene kalıba koymuşlar, düzelmemiş. (-Bt.) (BAAD-1, s. 146)
- 116) *İtin* boğazına ciğer asılmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 146)
- 117) *İtin* canı cezada (azapta) gerek. (-Gaz.; -Vn.) (BAAD-1, s. 146) ve (* Pertek-Tn.) (BAAD-2, s. 59)
- 118) *İtin* eşkiyası sükte gezer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 146)
- 119) *İtin* gönlüne kalsa (bıraksan) günde bir öleş yer. (-Gaz.; Nğ.) (BAAD-1, s. 146)
- 120) *İtin* hatırı yok, sahibinin hatırı var. (Derekuşçulu* Görele-Gr.) (BAAD-1, s. 146)
- 121) *İtin* iyisi ölüsünü göstermez. (-Sm.) (BAAD-1, s. 146)
- 122) *İtin* kapmazı, atın tepmezi olmaz. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 146)
- 123) *İtin* kursağı yağ götürmez (kaldırmaz) . (Yenice* Tarsus-İç.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; Taşdeğirmen* Çıldır, * Susuz-Kr.; * Gercüş-Md.; Akbulut* İspir-Ezm.) (BAAD-1, s. 147)
- 124) *İtin* kursağı yağ götürmez. (Yenice* Şavşat-Ar.; -Nğ.) (BAAD-2, s. 59)
- 125) *İtin* kuyruğu kalıba koymakla doğrulmaz (kalıp almaz) . (-Gaz.) (BAAD-1, s. 146)
- 126) *İtin* kuyruğunu kırk gün kalıba koy yine eğridir. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 146)
- 127) *İtin* ne kârını ne zararını sorarlar. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 146)
- 128) *İtin* uluyanı uğursuz olur. (Böğürtlen* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 146)
- 129) *İtin* ürmeyenine yol vermezler. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 146)
- 130) *İtin* yavuzu öleş başında belli olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 146)

- 131) *İtten* kuzu türemez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 147)
- 132) Kancık *it*, kapısında yiğitleşir. (Derekuşçulu* Görele-Gr.) (BAAD-1, s. 150)
- 133) Kel *it* kertinir, uyuz ile sürtünür. (-Ar.) (BAAD-1, s. 156)
- 134) Keskin *itin* sonu uyuz olur. (-Vn.) (BAAD-1, s. 157)
- 135) Kırk bacanağı bir *it* parçalamış. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 158)
- 136) Kız evladı yerine düşerse bir eğerli at, yerine düşmezse bir uyuz *it*. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 160)
- 137) Köyden köye *it* ürmez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 167) ve (Maçka-Tr, * Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 70)
- 138) Oğlan gider *it* getirir, kız gider yiğit getirir. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 174)
- 139) Sahibini kapmayan *iti* iyi saymazlar. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 79)
- 140) Sahibini kapmayan *iti* makbul saymazlar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 184)
- 141) Sahipsiz *itin* kuyruğu, bacağı arasında olur. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 184)
- 142) Samanlıktaki kediye (*ite*)kurşun değmez. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 79)
- 143) Tilkinin iyisi olmaz, *itin* dayısı olmaz. (Gülbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 195)
- 144) Uyuz *itte* gümüş kuşak bulunmaz. (Kozluca, Cemilbey-Çr.) (BAAD-1, s. 198)
- 145) Uz *itte* kıllı taşak bulunmaz. (-Gaz.; To.; * Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 198)
- 146) Üren *itin* pahası sorulmaz. (* Ağın-El.) (BAAD-1, s. 198)
- 147) Yabancı *itin*(köpeğin) kuyruğu(döşünün) altında gerek. (Anamas* Eğridir-Isp.; * Seydişehir-Kn.; * Saruhanlı-Mn.; Yaka* Dazkırı-Af.; İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 200)
- 148) Yağ yiyen *it* yüzünden belli olur. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 87)
- 149) Yavşak büyür bit olur, enik büyür *it* olur. (İğneciler-Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 203)
- 150) Yavuz *it* yarasız olmaz (durmaz). (Çayköy* Niksar-To.; Zile* Mesudiye, Salman* Akkuş-Or.; * Bünyan-Ky.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 203) ve (Kızılköy-Ta.) (BAAD-2, s. 88)
- 151) Yavuz *itin* kuyruğu dik olur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 88)

Kancık adını *Türkçe Sözlük*, şöyle tanımlamaktadır: “1. Hayvanlarda dişi. 2. Dönek, güvenilmez” (2011, s. 1296). Görüldüğü gibi iki tanım da doğrudan bir hayvan

adına karşılık gelmemektedir. İlki cinsiyete vurgu yaparken diğeri mecaz anlamda kullanılmıştır. Ancak bölge ağızlarında *köpeğin* dişisi için yaygın olarak *kancık* sözcüğünün kullanıldığı bilinmektedir. Sadece dişi kavramını karşılamak için de bu sözcük kullanılabilir (www.tdk.gov.tr).

S. Nişanyan, *kancık* adının Soğdça “genç kız” anlamına gelen *kançik* sözcüğünden geldiğini söyleyerek ilk örneğinin *Divânü Lugâti't- Türk*'te *kançık* biçiminde görüldüğü bilgisini vermektedir (www.nisanyansozluk.com).

Kancık'ı “dişi *köpek*” olarak tanımlayan H. Eren, bu sözcikle ilgili şunları söylemektedir:

Ağızlarda *gancık* biçimi de geçer. Daha çok ‘dişi (hayvan)’ olarak kullanılır. Orta Türkçede *kançık* ‘dişi köpek’ olarak geçer. Eski Kıpçakçada da *kançık* ve *kançuk* olarak kullanılır. Kökünü bilmiyoruz. Yalnız, sonundaki ekin eski ve yeni diyalektlerde yaygın olarak kullanılan bir küçültme eki olduğu anlaşıyor. Bu sözün kan kökünün Hint-Avrupa dillerinde (örn. Lat. *Canis* ‘*köpek*’) kullanılan bir kökten geldiği yolundaki sav yanlıştır. (1999, s. 206-207).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde içinde *kancık* adı geçen altı adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Acele eden *kancık* kör doğurur. (* Çırakman-Sm.) (BAAD-1, s. 25)
- 2) Evecik *kancık* gözsüz küçük doğurur. (Miri* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 118)
- 3) Evecik *kancık*, gözsüz enik çıkarır. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 119)
- 4) *Kancık* it kapısında yiğitleşir. (Derekuşçulu* Görele-Gr.) (BAAD-1, s. 150)
- 5) *Kancık* yalanmadan erkek dolanmaz. (* Bahçe-Ada.; -Gaz.; -Hat.)
- 6) Yumurta yiyen *kancığın* kurt boğan eniği olmaz. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 208)

Türkçe Sözlük'te *köpek* adı, tezimizle ilgili anlamıyla şu biçimde tanımlanmaktadır: “Köpekgillerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan (*Canis familiaris*)” (2011, s. 1498).

S. Nişanyan'a göre *köpek* adı, Batı Asya ve Avrupa'da geç Ortaçağ'da zuhur eden iri *köpek* cinsinin adıdır ve zamanla Eski Türkçedeki *ıt*'ın yerine kullanılmaya başlanmıştır. Ebu Hayyan'ın *Kitabü'l İdrâk li Lisanü'l Etrâk* adlı yapıtında “iri ve tüylü köpek cinsi” olarak tanıtılması da bu görüşü desteklemektedir. Ona göre, *köp* “gür, sık,

iri” adıyla +*Ak* ekinin birleşmesiyle oluşmuştur (www.nisanyansozluk.com). H. Eren ise bu adın köpeğin çıkardığı sestten (*göv göv, köv köv*) geldiğinin anlaşıldığını söylemektedir. Onun aktardığı bilgiye göre, Orta Türkçede *köpek* adı geçmemektedir. Eski Kıpçakçada ise *köpek* “çok tüylü köpek” olarak kullanılmaktadır (1999, s. 257).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *köpek* adının 67 kez geçtiği belirlenmiştir:

- 1) Aç *köpek* kurttan korkar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 28)
- 2) Açık götü *köpek* yalamış. (-Sm.) (BAAD-2, s. 19)
- 3) Adam olmayacak *köpek* sabaha karşı ürer. (* Akşehir-Kn.) (BAAD-1, s. 29)
- 4) Adamın ahmağı avcı, itin ahmağı bocu olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 29)
- 5) Ağası yiğit olanın *köpeği* keskin olur. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 20)
- 6) Ak *köpeğe* koyun diye sarılma. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 36)
- 7) Akı *köpeğe* atarlar, karayı yemeğe katarlar. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 34)
- 8) Ardında yüz *köpek* harlamayan (havlamayan) kurt, kurt değildir (sayılmaz) .(* Mudurnu-Bo.;-Çkr.) (BAAD-1, s. 44)
- 9) Arkalı *köpek* kurdu boğar. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 24)
- 10) Arlı *köpek* tiftik atamaz. (Yenice* Simav-Kü.) (BAAD-2, s. 24)
- 11) Azgın *köpeğin* böğrüne zarplıca taş gerek. (Bayat * Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 28)
- 12) Azgın *köpeğin* kemik tutar ağzını. (Bekilli* Çal-Dz.) (BAAD-1, s. 53)
- 13) Azgın *köpeğin* ölümü carkesinde olur. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 28) ve (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 53)
- 14) Azgın *köpek* leş başında belli olur. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 28)
- 15) Bayramda *köpek* canlanmaz. (Şihlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 61) ve (* Fethiye-Mğ.)
- 16) Bir *köpek* ürmekle bir kervan geri dönmez. (-Dy.) (BAAD-1, s. 67)
- 17) Çağrılmayan yere kedi ile *köpek* gider. (-Dy.; * Mudurnu-Bo.; İslambeyli* Pınarhisar-Krk.) (BAAD-1, s. 77)
- 18) Çalışmayan ekmeği *köpeğe* vermiş, *köpek* yememiş. (Atıkar-El.) (BAAD-1, s. 78)
- 19) Çocuk döğüşü, *köpek* boğuşu. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 81)
- 20) Dişli *köpek* leş başında belli olur. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 95)
- 21) Dügün pilavından *köpeğin* karnı doymaz. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 99)

- 22) Elin *köpeğini* mankurlayanın mankur elinde kalır. (* Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 44)
- 23) Erik vaktinde *köpek* olmaz. (Botsa-Kn.) (BAAD-1, s. 113)
- 24) Evcek kancık gözsüz küçük doğurur. (Miri* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 118)
- 25) Evi yaran *köpek* ya açlığından ya susuzluğundan. (Gezende* Gülnar-İç.) (BAAD-1, s. 119)
- 26) Geveze *köpek* yolda kocar. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; * Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 125)
- 27) Her üren *köpeğe* taş atılmaz. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 55)
- 28) İssini seven *köpeğine* ekmek döker. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 58)
- 29) İşsiz *köpek* taşığını yalar. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 144)
- 30) Kapıcıyla *köpeğin* yüzüne bakmadan geç. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 62)
- 31) Kar beyaza *köpek* sıçar, kara kahveyi beğler içer. (-Çr.) (BAAD-2, s. 62)
- 32) Kısmeti kesik *köpek*, kurban ayında sılaya gider. (* Ünye-Or.; * Eskicuma-Sm.) (BAAD-1, s. 158)
- 33) Kibirli *köpek* tüyünü geç atar. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 161)
- 34) *Köpeğe* demişler ki: “Günde kaç taş yersin ?” O da: “Kırk dölünün sayısına bakar.” demiş. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 69)
- 35) *Köpeğin* çobanı varsa tavşanın da yaradanı var. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 165)
- 36) *Köpeğin* gönlü köpeklerle. (-Dz.; * Şebinkarahisar-Gr.) (BAAD-1, s. 165)
- 37) *Köpeğin* gönlüne kalırsa yolda kervan kalmaz. (Şekere-Hat.) (BAAD-1, s. 165)
- 38) *Köpeğin* hatırı yok, sahibinin hatırı var. (* Mudurnu-Bo.; Seslikaya* Ardeşen-Rz.) (BAAD-1, s. 165)
- 39) *Köpeğin* iyisi leş başında belli olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 165)
- 40) *Köpeğin* koca kuyrukluşundan, adamın koca bıyıklılarından korkulur. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 165)
- 41) *Köpeğin* kuyruğuna yapışan çöp yığınının gider. (Seslikaya* Ardeşen-Rz.) (BAAD-1, s. 165)
- 42) *Köpeğin* şalvarı olmaz. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 165)
- 43) *Köpek* “Yaza çıkarsam kemikten saray yaptıracağım.” dermiş. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 166)
- 44) *Köpek* afkurmada kimse kaçmaz. (Seslikaya* Ardeşen-Rz.) (BAAD-1, s. 165)

- 45) *Köpek* arabanın gölgesinde yatmış da araba benim sanmış. (Davulkuyu* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 165)
- 46) *Köpek* avlanırsa tavlânır. (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 69) ve (Zahmettin* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 165)
- 47) *Köpek* çörekten kaçmaz. (-Hak.) (BAAD-1, s. 165)
- 48) *Köpek* evinde pastırma bulunmaz. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 165)
- 49) *Köpek* evliyadır, ürdüğünden bilinmez. (* Mudurnu* Bo.) (BAAD-1, s. 165)
- 50) *Köpek köpeği* düzmek için fırın ekmeği adarmış. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 165)
- 51) *Köpek* ürer, ağzını yorar. (Anamas* Eğridir-Isp.; Hacıahmetler* Sütçüler-Isp.) (BAAD-1, s. 165)
- 52) *Köpek* yediği kapıda afkurur. (-Tr.) (BAAD-2, s. 69)
- 53) *Köpek*, artığını asla yemez. (-İz.) (BAAD-1, s. 165)
- 54) *Köpek*, kapısında havlar. (Laleli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 165)
- 55) *Köpekler* dolaşır yolcu yol bulup geçer. (-Tr.) (BAAD-2, s. 69)
- 56) Kuduz (kuduran) *köpek* başını yer. (Kamarık* Kemah-Ezc.; -El.; * Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 167)
- 57) Mahalle *köpeği* sünü beklemez. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 72)
- 58) Neylesin *köpek* gümüş halkayı, tingilderken düşürür. (-İz.; Mn.) (BAAD-1, s. 174)
- 59) Sak çobandan sağır *köpek* yeğdir. (* Dinar köyleri-Dz.) (BAAD-1, s. 184)
- 60) Salakana *köpekten* kurtçu çomar olmaz. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 184)
- 61) Salhane *köpeğinden* kurtçu enik doğmaz. (Memik* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 184)
- 62) Sürüyü satan, *köpek* istemez. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 190)
- 63) Üzüm yiyen *köpeği* pekmez sığıncaya kadar kovalarlar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 85)
- 64) Yağ derisine *köpek* bağlanmaz. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 201)
- 65) Yalın koyusunu *köpeğin* iyisi yer. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 202)
- 66) Yavaş *köpek* sürüye kurt getirir. (Karatep e-Es.) (BAAD-1, s. 203)
- 67) Zorla *köpek* ava gitmez gitse de tutmaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 92)

2.1.2.5.11.4. Enik / Kçük

Enik adı, *Türkçe Sözlük*'te şu biçimde tanımlanmaktadır: “Kedi, köpek vb. çok memeli hayvanların yavrusu” (2011, s. 801).

Eski Türkçedeki *én-* “inmek, düşmek” köküyle ilişkilendirilen bu adın, üzerine gelen *+Ik* ekiyle oluştuğunu düşünen S. Nişanyan’a göre bu ada ilk kez Uygur metinlerinde “hayvan yavrusu” anlamıyla rastlanmaktadır (www.nisanyansozluk.com).

Clauson, *enik* adının Eski Türkçede *enük* biçiminde olduğunu belirtmektedir (1972, s. 729).

Enik adı için “köpek yavrusu” tanımını veren H. Eren, bu adın kökeniyle ilgili şu bilgileri vermektedir:

Yerel ağızlarda *encik* biçimi de kullanılır (< *enik* + *-cik* küçültme eki). Komşu diyalektlerden alınmıştır. Çuvaşça *ançâk*’ın *encik* biçiminin karşılığı olduğu açıktır. Eski çağlardan başlayarak kullanılır: Uygurca *enük* ‘ (kaplan) yavrusu’. Orta Türkçede *enük* “*aslan yavrusu*” olarak geçer. *Sırtlan*, *kurt* ve *köpek* yavrusuna da *enük* adı verilir. Eski Kıpçakçada *enük* biçimi “av hayvanı” ve “*köpek yavrusu*” olarak kullanılır.

Yaygın bir inanca göre, Orta Türkçede kullanılan *yeni-* ‘doğurmak’ kökünden gelir: *yeni* + *-k* eki. Ancak, Kâşgarlı Mahmut’un, *yeni-* kökünün “yalnız kadın için” ‘doğurmak’ olarak kullanıldığını dile getirmesi düşündürücüdür. Bundan başka, *enik* türevinde *yeni-* kökünün başındaki *y-*’nin düşmesinin de açıklanması gerekir. Diyalektlerde *y-*’nin ara sıra düştüğünü biliyoruz. Ancak, çağdaş diyalektlerde *yenik* biçimine rastlanmadığı göze çarpıyor (1999, s. 136).

Bölge ağızlarında içinde *enik* adı geçen 11 adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Bacı bacının altına it *eniği* atmış. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 56)
- 2) Çakalın *eniği* kurt olmaz, aslanın yatağı yurt olmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 77)
- 3) Çakalın *eniği* kurt olmaz, aslı kurt gerek. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 77)
- 4) *Enik* büyür it olur, yavşak büyür bit olur. (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 112)
- 5) *Enik* itle yal yiyeenin eli yüzü pis olur. (*Enik* itinen yal yeme, yüzüne gözüne bulaştırır.) (* Gürün, * Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 112)
- 6) Evecen it, gözsüz *enik* gunnar. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 118)
- 7) Evecik kancık, gözsüz *enik* çıkarır. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 119)
- 8) İt *eniği* kendir kesen olur. (* Bor -Ng.) (BAAD-2, s. 59)
- 9) Salhane köpeğinden kurtçu *enik* doğmaz. (Memik* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 84)
- 10) Yavşak büyür bit olur, *enik* büyür it olur. (İğneciler-Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 203)

11) Yumurta yiyen kancığın kurt boğan *eniği* olmaz. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 208)

Türkçe Sözlük'te *kiçik* adına yer verilmemektedir. Tezimizin ana kaynağı olan *Bölge Ağızları'nda Atasözleri ve Deyimler* adlı yapıtın ilk cildinde bu adın “köpek yavrusu” anlamının olduğu bir dipnotta belirtilmiştir (1996, s. 118).

Kiçik adı, bölge ağızlarındaki atasözlerinde sadece bir kez geçmektedir:

Evecik kancık gözsüz *kiçik* doğurur. (Miri* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 118)

2.1.2.5.11.5. Kurt

Kurt adı, *Türkçe Sözlük*'te “Köpekgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan (*Canis lupus*).” olarak tanımlanmaktadır (2011, s. 1533).

S. Nişanyan'a göre, ilk kez *Divânü Lugâti't-Türk*'te *kurt* biçiminde görüldüğü belirlenen bu ad, “köpekgillerden yırtıcı hayvan” anlamındadır. Anlaşılacağı gibi, Eski Türkçede de *kurt* biçimindedir. Ayrıca, Oğuzcaya özgü olan ikinci anlamın, *böri* (*kurt*) sözcüğüne ilişkin bir tabudan kaynaklanmış olması muhtemeldir (www.nisanyansozluk.com).

“*Kurt*, Türk mitolojisinin ilahıdır. Türkler, atalarının boz renkli bir *kurt* olduğuna inanırlar. *Kurt*, bir totemdir. O, bir hayvan-ata veya hayvan-ana sembolüdür” (Armutak, 2002, s. 422). “Efsane ve destanlardan hareketle Türklerde en önemli hayvan, *kurt* olarak görülmektedir. *Kurt*, Türklerin atası olmuş, bazen yol gösterici, bazen kurtarıcı olarak görünmüştür” (Durmuş, 2009, s. 103).

Y. Çoruhlu, *kurt* ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

Kurt, Orta Asya ve İç Asya'da hayvancılık ve avcılıkla geçinen toplumların en çok korktuğu hayvanlardan biri olmuştur. Fizikî kuvvetleri ve yırtıcılıkları nedeni ile doğaüstü güçlerinin olduğu düşünülerek korkuyla karışık bir saygıyla anılırken, gök kaynaklı ve hayvan-ata sembolü olan *kurt* tasvirlerine, Şaman alet ve elbiselerinin üzerinde de rastlanılmaktadır (1999, s. 111).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde içinde *kurt* adı geçen 51 adet atasözü belirlenmiştir:

1) Aç köpek *kurt*tan korkar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 28)

2) Aç *kurdun* evinde ciğer kele ne arasın? (Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 28)

- 3) Aç *kurt* dağa varmış, çıkamamış, demişler: “Ne kadar toktur.” (-Bt) (BAAD-1, s. 28)
- 4) Aç *kurt*, komşu kuzuyu yemez. (-Brs * Gürün-Sv.; Hüseyinik-El.; * İspir-Ezm.; -Krş; * Çameli-Dz.; -Çkr.; -Bt.; -Kn.) (BAAD-1, s. 28)
- 5) Adamı, tanıyan *kurtlar* yesin. (-Vn.) (BAAD-1, s. 30)
- 6) Afkurmasını bilmeyen köpek, *kurdu* kapıya getirir. (Seslikaya* Ardeşen-Ml.) (BAAD-1, s. 30)
- 7) Ağzı kana değen *kurt*, daha (da) çok azar. (Canik* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 34)
- 8) Allah saklayanı *kurt* yırtmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 40)
- 9) Ardında yüz köpek harlamayan (havlamayan) *kurt*, *kurt* değildir (sayılmaz) .(* Mudurnu-Bo.; -Çkr.) (BAAD-1, s. 44)
- 10) Arkalı köpek *kurdu* boğar. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 24)
- 11) Beni tanıyan *kurt* talasın. (-Gaz.; -Bt.) (BAAD-1, s. 62)
- 12) Ciğere oyun olmaz *kurt* ile koyun olmaz. (-Ky) (BAAD-2, s. 33)
- 13) Çakaldan *kurt* olmaz, gene *kurdoğlu kurt* gerek. (Taibuurn* Iğdır-Kl.) (BAAD-1, s. 77)
- 14) Çakalın eniği *kurt* olmaz, aslanın yatağı yurt olmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 77)
- 15) Çakalın eniği *kurt* olmaz, aslı *kurt* gerek. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 77)
- 16) Çok kurdama *kurt* düşürürsün. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 35)
- 17) Dumanlı havada *kurt* tepede ulur. (* Biga-Çkl.) (BAAD-1, s. 99)
- 18) Emaneti *kurt* saklar. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-2, s. 44)
- 19) Er kuzuya *kurt* yetişmez. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 114)
- 20) Erkek doğan kuzuya *kurt* ilişmez. (* Silifke İç.) (BAAD-2, s. 45)
- 21) Eşeğin sırtına bir yük tüfek yüklemişler de eşiği gene *kurt* yemiş. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 116)
- 22) Ezrail’in danasını *kurt* yemez. (* İspir-Ezm.; Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 120)
- 23) Gönülsüz it (köpek) *kurda* gitmez. (Alican* Iğdır-Kr.; -Brd ve çevresi) (BAAD-1, s. 127)
- 24) Gönülsüz it, sürüye *kurt* getirir. (Çepni* Gemerek-Sv.) (BAAD-1, s. 127)
- 25) Her gün gezen kırdan, bir gün uğrar *kurda*. (-Vn.) (BAAD-1, s. 133)
- 26) İhmalcinin malını *kurt* yer. (* Kızılcahamam-Ank.) (BAAD-2, s. 57)
- 27) Keçi *kurttan kurtulsa* gergedan olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 156)

- 28) Kırdan gezen, *kurda* kavuşur. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 158)
- 29) Koyuna *kurt* gelince köpeğin gezeleyesi gelir. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 164)
- 30) Koyunu güden *kurdu* görür (*kurda* kavuşur) . (* Mudurnu-Bo.; * Merzifon-Ama.; -Vn.; -Brd.; Kösten-Dz.) (BAAD-1, s. 164)
- 31) Koyunun çıkardığı toz, *kurdun* gözünden kaçmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 164)
- 32) *Kurdu* gönlüne koysalar günde bir koyun yermiş. (-Ky.) (BAAD-2, s. 70)
- 33) *Kurdun* boynuna ciğer asılmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 168)
- 34) *Kurt* ayının fakına basmaz. (Sakarabaşı* Ayancık-Sn.) (BAAD-1, s. 168)
- 35) *Kurt* bunalırsa köye iner kul bunalırsa dağa çıkar. (Cire* Eğridir-Isp.) (BAAD-2, s. 70)
- 36) *Kurt* daima gelme de sen daima dikkat et. (Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 71)
- 37) *Kurt* dansız, kuş tanesiz kalmaz. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 168)
- 38) *Kurt* eşini yemez. (* Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 71)
- 39) *Kurt* gölgesinde aslan yatmaz. (Çanlı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 168)
- 40) *Kurt* kartaldan kurtulmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 71)
- 41) *Kurt* kocayınca keçi boynuzlar. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 168)
- 42) *Kurt* koyunun bahasını sormaz (bilmez). (* Eğridir-Isp.; * Yerköy-Yz.; Kuzköy* Akkuş-Or.; * Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 168)
- 43) *Kurt*, ulusundan gördüğünü işler. (* Gürün-Sv.; -Gaz.; Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 168)
- 44) *Kurtla* koyun olmaz, ciğerle oyun olmaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 168)
- 45) Sahipsiz koyuna *kurt*, parasız bekçilik eder. (Lâdik-Sm.) (BAAD-1, s. 184)
- 46) Salakana köpekten *kurtçu* çomar olmaz. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 184)
- 47) Salhane köpeğinden *kurtçu* enik doğmaz. (Memik* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 184)
- 48) Tilkiyi kovalarken *kurdu* uyandırma. (Soğucak* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 195)
- 49) Yavaş köpek sürüye *kurt* getirir. (Karatepe-Es.) (BAAD-1, s. 203)
- 50) Yerli *kurt* yolunu şaşmaz. (Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 89)
- 51) Yumurta yiyen kancığın *kurt* boğan eniği olmaz. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 208)

2.1.2.5.11.6. Tilki

Tilki adı, *Türkçe Sözlük*'te "Köpekgillerden, uzunluğu 90, kuyruğu 30 santimetre kadar, ırklarına göre çeşitli renklerde olan, ağız ve burnu uzun ve sivri, kümes hayvanlarına zarar veren, kürkü beğenilen bir memeli türü (*Vulpes*).” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 2356).

S. Nişanyan'ın verdiği bilgiye göre, ilk kez *Irak Bitig* adlı yapıtta *tilkü* biçiminde karşımıza çıkan *tilki* adı, Eski Türkçedeki *tilkü* biçiminden evrilmiştir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren, *tilki* adının kökeninin tam olarak bilinmediğini söylemektedir. O, Eski bir Çağatay sözlüğünde bu adın *tüklü* biçiminde geçmesine dayanarak yapılan Eski Türkçe *tük* (~*tüg*, *tüy*) "tüy, kıl, yün" sözünden -*II* ekiyle oluştuğu yorumuna katılmamaktadır. Ona göre *tüklü* biçimi, bir yazım yanlışı sonucunda ortaya çıkmıştır (1999, s. 408).

"*Tilki*, hayvanlar âleminde kurnazlığıyla bilinen bir hayvandır" (Eberhard, 2000, s.302). "Türk kültüründe *tilki*, kurnazlığın simgesidir" (Doğan, 2001, s. 622).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde *tilki* adının 30 kez geçtiği belirlenmiştir:

- 1) Anamın ilki olmadan dağlara *tilki* olaydım. (* Nizip-Gaz.) (BAAD-2, s. 23)
- 2) Aslan ol da *tilkiler* peşinde dolaş. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 47)
- 3) Aslanlar kazanır *tilkiler* yer. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 47)
- 4) Bir *tilkinin* derisi iki defa alınmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 31)
- 5) Boş aslan yatağında *tilki* kuyruk sallar. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 70)
- 6) Dere ıssızlaşınca *tilki* bey kesilir. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 91)
- 7) Dolaşan *tilki* yurt bulur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 39)
- 8) Hamaz olmasa *tilki* pazarda gezer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 130)
- 9) Islanan *tilki* yağmurdan korkmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 140)
- 10) Müzevir olmasa *tilki* pazarda gezer. (-Hat.) (BAAD-1, s. 172)
- 11) Pinniğin anahtarı *tilkiye* verilmez. (Turan-Ky.) (BAAD-2, s. 78)
- 12) Tazıdan hizdik olmasa *tilki* bacada yavrulamaz. (Selim* Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 82)
- 13) Tazının yürüdüğünü *tilki* sevmez. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 194)
- 14) *Tilki* arkasına baka baka kaçır. (* Maden-El.) (BAAD-1, s. 195)
- 15) *Tilki* bocalayınca kışına çöp sokarmış. (-Or.) (BAAD-2, s. 83)

- 16) *Tilki* erişemediği üzüme “Hevengim olsun.” demiş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 195)
- 17) *Tilki* gibi kurnaz, kaplumbağa gibi şahbaz olma. (Davulkuyu* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 195)
- 18) *Tilki* ininde aslan uyumaz. (Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 83)
- 19) *Tilki* uzanamadığı üzüme “gök” (“Hevengim olsun.”) dermiş. (Bucak-Brd, -Nğ) (BAAD-2, s. 84)
- 20) *Tilki*: “Seher uykusu ile ikinci güneşi olmasa, ben de ekincilik yapardım.” demiş. (Gaz.) (BAAD-1, s. 195)
- 21) *Tilkinin* adı çıkmış tavşan dünyayı yıkmış. (Yaylaaltı* Pasof-Tr.) (BAAD-2, s. 83)
- 22) *Tilkinin* avı gelince tazının sıçacağı gelir. (Tatalit* Çıldır-Kr.) (BAAD-1, s. 195)
- 23) *Tilkinin* iyisi olmaz, itin dayısı olmaz. (Gülbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 195)
- 24) *Tilkinin* yüzüne bak da südünü öyle sağ. (Hacı Ahmetler* Sütçüler-Isp.) (BAAD-1, s. 195)
- 25) *Tilkiye*: “Tavuk gü.” demişler de “Ayağım yalınayak.” demiş. (* Yeşilova-Brd.) (BAAD-1, s. 195)
- 26) *Tilkiyi* kovalarken kurdu uyandırma. (Soğucak* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 195)
- 27) *Tilkiyi* tavukla gagalamışlar: “Allah gazabınızı arttırsın.” demiş. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 195)
- 28) Ummadığın delikten *tilki* çıkar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 84)
- 29) Yağmurda korkan *tilki* bir kolbecik yapar. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 201)
- 30) Yörük tazıyı *tilki* sevmez. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 91)

2.1.2.5.12. Maymungiller (*Cercopithecidae*) Familyası: Maymun

Maymun adı *Türkçe Sözlük*’te şöyle sıralanmaktadır: “Dört ayaklı, iki ayağı üzerinde de yürüyebilen, ormanda toplu olarak yaşayan, kuyruklu hayvan, primat” (2011, s. 1638).

Maymun adı, Farsça *meymûn* biçiminden Türkçeye geçmiştir (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1638). İlk kez *Codex Cumanicus*’ta *maymun* biçiminde geçmiştir (www.nisanyansozluk.com). H. Tokyürek’in bildirdiğine göre, *maymun* adı yerine Eski Uygurcada *biçin* sözcüğü kullanılmaktaydı (2013, s.266).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde sadece üç atasözünde *maymun* adı geçmektedir:

- 1) Bir ipte iki *maymun* oynamaz. (Salman* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 66)
- 2) Bir *maymun* bir kapıda kırk yıl oynamaz. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 30)
- 3) *Maymun* aynaya bakar, kendi lakabını takar. (Kayadibi* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 171)

2.1.2.5.13. Sansargiller (*Mustelidae*) Familyası: Porsuk

Porsuk adı, *Türkçe Sözlük*'te “Sansargillerden, su kıyılarında kazdıkları deliklerde yaşayan, ot ve etle beslenen, pis kokulu, memeli bir hayvan (*Meles*).” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 1939).

S. Nişanyan *porsuk* adının Eski Türkçedeki *borsmuk* sözcüğünden evrildiğini söylemektedir. Ona göre, *boz* sözcüğünden Eski Türkçe +*AmUk* ekiyle türetilmiş olabilir; ancak bu kesin değildir. *Divânü Lügati't-Türk*'te *borsmuk* ve *porsuk* biçimleri görülmektedir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren, bu adın kökeninin karışık ve tartışmalı olduğunu söylemektedir (1999, s. 337).

İncelenen atasözlerinin içinde *porsuk* adı üç kez geçmektedir:

- 1) Diğrene dayanamayan *porsuk* harmana girmez. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 92)
- 2) Dirgene yanaşmayan (dayanmayan) *porsuk*, harman kıyısına yanaşmaz (harmana girmez). (* Taşova-Ama.; Avdan* Çamlıdere-Ank.) (BAAD-1, s. 95)
- 3) Harmana giren *porsuk* dirgene dayanır. (* Ünye, Salman* Akkuş-Or.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; * Şavşat-Ar.; Baltalı-Çıldır, Türkgözü* Posof-Kr.) (BAAD-1, s. 132)

2.1.2.5.14. Sıçangiller (*Muridae*) Familyası: Fare / Sıçan

Fare adı için *Türkçe Sözlük*'te iki tanım karşımıza çıkmaktadır. Tezimizle ilgili olan tanım şudur: “Sıçangillerden, küçük vücutlu, kemirgen, memeli hayvan (*Mus*)” (2011, s. 850).

S. Nişanyan, Türkçeye Arapçadan geçen *fare* adının ilk kez 1680'de *Thesaurus* adlı yapıtta *fār/fere* biçiminde görüldüğünü bildirmektedir (www.nisanyansozluk.com).

Tietze, bu adı “Küçük havancık.” olarak tanımladıktan sonra Arapça *fâra* biçiminden geçtiğini söylemektedir (2009, s. 33).

İncelememiz sırasında bölge ağızlarında içinde *fare* adı geçen dört adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Değirmencinin emeği *fareleri* kışın kör eder. (* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 87)
- 2) Hile ile onsa *fare* onar. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 138)
- 3) Ödünç kedi *fare* tutmaz. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 177)
- 4) Samanlık yanar da *farelere* olur hayıflık. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 185)

Sıçan adı, *Türkçe Sözlük*’te şöyle tanımlanmaktadır: “Sıçangillerden, fareden iri, zararlı birçok türü bulunan kemirgen, memeli hayvan (*Rattus*).” (2011, s. 2087).

S. Nişanyan, *sıçan* adının *sıçğan* sözcüğünden evrildiğini bildirmektedir. Nişanyan’a göre, Eski Türkçe *sıç-* fiilinden Eski Türkçe *+gAn* ekiyle türetilmiştir. İlk kez Uygurca metinlerde görülmektedir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinin 12 tanesinde *sıçan* adının geçtiği belirlenmiştir:

- 1) Dağ yanarsa *sıçan* da (beraber) yanar. (-Gaz.; -Vn.; -Bt.) (BAAD-1, s. 85)
- 2) Hırsızlık iyi olsa, *sıçanlar* bay olur. (Tatalit* Çıldır-Kr.) (BAAD-1, s. 138)
- 3) Kör *sıçanın* rızkını Allah verir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 166)
- 4) *Sıçan* sidiğinin değirmene faydası vardır. (Derekuşçulu* Görele,* Bulancak-Gr.; * Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 187)
- 5) *Sıçan*, toprağı başına eşer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 187)
- 6) *Sıçan*, tüylendikçe üşür. (Kuzköy* Akkuş-Or.; Atıkar* Baskil-El.) (BAAD-1, s. 187)
- 7) *Sıçana* rakı içirmişler, pisiğe biroh çağırılmış. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 187)
- 8) *Sıçandan* doğan kendirük (çul,dağarcık) keser. (Zile* Mesudiye-Or.; Gülbayır* Niksar-To.; * Yerköy-Yz.; * Gürün-Sv.; Kayadibi, Yavuzköy* Şavşat-Ar.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 187)
- 9) *Sıçandan* doğan torbayı dibinden deler. (-Tr.) (BAAD-2, s. 79)
- 10) *Sıçandan* olan keseğen olur. (* Sarıkamış –Kr.) (BAAD-2, s. 79)
- 11) *Sıçanın* işemesinin denize faydası var. (* Gürün-Sv.; -Bt.) (BAAD-1, s. 187)

12) *Sıçanın* sidiği denize katık. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 187)

2.1.2.5.15. Sığırgiller (*Bovinae*) Familyası

2.1.2.5.15.1. Boğa / Tosun

Türkçe Sözlük, *boğa* adını “Damızlık erkek sığır.” olarak tanımlamıştır (2011, s. 370). Daha detaylı bir tanım ise *Biyoloji Terimleri Sözlüğü*’nde görülmektedir. Bu tanım “Çift parmaklılar (*Artiodactyla*) takımının Boynuzlugiller (*Bovidae*) familyasından, dişisine inek adı verilen, 2 m kadar uzunlukta, evcilleştirilmiş, erkeği kısırlaştırılıp öküz adıyla bilinen ve gücünden faydalanılan bir memeli türünün erkeği.” biçimindedir (www.tdk.gov.tr).

Boğa adıyla ilgili olarak S. Nişanyan’ın verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Ona göre bu ada ilk kez *Orhun Yazıtları*’nda *buka* biçiminde rastlanmaktadır. *Buka* için “sığırın erkeği” anlamı verilmektedir. Bu adın alıntı olma ihtimali olduğunu belirten Nişanyan, *boğayı* da evcil hayvanlar içinde değerlendirerek Eski Türkçe evcil hayvan adlarının önemli bir bölümünün İrani dillerden alıntı olduğunu bildirmektedir. Böylece bu adın da İrani dillerden alınmış olabileceğini ima etmektedir. Bunun için de şu örnekleri vermiştir: “Eski Slavca *byku* (boğa), Kelt dillerinde *bukko*, Avesta (Zend) dilinde *būza-* (teke), *buck* (teke, erkek geyik) < Hintavrupa Anadilinde **bhugo-* (çift toynaklı hayvanların erkeği)” (www.nisanyansozluk.com).

M. Özkartal, *boğa*’nın Türk kültüründeki yeriyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

Boğa genellikle yer unsuru olarak değerlendirilmekle beraber eski Türklerde Alplik ongunu ya da timsalidir. Erken devir Türklerinde savaş ilahı, kuvvet ve kudret timsali olduğundan hükümdar ya da hükümdarlık simgesi sayılırdı. Orhun abideleri, Tonyukuk yazıtında hükümdarın yağlı semiz bir *boğa* ile karşılaştırılması bu konuyu desteklemektedir (2012, s. 69).

Bölge ağızlarında içinde *boğa* adı geçen dört adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) *Boğayı* böğürten taşaktır. (Yavuzköy* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 69)
- 2) Gizli *boğaya* gelen aşikâr doğar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 126)
- 3) Kör *boğayı* susturmak zordur. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 69)
- 4) Uzaktan alma düveyi çeker gider *boğayı*. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 85)

Türkçe Sözlük'te *tosun* adı ,tezimizle ilgili anlamıyla, “Danalıktan yeni çıkmış genç boğa.” biçiminde tanımlanmaktadır (2011, s. 2375).

S. Nişanyan'ın verdiği bilgiye göre Eski Türkçedeki *tosın* sözcüğünden evrilmiştir. *Tosın* sözcüğü de Eski Türkçe *tos-* “hırçınlık etmek” fiilinden Eski Türkçe +*In* ekiyle türetilmiştir (www.nisanyansozluk.com). “Türkçeye Farsçadan geçmiştir, kökeni bilinmemektedir” (Eren, 1999, s. 415).

Tosun adı, bölge ağızlarındaki atasözlerinde üç kez geçmektedir. Bu atasözleri şunlardır:

- 1) Acemi *tosun* ineği başından biner. (Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 19)
- 2) Ahırdan çıkan (yetişen) öküz *tosun* derler. (* Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 21)
- 3) Kapıdan yetişme *tosun* olmaz. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 151)

2.1.2.5.15.2. Buzağı

Türkçe Sözlük, *buzagı* adını “Yeni doğmuş, ana sütüyle beslenen sığır yavrusu.” olarak tanımlamaktadır (2011, s. 420).

Buzağı, *buzakı*, *buzagu*, *buzāğu*, *bızagı* gibi farklı sesletimleri olan bu adın kökeniyle ilgili H. Eren şu açıklamayı yapmıştır: “‘Sütten kesilmemiş sığır yavrusu.’ Eski Türkçeden başlayarak kullanılır (*buzāğu*). Orta Türkçede *buzāğu* olarak geçer. Eski Kıpçakçada da *buzāğu* (> *buzawu*) biçimi kullanılır. Moğolcada *birağu* olarak geçtiğini görüyoruz (1999, s. 65). S. Nişanyan ise bu sözcüğün ilk kez *bozagu* biçiminde *Irk Bitig* adlı eserde karşımıza çıktığını belirterek *bozagu* biçimini, Eski Türkçe *bozla-/* boza-* “ses vermek, böğürmek” köküyle ilişkilendirmiştir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarında içinde *buzagı* adı geçen dört adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Evdeki *buzagı* öküz olmaz. (-Sm.; -Krş.) (BAAD-1, s. 118)
- 2) Kör ineğin kör *buzagısı* olmaz ya, deli ineğin deli *buzagısı* olur. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 166)
- 3) Ortak inekten, başına *buzagı* iyidir. (Kelekçi* Acıpayam-Dz.) (BAAD-1, s. 176)
- 4) Ortaklık danadan yalnız *buzagı* iyi. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 176)

2.1.2.5.15.3. Camız

Camız adı, *Türkçe Sözlük*'te "Manda." olarak tanımlanmaktadır (2011, s. 436).

Ağızlarda *camış camuş, camuz gibi* biçimleri olan *camız* adının kökenbilgisel incelemelerine baktığımızda şu görüşlerle karşılaşmaktayız: H. Eren, bu adı "Manda, su sığırı." olarak tanımladıktan sonra Arapçadan alındığının anlaşıldığını söylemektedir: "Ar (Suriye) *jâmûs* 'buffle'". Eren'e göre, Arapçaya da Farsçadan geçmiştir (Farsça *gāvmēš*). Ayrıca ağızlarda *camız* yanında *kömüş* biçimi de geçmektedir (1999, s. 68). S. Nişanyan ise bu adla ilgili benzer bilgileri vermektedir ve Anadolu ağızlarındaki *komeş/komuş* biçiminin Ermenice *kōmēš* kökünden geldiğini belirtmektedir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarında içinde *camız* adı geçen atasözleri incelendiğinde üç adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) *Camızı böğlek tutmaz.* (-Nğ.) (BAAD-2, s. 32)
- 2) *Camızı kadı etmişler samanlığı kendine ayırmış.* (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 32)
- 3) *Camuş tarlada yatar, düşünde Sultan Murat'ı görür.* (-Bt.) (BAAD-1, s. 75)

2.1.2.5.15.4. Dana

Dana adı, *Türkçe Sözlük*'te şöyle tanımlanmaktadır: "İneğin, sütten kesildikten sonra bir yaşına kadar olan yavrusu" (2011, s. 593).

Dana adını "ineğin iki yaşına kadar olan erkek yavrusu" biçiminde tanımlayan H. Eren, bu adın kökeniyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

Orta Türkçede *tana* biçiminin geçmediği göze çarpıyor. Buna karşılık Eski Kıpçakçada *tana* olarak kullanılır. Yaygın bir görüşe göre, Hint-Avrupa dillerinden alınmıştır. Ancak bu görüş birkaç yönden düşündürücüdür. Türk diyalektlerinde *tana* (> *dana*) 'ineğin erkek yavrusu' veya 'düve' olarak geçer. Sanskrit *dhénā* ise 'inek, sağmal inek' olarak kullanılır. Hint-Avrupa ana dilinde * *dheinā* 'buzağılamış (inek)' anlamına gelir (1999, s. 105).

S. Nişanyan, bu adın Eski Asya Türkçesinde kaydedilmemiş olduğunu ve Oğuz, Kıpçak ve Çağatay dillerinde yaygın olduğunu belirttikten sonra kökeniyle ilgili sağlıklı bilgi olmadığını söylemiştir (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarında içinde *dana* adı geçen 31 adet atasözü belirlenmiştir:

- 1) Bak anasını, al *danasını*. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 58)
- 2) Bak anayı, al *danayı*. (-Tr.) (BAAD-2, s. 28)
- 3) Bir *dana* bir ahır (nahır) bekler (pisler, bozar). (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; * Suşehri-Sv.; -Vn.; * Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 65)
- 4) Bir kötü boklu *dana*, bir dam sığırı boklarmış. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 66)
- 5) Bir ötürekli *dana* bir sürüyü bok eder. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 31)
- 6) Bir tırlıklı *dana* bir hergeleyi bok eder. (* Bor.-Nğ.) (BAAD-2, s. 31)
- 7) Boynuzu gözüne batmayan *danayla* vuruş. (Küçükisa * Zile-To.) (BAAD-2, s. 31)
- 8) *Dana* biçikten artar, para buçuktan artar. (Çay* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 86)
- 9) *Dana* boku sıva tutmaz. (Soğucak* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 86)
- 10) *Dana* ne kadar büyüse gene anasını emer. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 86)
- 11) *Dananın* oynaması kazıktan. (* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 86)
- 12) Dek duran *danayı* canavar yemez. (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 37)
- 13) Ev *danası* ev *danasından* korkmaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 118)
- 14) Ev *danası* öküz olmaz. (* Selim,Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 47)
- 15) Ev *danası* öküz olmaz. (Yavuzköy* Şavşat-Ar.; * Taşova-Ama.; * Bünyan-Ky.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 118)
- 16) Ezrail'in *danasını* kurt yemez. (* İspir-Ezm.; Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 120)
- 17) Hırsız evden olursa öküz (*dana*) bacadan çıkar. (-Ezm.; -Bt.) (BAAD-1, s. 138)
- 18) İnek *danasını*, oğlan anasını bulur. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 142)
- 19) İnek öldü hap kesildi, *dana* öldü hep kesildi.(Bayburt* Çıldır, * Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 58)
- 20) Köy *danasından* öküz olmaz. (Salman* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 167)
- 21) Kurt *danasız*, kuş tanesiz kalmaz. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 168)
- 22) Meregın samanını *danalar* bitirir. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 171)
- 23) Misafir, ev sahibinin *danasıdır*. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 172)
- 24) Olacak *dana* kom önünde belli olur. (* Ağın-El.) (BAAD-1, s. 175)
- 25) Ortaklık *danadan* yalnız buzağı iyi. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 176)
- 26) Öküz *danaya* demiş ki: “Ye ki süte gidesin.” O da demiş ki: “Süte gidenle gitmeyen belli olur.” (* Keban-El.) (BAAD-1, s. 178)

- 27) Öküz olacak *dana*, varır öküzün yanına yatar. (Karahüseyinli* Alaçam-Sm.) (BAAD-1, s. 178)
- 28) Öküzün yatağına *danayı* bağlama. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 178)
- 29) Samanlığı *danacıklar* tüketir. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 184)
- 30) Samanlıktan gelir *dananın* yolu. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 185)
- 31) Sen besle *danayı*, koyun bulur anayı. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 185)

2.1.2.5.15.5. Davar

Davar adını *Türkçe Sözlük* şu biçimde tanımlamaktadır: “1. Koyun ve keçiye verilen ortak ad. 2. Koyun veya keçi sürüsü.” (2011, s. 598).

Davar adının kökenine baktığımızda sözcüğün Eski Türkçe dönemine kadar uzandığı bilgisine ulaşmaktayız. S. Nişanyan, bu adın ilk kez Uygurca döneminde *tabar* biçiminde görüldüğünü ve “büyük ve küçükbaş hayvan” ya da “mal, mülk, servet” anlamında kullanıldığını belirtmektedir. Ayrıca *tabgar kazanmak* ifadesinin “mal mülk edinmek” anlamına geldiğini de eklemektedir (www.nisanyansozluk.com). Bunun yanında, Ermenice *tavar* sözcüğünün 5. yy’dan itibaren kaydedildiğini, iki dil arasındaki ilişkinin mahiyetinin açık olmadığını da söylemektedir (2007, s. 111).

Clauson, bu adın Eski Türkçede *tavar* biçiminde olduğunu belirtmektedir (1972, s. 442-443).

Bölge ağızlarında sadece iki atasözünde *davar* adının geçtiği belirlenmiştir. Bu atasözleri şunlardır:

- 1) Çok *davarın* ağılı büyük olur. (Doğanbey* Beyşehir-Kn.) (BAAD-1, s. 82)
- 2) *Davar* yüz oluncaya kadar pösteği bin olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 86)

2.1.2.5.15.6. Etlik

Türkçe Sözlük’te *etlik* adı “1. Kış için etinden kıyma, kavurma, pastırma ve sucuk yapılan semiz hayvan. 2. Buzdolabında et koymak için ayrılmış yer.” olarak tanımlanmaktadır (2011, s. 832). Bu tanımlardan ilki tezimizle ilgilidir. Türk Dil Kurumu’nun internet ortamındaki sözlüğünde ise bu tanımlara ek olarak “Buzağı.” tanımı verilmektedir ki bizce bu tanım tezimizin araştırma konusuyla en ilgili tanımdır (www.tdk.gov.tr).

Etlik adının kökeniyle ilgili bilgi bulunmamaktadır; ama *et* adının üzerine gelen +*lik* yapım ekiyle oluştuğu görülmektedir.

Bölge ağızlarında içinde *etlik* adı geçen sadece bir atasözü belirlenmiştir:

Düğün günü *etlik* bulunmaz. (* Şile-İst.) (BAAD-2, s. 41)

2.1.2.5.15.7. İnek

Türkçe Sözlük, *inek* adını çalışmamızla ilgili olarak şu biçimde tanımlamaktadır: “Dişi sığır.” (2011, s. 1192).

S. Nişanyan, *inek* adına ilk kez *Orhun Yazıtları*’nda *ihek* biçiminde rastlandığını belirtmektedir yani Eski Türkçede *ihek* biçimindedir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren de bu adın Eski Türkçede *ihek* olarak geçtiği bilgisini vermektedir. Kâşgarlı Mahmud’a göre, Orta Türkçede de *ihek* biçiminin kullanıldığını, Oğuzların, dişi *kaplumbağaya* da *ihek* adını verdiklerini, Eski Kıpçakçada *inek* olarak geçtiğini belirttiği *inek* adının kökünün ise tam olarak bilinmediğini eklemektedir. Ancak eski ve yeni diyalektlerde dişi *deveye* verilen *ihe*n adıyla *ihek* arasındaki benzerliğin de düşündürücü olduğunu söylemektedir (1999, s. 191).

Çalışmamız sırasında bölge ağızlarında içinde *inek* adı geçen 15 atasözünün belirlendiği görülmektedir:

- 1) Acemi tosun *ineği* başından biner. (Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 19)
- 2) Elin *ineği* iştir, avratı boşadır. (Taraşçı* Seydişehir-Kn.) (BAAD-1, s. 111)
- 3) *İneğin* öküz başlısı (makbul), tarlanın ufak taşlısı (makbul). (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 142)
- 4) *İnek* ağızdan sağılır. (Of-Tr.) (BAAD-2, s. 58)
- 5) *İnek* danasını, oğlan anasını bulur. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 142)
- 6) *İnek* gizliden çiftleşir, açıktan doğurur. (Canik* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 142)
- 7) *İnek* öldü hap kesildi, dana öldü hep kesildi. (Bayburt* Çıldır, * Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 58)
- 8) Kadının uzun saçlısı, *ineğin* öküz başlısı. (* Ağın-El.) (BAAD-1, s. 150)
- 9) Kör *ineğin* kör buzağısı olmaz ya, deli *ineğin* deli buzağısı olur. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 166)
- 10) Köylünün *ineği* var yağı gelir, tarlası var buğdayı gelir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 167)
- 11) Ortak *inekten*, başına buzağı iyidir. (Kelekçi* Acıpayam-Dz.) (BAAD-1, s. 176)

- 12) Sarı *inek* meleğen olur, kahpe karı güleğen olur. (-Vn.) (BAAD-1, s. 185)
- 13) Süseğen *ineğe* tanrı boynuz vermez. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 81)
- 14) Süt veren *ineğin* memesi kesilmez. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 190)
- 15) Sütü *inek* süsken olur. (-Isp.) (BAAD-1, s. 190)

2.1.2.5.15.8. Katır

Katır adı *Türkçe Sözlük*'te şu biçimde tanımlanmaktadır: "Atgillerden, kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan" (2011, s. 1351).

S. Nişanyan'ın verdiği bilgiye göre, *katır* adı, Eski Türkçede *katır* biçimindedir ve ilk kez 1000 yılından önceki Uygurca metinlerde görülmektedir. Soğdca aynı anlama gelen *hartarē* sözcüğü ile eş kökenlidir. Soğdca sözcük Soğdca *har* "eşek" sözcüğünden türetilmiştir. Soğdca veya bir başka İranî dilden alıntı olasılığı güçlüdür (www.nisanyansozluk.com). H. Eren ise Eski çağlardan başlayarak kullanıldığının anlaşıldığını, Orta Türkçede ve Eski Kıpçakçada *katır* olarak geçtiğini söylemektedir. Ayrıca, Türkçe *kat-* kökünden geldiği yolundaki görüşün düşündürücü olduğunu eklemektedir (1999, s. 218).

Bölge ağızlarında içinde *katır* adı geçen 11 atasözü belirlenmiştir:

- 1) At murat, *katır* devlet, eşek kısmet, deve gurbettir. (Şebinkarahisar-Gr.) (BAAD-1, s. 51)
- 2) At murat, *katır* devlet. (-Vn.) (BAAD-1, s. 51)
- 3) Eşek durursa sürüye kat, *katır* durursa başına arpa tak, beygir durursa dereye bak. (-Brd.) (BAAD-2, s. 46)
- 4) Genç *katır* berk osurur. (* Safranbolu-Zn.) (BAAD-2, s. 50)
- 5) Han *katırın*, yol devenin. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 53)
- 6) Kara eşekte *katır* olmaz, elekçiden hatun olmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 151)
- 7) *Katır* anasını beğenmezmiş. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 154)
- 8) *Katır* dağda yıkılır arı sahibine dokunur. (-Ar.) (BAAD-1, s. 154)
- 9) *Katır* ziyan yapar, eşeklerin kulakları kesilir. (-Hak.) (BAAD-1, s. 154)
- 10) Kırk kuruştan aşağı *katır* sıpası mı olur? (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 66)
- 11) Piç *katırın* önünde ardında durulmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 182)

2.1.2.5.15.9. Öküz

Öküz adı için *Türkçe Sözlük*'e baktığımızda şu tanımla karşılaşmaktayız: “Çift sürmekte, kağı çekmekte kullanılan, etinden yararlanan, iğdiş edilmiş erkek sığır” (2011, s. 1843).

S. Nişanyan, *öküz* adının Toharca *okso* veya *okäs* “sığır, özellikle iğdiş edilmiş sığır” sözcüğü ile eş kökenli olduğunu söyleyerek ilk kez *Irk Bitig* adlı yapıtta görüldüğünü bildirmektedir (www.nisanyansozluk.com).

H. Eren'in verdiği bilgiye göre, Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Orta Türkçede ve Eski Kıpçakçada da *öküz* biçiminde geçer. Kökeni karışıktır. Türkçeden Moğolcaya geçmiştir (1999, s. 314-315).

T. Gülensoy bu adı “*ök+(ü)z*” biçiminde **pöker* sözcüğüyle ilişkilendirmektedir. (2007, s. 658).

Bölge ağızlarındaki atasözleri incelendiğinde, *öküz* adının sıkça kullanıldığı görülmektedir. İncelenen atasözleri içinde toplam 76 kez geçmektedir:

- 1) Abrulun onunda ya on horum ot ya *öküzün* gönünü kurut. (Yastura* Mesudiye-Or.) (BAAD-1, s. 25)
- 2) Acemi *öküzü* yedeğe alırlar. (Böğürtlen* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 26)
- 3) Ahırdan çıkan (yetişen) *öküze* tosun derler. (* Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 21)
- 4) Baktın martın dokuzu, sal çayıra koca *öküzü*. (-Tk.) (BAAD-1, s. 58)
- 5) Batmış kağıyı koca *öküz* çıkarır. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 61)
- 6) Boynuz *öküze* yük olmaz. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 71)
- 7) Boynuz *öküze*, semer eşeğe yük olmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 71)
- 8) Boyunduruğu görünce *öküz* canlanır. (-İst.) (BAAD-2, s. 32)
- 9) Boyunduruğu koca *öküz* çeker. (Dont* Mahmudiye-Af.) (BAAD-1, s. 71)
- 10) Büyük *öküz* ölmeden yeri belli olmaz. (* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 74)
- 11) Cehennemde bin *öküz* bir kuruşa cehennemde bir *öküz* bin kuruşa. (-Tr) (BAAD-2, s. 33)
- 12) Çabalayan *öküz* çifte çok gider. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 77) ve (-Ky.) (BAAD-2, s. 33)
- 13) Çatılı *öküzün* arasına girilmez. (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 34)
- 14) Çatılı *öküzün* arasına girme. (-Ada.) (BAAD-1, s. 78)

- 15) Dağda *öküz*, düğünde kız seçilmez. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 84)
- 16) Durgun *öküzün* ıslık canına minnet. (Şihlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 99)
- 17) Düğen *öküzün* ağzı tutulmaz. (* Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 99)
- 18) Düşen *öküze* bıçak çeken çok olur. (-Bt.) (BAAD-1, s. 101)
- 19) Ek tohumun arısını bitmezse bitmesin, koş *öküzün* irisini çekmezse çekmesin. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 105)
- 20) Erkek atın kişnemesi *öküzün* sayesinde. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 113)
- 21) Ev danası *öküz* olmaz. (Yavuzköy* Şavşat-Ar.; * Taşova-Ama.; * Bünyan-Ky.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 118) ve (* Selim,Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 47)
- 22) Evdeki buzağı *öküz* olmaz. (-Sm.; -Krş.) (BAAD-1, s. 118)
- 23) Evleği koca *öküz* katar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 47)
- 24) Evleğin (hendeğin) derinini ihtiyar (yaşlı) *öküz* yapar. (* Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 47)
- 25) Her *öküz*, kendi çiftiyle koşulur. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 136)
- 26) Hırsız evden olursa *öküz* (dana) bacadan çıkar. (-Ezm.; -Bt.) (BAAD-1, s. 138)
- 27) Hoha var *öküz* durdurur, hoha var zelve kırdırır. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 139)
- 28) İneğin *öküz* başlısı (makbul), tarlanın ufak taşlısı (makbul). (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 142)
- 29) İşleyen demir ışıldar, yatan *öküz* muşular. (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 59)
- 30) İyi *öküz*, dönümünü bilir. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 148)
- 31) Kadının uzun saçlısı, inegın *öküz* başlısı. (* Ağın-El.) (BAAD-1, s. 150)
- 32) Kırmızı *öküz* kızara kızara ölür. (-Ezm.) (BAAD-1, s. 158)
- 33) Kışın koca *öküze* bakmazsan, yazın derisini yüzersin. (Karahüseyinli* Alaçam-Sm.) (BAAD-1, s. 159)
- 34) Koca *öküz* böğlek tutmaz. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 162)
- 35) Koca *öküz* çizgiyi doğru çeker. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 68)
- 36) Koca *öküz* olmazsa uşağın karnı doymaz. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 162)
- 37) Koca *öküz* ölmeyince yeri belli olmaz. (Baltalı* Çıldır-Kr.) (BAAD-1, s. 162)
- 38) Koca *öküz*, otluğun yıkıldığı gün doyar. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 162)
- 39) Koca *öküze* deh, gelene meh de. (Kösten* Honaz-Dz.) (BAAD-1, s. 162)
- 40) Koca *öküze* ıslık (çürük saman) bahane. (Memik* Sivrihisar, Yeniköy* Seyitgazi-Es.) (BAAD-1, s. 162)
- 41) Koca *öküzün* ölümü samandan olsun. (-İsp.) (BAAD-1, s. 162)

- 42) Köy danasından *öküz* olmaz. (Salman* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 167)
- 43) Mart varlığını gösterir, koca *öküzün* boynuzunu karlatır. (Salman* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 171)
- 44) Ne çekerse koca *öküz* çeker. (-Çkr.) (BAAD-1, s. 173)
- 45) Ot otunu (yerini), *öküz* çiftini bulur. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 176)
- 46) Öğünen *öküz* evleğe sıçar (sıcağan olur, tarlayı boklar, bok eder). (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 76) ve (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; Yenice* Tarsus-İç.) (BAAD-1, s. 177)
- 47) *Öküz* bağıracağına kağrı bağırır. (-Bld.) (BAAD-2, s. 76)
- 48) *Öküz* danaya demiş ki: “Ye ki süte gidesin.” O da demiş ki: “Süte gidenle gitmeyen belli olur.” (* Keban-El.) (BAAD-1, s. 178)
- 49) *Öküz* eşiyile koşulur. (Çaldere* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 178)
- 50) *Öküz* eşiyile, döğen dişiyle döner. (Karapınar* Sultandağı-Af.) (BAAD-1, s. 178)
- 51) *Öküz* göpe sıça sıça büyür. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 76)
- 52) *Öküz* olacak dana, varır *öküzün* yanına yatar. (Karahüseyinli* Alaçam-Sm.) (BAAD-1, s. 178)
- 53) *Öküz* *öküzün* boynuzunda çamur görmezse korkmaz. (Davulkuyu* Hekimhan-Ml.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 178)
- 54) *Öküz* ölür çift kalır, eşek ölür yük kalır. (Kıvrasıl* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 178)
- 55) *Öküz* ölür gönü kalır, yiğit ölür ünü kalır. (* Gürün-Sv.; -Vn.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 178)
- 56) *Öküz* tekini bulmadan çiftte yürümez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 178)
- 57) *Öküz* yere düşünce kasaplar çoğalır. (Tatalit* Çıldır-Kr.) (BAAD-2, s. 76)
- 58) *Öküzü* olmayan akşamdan koşar. (* Senirkent Isp.) (BAAD-2, s. 76)
- 59) *Öküzü* *öküz* edeceksen yem al, karıyı karı edeceksen don al. (Fandas-Isp.) (BAAD-1, s. 178)
- 60) *Öküzün* başı yerde gerek. (Bayar* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 76)
- 61) *Öküzün* boynuzu, köpeğin kuyruğu ağır gelmez. (* Manyas-Ba.) (BAAD-1, s. 178)
- 62) *Öküzün* büyük olsun da çift çekmezse çekmesin. (* Turan-Ky.) (BAAD-2, s. 76)
- 63) *Öküzün* çektiğini kayışa sor. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 178)
- 64) *Öküzün* doyduğu haftasına sürer. (Şihlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 178)

- 65) *Öküzün* öğünü birdir. (Bayar* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 76)
- 66) *Öküzün* tögeli göğnümez. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 178)
- 67) *Öküzün* yatağına danayı bağlama. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 178)
- 68) *Öküze* ho de, gelenine me de. (Dort* Sultandağı-Af.) (BAAD-1, s. 178)
- 69) Sağlam *öküze* çürük saman kâr etmez. (-Vn.) (BAAD-1, s. 184)
- 70) Tahsildarın iyisi *öküzün* tekini, kötüsü çiftini sattırır. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 191)
- 71) Tek *öküz* çifte yürümez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 194)
- 72) Yağlı *öküz* taşları kayaları sürer. (* Tarsus-İç.) (BAAD-2, s. 87)
- 73) Yat *öküze* dönecek samanım yok. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 88)
- 74) Yatan *öküze* saman olmaz (gem yok). (Salman* Akkuş-Or.; Derekuşçulu* Görele-Gr.; Davulkuyu* Hekimhan-Ml.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 203)
- 75) Yazın harmana sıçan *öküzün* kışın hatılda (hayvan yemliği) ağzına gelir. (* Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 88)
- 76) Zayıf (hasta) *öküzün* kıblesi aranmaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 91)

2.1.2.5.15.10. Sığır

Türkçe Sözlük, *sığır* adı için şu tanımlı vermektedir: “Geviş getirenlerden, boynuzlu büyükbaş evcil hayvanların genel adı” (2011, s. 2090).

Sığır adı, biçimsel bir değişmeye uğramadan Eski Türkçeden günümüze gelen bir addır (www.nisanyansozluk.com). H. Eren, bu adın kökeniyle ilgili şunları söylemektedir:

Döne döne dile getirilen bir inanca göre, Türkçe *sağ-* kökünden *-(ı)r* ekiyle yapılmış bir türevidir. Bu açıklama, ilk bakışta kandırıcı ve inandırıcıdır. Özellikle *sığır*’ın diyalektlerin büyük bir bölümünde ‘*inek*’ olarak kullanılması bu açıdan düşündürücüdür....Türkçede dişi *sığıra* ‘*inek*’ adı verilir. Bu adın da eski bir geçmişe çıktığını görüyoruz....Rumcadan alındığı yolundaki sav yanlıştır (1999, s. 364).

“Türkler çok eski zamanlardan beri *sığırı* tanımakta ve bu hayvanı sürüler halinde beslemekteydiler. Bu sürüler “udçı” adı verilen çobanlar tarafından güdülmekteydi. *Sığır*, çift sürmede ve araba (kağrı) çekmekte kullanıldığı gibi, bu hayvanın sütünden, etinden ve derisinden de yararlanılmaktaydı” (Koca, 2002, s. 25).

Bölge ağızlarındaki atasözlerinden altı tanesinde *sığır* adı geçmektedir. Bu atasözleri aşağıda sıralanmıştır:

- 1) Bir kötü boklu dana, bir dam *sığırı* boklarmış. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 166)
- 2) Fakir tezeğe çıkmışta *sığır* suya sıçmış. (Uluköy Dinar-Af.) (BAAD-2, s. 48)
- 3) Sığircının karısı *sığır* gelince kıvrar. (* Boğazlıyan-Yz.) (BAAD-1, s. 187)
- 4) Sığirtmacın karnı tok olunca, *sığırın* karnını tok sanır. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 187)
- 5) Sığirtmaç, *sığırı* parayla güder; insan, insanı ahlakla güder. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 187)
- 6) Zayıf *sığır* yalıya yalıya tavlıyı kendini çevirir. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 209)

2.1.2.5.16. Tavşangiller (*Leporidae*) Familyası: Tavşan

Tavşan adı, *Türkçe Sözlük*'te şöyle tanımlanmaktadır: “Tavşangillerden, eti yenen, hızlı koşan, postundan yararlanan bir memeli türü (*Lepus europeus*)” (2011, s. 2289).

İlk kez *Orhun Yazıtları*'nda *tabışgan* biçiminde görülen *tavşan* adı, S. Nişanyan'ın verdiği bilgiye göre Eski Türkçe *tabışgan* sözcüğünden evrilmiştir. Bu sözcük, Eski Türkçede yazılı örneği bulunmayan * *tabış-* “seğirtmek, koşturmak” fiilinden Eski Türkçe +*gan* ekiyle türetilmiştir (www.nisanyansozluk.com). H. Eren, bu adın Eski Türkçede ve Orta Türkçede *tavişgan*; Eski Kıpçakçada ise *tawşan* biçiminde görüldüğünü söylemektedir. *Tavşan* adının açıklamasını ise “yaygın bir inanca göre” şu biçimde yapmaktadır: Türkçe *tabış-* ~ *taviş-* “koşmak, atlamak, sıçramak” + *-gan* (1999, s. 397).

H. Tokyürek'in O. Kabadayı'dan alıntılanarak bildirdiğine göre, on iki hayvanlı Türk takviminde *tavişgan yıl* “*Tavşan yılı*” olarak bilinen yılda hükümdarların adaletli ve insafli davrandıklarına, barışın uzun yıllar devam ettiğine ve yağmurun bol olmasından dolayı ülkede bereket olduğuna inanılır (2013, s. 265).

Tavşan adı, bölge ağızlarındaki atasözlerinde 19 kez geçmektedir:

- 1) Dağ *tavşansız*, kul (insan) düşmansız olmaz. (Dümrük* Sivrihisar-Es. ; Çitme* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 85)
- 2) El ile *tavşan* avına gidilmez. (Zevker* Refahiye-Ezc.) (BAAD-1, s. 107)
- 3) Elin sözü ile *tavşan* avına gidilmez. (-Brd.) (BAAD-1, s. 111)
- 4) Elle *tavşan* avına gidilir. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 111)
- 5) İki günlüğüne *tavşan* derisi de katlanır. (-Ada.) (BAAD-1, s. 141)
- 6) İki *tavşan* birden tutulmaz. (* Ilgın-Kn.) (BAAD-1, s. 142)
- 7) Kaçan *tavşan* büyük olur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 61)
- 8) Köpeğin çobanı varsa *tavşanın* da yaradanı var. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 165)
- 9) *Tavşan* ne denli yatarsa o denli de kaçır. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 193)
- 10) *Tavşan* yatağında avlanır. (-Vn.) (BAAD-1, s. 193)
- 11) *Tavşanı* tazı tutar çalımı avcısı satar. (* Kandıra-Kc.; * Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 82)
- 12) *Tavşanı* tazı tutar, çalımı avcı satar. (* Bulancak-Gr.; * Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 193)
- 13) Tazısız ava giden *tavşansız* eve döner. (* Bala-Ank.* Dinar-Af.;-Vn.) (BAAD-1, s. 194) ve (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 83)
- 14) Tilkinin adı çıkmış *tavşan* dünyayı yıkmış. (Yaylaaltı* Pasof-Tr.) (BAAD-2, s. 83)
- 15) Ummadığın çalıdan *tavşan* çıkar. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 197)
- 16) Uykudan *tavşan* bile onmamış. (Gavişköy* Tavas-Dz.) (BAAD-1, s. 197)
- 17) Ürkütme *tavşanı* arslan edersin. (Selim* Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 85)
- 18) Yağ ile yavşan yenir dağdaki *tavşan* yenir. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 87)
- 19) Yerli *tavşanı* yerli tazı alır. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 205) ve (Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 89)

2. 1.2.5.17. Yunusgiller (*Delphinidae*) Familyası: Yunus

Türkçeye Arapçadan geçmiş olan *yunus* adı *Türkçe Sözlük*'te şöyle tanımlanmaktadır: “Balinalardan, ılık ve sıcak denizlerde sürüler durumunda yaşayan, boyları 3 metreye kadar erişebilen, memeli deniz hayvanı (*Delphinus*)” (2011, s. 2617).

S. Nişanyan, *yunus* adının Arapça *Yūnūs* “*Kuran*'a göre bir balık tarafından yutulan peygamber, Zünnun” özel adından türetildiğini bildirmektedir. Ona göre bu ad da Eski Yunanca *Iōnas* “*Tevrat*'a göre bir balık tarafından yutulan peygamber” özel adından alıntıdır (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarındaki atasözlerine bakıldığında içinde *yunus* adı geçen sadece bir atasözüyle karşılaşmıştır. Bu atasözü şudur:

Gider *yunusu* gelir donuzu. (* Yenişehir-Brs. ; * Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 125)

1.2. İçinde *Hayvan* Adı Geçen Atasözleri

Tezimizde incelediğimiz atasözlerinin bazılarında belirli bir hayvana gönderme yapılmadan genel bir ifade biçimi olarak *hayvan* adının kullanıldığı görülmektedir.

Hayvan adı, *Türkçe Sözlük*'te dört farklı biçimde tanımlanmaktadır. İncelememizle ilgili olan tanımlar şunlardır: “1. Duygu ve hareket yeteneği olan, içgüdüleriyle hareket eden canlı yaratık. 2. At, eşek, katır gibi türlü hizmetlerde kullanılan yaratık” (2011, s. 1073).

S. Nişanyan'dan öğrendiğimize göre, Türkçeye Arapçadan geçen *hayvan* adı, Arapçada “yaşama, canlı olma” ve “her çeşit canlı varlık, canavar” anlamlarını taşımaktaydı (www.nisanyansozluk.com).

Bölge ağızlarında içinde *hayvan* adı geçen 13 adet atasözü belirlenmiştir. Belirlenen atasözleri şunlardır:

- 1) Adama lisanıdır, insan dedirten de *hayvan* dedirten de. (* Beyşehir-Kn.) (BAAD-1, s. 29)
- 2) Adamın ahmağı pehlivan, *hayvanın* ahmağı rahvan olur. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 29)
- 3) Allah süsücü *hayvana* boynuz vermez. (Kubadın* Eskicuma-Sm.) (BAAD-1, s. 40)
- 4) Arkası yara olan *hayvan*, karganın nereden geldiğini bilir. (Canik* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 45)
- 5) *Hayvan* karadan, kadın aktan korkar. (* Bor-Nğ.) (BAAD-1, s. 132)
- 6) *Hayvanı* gösteren tıvardır. (Mahmutören-Or.) (BAAD-1, s. 132)
- 7) *Hayvanın* iyisi otlukta, insanın iyisi kıtlıkta. (* Akseki-Ant.) (BAAD-1, s. 132)

- 8) *Hayvanın* kocası mayışır, insanın tembeli yayışır. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 54)
- 9) *Hayvanlar* içinde koyun, insanlar içinde kayın. (* Silifke-İç.; Oğuz,* Acıpayam-Dz.) (BAAD-2, s. 54)
- 10) İnsan göre göre, *hayvan* süre süre. (-Kn.) (BAAD-1, s. 143)
- 11) İnsanın insanlığı irfanla, *hayvanın* *hayvanlığı* samanla beslenir. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 143)
- 12) İnsanın yere bakanından, *hayvanın* göğre bakanından korkulur. (-Brs.) (BAAD-1, s. 143)
- 13) Nazar insanı mezara, *hayvanı* kazana sokar. (-Sm.) (BAAD-2, s. 73)

2.3. Hayvanlarla İlgili Topluluk Adları

2.3.1. Davar

Türkçe Sözlük'te *davar* adı şu biçimde tanımlamaktadır: “1. Koyun ve keçiye verilen ortak ad. 2. Koyun veya keçi sürüsü” (2011, s. 598).

İkinci anlamıyla bir topluluk adı olan *davar* için detaylı açıklama, çalışmamızın 2. 1. 2. 5. 14. “Davar” maddesinde yapılmıştır. Bu anlamla ilgili olarak belirlenen atasözleri aşağıda verilmiştir:

- 1) Çok *davarın* ağılı büyük olur. (Doğanbey* Beyşehir-Kn.) (BAAD-1, s. 82).
- 2) *Davar* yüz oluncaya kadar pösteki bin olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 86)

2.3.2. Hergele

Türkçe Sözlük, *hergele* adını “Binmeye veya yük taşımaya alıştırılmamış at veya eşek.” biçiminde tanımlamaktadır (2011, s. 1085). Bu biçimiyle topluluk adını yansıtmadığı görülen *hergele* adı için *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü* ise “Büyükbaş hayvan sürüsü.” tanımını vermektedir (www.tdk.gov.tr).

Çalışmamızda *hergele*'nin topluluk adı olarak kullanıldığı bir adet atasözü belirlenmiştir. Bu atasözü şudur:

Bir tırlıklı dana bir *hergeleyi* bok eder. (* Bor.-Nğ.) (BAAD-2, s. 31)

2.3.3. Katar

Katar adı *Türkçe Sözlük*'te üç farklı biçimde tanımlanmaktadır. Çalışmamızla ilgili anlamıyla olarak şu anlam verilmektedir: “Bir arada giden veya uçan hayvan dizisi” (2011, s. 1349).

Katar'ın topluluk adı olarak şu örneklerde karşımıza çıktığı belirlenmiştir:

- 1) *Katarda* bin deve kükrer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 154)
- 2) *Katarda* deve bir öter. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 154)

2.3.4. Sürü

Sürü adı *Türkçe Sözlük*'te şu biçimlerde tanımlanmaktadır: “1. Evcil hayvanlar topluluğu. 2. Bir insanın bakımı altındaki hayvanların tümü 3. Birlikte yaşayan hayvan topluluğu. 4. Yönlendirilebilen insan topluluğu.” (2011, s. 2187). *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü* ise “Hayvan topluluğu.” tanımını vermektedir (www.tdk.gov.tr).

Tezimizde içinde *sürü* adı geçen şu atasözleri belirlenmiştir:

- 1) Bir ötürekli dana bir *sürüyü* bok eder. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 31)
- 2) Deve ağır gider *sürüsünü* güder. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-2, s. 39).
- 3) Eşek durursa *sürüye* kat, katır durursa başına arpa tak, beygir durursa dereye bak. (-Brd.) (BAAD-2, s. 46)
- 4) Gönülsüz it, *sürüye* kurt getirir. (Çepni* Gemerek-Sv.) (BAAD-1, s. 127).
- 5) Koyun *sürüsünden*, buğday anbarından satılmalı. (Kayadibi* Yeşilova-Brd.) (BAAD-1, s. 164).
- 6) Koyun *sürüsüne* kurt parasız bekçilik eder. (* Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 69)
- 7) *Sürü* tersine dönünce uyuz keçi öne düşer. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 190).
- 8) *Sürüyü* satan, köpek istemez. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 190).
- 9) Sütü koyunu *sürüden* ayırmazlar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 190).
- 10) Yavaş köpek *sürüye* kurt getirir. (Karatepe-Es.) (BAAD-1, s. 203).

Bütün bu belirlemelerden sonra, bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adlarıyla ilgili bulgular şöyle görselleştirilebilir:

Tablo 1.

Bölge Ağızlarındaki Atasözlerinde Geçen Omurgasız Hayvan Adları

OMURGASIZLAR (INVERTEBRATA)		
EKLEM BACAKLILAR (ARTHROPODA)	SOLUCANLAR (PLATYHELMINTES)	YUMUŞAKÇALAR (MOLLUSCA)
arı	solucan	fişkene
atsineği	Toplam :1	salyangoz
bit		Toplam: 2
bokböcüğü		
böcü/ böcük		
böğlek		
böy		
epelek		
karınca		
kene		
kurt(ağaç kurdu)		
sinek		
osurганböcüsü		
yavşak		
yengeç		
Toplam: 15		

Tablo 2.

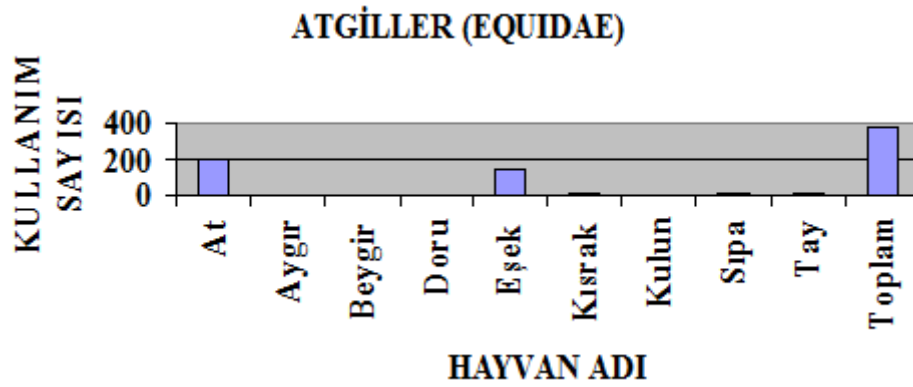
Bölge Ağızlarındaki Atasözlerinde Geçen Omurgalı Hayvan Adları

OMURGALILAR (VERTEBRATA)					
BALIKLAR (PISCES)	İKİ YAŞAMLILAR (AMPHIBIA)	SÜRÜNGENLER (REPTILIA)	KUŞLAR (AVES)	MEMELİLER (MAMMALIA)	
balık	kurbağa	kaplumbağa	atmaca	aslan/	kedî
hamsî	Toplam: 1	kertenkele	baykuş	arслан	kiçik
Toplam: 2		tosbağa	bülbül	at	kirpi
		yılan	civeiv/cücük/cüce	ay	kısrak
		Toplam: 4	culu	aygır	koç
			horoz	beygir	koyun
			karataş	bocu	köpek
			karga	boğa	köşek
			kaz	buzacı	kulun
			keklik	camız	kurt
			kırlangıç	canavar	kuzu
			kuku	çakal	kürre
			kuş	çebîş	lök
			kuzgun	çomar	maymun
			ördek	dana	oğlak
			piliç	davar	öküz
			saksağan	deve	öşek
			serçe	domuz	pisik
			şahin	doru	porsuk
			tavuk	dorum	poza
			turna	enik	sıçan
			yapalak	erkeç	sığır
			Toplam: 22	esrük	sıpa
				eşek	şişek
				etlik	tavşan
				fare	tay
				fil	tazı
				gergedan	teke
				geyik	tilki
				hınzır	toklu
				inek	tosun
				it	yunus
				kancık	
				katır	
				keçi	
				Toplam: 66	

Tablo 3.

Atgiller (Equidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familiyadaki Sıklık Değeri	Genel Toplam İçindeki Sıklık Değeri
		(%)	(%)
at	189	50,4	12,14
aygır	1	0,27	0,06
beygir	3	0,8	0,19
doru	2	0,53	0,13
eşek	147	39,2	9,41
kısrak	7	1,87	0,45
kulun	1	0,27	0,06
sıpa	14	3,73	0,9
tay	11	2,93	0,7
Toplam	375	100	24,02
Genel Toplam	1561		100

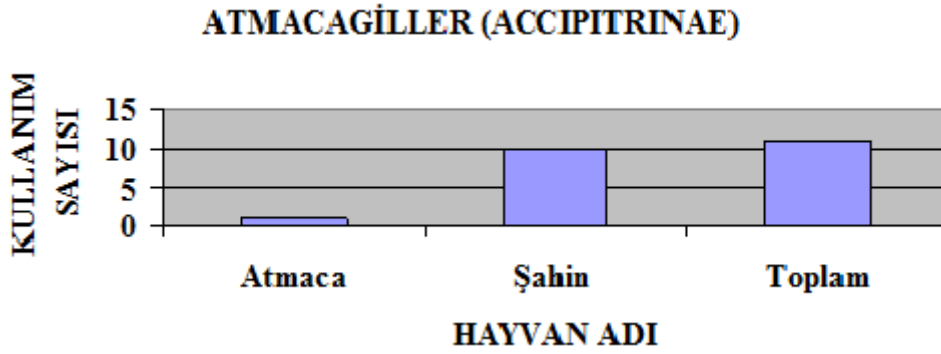

Şekil 1: Atgiller (Equidae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 4.

Atmacagiller (Accipitrinae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki	Genel Toplam
		Sıklık Değeri	İçindeki Sıklık
		(%)	Değeri (%)
atmaca	1	9,09	0,06
şahin	10	90,91	0,64
Toplam	11	100	0,70
Genel Toplam	1566		100

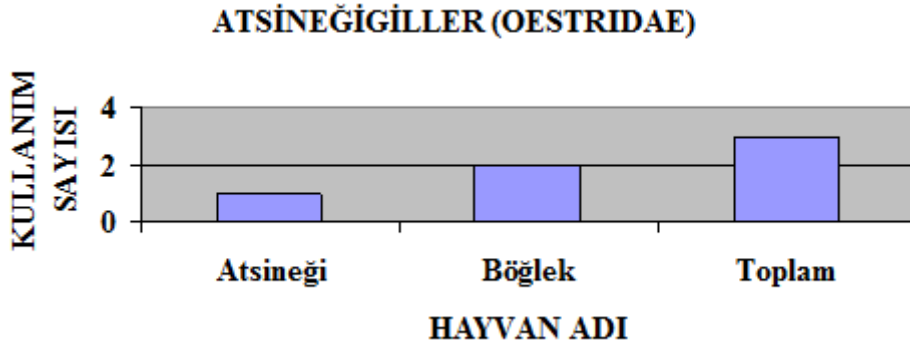

Şekil 2: *Atmacagiller (Accipitrinae)* familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 5.

Atsineğigiller (Oestriade) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki	Genel Toplam İçindeki
		Sıklık Değeri	Sıklık Değeri
		(%)	(%)
atsineği	1	33,33	0,06
böğlek	2	66,67	0,13
Toplam	3	100	0,19
Genel Toplam	1561		100

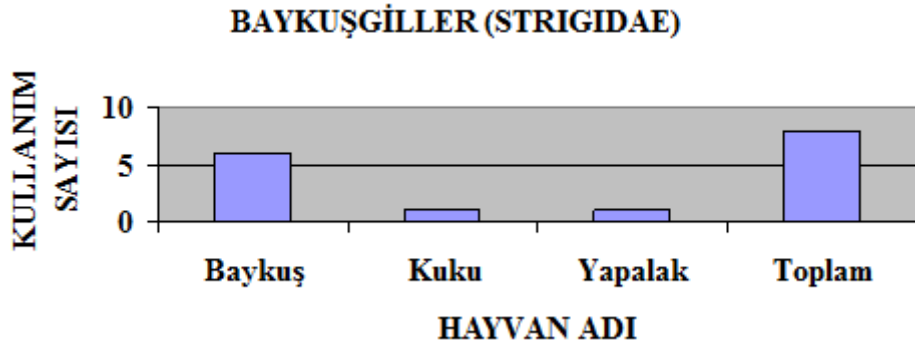

Şekil 3: *Atsineğigiller (Oestriade)* familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 6.

Baykuşgiller (Strigiade) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam İçindeki Sıklık Değeri (%)
baykuş	6	75	0,38
kuku	1	12,5	0,06
yapalak	1	12,5	0,06
Toplam	8	100	0,51
Genel Toplam	1561		100

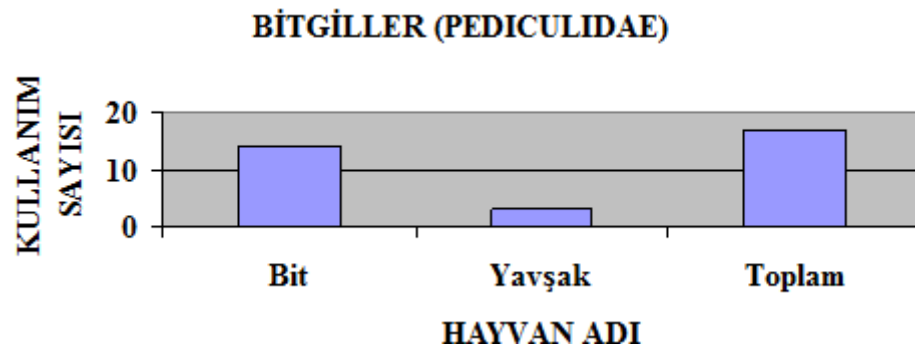

Şekil 4: Baykuşgiller (Strigidae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 7.

Bitgiller (Pediculidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Sıklık Değeri			
Adı	Kullanım Sayısı	Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam İçindeki Sıklık Değeri
			(%)
bit	14	82,35	0,9
yavşak	3	17,65	0,19
Toplam	17	100	1,09
Genel Toplam	1561		100

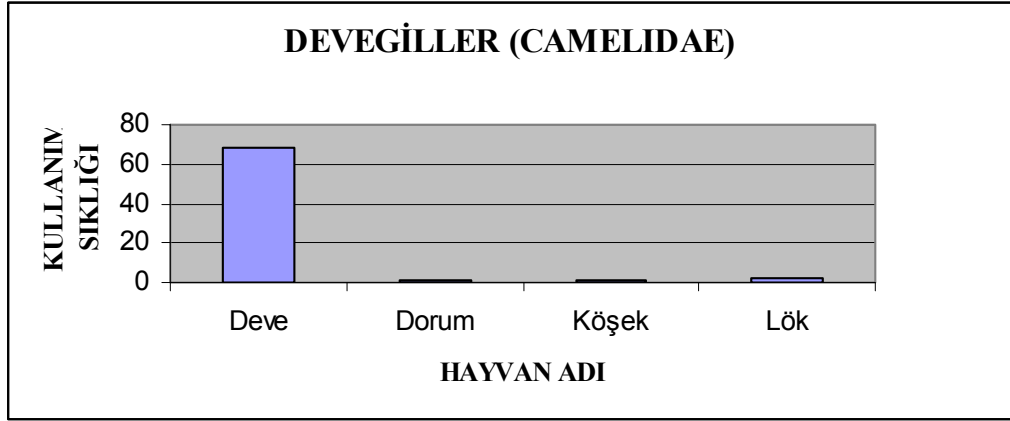

Şekil 5: Bitgiller (Pediculidae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 8.

Devegiller (Camelidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam İçindeki Sıklık Değeri (%)
deve	68	94,44	4,36
dorum	1	1,39	0,06
köşek	1	1,39	0,06
lök	2	2,78	0,13
Toplam	72	100	4,61
Genel Toplam	1561		100

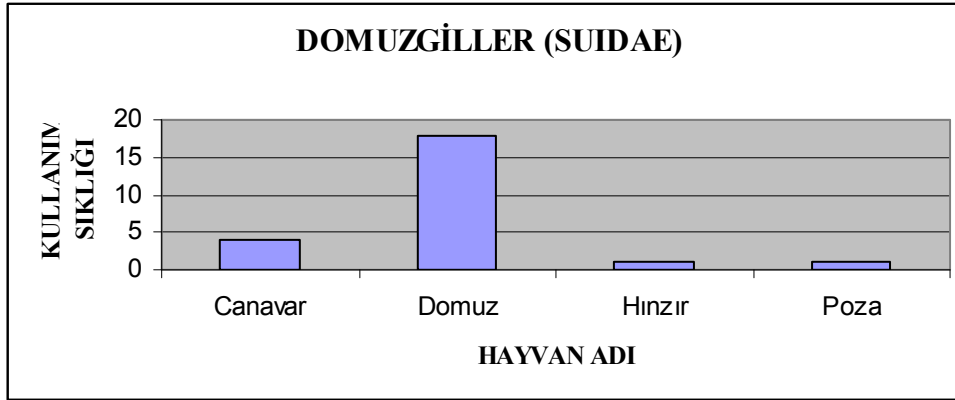

Şekil 6: *Devegiller (Camelidae)* familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 9.

Domuzgiller (Suidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam
			İçindeki Sıklık
			Değeri (%)
canavar	4	16	0,26
domuz	18	72	1,15
hinzır	1	4	0,06
poza	1	4	0,06
Toplam	25	100	1,6
Genel Toplam	1561		100

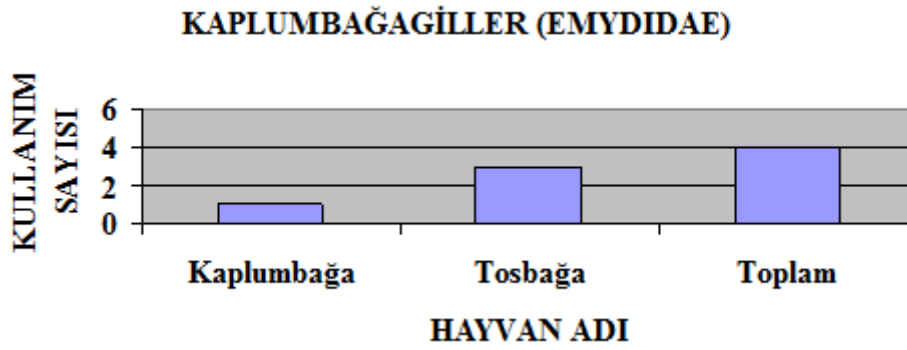

Şekil 7: Domuzgiller (Suidae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 10.

Kaplumbağagiller (Emydidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri	Genel Toplam İçindeki Sıklık Değeri
		(%)	(%)
kaplumbağa	1	25	0,06
tosbağa	3	75	0,19
Toplam	4	100	0,26
Genel Toplam	1561		100

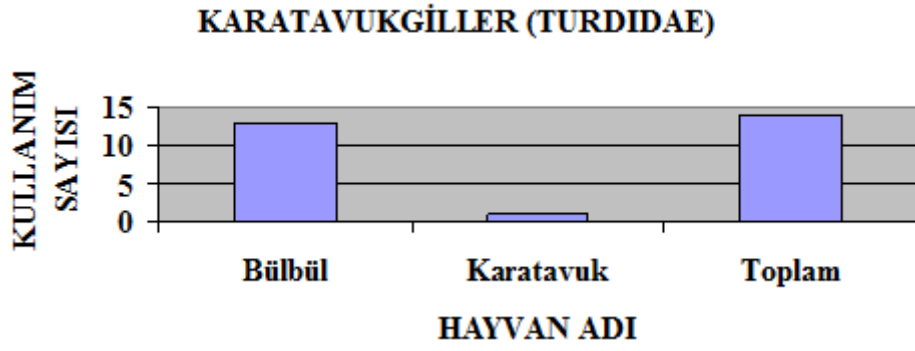

Şekil 8: Kaplumbağagiller (Emydidae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 11.

Karatavukgiller (Turdidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri	Genel Toplam İçindeki Sıklık Değeri
		(%)	(%)
bülbül	13	92,86	0,83
karatavuk	1	7,14	0,06
Toplam	14	100	0,9
Genel Toplam	1561		100

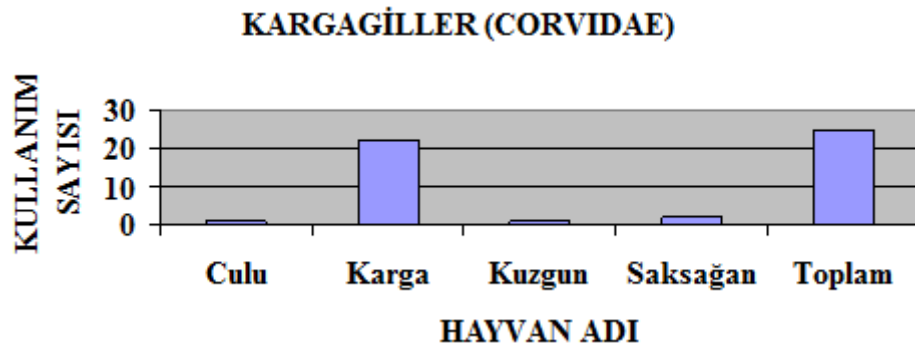

Şekil 9: Karatavukgiller (*Turdidae*) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 12.

Kargagiller (Corvidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam İçindeki Sıklık Değeri (%)
culu	1	3,85	0,06
karga	22	84,62	1,41
kuzgun	1	3,85	0,06
saksağan	2	7,69	0,13
Toplam	26	100	1,67
Genel Toplam	1561		100

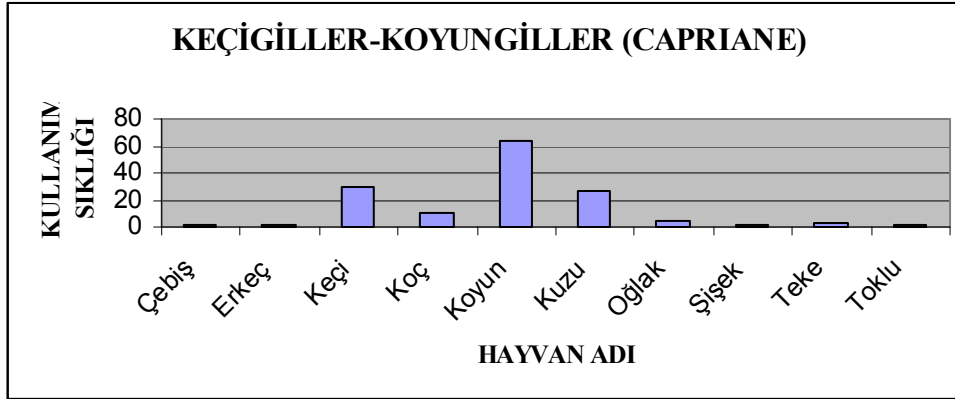

Şekil 10: Kargagiller (*Corvidae*) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 13.

Keçigiller (Caprinae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam İçindeki Sıklık Değeri (%)
çebiş	2	1,41	0,13
erkeç	1	0,7	0,06
keçi	29	20,42	1,86
koç	11	7,75	0,7
koyun	63	44,37	4,04
kuzu	27	19,01	1,73
oğlak	4	2,81	0,26
şişek	1	0,7	0,06
teke	3	2,11	0,19
toklu	1	0,7	0,06
Toplam	142	100	9,1
Genel Toplam	1561		100

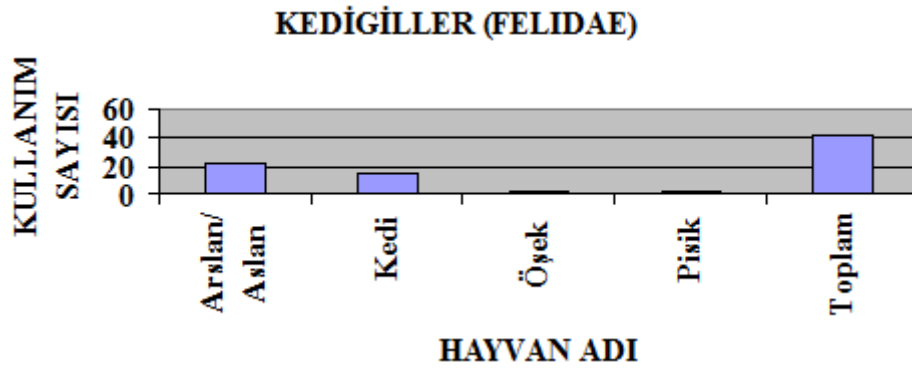

Şekil 11: Keçigiller-Koyungiller (Caprinae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 14.

Kedigiller (Felidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam İçindeki Sıklık Değeri (%)
arslan/aslan	23	54,76	1,47
kedi	16	38,1	1,02
öşek	1	2,38	0,06
pisik	2	4,76	0,13
Toplam	42	100	2,69
Genel Toplam	1561		100

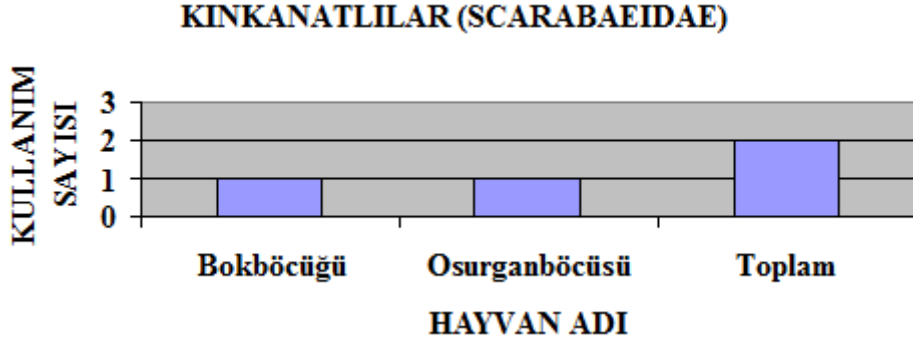

Şekil 12: Kedigiller (Felidae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 15.

Kırankatlılar (Scarabaeidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Genel Toplam	
		Familyadaki	İçindeki Sıklık
		Sıklık Değeri (%)	Değeri (%)
bokböcüğü	1	50	0,06
osurganböcüsü	1	50	0,06
Toplam	2	100	0,13
Genel Toplam	1566		100

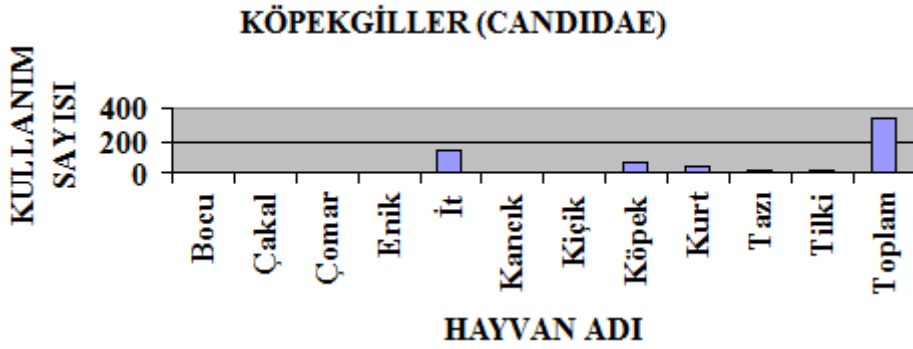

Şekil 13: *Kırankatlılar (Scarabaeidae)* familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 16.

Köpekgiller (Candidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Sıklık Değeri		
	Kullanım Sayısı	Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam
			İçindeki Sıklık
			Değeri (%)
bocu	1	0,29	0,06
çakal	2	0,59	0,13
çomar	1	0,29	0,06
enik	11	3,24	0,7
it	151	44,41	9,67
kancık	6	1,76	0,38
kiçik	1	0,29	0,06
köpek	67	19,71	4,29
kurt	51	15	3,27
tazı	19	5,59	1,22
tilki	30	8,82	1,92
Toplam	340	100	21,78
Genel Toplam	1561		100

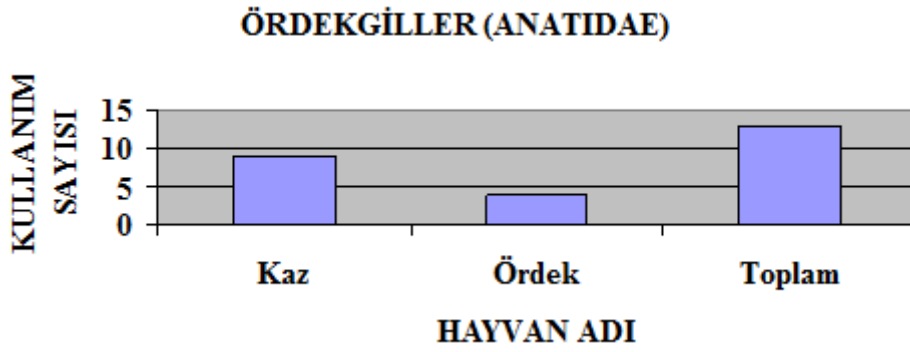

Şekil 14: Köpekgiller (Candidae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 17.

Ördekgiller (Anatidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam
			İçindeki Sıklık
			Değeri (%)
kaz	9	69,23	0,58
ördek	4	30,77	0,26
Toplam	13	100	0,83
Genel Toplam	1561		100

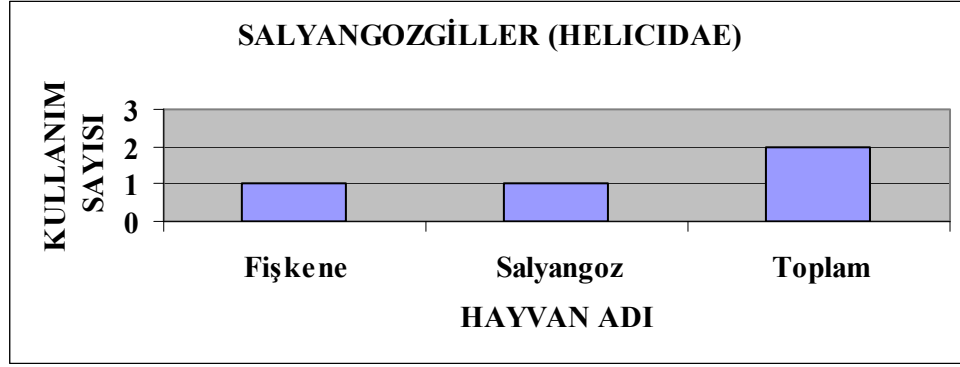

Şekil 15: Ördekgiller (Anatidae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 18.

Salyangozgiller (Helicidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam
			İçindeki Sıklık
			Değeri (%)
fişkene	1	50	0,06
salyangoz	1	50	0,06
Toplam	2	100	0,13
Genel Toplam	1566		100

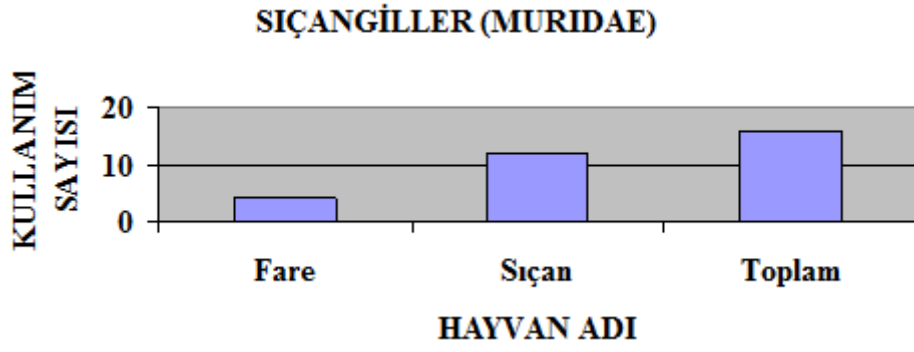

Şekil 16: Salyangozgiller (Helicidae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 19.

Sıçangiller (Muridae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam
			İçindeki Sıklık
			Değeri (%)
fare	4	25	0,26
sıçan	12	75	0,77
Toplam	16	100	1,02
Genel Toplam	1566		100

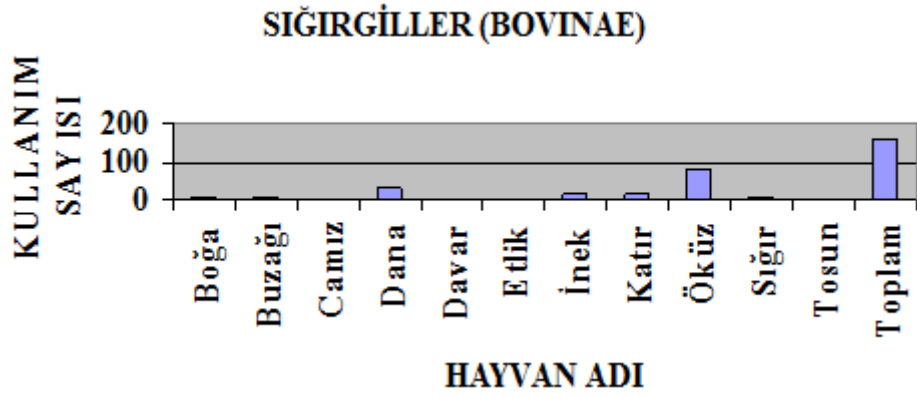

Şekil 17: Sıçangiller (Muridae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 20.

Sığırgiller (Bovinae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Familyadaki Sıklık Değeri (%)	Genel Toplam İçindeki Sıklık Değeri (%)
			Değeri
boğa	4	2,57	0,26
buzağı	4	2,57	0,26
camız	3	1,92	0,19
dana	31	19,87	1,99
davar	2	1,28	0,13
etlik	1	0,64	0,06
inek	15	9,61	0,96
katır	11	7,05	0,7
öküz	76	48,72	4,87
sığır	6	3,85	0,38
tosun	3	1,92	0,19
Toplam	156	100	9,99
Genel Toplam	1561		100

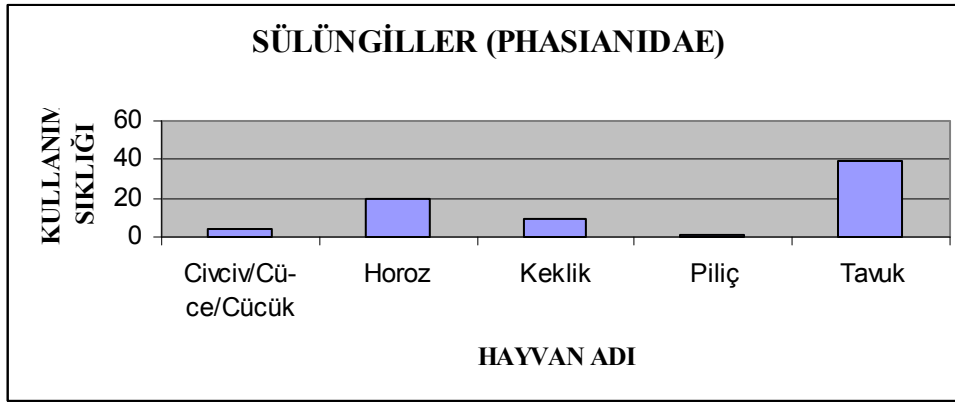

Şekil 18: Sığırgiller (Bovinae) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

Tablo 21.

Sülüngiller (Phasianidae) Familyasındaki Hayvan Adlarının Kullanım Sayıları ve Sıklık Değerleri

Adı	Kullanım Sayısı	Sıklık Değeri	
		Genel Toplam	
		İçindeki Sıklık	
		Değeri	
		(%)	(%)
civciv/cüce/cücük	4	5,48	0,26
horoz	20	27,4	1,28
keklik	9	12,33	0,58
piliç	1	1,37	0,06
tavuk	39	53,42	2,5
Toplam	73	100	4,68
Genel Toplam	1561		100

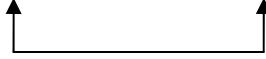

Şekil 19: Sülüngiller (*Phasianidae*) familyasındaki hayvan adlarının kullanım sayılarının ve sıklıklarının grafiksel gösterimi

BÖLÜM III

BÖLGE AĞIZLARINDAKİ ATASÖZLERİNDE *BAKIŞIMLILIK*3.1. Tek Yargılı Atasözlerdeki *Eşdizimlilikler Ve Karşıtdizimlilikler*3.1.1. Tek Yargılı Atasözlerdeki *Eşdizimlilikler*⁵

- 1) Ağası yiğit olanın köpeği keskin olur. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 20)

ağa = köpek

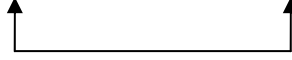
- 2) Allah'ın işiyle eşeğin yaşı bilinmez. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s.

38)

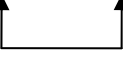
Allah'ın işi = eşeğin yaşı

- 3) Altına at düşenin gönlüne murat düşer. (* Tirebolu-Gr.) (BAAD-1, s. 41)

at = murat

- 4) Arı ile karının sırrına erilmez. (Taraşçı* Seydişehir-Kn.) (BAAD-1, s. 45)

arı = karı

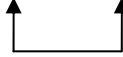
- 5) Atasız uşak (evlat) yularsız eşek (gibidir.) (-Isp.; * Beyşehir-Kn.;

Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 49)

eşek = uşak

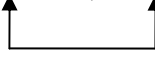
- 6) At ile avradın yediği sayılmaz. (Botsa-Kn.) (BAAD-1, s. 50)

at = avrat

⁵ Bu başlık altında yer alan kimi atasözlerinde eksiltelerin olduğu dikkat çekmektedir. Bu tür atasözlerinde benzetme ilişkisi görülmüş ve [gibidir] yüklemine eksiltiği varsayılmıştır. Örneğin “Atın rahvanı, insanın avanağı.” atasözü, “Atın rahvanı, insanın avanağı [gibidir].” biçiminde düşünülmüştür ve bu nedenle de tek yargılı olarak değerlendirilmiştir.

7) **Atın** kırı, **erkeğin** burnu. (İlyasköy-Brd.) (BAAD-1, s. 50)

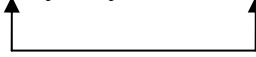
at = erkek

8) **Atın** rahvanı, **insanın** avanağı. (-Isp.) (BAAD-1, s. 50)

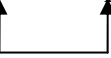
at = insan

9) **Atın** yere yakını, **karının** ere yakını. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 50)

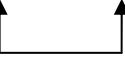
at = karı

10) **Atınan arpa** bir yerde olmaz. (* Hanak köyleri-Kr.) (BAAD-1, s. 50)

at = arpa

11) **Atınan avrada** itibar olmaz. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s.

50)

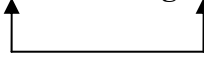
at = avrat

12) **Avradın malı, eşeğin** nalı. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 52)

eşek = avrat

13) Bir **develi** ile bir **oğlanlının** yüreğinde yağ olmaz. (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2,

s. 30)

deve = oğlan

14) Bir evde iki **kız** olacağına dağda **domuz** olsun. (Bayat* Emirdağ-Af.)

(BAAD-2, s. 30)

kız = domuz

15) Bir **kayın** bin **koyun**. (Hacırahman* Saruhanlı-Mn.) (BAAD-1, s. 66)

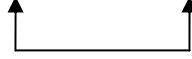
kayın = koyun

16) **Çocuklu avrat, sıpalı eşek** ile yola gidilmez. (* Silifke-İç) (BAAD-2, s. 35)

çocuklu avrat = sıpalı eşek

17) Çok **koyunun** çok **kuzusu** olur. (Dirmil*Göhlhisar-Brd.) (BAAD-1, s.82)

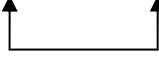
koyun = kuzu

18) Dırdırcı **karı**, sokucu **arı**. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 39)

karı = arı

19) **Dut** gölgesi, **it** gölgesi. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 99)

dut = it

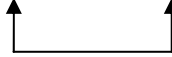
20) Ersiz **avrat** yularsız **at** (**eşek**). (-Vn.; -El.) (BAAD-1, s. 114) ve (-Ezc.)

(BAAD-2, s. 46)

avrat = at (eşek)

21) Ersiz **avrat**, yensiz **at**. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 114)

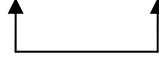
avrat = at

22) **Gece** işi, **böcü** işi. (-Af.) (BAAD-1, s. 123)

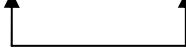
gece = böcü

23) **Genç ağaya**, **kır ata** hizmet etmek güçtür. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 50)

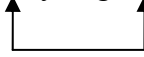
(genç) ağa = (kır) at

24) **İt** dalaşına, **çocuk** döğüşüne uyulmaz. (* Tirebolu-Gr.) (BAAD-1, s. 145)

it = çocuk

25) **İt** yeniği, **bit** yeniği. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 147)

it = bit

26) **Karının** malı **eşeğin** nalı. (-Tr.) (BAAD-2, s. 63)

eşek = karı

27) **Kaz** eti **kız** götü. (-Sm.) (BAAD-2, s. 63)

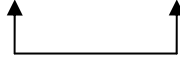
kaz = kız

28) Körpe **kuzu**, evinin **tuzu**. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 166)

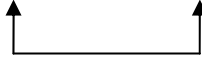
kuzu = tuz

29) **Kuzu** **gütmesi** kan **yutması**. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 71)

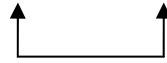
kuzu güt- = kan yut-

30) Şubatin **arpası**, martın **sıpası**. (Dort,Mahmudiye-Af.) (BAAD-1, s. 191)

arpa = sıpa

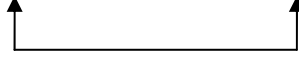
31) Yerli **tavşanı** yerli **tazı** alır. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 205) ve

(Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 89)

tavşan = tazı

32) **Yetim** başı tutacağına **domuz** başı tut. (Keşköyü* Ayancık-Sn.) (BAAD-1, s.

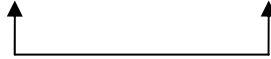

205)

yetim = domuz

3.1.2. Tek Yargılı Atasözlerdeki *Karşıtdizimlilikler*

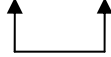
1) **Tilkinin** avı gelince **tazının** sıçacağı gelir. (Tatalit* Çıldır-Kr.) (BAAD-1, s.

195)

tilki ≠ tazı

2) **At** ile **eşek** yarışamaz. (Çelenköy* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 50)

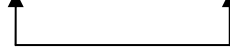

at ≠ eşek

3.2. İki Yargılı Atasözlerdeki Eşdizimlilikler Ve Karşıtdizimlilikler

3.2.1. İki Yargılı Atasözlerdeki Eşdizimlilikler⁶

- 1) Adam **eşeğinden**, karı **döşeginden** belli olur. (-Dz.) (BAAD-1, s. 29)

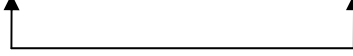
eşek = döşek

- 2) **Adamın** ahmağı **avcı**, **itin** ahmağı **bocu** olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 30)

adam = it, avcı = bocu

- 3) **Adamın** ahmağı pehlivan, **hayvanın** ahmağı rahvan olur. (Gündüzbey*

Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 29)

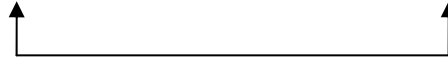
adam = hayvan

- 4) Ağustosta ya **bal** ya **balık**. (* Gündül-Ank.) (BAAD-1, s. 34)

bal = balık

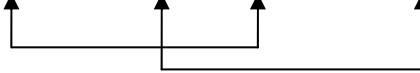
- 5) Alçacık **eşeğe** binmek kolaydır, yünlüce **koyun** yolmaya kolaydır. (*

Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 37)

eşek = koyun

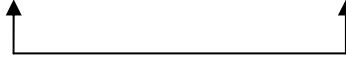
- 6) **Anadan** olur **uşak**, **deveden** olur **köşek**. (Anamas* Eğirdir-Isp.) (BAAD-1, s.

42)

ana = deve, uşak = köşek

- 7) **Arı** ile kalkan bal başına **sinek**le kalkan bok başına. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 24)

arı = sinek

- 8) **Arı** petekten **karı** kepekten anlar. (-Krş.) (BAAD-1, s. 45)

arı = karı

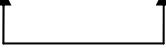
⁶İçinde eksiltili cümle olan atasözlerinde şöyle bir yol izlenmiştir: Eksiltilen birim tamamlandığında cümle iki yargılı bir cümleye dönüşüyorsa o atasözü, iki yargılı atasözü olarak değerlendirilmiştir.

9) **Arif** olan anlar, **horoz** olan banlar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 45)

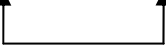
arif = horoz

10) **At** bacağı, **avrat** kucağı (doldurmalıdır.) (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 49)

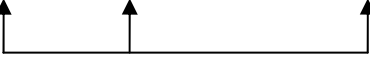
at = avrat

11) **At** binene, **kürk** giyene. (-Bt.) (BAAD-1, s. 49)

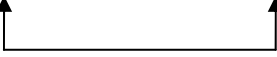
at = kürk

12) **At** kaderi, **it** kaderi, ille de **avrat** kaderi. (* Bünyan-Ky.) (BAAD-1, s. 50)

at = it = avrat

13) **At** kişneye kişneye, **insan** söyleşe söyleşe. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 26)

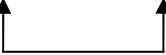
at = insan

14) **At** **murat**, **katır** **devlet**. (-Vn.) (BAAD-1, s. 51)

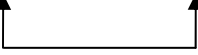
at = murat, katır = devlet, at = katır

15) **At** tepmesiz, **it** kapmasız olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 26)

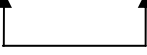
at = it

16) **At** tırnaktan, **insan** kulaktan kapar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 26)

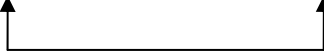
at = insan

17) **At** yıkılır **adam** ölür. (Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 26)

at = adam

18) **Ata** **binen** âyan olmaz, **malı** **güden** çoban olmaz. (-Isp.) (BAAD-1, s. 48)

at = mal

19) **Atı** ata **eşeği** eşeğe koşmalı. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 49)

eşek = at

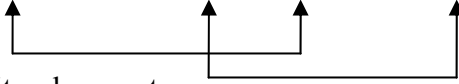
20) **Atın** ahmağı rahvan **insanın** ahmağı pehlivan olurmuş. (* Silifke-İç.)

(BAAD-2, s. 25)

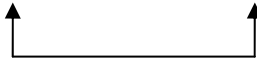
at = insan

21) **Atın** ahmağı rahvan, **itin** ahmağı tazı. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 49)

at = it, rahvan = tazı

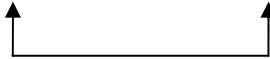
22) **Atın** iyisi alayda, **kabın** iyisi kalayda belli olur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s.

25) ve (Mansurlu* Feke-Ada.) (BAAD-1, s. 50)

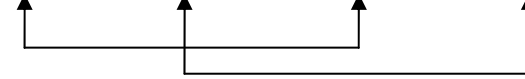
at = kap

23) **Atın** iyisi rahvan, **insanın** iyisi pehlivan olur. (-Isp.) (BAAD-1, s. 50)

at = insan

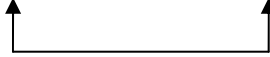
24) **Atın** iyisine **doru** derler, **yiğidin** iyisine **deli** derler. (-Gaz.;-Bt.) (BAAD-1, s.

50)

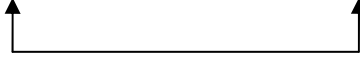
at = yiğit, doru = deli

25) **Atın** iyisini genç, **kadının** iyisini ihtiyar alır. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)

at = kadın

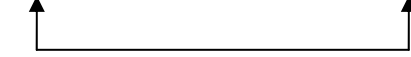
26) **Atın** yorgunluğunu yem, **yiğidin** yorgunluğunu dem alır. (Anamas* Eğridir-

Isp.) (BAAD-1, s. 50)

at = yiğit

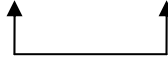
27) **Atını** yedene yaya demezler, **malını** güdene çoban demezler. (Sulak* Emet-

Kü.) (BAAD-2, s. 25)

at = mal

28) Attan **at** olur itten **it**. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 51)

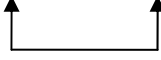
at = it

29) **Ayı** dağda, **üzüm** bağda olur. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 53)

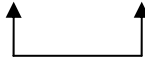
ayı = üzüm

30) Bak **anasını**, al **danasını**. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 58)

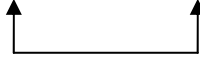
ana = dana

31) Bak **anayı**, al **danayı**. (-Tr.) (BAAD-2, s. 28)

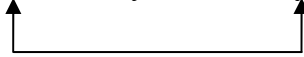
ana = dana

32) Bal **arıdan** kavga **karıdan** çıkar. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 58)

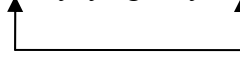
arı = karı

33) Belik **oba** ete doyar, belik **koyun** ota doyar. (-Ada.) (BAAD-1, s. 61)

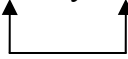
oba = koyun

34) Bekar gözü ile **kız**, yaya gözüyle **at** alma. (Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 29)

kız = at

35) Bir batman et ya **avratta** ya **atta**. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 64)

avrat = at

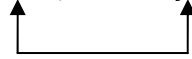
36) Bir evde iki **kız** olacağına dağda **domuz** olsun. (Bayat* Emirdağ-Af.)

(BAAD-2, s. 30)

kız = domuz

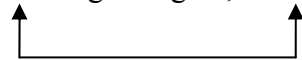
37) Boynuz **öküze**, semer **eşeğe** yük olmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.)

(BAAD-1, s. 71)

eşek = öküz

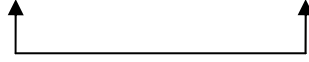
38) **Bülbüle** gezen güle, **ördekle** gezen göle gider. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1,

s. 73)

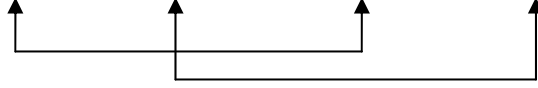
bülbül = ördek

39) **Bülbülün** gözü gülde, **tavuğun** gözü külde. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 32)

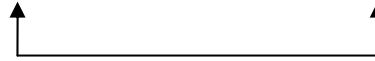
bülbül = tavuk

40) **Çakalın eniği kurt** olmaz, **aslanın yatağı yurt** olmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 7)

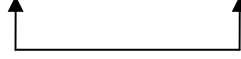
çakal = aslan, kurt = yurt

41) Çoban **koyunu** parayla güder insan **insanı** parayla. (* Silifke-İç) (BAAD-2, s. 35)

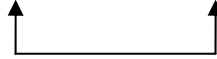
koyun = insan

42) Çocuk ağzıyla **yılan** tut, onu da **yalan** tut. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 81)

yılan = yalan

43) **Çocuk** doğuşu, **köpek** boğuşu. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 81)

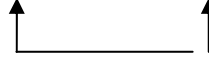
çocuk = köpek

44) Dağ **tavşansız**, kul (insan) **düşmansız** olmaz. (Dümrük* Sivrihisar-Es. ; Çitme* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 85)

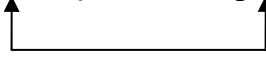
tavşan = düşman

45) Dağda **öküz**, düğünde **kız** seçilmez. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 84)

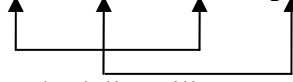
öküz = kız

46) **Dana** biçikten artar, **para** buçuktan artar. (Çay* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 86)

dana = para

47) **Deliden deli**, **tavuktan piliç** olur. (Çanlı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 88)

deli = tavuk, deli = piliç

48) **Deveye** bağ, **beygire** yağ. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 92)

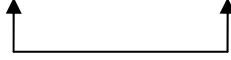
deve = beygir

49) **Deveyi** çalan da bir, **inne**yi çalan da. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 93)

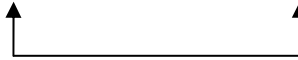
deve = inne

50) **Düşmandan** dost, **ayıdan** post olmaz. (Atıkar* Baskil-El.) (BAAD-1, s. 101)

düşman = ayı

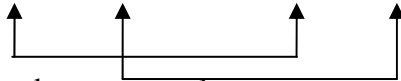
51) Düştün bir arka, ya **kuzgun** kapar (yer) ya **karga**. (Keşköyü* Ayancık-Sn.; *

Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 102)

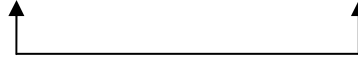
kuzgun = karga

52) **Ekmek pazıdan** olur, **kuzu koyundan** olur. (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 105)

ekmek = kuzu, pazı = koyun

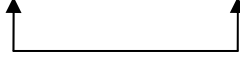
53) El eliyle **yılan** tut, onu da (yarisın) **yalan** tut. (Göbekviran* Gürün-Sv.;

Çayköy* Niksar-To.; -Ada.; * Ağın-El.) (BAAD-1, s. 107)

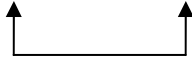
yılan = yalan

54) Elin gözü, **deveyi** çömleğe, **insanı** kabre sokar. (-Isp.) (BAAD-1, s. 110)

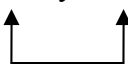
deve = insan

55) Elin **ineği** işetir, **avratı** boşatır. (Taraşçı* Seydişehir-Kn.) (BAAD-1, s. 111)

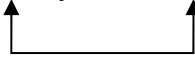
inek = avrat

56) **Elin** iyisi **itin** dayısı olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 43)

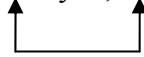
el = it

57) **Elin** iyisi, **domuzun** dayısı olmaz. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 111)

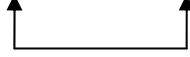
el = domuz

58) **Elin** iyisi, **itin (köpeğin)** dayısı olmaz. (-Vn.; -Ada.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 111)

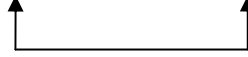
el = it

59) **Er** lakabıyla **deve** havuduyle. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 114)

er = deve

60) Er olan **atı** bulur atlanır, **kılıç** bulur kuşanır. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 45)

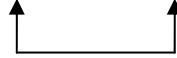
at = kılıç

61) **Erkeğin** korkağı, **atın** ürkeği makbuldür. (-Tr.) (BAAD-2, s. 45)

erkek = at

62) Eskinin **biti**, uluğun **sözü** yakar. (Kızılcaağaç* Bucak-Brd.) (BAAD-1, s.

115)

bit = söz

63) **Eşeğe** söz **kokmuş** tuz hayretmez. (-Sm.) (BAAD-2, s. 46)

eşek = kokmuş (şey)

64) **Eşeğin bozunu** alma, **ırsızın kızını** alma. (Fandas-Isp.) (BAAD-1, s. 115)

boz eşek = ırsızın kızı

65) **Eşeğin** kötü ise sat, **avradın** kötü ise gıydır. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 116)

eşek = avrat

66) **Eşeğin** yattığı küllüktür, **insanın** azdığı elliktir. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s.

116)

eşek = insan

67) **Eşek** anırtmaz, **çerçi** çağırtmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s.

116)

eşek = çerçi

68) **Eşek** gibi kazan, **at** gibi ye. (* Acıpayam-Dz.) (BAAD-1, s. 116)

eşek = at

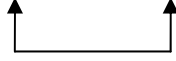
69) Eşek gider Mekke'ye, şalgam girer okkaya. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s.

117)

eşek = şalgam

70) Eşek küle, bülbül güle aşiktir. (-Krş.) (BAAD-1, s. 117)

eşek = bülbül

71) Eşek öldü, ortaklık ayrıldı. (-Vn.) (BAAD-1, s. 117)

eşek = ortaklık

72) Evde horoz, sokakta tavuk olma. (* Sandıklı-Af.) (BAAD-1, s. 118)

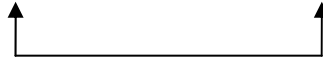
horoz = tavuk

73) Fıkaranın çocuğu, zenginin atı kıymetli olur. (-Isp.) (BAAD-1, s. 121)

çocuk = at

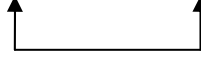
74) Geçen yılın kuzusu şişektir, selamsız geçen eşektir. (Fandasköyü-Isp.)

(BAAD-1, s. 123)

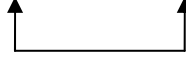
şişek = eşek

75) Gelin atta, buyruk Hak'ta. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 124)

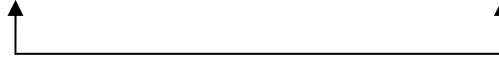
at = Hak

76) Han katırın, yol devenin. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 53)

katır = deve

77) Hayır istersen öldür yılani, cennete gitmek istersen incitme canı. (-Dy.)

(BAAD-1, s. 132)

yılan = can

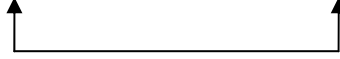
78) Hayvanın iyisi otlukta, insanın iyisi kıtlıkta. (* Akseki-Ant.) (BAAD-1, s.

132)

hayvan = insan

79) **Hayvanın kocası** mayışır, **insanın tembeli** yayışır. (Bayat* Emirdağ-Af.)

(BAAD-2, s. 54)

(koca) hayvan = (tembel) insan

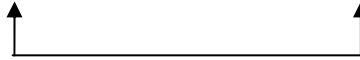
80) **Hayvanlar içinde koyun, insanlar içinde kayın.** (* Silifke-İç.; Oğuz,*

Acıpayam-Dz.) (BAAD-2, s. 54)

hayvan = insan, koyun = kayın

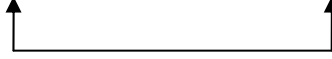
81) Her makamın bir **makali**, her ormanın da bir **çakalı** vardır. (Yaka* Dazkırı-

Af.) (BAAD-1, s. 136)

makal = çakal

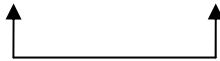
82) Hoha var **öküz** durdurur, hoha var **zelve** kırdırır. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.)

(BAAD-1, s. 139)

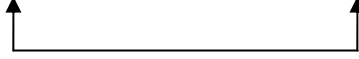
öküz = zelve

83) **Horoz** evlenir, **komşu** tellenir. (-El.) (BAAD-1, s. 139)

horoz = komşu

84) **Horoz** kadar kocan olsun, **harman** kadar yerin olsun. (Vakıfkebir –Tr.)

(BAAD-2, s. 56)

horoz = harman

85) İncitme **canı**, öldür **yılanı**. (-Vn.) (BAAD-1, s. 142)

can = yılan

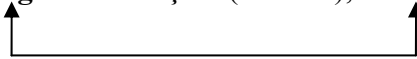
86) İki analı **sütten**, iki evli **bitten** ölür. (Kızılcaağaç* Bucak-Brd.) (BAAD-1, s.

140)

süt = bit

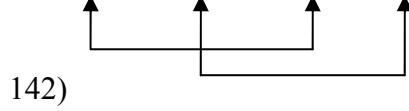
87) **İneğin** öküz başlısı (makbul), **tarlanın** ufak taşlısı (makbul). (* Bala-Ank.)

(BAAD-1, s. 142)

inek = tarla

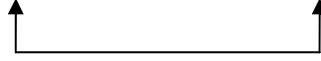
88) **İnek** **danasını**, **oğlan** **anasını** bulur. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s.

142)

dana = ana, inek = oğlan

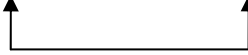
89) **İnek** öldü hap kesildi, **dana** öldü hep kesildi. (Bayburt* Çıldır, * Sarıkamış-

Kr.) (BAAD-2, s. 58)

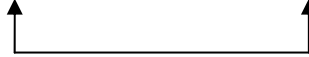
inek = dana

90) **İnsan** göre göre, **hayvan** süre süre. (-Kn.) (BAAD-1, s. 143)

insan = hayvan

91) İnsanın başında **ottan** gayrısı biter, **bülbülden** gayrısı öter. (* Yeşilova-Brd.)

(BAAD-1, s. 143)

ot = bülbül

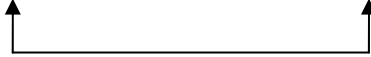
92) **İnsanın** insanlığı irfanla, **hayvanın** hayvanlığı samanla beslenir. (* Mudurnu-

Bo.) (BAAD-1, s. 143)

insan = hayvan

93) **İnsanın** yere bakanından, **hayvanın** göğe bakanından korkulur. (-Brs.)

(BAAD-1, s. 143)

insan = hayvan

94) **İt** anasını, **çingen** babasını tanımaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 59)

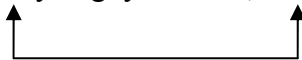
it = çingen

95) **İt** ataya benzer, **er** dayıya. (Şadı* Tirebolu-Gr.) (BAAD-1, s. 144)

it = er

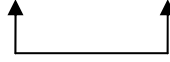
96) **İt** yediği yeri sekiz, **insan** dokuz dolanırmış. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.)

(BAAD-1, s. 147)

it = insan

97) **İte** selam, **deliye** kalam olmaz. (Kızılcıaağaç* Bucak-Ank.) (BAAD-1, s.

145)

it = deli

98) **İtin** ahmağı **tazıdır**, **insanın** ahmağı **avcıdır**. (* Akçadağ-Ml.) (BAAD-1, s.

145)

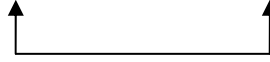
it = insan, tazı = avcı

99) **İtin** kapmazı, **atın** tepmezi olmaz. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 146)

it = at

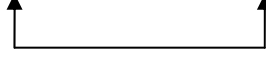
100) İyi adam **eşeginden**, iyi karı **döşeginden** belli olur. (Beyköyü*

Şarkîkaraağaç-Isp.) (BAAD-1, s. 147)

eşek = döşek

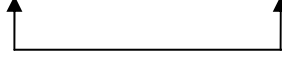
101) Kadın **döşeginden** yiğit **eşeginden** belli olur. (Fandas-Isp.) (BAAD-1, s.

149)

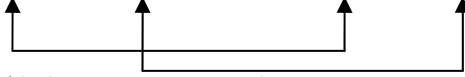
döşek = eşek

102) Kadının **uzun saçlısı**, **ineğin öküz başlısı**. (* Ağın-El.) (BAAD-1, s. 150)

(uzun saçlı) kadın = (öküz başlı) inek

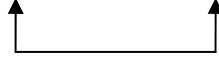
103) **Kara eşekten katır** olmaz, **elekçiden hatun** olmaz. (Gündüzbey*

Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 151)

kara eşek = elekçi, katır = hatun

104) **Karga** karga ile **culu** culu ile evlenmeli. (* Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s.

152)

karga = culu

105) **Karga** şakırdamış **bülbülüm** sanmış, **Kürt** ata binmiş, **beyim** sanmış. (*

Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 152)

karga = Kürt, bülbül = bey

106) **Karı** kesenin şıkırtısına, **kedi** ağzın şapırtısına bakar. (Hayriye* Seyitgazi-

Es.) (BAAD-1, s. 152)

karı = kedi

107) **Karının** kötüsü geceyi, **atın** kötüsü yolu uzatır. (Maçka-Tr.) (BAAD-2, s.

63)

karı = at

108) Kayseri’de **kuşun** sütü, **yılanın** ödü bulunur. (-Yz.) (BAAD-2, s. 64)

kuş = yılan

109) **Keçi** keçi bacağından, **koyun** koyun bacağından asılır. (Gündüzbey*

Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 155)

keçi = koyun

110) **Kedi** ciğere, **insan** paraya (çıkara) bakar. (İslambeyli* Pınarhisar-Krk.)

(BAAD-1, s. 156)

kedi = insan

111) **Kız** alırsan Söğüt’ten **at** alırsan yörükten al. (Borcak* Söğüt-Bil.) (BAAD-

2, s. 66) ve (Borcak* Söğüt-Bil.) (BAAD-1, s. 159)

kız = at

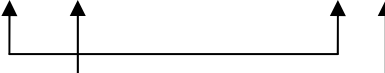
112) **Kızını** katma akranına eşine, **horoz** küçükse tavuk düşer peşine. (* Lâdik-

Sm.) (BAAD-1, s. 160)

kız = horoz

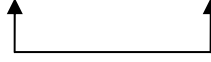
113) Komşunun **sıpası tay** gibidir, anasına **kızı ay** gibidir. (Zuday* Taşova-

Ama.) (BAAD-1, s. 163)

sıpa = kız, tay = ay

114) Koverte **kuzuyu**, çevir **tokluyu**. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 164)

kuzu = toklu

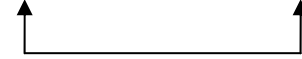
115) **Koyun** sürüsünden, **buğday** anbarından satılmalı. (Kayadibi* Yeşilova-

Brd.) (BAAD-1, s. 164).

koyun = buğday

116) **Köpeğin** çobanı varsa **tavşanın** da yaradanı var. (Gündüzbey* Yeşilyurt-

MI.) (BAAD-1, s. 165)

köpek = tavşan

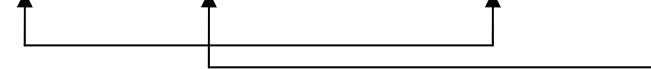
117) **Köpeğin** koca kuyrukusundan, **adamın** koca bıyıklısından korkulur.

(Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 165)

köpek = adam

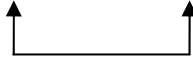
118) **Kör ineğin kör buzağısı** olmaz ya, **deli ineğin deli buzağısı** olur. (Yukarı

Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 166)

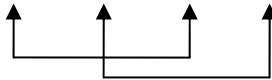
kör inek = deli inek, kör buzağı = deli buzağı

119) **Kurt** dansız, **kuş** tanesiz kalmaz. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 168)

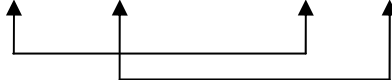
dana = tane

120) **Kurt** dansız, **kuş** tanesiz kalmaz. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 168)

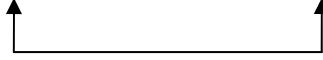
kurt = kuş, dana = tane

121) **Kurtla koyun** olmaz, **ciğerle oyun** olmaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 168)

kurt = ciğer, koyun = oyun

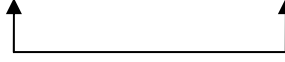
122) **Leşin** bulunduğu yerde **karga** da bulunur. (Mansurlu* Feke-Ada.; *

Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 169)

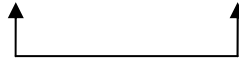
leş = karga

123) Nasıl verirsen **liraları** öyle alırsın **hamsileri**. (-Tr.) (BAAD-2, s. 73)

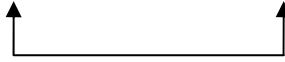
lira = hamsi

124) Nazar **insanı** mezara, **hayvanı** kazana sokar. (-Sm.) (BAAD-2, s. 73)

insan = hayvan

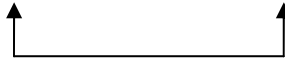
125) **Ocak** külünü bekler, **bülbül** dalını bekler. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1,

s. 174)

ocak = bülbül

126) **Oğlan** olsun da **bokböcüğünden** olsun. (-Sm.) (BAAD-2, s. 74)

oğlan = bokböcüğü

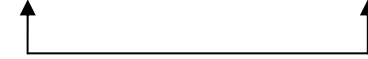
127) **Ot** otunu (yerini), **öküz** çiftini bulur. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-

1, s. 176)

ot = öküz

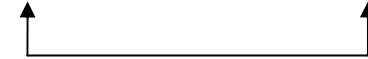
128) **Öksüz** besle evi götürsün, **dorum** besle turluk götürsün. (Eldirek* Fethiye-

Mğ.) (BAAD-2, s. 76)

öksüz = dorum

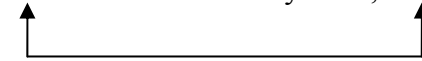
129) **Öksüz** besle hasmın olsun, **karga** besle gözünü oysun. (* Silifke-İç.)

(BAAD-2, s. 76)

öksüz = karga

130) **Öküzü** öküz edeceksen yem al, **karıyı** karı edeceksen don al. (Fandas-Isp.)

(BAAD-1, s. 178)

öküz = karı

131) **Öküzün** boynuzu, **köpeğin** kuyruğu ağır gelmez. (* Manyas-Ba.) (BAAD-

1, s. 178)

öküz = köpek

132) **Ölüyü** gününde (gömmeli), **tavuşu** pininde (tutmalı). (-Sm.) (BAAD-2, s.

77)

ölü = tavuk

133) Paran çoksa **keçiye** ver geçir, **arıya** ver uçur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 181)

keçi = arı

134) **Ramazanın imamından, ağustosun yılanından** korkulur. (Dirmil*

Göhlisar-Brd.) (BAAD-1, s. 182)

imam = yılan

135) **Sarı inek** meleşen olur, **kahpe karı** güleşen olur. (-Vn.) (BAAD-1, s. 185)

inek = karı

136) Sevap istersen öldür **yılanı**, cennet istersen incitme **canı**. (* Merzifon-Ama.;

Çamova* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 186)

yılan = can

137) Sığirtmaç, **sığırı** parayla güder; insan, **insanı** ahlakla güder. (* Kuyucak-

Ay.) (BAAD-1, s. 187)

sığır = insan

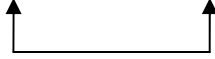
138) **Sineğin** balı **haylazın** malı olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 80)

sinek = haylaz

139) **Sinekte** bal, **tembelde** mal aranmaz. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 187)

sinek = tembel

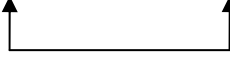
140) Tarlaya saban, **koyuna** çoban gerek. (Dort Sultandağ-Af.; Canik* Mazgirt-

Tn.; * Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 192)

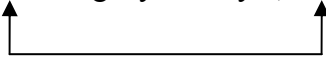
tarla = koyun

141) Tavuk eşindiğini, **deli** düşündüğünü yapar. (-Kn.) (BAAD-1, s. 193)

tavuk = deli

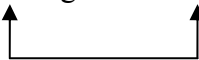
142) Tavuk buğday tanesiyle, **karı** üzüm tanesiyle getirilir. (Gündüzbey*

Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 193)

tavuk = karı

143) Tavuk giderse **boku** da gider. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 193)

tavuk = tavuk boku

144) Tazısız ava giden **tavşansız** eve döner. (* Bala-Ank.* Dinar-Af.;-Vn.)

(BAAD-1, s. 194) ve (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 83)

tazı = tavşan

145) Tazıya çul, **yiğide** yol dayanmaz. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 194)

tazı = yiğit

146) Tilki gibi kurnaz, **kaplumbağa** gibi şahbaz olma. (Davulkuyu* Hekimhan-

Ml.) (BAAD-1, s. 195)

tilki = kaplumbağa

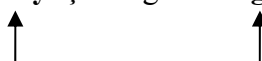
147) Tilkinin iyisi olmaz, **itin** dayısı olmaz. (Gülbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s.

195)

tilki = it

148) Uzaktan alma düveyi çeker gider **boğayı**. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 85)

düve = boğa

149) Yağ ile **yavşan** yenir dağdaki **tavşan** yenir. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 87)

yavşan = tavşan

150) Yedir **tazıyı** görsün **yazıyı**. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 204)

tazı = yazı

151) **Yiğidi** ar, **deveyi** zelber yıkar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 206)

yiğit = deve

152) **Yol** bük bük **deve** çöke çöke. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 90)

yol = deve

153) **Yol tozundan** barut, **keçi bokundan** saçma olmaz. (Bayat* Emirdağ)

(BAAD-2, s. 90)

yol (tozu) = keçi (boku)

3.2.2. İki Yargılı Atasözlerdeki *Karşıtdizimlilikler*

1) Akı **köpeğe** atarlar, karayı **yemeğe** katarlar. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1,

s. 34)

köpek ≠ yemek

2) Alim yaşadıkça **koç** olur cahil yaşadıkça **hiç** olur. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 22)

koç ≠ hiç

3) Allah adamı **it** etsin **rut** etmesin. (-Vn.) (BAAD-1, s. 39)

it ≠ rut

4) **Analı oğlak (kuzu)** yarda (gökte) oynar (gezer), **anasız oğlak (kuzu)** yerde

oynar (gezer). (-Ada.; Yenice* Tarsus-İç.;* Taşova-Ama.;Anamas* Eğridir-Isp.;* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 42)

analı oğlak (kuzu) ≠ anasız oğlak (kuzu)

5) **Analı oğlak** yolda oynar (gezer, gerek) **anasız oğlak** yerde oynar. (* Silifke-

İç.) (BAAD-2, s. 23)

analı oğlak $\neq$ anasız oğlak

6) **Aslanlar** kazanır **tilkiler** yer. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 47)

aslan $\neq$ tilki

7) **At** ele geçer de **meydan** ele geçmez. (* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 49)

at $\neq$ meydan

8) **At** kaçmaz, **et** kaçar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 50)

at $\neq$ et

9) **At** kalkışlı olma **it** kalkışlı ol. (* Doğanbey-Kn.) (BAAD-1, s. 50)

at $\neq$ it

10) **At** kılından fırça olmaz, **domuz** kılından olur. (-Sm.) (BAAD-2, s. 26)

at (kılı) $\neq$ domuz (kılı)

11) **At** veren dost, **kız** veren düşman kazanır. (* Menteşe-Dz.) (BAAD-1, s. 52)

at $\neq$ kız

12) **Atın ahmağı** rahvan, **itin ahmağı** tazı. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 49)

at $\neq$ it

13) **Atın zayıfını** alma, **uslusunu** al. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 50)

zayıf at $\neq$ uslu at

14) Atla konuşan **at**, itle konuşan **it** olur. (Arabören* Seyitgazi-Es.) (BAAD-1, s.

51)

at $\neq$ it

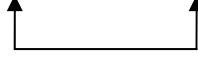
15) **Atlı** konak sığmış, **itli** konak sığmamış. (-Gaz.; Pazarören* Pınarbaşı-Ky.)

(BAAD-1, s. 51)

at ≠ it

16) **Atlı** sığmış da **itli** sığmamış. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 51)

at ≠ it

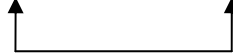
17) **Attan** düşen ölmemiş, **eşekten** düşen ölmüş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.;

Serkeşgüvezi* Fatsa-Or.; Çay* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 51)

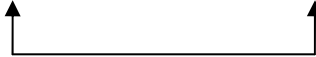
eşek ≠ at

18) Az yiyen **tazı**, çok yiyen **kuzu** olur. (* Ağın-El.) (BAAD-1, s. 55)

tazı ≠ kuzu

19) **Bülbüle** konuşan güle, **kargayla** konuşan küllüğe. (Yeniköy* Seyitgazi-Esk.)

(BAAD-1, s. 73)

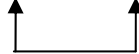
bülbül ≠ karga

20) **Bülbülün** gözü gülde, **tavuğun** gözü külde. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 32)

bülbül ≠ tavuk

21) Ciğere oyun olmaz **kurt** ile **koyun** olmaz. (-Ky) (BAAD-2, s. 33)

kurt ≠ koyun

22) **Dağ iti** gelir **bağ itini** kovar. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 36)

dağ iti ≠ bağ iti

23) **Deve** adını **eşek** odunu satar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 38)

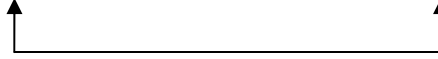
deve ≠ eşek

24) **Deve** çölde **şahin** kolda gezer. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 92)

deve ≠ şahin

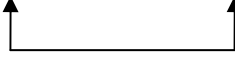
25) Erkeğin kılısı (**hazreti**) **Ali'den**, kadının kılısı (**hazreti**) **ayıdan**. (-El.; -Çkr.)

(BAAD-1, s. 113)

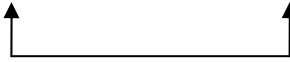
Hz. Ali $\neq$ ayı

26) **Erkek kuş** havayı, **dişi kuş** yapar yuvayı. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 114)

erkek kuş $\neq$ dişi kuş

27) **Eşek** başka düşünür, **eşekçi** başka düşünür. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 46)

eşek $\neq$ eşekçi

28) **Eşek** öldü, **sıpa** büyüdü. (-Kn.) (BAAD-1, s. 117)

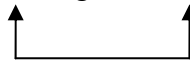
eşek $\neq$ sıpa

29) **Eşek** küle, **bülbül** güle aşıktır. (-Krs.) (BAAD-1, s. 117)

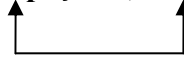
eşek $\neq$ bülbül

30) Gider **yunusu** gelir **donuzu**. (* Yenişehir-Brs. ; * Ereğli.) (BAAD-1, s. 125)

yunus $\neq$ donuz

31) Gitti **ağalar paşalar**, **itlere** kaldı köşeler. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 126)

ağa, paşa $\neq$ it

32) **Göl kuşu** gölde, **çöl kuşu** çölde. (-Isp.) (BAAD-1, s. 127)

göl kuşu $\neq$ çöl kuşu

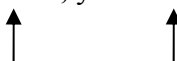
33) **Görgülü kuş**, gördüğünü işler, **görgüsüz kuş** da elini dişler. (Anamas*

Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 127)

görgülü kuş $\neq$ görgüsüz kuş

34) Han **katırın**, yol **devenin**. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 53)

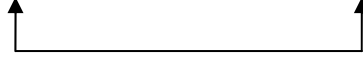
katır $\neq$ deve

35) **Hayvan** karadan, **kadın** aktan korkar. (* Bor-Nğ.) (BAAD-1, s. 132)

hayvan ≠ kadın

36) **İnsanın** yere bakanından, **hayvanın** göğe bakanından korkulur. (-Brs.)

(BAAD-1, s. 143)

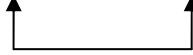
insan ≠ hayvan

37) İşleyen **demir** ısıldar, yatan **öküz** muşular. (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 59)

demir ≠ öküz

38) **İti** götünden, **eti** budundan (sev). (-Sm.) (BAAD-2, s. 59)

it ≠ et

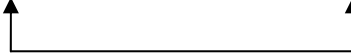
39) **İtin** hatırı yok, **sahibinin** hatırı var. (Derekuşçulu* Görele-Gr.) (BAAD-1, s.

146)

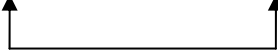
it ≠ sahip

40) Kar beyaza **köpek** sıçar, kara kahveyi **beğler** içer. (-Çr.) (BAAD-2, s. 62)

köpek ≠ bey

41) **Katır** ziyan yapar, **eşeklerin** kulakları kesilir. (-Hak.) (BAAD-1, s. 154)

katır ≠ eşek

42) **Keçi** üçten **koyun** beşten. (Gevişköy* Tavas-Dz.) (BAAD-1, s. 156)

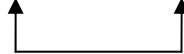
keçi ≠ koyun

43) **Kış** aygırı gibi girip **kısarak** gibi çıkmalı. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 159)

kış aygırı ≠ kısarak

44) **Koyun** üçten, **keçi** beşten çoğalır. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 164)

koyun ≠ keçi

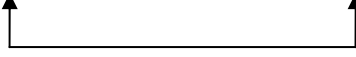
45) **Köpeğin** hatırı yok, **sahibinin** hatırı var. (* Mudurnu-Bo.; Seslikaya*

Ardeşen-Rz.) (BAAD-1, s. 165)

köpek $\neq$ sahip

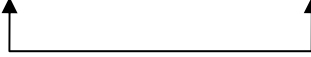
46) **Şahan** gözünü ette açmış, **karga** gözünü bokta açmış. (-Gaz.) (BAAD-1, s.

190)

şahan $\neq$ karga

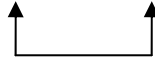
47) **Şahine** yanaşan et yer **kargaya** yanaşan ters yer. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s.

81)

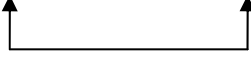
şahin $\neq$ karga

48) Talihini **kuşta** değil **işte** ara. (* Bulancak-Gr.) (BAAD-1, s. 191)

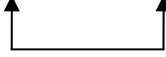
kuş $\neq$ iş

49) **Tavuk** yumurtlar, **horoz** zora düşer. (-Hak.) (BAAD-1, s. 193)

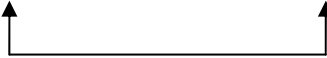
tavuk $\neq$ horoz

50) **Tazı** büyür **çulu** küçülür. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 194)

tazı $\neq$ çul

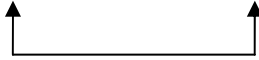
51) **Kurt** bunalırsa köye iner **kul** bunalırsa dağa çıkar. (Cire* Eğridir-Isp.)

(BAAD-2, s. 70)

kurt $\neq$ kul

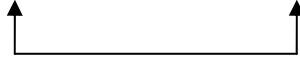
52) **Tilkinin** adı çıkmış **tavşan** dünyayı yıkmış. (Yaylaaltı* Pasof-Tr.) (BAAD-2,

s. 83)

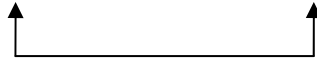
tilki $\neq$ tavşan

53) **Tok aslandan** korkma **aç kediden** kork. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 84)

tok aslan $\neq$ aç kedi

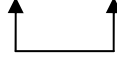
54) Uçar **kuşum** olmasın, döner **taşım** olsun. (* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s.

197)

kuş ≠ taş

55) Ürkütme **tavşanı arslan** edersin. (Selim* Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 85)

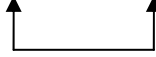

tavşan ≠ arslan

3.3. Üç Ya Da Daha Fazla Yargılı Atasözlerdeki Eşdizimlilikler ve Karşıtdizimlilikler

3.3.1. Üç Ya Da Daha Fazla Yargılı Atasözlerdeki Eşdizimlilikler

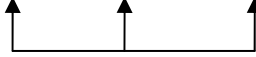
1) Ana **ılan**, sözü **yalan**; karı çiçek, sözü gerçek. (Güney* İkizdere-Rz.) (BAAD-

1, s. 42)

ılan = yalan

2) **Arazi** eve, **at** yere, **avrat** ere yakın olmalı. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s.

44)

arazi = at = avrat

3) **At** alırsan **taydan**, **kız** alırsan **soydan** al. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s.

48)

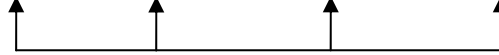
at = kız, tay = soy

4) **At** kudumu, **yurt** kudumu, **avrat** kudumu. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 51)

at = yurt = avrat

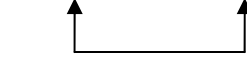
5) **At** murat, **katır** devlet, **eşek** kısmet, **deve** gurbettir. (Şebinkarahisar-Gr.)

(BAAD-1, s. 51)

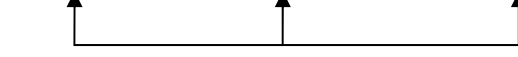
At = katır = eşek = deve

6) **At** ver barış, **kız** ver barış. (-Brd.) (BAAD-2, s. 26)

at = kız

7) **Atın** ardında, **kadının** önünde, **arabanın** yanında gitme. (-Bt.) (BAAD-1, s.

50)

at = kadın = araba

8) **Atta**, **avrat**, **yurtta** uğur var. (-Vn.; * Merzifon-Ama.;Yavuz* Şavşat-Ar.)

(BAAD-1, s. 51)

at = avrat = yurt

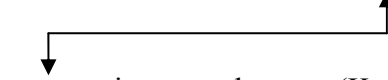
9) Çiftçi üç şeyden zengindir: **Arıdan**, **karıdan**, **darıdan**. (* Bala-Ank.) (BAAD-

1, s. 79)

arı = karı = darı

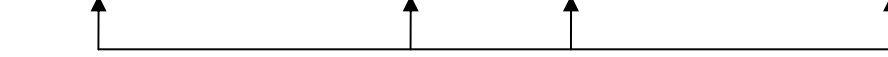
10) “Deh” demeden yürürse **at**, gir oyna çık oyna; eve gelince yüzün gülerse

avrat, gir oyna çık oyna. (Kayadibi * Şavşat-Ar.) (BAAD-2, s. 37)

at = avrat

11) **Deve** sahibi şan sahibi; **koyun** sahibi, **mal** sahibi, yeler onmaz **bağ** sahibi. (-

Gaz.) (BAAD-1, s. 92)

deve = koyun = mal = bağ

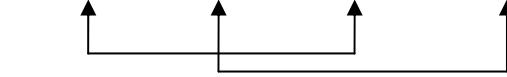
12) Ek **tohumun** arısını bitmezse bitmesin, koş **öküzün** irisini çekmezse

çekmesin. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 105)

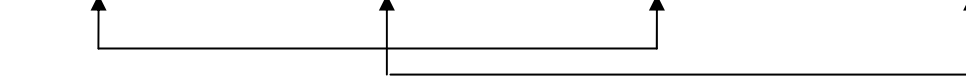
tohum = öküz

13) **Enik** büyür **it** olur, **yavşak** büyür **bit** olur. (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 112)

enik = yavşak, it = bit

14) **Eşeği** tavlaya çekmişler **at** oldum sanmış, **şalgamı** yemeye koymuşlar **et**

oldum sanmış. (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 46)

eşek = şalgam, at = et

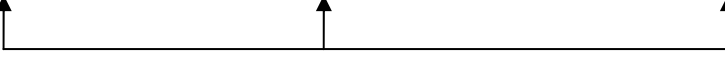
15) **Eşeğin** yorulursa kervana kat, **atın** yorulursa torba tak, **katırın** yorulursa

durma sat. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 116)

eşek = at ≠ katır

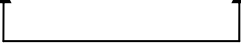
16) **Eşek** durursa sürüye kat, **katır** durursa başına arpa tak, **beygir** durursa dereye

bak. (-Brd.) (BAAD-2, s. 46)

eşek = katır = beygir

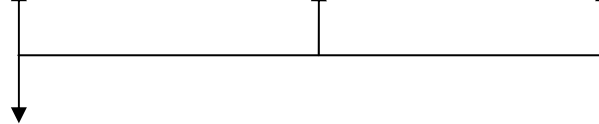
17) **Eşek** ölür semeri, **insan** ölür eseri kalır. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; -Ar.)

(BAAD-1, s. 117)

eşek = insan

18) Etler içinde **koyun**, erkekler içinde **kayın**, altınlar içinde **yaldız**,

kadınlar içinde **baldız**. (-Isp.) (BAAD-1, s. 118)

koyun = kayın = yaldız = baldız

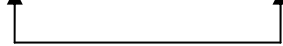
19) **Geyikler** kırkında, **sinek** kırkında, **taflan** dökümünde. (* Bafra-Sm.) (BAAD-

1, s. 125)

geyik = sinek = taflan

20) Gücük: “Ya **iti** soludurum ya **devenin** kuyruğuna çıkarım” demiş. (-Sm.)

(BAAD-2, s. 52)

it = deve

21) Kırk **serçeden** börek olmaz, **kaza** bak kaza; **dul karıdan** havas alınmaz, **kıza**

bak kıza. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 158)

kaz = kız, serçe = dul karı

22) Konya **sudan**, Adana **yılandan**, Kayseri **yalandan**. (Botsa-Kn.) (BAAD-1, s.

163)

su = yılan = yalan

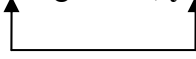
23) Köylünün **ineği** var yağı gelir, **tarlası** var buğdayı gelir. (-Vn.) (BAAD-1, s.

167)

inek = tarla

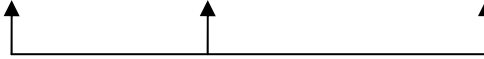
24) **Kuzu** gördüm, **yazı** gördüm; ot tepesi gördüm, kışı gördüm. (* Manyas-Ba.)

(BAAD-1, s. 169)

kuzu = yaz

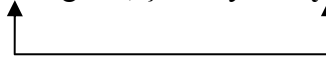
25) Ne **gene** ol em, ne **kuzu** ol emdir; ne de **eşek** ol bindir. (Gündüzbey*

Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 173)

eşek = gene = kuzu

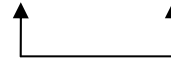
26) Oğlan (çoban) yer **oyuna** gider, çoban yer **koyuna** gider. (-Gaz.; * Eğridir-

Isp.; * Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 174)

oyun = koyun

27) Oku oğlum oku, yaz; okumazsan sana derler baba **ördek**, baba **kaz**. (*)

Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 175)

ördek = kaz

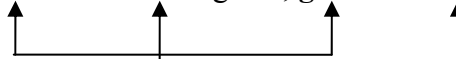
28) **Tavuk** sağılmaz, **söğüt** yakılmaz, **güveye** güvenilmez. (-Hak.) (BAAD-1, s.

193)

tavuk = söğüt = güve

29) **Tavuk** var **kazdan** güzel, **gelin** var **kızdan** güzel. (-Isp.) (BAAD-1, s. 193)

tavuk = gelin, kaz = kız

30) **Türkmen** işler **Tat** yer, **eşek** işler **at** yer. (-Vn.) (BAAD-1, s. 196)

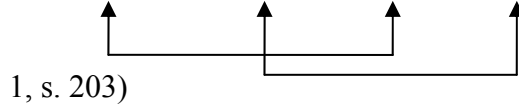
eşek = Türkmen, Tat = at

31) **Yavşak** büyür **bit** olur **öksüz** büyür **it** olur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 88)

yavşak = öksüz, bit = it

32) Yavşak büyür **bit** olur, **enik** büyür **it** olur. (İğneciler-Mudurnu-Bo.) (BAAD-

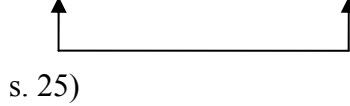

1, s. 203)

yavşak = enik, bit = it

3.3.2. Üç Ya Da Daha Fazla Yargılı Atasözlerdeki *Karşıtdizimlilikler*

1) At alırsan önüne bak **karı** alırsan arkasına bak. (Cire * Eğirdir-Isp.) (BAAD-2,

s. 25)

at ≠ karı

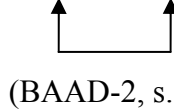
2) At alırsan yazın, **deve** alırsan güzün, **avrat** alırsan gezin ha gezin. (* Yerköy-

Yz.) (BAAD-1, s. 42)

at ≠ deve ≠ avrat

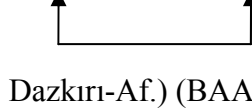
3) At yürür **it** kaçar, menzile beraber varır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 52) ve (-Nğ.)

(BAAD-2, s. 26)

at ≠ it

4) At ver dost ol, **kız** ver düşman ol. (* Bor-Nğ) (BAAD-2, s. 26) ve (Yaka*

Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 52)

at ≠ kız

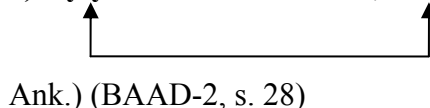
5) Attan iner **eşeğe** binersin, onu da bulamaz yayan gidersin. (Yenice* Tarsus-İç.)

(BAAD-1, s. 51)

at ≠ eşek

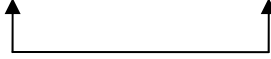
6) Ayıyı benilet zevkine bak, **kurdu** benilet kefenini hazırla. (* Kızılcıhamam-

Ank.) (BAAD-2, s. 28)

ayı ≠ kurt

7) **Deve** büyük ot yer, **şahin** küçük et yer. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 92)

deve ≠ şahin

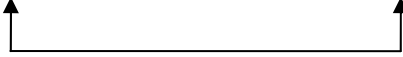
8) **Eşeğin** yorulursa kervana kat, **atın** yorulursa torba tak, **katırın** yorulursa

durma sat. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 116)

eşek = at ≠ katır

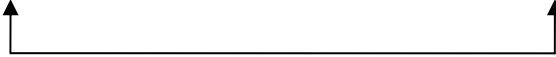
9) **Karga** olup terse (boka) inme, **şahin** ol da ete in. (-Brd. ve çevresi.) (BAAD-1,

s. 152)

karga ≠ şahin

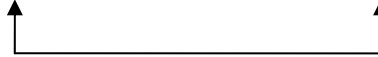
10) **Kaz** öter, saz biterse kaç o memleketten; **keklik** öter, kekik biterse kal o

memlekette. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 155)

kaz ≠ keklik

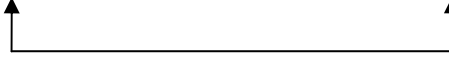
11) Kız evladı yerine düşerse bir eğerli **at**, yerine düşmezse bir uyuz **it**. (-Nğ.)

(BAAD-1, s. 160)

at ≠ it

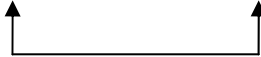
12) Misafirin iyisi geçer gider **kış** gibi misafirin kötüsü oturur **baykuş** gibi. (*)

Gümüşhacıköy-Ama.) (BAAD-2, s. 73)

kış ≠ baykuş

13) Oğlan büyür **koç** olur kız büyür **hiç** olur. (-Sm.) (BAAD-2, s. 74)

koç ≠ hiç

14) Oğlan gider **it** getirir, kız gider **yiğit** getirir. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.)

(BAAD-1, s. 174)

it ≠ yiğit

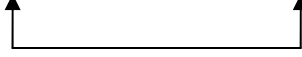
15) **Öküz** ölür çift kalır, **eşek** ölür yük kalır. (Kıvrasıl* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s.

178)

eşek ≠ öküz

16) **Öküz** ölür gönü kalır, **yiğit** ölür ünü kalır. (* Gürün-Sv.; -Vn.; -Gaz.)

(BAAD-1, s. 178)

öküz ≠ yiğit

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adlarının *eşdizimlilik* ve *karşıtdizimlilik* açısından incelenmesinin ardından elde edilen bulgular, Tablo 22’de gösterilmiştir. Bu tabloda, atasözlerinde geçen; ama *eşdizimi* ya da *karşıtdizimi* belirlenemeyen 46 hayvan adına yer verilmemiştir. Yer verilmeyen hayvan adları şunlardır: *atmaca*, *atsineği*, *böğlek*, *böy*, *camız*, *canavar*, *civciv/cüçük/cüce*, *çebiş*, *davar*, *epelek*, *erkeç*, *etlik*, *fare*, *fil*, *fişkene*, *gergedan*, *hınzır*, *kancık*, *karatavuk*, *keseğen*, *kırlangıç*, *kiçik*, *köşek*, *kuku*, *kulun*, *kurbağa*, *kuzgun*, *lök*, *maymun*, *osurganböcüsü*, *öşek*, *pisik*, *porsuk*, *poza*, *saksağan*, *salyangoz*, *sıçan*, *sığır*, *solucan*, *şişek*, *toklu*, *tosbağa*, *tosun*, *turna*, *yapalak*, *yengeç*.

Tablo 22. Bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adlarının eşdizimleri ve karşıtdizimleri

HAYVAN				
ADI	EŞDİZİM	SAYI	KARŞİTDİZİM	SAYI
ARI	Darı	1	Karı	4
	Karı	1	Sinek	1
	Keçi	1	X	X
	Çakal Eniği	1	(Aç) Kedi	1
ASLAN	X	X	Tavşan	1
	X	X	Tilki	1
	Adam	1	(Uslu) at	1
	Araba	1	(Zayıf) at	1
AT	Arazi	1	Domuz	1
	Avrat	9	Eşek	1
	Çocuk	1	Et	1
	Deve	1	İt	2
	Erkek	2	Katır	1
	Eşek	4	Meydan	1
	Et	1	Tat	1
	Genç ağa	1	X	X
	Hak	1	X	X
	İnsan	5	X	X
	İt	3	X	X
	Kadın	2	X	X
	Kap	1	X	X
	Katır	2	X	X
	Kılıç	1	X	X
	Kız	9	X	X
	Kürk	1	X	X
	Mal	2	X	X
	Murat	2	X	X
	Yiğit	2	X	X
	Yurt	2	X	X
AYGIR	X	X	Kısırak	1
	Düşman	1	Hz. Ali	1
AYI	Kurt	1	X	X
	Üzüm	1	X	X
BALIK	Bal	1	X	X
BAYKUŞ	Kuş	1	X	X
BEYGİR	Eşek	1	X	X
	Katır	1	X	X

(Tablo 22'nin devamı)

	İt	1	X	X
	Söz	1	X	X
	Süt	1	X	X
BİT	Yavşak	3	X	X
BOCU	Avcı	1	X	X
BOĞA	Deve	1	X	X
BOKBÖCÜĞÜ	Oğlan	1	X	X
BÖCÜ	Gece	1	X	X
BUZAĞI	X	X	Dana	1
	Bey	1	Eşek	1
	Ocak	1	Karga	1
	Ot	1	Tavuk	1
BÜLBÜL	Ördek	1	X	X
CULU	Karga	1	X	X
ÇAKAL	Makal	1	X	X
	Ana	4	X	X
	İnek	1	X	X
DANA	Para	1	X	X
	Tane	1	X	X
	Ana	1	Şahin	2
	Avrat	1	X	X
	Beygir	1	X	X
	Boğa	1	X	X
	Er	1	X	X
	İğne	1	X	X
	İnsan	1	X	X
	İt	1	X	X
	Katır	1	X	X
	Oğlan	1	X	X
DEVE	Yiğit	1	X	X
	Yol	1	X	X
	El	1	Yunus	1
DOMUZ	Kız	1	Yetim	1
DORU	Deli	1	X	X
DORUM	Öksüz	1	X	X
	Yavşak	2	X	X
ENİK	Yatak	1	X	X
	Allah	1	At	1
	At	2	Bülbül	1
	At	1	Eşekçi	1
	Avrat	4	Sıpa	1
	Beygir	1	X	X
	Çerçi	1	X	X
EŞEK	Deve	1	X	X

(Tablo 22'nin devamı)

	Döşek	3	X	X
	Elekçi	1	X	X
	Gene (Kene)	1	X	X
	Hırsızın Kızı	1	X	X
	İnsan	2	X	X
EŞEK	Karı	1	X	X
	Katır	3	X	X
	Kısmet	1	X	X
	Kokmuş (şey)	1	X	X
	Kuzu	1	X	X
	Ortaklık	1	X	X
	Öküz	2	X	X
	Sıpa	2	X	X
	Şalgam	2	X	X
	Türkmen	1	X	X
	Uşak	1	X	X
GEYİK	Sinek	1	X	X
	Taflan	1	X	X
HAMSI	Lira	1	X	X
	Arif	1	Tavuk	3
	Harman	1	X	X
HOROZ	Kız	1	X	X
	Komşu	1	X	X
	Avrat	1	Tarla	1
	Dana	1	X	X
	Deli	1	X	X
	Kadın	1	X	X
İNEK	Karı	1	X	X
	Kör	1	X	X
	Oğlan	1	X	X
	Tarla	1	X	X
	Adam	1	Ağa, paşa	1
	At	2	At	7
	Avrat	1	Dağ iti, bağ iti	1
	Bit	3	Et	1
	Çingen	1	Rut (aç ve çıplak)	1
	Çocuk	1	Sahip	1
	Deli	1	Yiğit	1
	Deve	1	X	X
İT	Dut	1	X	X
	El	2	X	X
	Er	1	X	X
	Haydar	1	X	X
	İnsan	2	X	X
	Tilki	1	X	X

(Tablo 22'nin devamı)

KAPLUMBAĞA	Tilki	1		1
	Culu	1	Bülbül	1
	Kuzgun	1	Şahin/Şahan	3
	Kürt	1	X	X
KARGA	Leş	1	X	X
	Öksüz	1	X	X
	At	2	X	X
	Beygir	1	X	X
	Deve	2	X	X
KARINCA	Devlet	1	X	X
	Eşek	1	X	X
	Hatun	1	X	X
	Kız	2	Keklik	1
KAZ	Ördek	1	X	X
	Arı	1	Koyun	2
	Koyun	1	X	X
KEÇİ	Yol	1	X	X
	İnsan	1	X	X
KEDİ	Karı	1	X	X
KEKLİK	Kadın	1	Kaz	1
KISRAK	X	X	Kış Aygırı	1
KOÇ	X	X	Hiç	2
	Bağ	1	Keçi	2
	Deve	1	Kurt	1
	Eşek	1	X	X
	İnsan	1	X	X
	Kayın	2	X	X
	Kuzu	2	X	X
	Mal	1	X	X
	Oba	1	X	X
	Pazı	1	X	X
KOYUN	Oyun	1	X	X
	Tarla	1	X	X
	Adam	2	Sahip	1
	Ağa	1	Yemek	1
	Çocuk	1	X	X
KÖPEK	Tavşan	1	X	X
KÖŞEK	Uşak	1	X	X
	Kır	1	Ciğer	1
KURT	Kuş	1	Koyun	1
	X	X	Yurt	1

(Tablo 22'nin devamı)

	Çöl	1	Dişi kuş	1
	Göl	1	Erkek kuş	1
	Yılan	1	Görgülü kuş	1
KUŞ	X	X	Görgüsüz Kuş	1
	X	X	İş	1
	X	X	Taş	1
	Ekmek	1	Tazı	1
	Eşek	1	X	X
	Gene (Kene)	1	X	X
	Kan yut-	1	X	X
	Koyun	1	X	X
	Toklu	1	X	X
KUZU	Tuz	1	X	X
	Yaz	1	X	X
	X	X	(Analı) Oğlak	1
OĞLAK	X	X	(Anasız) Oğlak	1
	(Uzun saçlı) Kadın	1	Demir	1
	Karı	1	(Ufak) Taş	1
	Eşek	2	X	X
	Kız	1	X	X
	Köpek	1	X	X
	Ot	1	X	X
	Tohum	1	X	X
ÖKÜZ	Yiğit	1	X	X
	Zelve	1	X	X
ÖRDEK	Kaz	1	X	X
	Deli	1	X	X
PİLİÇ	Tavuk	1	X	X
SERÇE	(Dul) Karı	1	X	X
SIĞIR	İnsan	1	X	X
	Arpa	1	X	X
	Çocuk	1	X	X
	Eşek	2	X	X
SIPA	Kız	1	X	X
	Geyik	1	X	X
	Haylaz	1	X	X
	Taflan	1	X	X
SİNEK	Tembel	1	X	X
	X	X	Deve	2
ŞAHİN	X	X	Karga	3
	Düşman	1	Aslan	1
TAVŞAN	Köpek	1	X	X
	Tazı	1	X	X

(Tablo 22'nin devamı)

	Ölü	1	Bülbül	1
	Piliç	1	Horoz	2
	Karı	1	X	X
	Deli	1	X	X
TAVUK	Tavuk boku	1	X	X
	Söğüt	1	X	X
	Güve	1	X	X
	Soy	1	X	X
TAY	Ay	1	X	X
	Soy	1	X	X
	Tavşan	3	Çul	1
TAZI	Avcı	1	Kuzu	1
	Rahvan	1	Tilki	1
	Yaz	1	X	X
	Yiğit	1	X	X
TILKI	Aslan	3	Bülbül	1
	Kaplumbağa	1	Horoz	1
	Kurt	1	İt	1
	Tavşan	1	X	X
TOKLU	Tazı	4	X	X
	Kuzu	1	X	X
YAVŞAK	Enik	2	X	X
	Öksüz	1	X	X
	Can	1	X	X
	İmam	1	X	X
YILAN	Kuş	1	X	X
	Su	1	X	X
	Yalan	1	X	X
YUNUS	X	X	Domuz	1

3.4. Seçimlik Ögeler

- 1) Abrulun onunda ya on horum ot ya **öküzün** gönünü kurut. (Yastura* Mesudiye-Or.) (BAAD-1, s. 25)
- 2) Acele eden **kancık** kör doğurur. (* Çırakman-Sm.) (BAAD-1, s. 25)
- 3) Acemi **çebiş** ya kendini ya yavrusunu yer. (Gündüz Bey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 25)
- 4) Acemi **öküzü** yedeğe alırlar. (Böğürtlen* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 26)
- 5) Acemi **tosun ineği** başından biner. (Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 19)
- 6) Acıkan **ite at** yetişmez. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 26)
- 7) Acımış **eşek attan** yüğrük olur. (Türkgözü* Posof-Kr.) (BAAD-1, s. 26)

- 8) Aç **ayu** ünemez. (-Bt.) (BAAD-1, s. 27)
- 9) Aç **it** fırına bakmakla doymaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 27)
- 10) Aç **it** koyun gütmaz. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 28)
- 11) Aç **itin** menzili olmaz. (Yavuzköy* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 27)
- 12) Aç **itin** yalağında yal bulunmaz. (Salman* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 28)
- 13) Aç **kedi** dolap deler. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 28)
- 14) Aç **köpek kurt**tan korkar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 28)
- 15) Aç **kurdun** evinde ciğer kele ne arasın? (Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 28)
- 16) Aç **kurt** dağa varmış, çıkamamış, demişler: “Ne kadar toktur.” (-Bt.) (BAAD-1, s. 28)
- 17) Aç **kurt**, komşu **kuzu**yu yemez. (-Brs * Gürün-Sv.; Hüseyinik-El.; * İspir-Ezm.; -Krş; * Çameli-Dz.; -Çkr.; -Bt.; -Kn.) (BAAD-1, s. 28)
- 18) Aç **tavuk** uykusunda darı görür. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 28)
- 19) Aç **tavuk** yığın dağıtır. (Çitme* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 28)
- 20) Açlık **tilki**yi aslan yapar. (Bayat * Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 19)
- 21) Adam ol da **it** boku sıç. (-Tr.) (BAAD-2, s. 20)
- 22) Adamı, tanıyan **kurt**lar yesin. (-Vn.) (BAAD-1, s. 30)
- 23) Adana’dan gelen **eşek** kırk gün anırır. (* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 30)
- 24) Afkurmasını bilmeyen **köpek**, **kurdu** kapıya getirir. (Seslikaya* Ardeşen-Ml.) (BAAD-1, s. 30)
- 25) **Ağacın kurdu** bedeninde (içinde). (-Gaz.) (BAAD-1, s. 30)
- 26) **Ağacın kurdu** içinden olmayınca ağaç kurumaz (çürümez). (-Bt.; -Dy.; -Hak.; * Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 31)
- 27) **Ağacın kurdu** içinden olmazsa ağaca zevk yoktur. (-Vn.) (BAAD-1, s. 31)
- 28) Ağaç, **kurdu** içinde besler. (* Havza- Sm.) (BAAD-1, s. 31)
- 29) Ağası yiğit olanın **köpeği** keskin olur. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 20)
- 30) Ağır yük, çevik **ata** engel olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 33)
- 31) Ağzı kana değen **kurt**, daha (da) çok azar. (Canik* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 34)
- 32) Ağzında dili olmayanın **kediler** başını oyar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 20)
- 33) Ahırda **atı** olan yaya da gezer. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 34)
- 34) Ahırdan çıkan (yetişen) **öküze tosun** derler. (* Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 21)
- 35) Ak **itin** ayranıcıya zararı var. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 36)
- 36) Ak **köpeğe koyun** diye sarılma. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 36)

- 37) Akıl olmayınca ne yapsın sakal, **keçi**yi ağaca çıkartır **çakal**. (* Çarşamba-Sm.) (BAAD-2, s. 21)
- 38) Akıl ucundan **baykuş** viraneyi bekler. (Hacılyas * Koyunhisar-Sv.) (BAAD-2, s. 21)
- 39) Akılsız dişiler, **bülbül**ü daldan kışılar. (-Ba.) (BAAD-1, s. 35)
- 40) Akli başında olan, **eşeğini** dağdan taştan indirir. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 36)
- 41) Akli yetmeyenin **devesini** gütmeye. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 36)
- 42) Al **at**, hem kapar hem teper. (-Vn.) (BAAD-1, s. 37)
- 43) Ala **keçinin** gününde **keklik** eti haramdır. (* Şarkışla-Sv.) (BAAD-2, s. 21)
- 44) Alçacık **eşek** semeri gevşek. (* Silifke-Sv.) (BAAD-2, s. 21)
- 45) Alçak **deveye** yan basma. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 37)
- 46) Alçak **eşegin** tımarı kolaydır. (* Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 21)
- 47) Alçak **eşek** her gün **sıpa**. (İslambey* Pınarhisar-Krk.) (BAAD-1, s. 37)
- 48) Alçak **tavuk** kendini ferik gösterir. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 37)
- 49) Alıcı **kuş** dindiğinden bellidir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 38)
- 50) Alıcı **kuş** gözünden belli olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 38)
- 51) Alıcı **kuşun** ömrü az olur. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 38)
- 52) Allah saklayanı **kurt** yırtmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 40)
- 53) Allah süsücü **hayvana** boynuz vermez. (Kubadın* Eskicuma-Sm.) (BAAD-1, s. 40)
- 54) Allah şaşırttığı kulunu **beygir** gibi osurtur. (-Tr.) (BAAD-2, s. 22)
- 55) Allah uçamayan **kuşa** alçacık dal verir. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 22)
- 56) Alnı sakar **kısrağın** ayağı sekili **tayı** olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 41)
- 57) Amanet **eşeginin** haltonu gevşek olur. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 42)
- 58) Ammi oğlu **attan** indirir. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 42)
- 59) Ana **tavuğa** kiş deme, **civciv**lerinden olursun. (* Taşova-Ama.) (BAAD-1, s. 43)
- 60) Anamın ilki olmadan dağlara **tilki** olaydım. (* Nizip-Gaz.) (BAAD-2, s. 23)
- 61) Anasız **kuzu** melemez. (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 43)
- 62) Anıza gelmedik **donuz** olmaz. (Çanılı* Ayaş-Ank.)
- 63) Aptal **eşeğe** kim olsa biner. (-Isp.;* Kuyucak-Ay.;* Karapınar-Kn.) (BAAD-1, s. 44)
- 64) Arap **at**, kıl çulun içinde de belli olur. (* Bahçe-Ada.) (BAAD-1, s. 44)
- 65) Arap **atı** çul içinde de belli olur. (* Zile-To.) (BAAD-2, s. 24)
- 66) Ardında yüz **köpek** harlamayan (havlamayan) **kurt**, **kurt** değildir (sayılmaz). (* Mudurnu-Bo.;-Çkr.) (BAAD-1, s. 44)
- 67) **Arı** balı etrafında dolaşır. (* Ardauç-Ar.) (BAAD-1, s. 45)

- 68) **Arı** iyi olursa, balı Bağdat'tan getirir. (Taşdeğirmen* Çıldır-Kr.) (BAAD-1, s. 45)
- 69) **Arı** kahrı çekmeyen balın kahrın ne bilsin. (Kocaözü* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 45)
- 70) Arık **teke** anasını aşar. (Kırkyaren* Karahallı-Uş.) (BAAD-1, s. 45)
- 71) Arkalı **köpek kurdu** boğar. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 24)
- 72) Arkası yara olan **hayvan, karganın** nereden geldiğini bilir. (Canık* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 45)
- 73) Arlı **köpek** tiftik atamaz. (Yenice* Simav-Kü.) (BAAD-2, s. 24)
- 74) **Arslan** yalağından **köpek** su içmez. (* Kandıra-Kc.) (BAAD-2, s. 24)
- 75) **Arslan** yanında kalan paysız kalmaz. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 24)
- 76) **Arslan**dan doğan **arслан** olur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 24)
- 77) **Aslan** ayağı yerinden belli olur. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 47)
- 78) **Aslan** ol da **tilkiler** peşinde dolaş. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 47)
- 79) **Aslan** varken **kediye** ciğer düşmez. (Yukarıgerfi* Terme-Sm.) (BAAD-1, s. 47)
- 80) **Aslan** yatağı boş kalmaz. (Karasakal* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 47)
- 81) **Aslan** yatağında basılır. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 47)
- 82) **Aslan**, kadına dokunmaz. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 47)
- 83) **At** aksamakla ayağı kesilmez. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 48)
- 84) **At atı** kazıkta (tavlada) geçer. (-Bt.) (BAAD-1, s. 49)
- 85) **At atı** tarlada geçer. (-Bt.) (BAAD-1, s. 49)
- 86) **At** atlısını (binicisini) tanır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 49)
- 87) **At** aylansa kazıkla. (* Polatlı-Ank.) (BAAD-1, s. 49)
- 88) **At** gözünden çayır almaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)
- 89) **At** huylandığı yerden sıracı getirir. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)
- 90) **At** ile **eşek** tepişince arada sahibi ezilir. (Akbulut* İspir-Erz.) (BAAD-1, s. 50)
- 91) **At** kazığı koparır, kendi götüne batırır. (Kocabey* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 50)
- 92) **At** kazığı koparsa, iki yere, dört götüne vurur. (Baltalı* Çıldır-Kr.) (BAAD-1, s. 50)
- 93) **At kısıraktan** kopar. (Kelekçi* Acıpayam-Dz.) (BAAD-1, s. 51)
- 94) **At** kişnemeyince **tay** gelmez. (Karahüseyinli* Alaçam-Sm.) (BAAD-1, s. 51)
- 95) **At** kocamayınca kadri bilinmez. (* Ünye-Sm.) (BAAD-1, s. 51)
- 96) **At** korktuğu yerden harın getirir. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 51)
- 97) **At** meydanında **eşek** zırlamaz. (-Bt.) (BAAD-1, s. 51)
- 98) **At** pazarında **eşek** anırmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 51)
- 99) **Atsineğinin** yeri atın götüdür. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 51)

- 100) **At** tovlamıhı yerden çıkartıp on yere vursa biri özüne değer. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 52)
- 101) **At** üstünde odun kırılmaz. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 52)
- 102) **At** üstünden yol göstermesi kolaydır. (Keşköyü* Ayancık-Sn.) (BAAD-1, s. 52)
- 103) **At** yiğidin altında aksar. (-Gaz.; Şıhlar* Alanya-Ant.; * Akçadağ-Ml.; Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 52)
- 104) **At**, ağasına göre şahlanır. (Çınaralan-Sm.) (BAAD-1, s. 48)
- 105) **At**, kişneyişinden belli olur. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 51)
- 106) **Ata** bin ad ara. (Ata binip ad aramalı.) (-Gaz.) (BAAD-1, s. 48)
- 107) **Ata** binen kılıcını kuşanır. (-Dy.) (BAAD-1, s. 48)
- 108) **Ata** binen nalını mihını aramaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)
- 109) **Ata** et ile ot yakışmaz. (-Krş.) (BAAD-1, s. 48)
- 110) **Atan eşek** ise de palanını üstüne atma. (-Sm.) (BAAD-1, s. 48)
- 111) **Atı** çulundan bilmezler. (* Akseki-Ant.) (BAAD-1, s. 49)
- 112) **Atı**, avradı yiğit olanla yolculuk edemezsin. (* Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 49)
- 113) **Atım at** olanaça istim fet olur. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 49)
- 114) **Atım** yelin çayırında otlasın, yerin **atı** çayırında otlamasın. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 49)
- 115) **Atımına** gelmez **domuz** olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 25)
- 116) **Atın** aksağı **eşekten** yiğrik olur. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 49)
- 117) **Atın** asısa ayağı kesilmez. (Kızılhisar* Acıpayam-Dz.) (BAAD-1, s. 50)
- 118) **Atın** ayağı aksımakla kesilmez. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 50)
- 119) **Atın** kazancı **eşek** için. (Çanlı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 50)
- 120) **Atın** nalını, mihını hesap eden **at** almamış. (* Tirebolu-Gr.) (BAAD-1, s. 50)
- 121) **Atın** önüne **it** geçer. (Çökek* Ürgüp-Nş.) (BAAD-1, s. 50)
- 122) **Atın** yerine **eşek** bağlanmaz. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 50)
- 123) **Atını** veren yaya gidermiş. (* Hekimhan,ML.) (BAAD-1, s. 50)
- 124) **Atla** arpa bir yerde kalmaz. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 51)
- 125) **Atla eşeği** ayıran semerdir. (* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 51)
- 126) **Atlılar atını** bağlayana kadar yayalar yetişir. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 51)
- 127) **Atlıya** saat olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 26)
- 128) **Attan** inen **eşeğe** biner. (Büyük Zaim* Susuz-Kr.) (BAAD-1, s. 51)
- 129) **Attan** kalanı **öküze** dökerler. (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 26)
- 130) **Avcının** buğdayını ambarda **bit** yemez. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 52)

- 131) **Ayı** bile yenilmeye razı olmaz. (* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 53)
- 132) **Ayı** diri iken postu satılmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 26)
- 133) **Ayı eniğini** severken öldürür. (Bayat * Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 26)
- 134) **Ayı** görünmez izi aranmaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 26)
- 135) **Ayı** ihtiyarlayınca yavruları tüteri ile oynar. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 53)
- 136) **Ayı** ininde insan dolamaz. (Şerefiye* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 53)
- 137) **Ayı** meşeden küsüp meşenin haberi yoktu. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 53)
- 138) **Ayı** sıkıya düşünce yavrusunu ayak altına alır. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 53)
- 139) **Ayı** vurulmayınca postu satılmaz. (Avdan* Çamlıdere-Ank.) (BAAD-1, s. 53)
- 140) **Ayı, balığını** incitmez. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 53)
- 141) **Ayıdan** kork kork bokundan da mı kork? (Yavuzköy* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 53)
- 142) **Ayının** ahmağı kayganadan pay umar. (Hanak köyleri-Kr.) (BAAD-1, s. 53)
- 143) **Ayının** kırk oyunu bir acı bantanın başıdır. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 53)
- 144) **Ayının** otuz iki (dokuz) türküsü (oyunu) varmış (boz) armut (ahlat) üstüne. (Anamas* Eğridir-Isp.; * Gürün-Sv.; Beyceli* Fatsa-Or.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; Hacı Ahmetler* Sütçüler-Isp.) (BAAD-1, s. 53)
- 145) **Ayıya** kovan ısmarlanmaz. (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 28)
- 146) **Ayıya** peynir tulumu emanet olmaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 28)
- 147) **Ayıyı** vurduktan sonra satarlar. (Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 28)
- 148) **Ayıyı** vurmayınca gönünden kayış bükülmez. (* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 53)
- 149) Aylak **kuşun** ağzı büyük olur. (-Tr.) (BAAD-2, s. 28)
- 150) Azan **kuşun** ömrü az olur. (Kayadibi* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 54)
- 151) Azan **yılan** yol üstüne çıkar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 54)
- 152) Azgın **itin** sonu uyuz olur. (Topraktepe-Ml.) (BAAD-1, s. 53)
- 153) Azgın **köpeğin** böğrüne zarplıca taş gerek. (Bayat * Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 28)
- 154) Azgın **köpeğin** kemik tutar ağzını. (Bekilli* Çal-Dz.) (BAAD-1, s. 53)
- 155) Azgın **köpeğin** ölümü carkesinde olur. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 28)
- 156) Azgın **köpek** leş başında belli olur. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 28)
- 157) Bacı bacının altına it **eniği** atmış. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 56)
- 158) Bağlı **koyun** yerinde otlar. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 57)
- 159) Bahar gelmeyince **bülbül** ötmez. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 56)

- 160) Bahşış **atın** nalına bakılmaz. (-Ba.) (BAAD-1, s. 57)
- 161) Baktın martın dokuzu, sal çayıra koca **öküzü**. (-Tk.) (BAAD-1, s. 58)
- 162) **Balığ** tutmadan tavayı ateşe koyma. (-Sk.) (BAAD-1, s. 58)
- 163) **Balığın** başı taşa değmezse geri dönmez. (-Vn.) (BAAD-1, s. 58)
- 164) **Balık**: “Çok konuşurum; ama ağzım su dolu” demiş. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 58)
- 165) **Balık** avlayan elbette ıslanır. (Hak.) (BAAD-1, s. 58)
- 166) **Balık** gölüne göre büyür. (Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 28)
- 167) **Balık** suda gözü dışarıda. (Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 28)
- 168) **Balık** tutanın götü yaş gerek. (-Bt.) (BAAD-1, s. 59)
- 169) **Balık** tutanın paçası ıslanır. (* Sandıklı-Af.) (BAAD-1, s. 59)
- 170) **Balık** tutanın tumanı yaş olur. (-Vn.) (BAAD-1, s. 59)
- 171) **Balık**, gölünde olur. (Laleli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 58)
- 172) **Balık**, gölüne göre büyür. (* Ereğli-Kn.;-Vn.) (BAAD-1, s. 58)
- 173) **Balık**, gölüne göre yaşar. (* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 58)
- 174) Balsız kovanda **arı** durmaz. (* Kuyucak-Ay.; * Mudurnu-Bo.; Zahmettin* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 59)
- 175) Başsız **turna** yol almaz. (* Pasof-Kr.) (BAAD-2, s. 28)
- 176) Batacak **ördek** götün götün gider. (-Vn.) (BAAD-1, s. 60)
- 177) Batmış kağnyı koca **öküz** çıkarır. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 61)
- 178) **Baykuş**, çıkarabileceği kemiği yutar. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 61)
- 179) **Baykuşun** düneği örenlerdir. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 61)
- 180) Bayram etiyle **it (köpek)** tavlanmaz. (-Gaz.; Bahçe-Ada.; Kıvrasıl* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 61)
- 181) Bayram etiyle **it** tavlanmaz. (Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 29)
- 182) Bayramda **köpek** canlanmaz. (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 29) ve (Şihlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 61)
- 183) Beni tanıyan **kurt** talasın. (-Gaz.; -Bt.) (BAAD-1, s. 62)
- 184) Berk kaçan **atın** boku seyrek düşer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 62)
- 185) Beyden bir **at** istedim: Verdi bindim gittim, vermedi döndüm gittim. (-Ada.) (BAAD-1, s. 62)
- 186) Beylik **atın** dişine bakılmaz. (* Kozan-Ada.) (BAAD-1, s. 62)
- 187) Bilinmedik **atın** arkasına binme. (-Sm.) (BAAD-2, s. 29)
- 188) Bilmediğin **atın** arkasına geçme. (* Sürmene-Tr.) (BAAD-1, s. 63)

- 189) Bir **at** kırk yıl koşmaz. (-Ba.) (BAAD-1, s. 64)
- 190) Bir **atın** ayvazı bir elmadır. (İrişli,Bayburt * Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 30)
- 191) Bir **bit** yedi köyü gezer. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 64)
- 192) Bir **dana** bir ahır (nahır) bekler (pisler, bozar). (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; * Suşehri-Sv.; -Vn.; * Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 65)
- 193) Bir **develi** ile bir oğlanlının yüreğinde yağ olmaz. (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 30)
- 194) Bir insan **eşek** olunca semer vuran çok olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 66)
- 195) Bir ipte iki **maymun** oynamaz. (Salman* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 66)
- 196) Bir **it** bir deriyi sürür. (* Terme-Sm.) (BAAD-2, s. 30) ve (-Nğ.) (BAAD-1, s. 66)
- 197) Bir **itin** kuyruğu ne kadar büyük olsa kendi arkasını örter. (* Zile-To.) (BAAD-2, s. 30)
- 198) Bir katarda bir **lök** öter. (Kıvrasıl* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 67)
- 199) Bir kere aksamakla **devenin** boynu vurulmaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 30)
- 200) Bir **kısrak** yedi yılda iyi bir **kulun** getirir. (Kayadibi* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 67)
- 201) Bir koca **koyun** başı bişişleyin, dokuz **toklu** başı pişer. (Karahüseyinli* Alaçam-Sm.) (BAAD-1, s. 67)
- 202) Bir **koyunu** bir öğünde yeme. (Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 66)
- 203) Bir **köpek** ürmekle bir kervan geri dönmez. (-Dy.) (BAAD-1, s. 67)
- 204) Bir kötü boklu **dana**, bir dam **sığırı** boklarmış. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 66)
- 205) Bir küllükte bir **horoz** olur. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 67)
- 206) Bir **maymun** bir kapıda kırk yıl oynamaz. (Bayat * Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 30)
- 207) Bir ötürekli **dana** bir sürüyü bok eder. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 31)
- 208) Bir **tavuğu** eksilenin bir derdi eksilir. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 68)
- 209) Bir tırlıklı **dana** bir hergeleyi bok eder. (* Bor.-Nğ.) (BAAD-2, s. 31)
- 210) Bir **tilkinin** derisi iki defa alınmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 31)
- 211) Bir topal **bit** erindiği gece elli yastık gezer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 68)
- 212) Bir topal **bit**, bir gecede yedi yastık dolaşır. (Beyköyü* Karaağaç-Isp.; -Çkr.; -Bt.) (BAAD-1, s. 68)
- 213) **Bitten** eveli haranya girme. (Çavuşköy* Tavas-Dz.) (BAAD-1, s. 68)
- 214) **Boğayı** böğürten taşaktır. (Yavuzköy* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 69)
- 215) Borç bine çıkanda borçlu **keklik** eti yer. (-Bt.) (BAAD-1, s. 70)

- 216) Borç bini aştı mı (geçti mi) baklava (**tavuk**) ye. (-Brd.; -Vn.; Botsa-Kn.) (BAAD-1, s. 70)
- 217) Boş aslan yatağında **tilki** kuyruk sallar. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 70)
- 218) Boş tasa **atmaca** gelmez. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 71)
- 219) Boynuz **öküze** yük olmaz. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 71)
- 220) Boynuzu gözüne batmayan **danayla** vuruş. (Küçükisa * Zile-To.) (BAAD-2, s. 31)
- 221) Boyunduruğu görünce **öküz** canlanır. (-İst.) (BAAD-2, s. 32)
- 222) Boyunduruğu koca **öküz** çeker. (Dont* Mahmudiye-Af.) (BAAD-1, s. 71)
- 223) Boz **eşek** siyah olmaz. (-Hak.) (BAAD-1, s. 71)
- 224) Buldun bir **koyun**, yi de doyun. (Bozcak* Söğüt-Bil.; * Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 72)
- 225) Bük dibinde **arслан** yatar. (* Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 73)
- 226) **Bülbül** kafesi ile kimse doymaz. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 73)
- 227) **Bülbülün** çektiği sesindendir. (-İz.) (BAAD-1, s. 73)
- 228) Büyük **öküz** ölmeden yeri belli olmaz. (* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 74)
- 229) Caba verilen **eşeğin** dişlerine bakılmaz. (İskeçe-Yunanistan) (BAAD-1, s. 75)
- 230) **Camızı böğlek** tutmaz. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 32)
- 231) **Camızı** kadı etmişler samanlığı kendine ayırmış. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 32)
- 232) **Camuş** tarlada yatar, düşünde Sultan Murat'ı görür. (-Bt.) (BAAD-1, s. 75)
- 233) **Canavar** derisinden post olmaz. (Çırakman-Sm.) (BAAD-1, s. 75)
- 234) **Canavarı** ormandan açlık çıkarır. (* Akseki-Ant.) (BAAD-1, s. 75)
- 235) **Canavarın** sayesinde çakal da olur. (Eldirek* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 32)
- 236) Canı sopa isteyen **keçi**, çobanın azığını yermiş. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 74)
- 237) Canı yanınca **tay**, anasını geçer. (Yukarıgerfi-Terme--Sm.) (BAAD-1, s. 76)
- 238) Cehennemde bin **öküz** bir kuruşa cehennemde bir **öküz** bin kuruşa. (-Tr) (BAAD-2, s. 33)
- 239) Cevizi **karga** diker kızılıcık kendi biter. (* Bucak – Brd.; * Silifke-İç) (BAAD-2, s. 33)
- 240) Cılk yumurtadan **cücük** çıkmaz. (Çökek* Ürgüp-Nş.) (BAAD-1, s. 76)
- 241) Cingen **eşeği** önden gider. (* Egridir-Isp.) (BAAD-1, s. 76)
- 242) **Cüceleri** güzün sayarlar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 76)
- 243) **Cücüğü** güzün sayarlar. (Yavuz* Şavşat-Ar.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 76)

- 244) Çabalayan **öküz** çifte çok gider. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 77) ve (-Ky.) (BAAD-2, s. 33)
- 245) Çadırdaki **koyun**, sağarken soyun. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 77)
- 246) Çağrılmayan yere **kedi** ile **köpek** gider. (-Dy.; * Mudurnu-Bo.; İslambeyli* Pınarhisar-Krk.) (BAAD-1, s. 77)
- 247) **Çakal** olup **aslan** peşinde koşma. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 77)
- 248) **Çakaldan kurt** olmaz, gene **kurdoğlu kurt** gerek. (Taibuurn* Iğdır-Kl.) (BAAD-1, s. 77)
- 249) **Çakalın eniği kurt** olmaz, aslı **kurt** gerek. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 77)
- 250) Çalışan **at** püsküllü gezer. (Mansurlu* Feke-Ada.; * Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 77)
- 251) Çalışmayan ekmeği **köpeğe** vermiş, **köpek** yememiş. (Atıkar-El.) (BAAD-1, s. 78)
- 252) Çanı **koyunun** ipine takarlar. (-Brd.) (BAAD-2, s. 34)
- 253) Çarşı **iti** ile ava gidilmez. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 34) ve (Manurlu* Feke-Adana; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; -Bt.) (BAAD-1, s. 78)
- 254) Çarşı **iti koyun** (kapı) beklemez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 78)
- 255) Çatılı **öküzün** arasına girilmez. (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 34)
- 256) Çatılı **öküzün** arasına girme. (-Ada.) (BAAD-1, s. 78)
- 257) Çıplak **atı** sedirin baş köşesine bağlarlar. (Ulaş-Sv.) (BAAD-1, s. 79)
- 258) Çırpınan **koyun** mundar ölmez. (Botsa-Kn.) (BAAD-1, s. 79)
- 259) Çift ile **koyun** öte yanı oyun. (-Ky; * silifle-İç.) (BAAD-2, s. 34)
- 260) Çil **tavuşu** gören içi dolu yumurta sanar. (Gölbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 80)
- 261) Çocukla **itin** hatırı kalmaz. (-Sm.) (BAAD-1, s. 81)
- 262) Çok arpa **atı** çatlatır. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 35)
- 263) Çok beslenen **eşekler**, **atlarla** tepişir. (-İz.; Mn.) (BAAD-1, s. 82)
- 264) Çok **davarın** ağılı büyük olur. (Doğanbey* Beyşehir-Kn.) (BAAD-1, s. 82)
- 265) Çok **karınca** deveyi öldürür. (-Dy.; Gr.) (BAAD-1, s. 82)
- 266) Çok **koyunun** çok **kuzusu** olur. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 82)
- 267) Çok kurdama **kurt** düşürürsün. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 35)
- 268) Çöken **deve** yer bulur. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 83)
- 269) Dağ yanarsa **sıçan** da (beraber) yanar. (-Gaz.; -Vn.; -Bt.) (BAAD-1, s. 85)
- 270) Dağda **atı** olan evde yorulmaz. (-Ada.) (BAAD-1, s. 84)
- 271) Dağda **eşek** ölür zararı eve olur. (* Şebinkarahisar-Gr.) (BAAD-1, s. 84)

- 272) Dağda **keklik** sayılmaz. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 36)
- 273) Dağıdaki **kekliğin** bini bir paraya. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 84)
- 274) Dalaba gelmiş **eşeğin** gözü dışarıda olur. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 36)
- 275) Dana boku siva tutmaz. (Soğucak* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 86)
- 276) **Dana** ne kadar büyüse gene anasını emer. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 86)
- 277) **Dananın** oynaması kazıktan. (* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 86)
- 278) **Davar** yüz oluncaya kadar pösteki bin olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 86)
- 279) Değirmencinin emeği **fareleri** kışın kör eder. (* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 87)
- 280) Dek duran **danayı canavar** yemez. (* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 37)
- 281) Dek duranın **devesi** ölmez. (* Boğazlayan-Yz.) (BAAD-1, s. 87)
- 282) Delinin **atı eşeği** olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 37)
- 283) Dengi ile uçmayan **kuşun** sesi havadan gelir. (-Sv.) (BAAD-1, s. 90)
- 284) Densiz **deve** kuyruğu (taşağı) “deh” demeden sallanır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 90)
- 285) Densiz **deveye** binmiş de “Ben Allah’ı gördüm.” demiş. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 90)
- 286) Densizin **devesi** çansız öter. (-Gaz.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 91)
- 287) Derdinde olmayan, **deveyi** görmez. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 91) ve (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 91)
- 288) Dere ıssızlaşınca **tilki** bey kesilir. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 91)
- 289) **Deve** ağır gider sürüsünü güder. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-2, s. 39)
- 290) **Deve** ağır gider yol alır. (Masıt* Çameli-Dz.) (BAAD-2, s. 39)
- 291) **Deve** bir pula, getir o pulu. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 92)
- 292) **Deve** bir pula, pulu getir; **deve** bin pula, **deveyi** getir. (Davulkuyu* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 92)
- 293) **Deve deve** yere çökmez mi? (-Gaz.) (BAAD-1, s. 92)
- 294) **Deve** gelir Maraş’tan iyilik hoştur iki baştan. (Canık* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 92)
- 295) **Deve** hörgücünü görse çatlar. (-Hat.) (BAAD-1, s. 92)
- 296) **Deve köşeğe** uymazsa **köşek deveye** uymalı. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 39)
- 297) **Deve** kulağından aksamaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 92)
- 298) **Deve** ne kadar gitse de öğrünü bekler. (* Ermenek-Kn.) (BAAD-1, s. 92) ve (* Ermenek-Kn.) (BAAD-2, s. 39)
- 299) **Deve** ne kadar uzak gitse gene öğürünü güder. (* Egridir-Isp.) (BAAD-1, s. 92)
- 300) **Deve** suyu bağıra bağıra geçer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 92)

- 301) **Devede** boy var ama **eşeğin** ardına düşer. (Dünrek* Sivrihisar-Es. ; -Brd.) (BAAD-1, s. 92)
- 302) **Deveden** büyük dert var. (-Ank.) (BAAD-1, s. 92)
- 303) **Deveden deve** umulmaz. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 92)
- 304) **Deveden** kazaz olmaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 39)
- 305) **Devenin** üstünde adamı **böy** sokar. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 92)
- 306) **Devenin** yemediği ot başını ağrıtır (başına zarar) . (Kıvrasıl* Alanya-Ant.; * Ermenek-Kn.) (BAAD-1, s. 92)
- 307) **Devesi** olanın kapısı yüksek (büyük) olur. (* Ağın-El.; * Bala-Ank.; * Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 92)
- 308) **Deveye** deve lazım. (-Vn.) (BAAD-1, s. 93)
- 309) **Deveye** nal olmaz. (Üzümlü* Fethiye-Ml.) (BAAD-1, s. 93)
- 310) **Deveyi** yel alsın **keçi**yi gökte ara. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 93)
- 311) **Deveyi** yokuşa sürme. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 93)
- 312) Diğrene dayanamayan **porsuk** harmana girmez. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 92)
- 313) Dirgen yiyen **sıpa** bir daha harmana gelmez. (Mansurlu* Feke-Ada.) (BAAD-1, s. 95)
- 314) Dirgene yanaşmayan (dayanmayan) **porsuk**, harman kıyısına yanaşmaz (harmana girmez). (* Taşova-Ama.; Avdan* Çamlıdere-Ank.) (BAAD-1, s. 95)
- 315) Dişi **kuş** yapar yuvayı, içini dışını sıvar sıvayı. (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 95)
- 316) Dişi **kuş** yuvasına dolaşır. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 39)
- 317) Dişli **köpek** leş başında belli olur. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 95)
- 318) Dokuz köyü bir **eşeğe** korlar. (Böğürtlen* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 96)
- 319) Dolaşan **tilki** yurt bulur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 39)
- 320) **Domuz** doğrusuna gider. (Masıt* Çameli-Dz.) (BAAD-2, s. 40)
- 321) **Domuz** sıkta eğlenir. (Zile* Mesudiye-Or.) (BAAD-1, s. 96)
- 322) **Domuz** yıktığı geceği bilir. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 96) ve (* Ünye-Or.) (BAAD-2, s. 40)
- 323) **Domuzun** **bitini** ayağa korsan başa çıkar. (* Posof-Kr.) (BAAD-2, s. 40)
- 324) Döven **beygirinin** ağzı bağlanmaz. (* Silifke –İç.) (BAAD-2, s. 40)
- 325) Dumanlı havada **kurt** tepede ulur. (* Biga-Çkl.) (BAAD-1, s. 99)
- 326) Durgun **öküzün** ıslık canına minnet. (Şihlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 99)
- 327) Düğün **öküzün** ağzı tutulmaz. (* Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 99)

- 328) Düğün armasıyla **at** beslenmez. (* Bulancak-Gr.) (BAAD-1, s. 99)
- 329) Düğün aşısıyla **tazı** tavlalmaz. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 99)
- 330) Düğün ekmeğiyle **it** tavlalmaz. (Çitme* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 99)
- 331) Düğün günü **etlik** bulunmaz. (* Şile-İst.) (BAAD-2, s. 41)
- 332) Düğün pilavından **köpeğin** karnı doymaz. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 99)
- 333) Dürtmeyince **eşek** gitmez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 101)
- 334) Düşen **öküze** bıçak çeken çok olur. (-Bt.) (BAAD-1, s. 101)
- 335) Düşman **karınca** olsa kendini merdane bil. (* Ereğli-Kn.; * Alanya-Ant.; -Nğ.; -Tr.) (BAAD-1, s. 101)
- 336) Düşmanın **karınca**ysa sen **fil** ol. (* Bala-Ank.; -İz.) (BAAD-1, s. 101)
- 337) Düşün be adam düşün, **eşek** mi alınır kışın. (* Sultandağı-Af.) (BAAD-1, s. 102)
- 338) Düşün deli gönül düşün, **at** mı alınır kışın, onun da parası peşin. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 102)
- 339) Düven süren **eşeğin** ağzı boş durmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 102)
- 340) Eceli gelen **keçi** çobanın ekmeğini yer. (-Bt.) (BAAD-1, s. 103)
- 341) Eceli gelen **keçi**, çobanın değneğini yalar. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 103)
- 342) Eğreti **atın** paldımı (kuskunu) yokuşta kırılır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 103)
- 343) Ekmek ucuz olursa **it** kıymetli olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 105)
- 344) El adamı **koyun** eder, üstelik de meletir. (-Af.) (BAAD-1, s. 105)
- 345) El ağzıyla **kuş** tutulmaz. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 106)
- 346) El **atına** binen köy ortasında kalır. (Kızılköyü-To.) (BAAD-2, s. 42)
- 347) El **atına** ya bayram ya düğün günü binilir. (* Bahçe-Ada.) (BAAD-1, s. 106)
- 348) El elin **eşeğin** yırlayı yırlayı arar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 106)
- 349) El eliyle **yılan** tutma tutana da yapışma. (* Gerze-Sn.) (BAAD-2, s. 43)
- 350) El eliyle **yılan** tutma, **yılana** da yazıktır. (Zile* Mesudiye-Or.; -Vn.) (BAAD-1, s. 107)
- 351) El içinde **eşek** kuyruğu kesme, kimi uzun kimi kısa der. (Paçacıoğlu-Uş.) (BAAD-1, s. 107)
- 352) El ile **tavşan** avına gidilmez. (Zevker* Refahiye-Ezc.) (BAAD-1, s. 107)
- 353) El **tavuğunu** besleyenin kümeste pisliği kalır. (* Ermenek-Kn.) (BAAD-1, s. 108)
- 354) El, güttüğü **koyunu** bilir. (Gündüzbey* Yelişyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 107)
- 355) Eldeki **kuşu** herkes örseler. (Bayat * Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 43)

- 356) Elenmiş un içinde eşili **eşek** başı çıkar. (* Bigadiç-Ba.) (BAAD-2, s. 43)
- 357) Elenmiş undan **eşek** başı çıkar. (* Manyas-Ba.) (BAAD-1, s. 109)
- 358) Elin adamı **eşeği** makamıyla anırtır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 109)
- 359) Elin **köpeğini** mankurlayanın mankur elinde kalır. (* Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 44)
- 360) Elin öldürdüğü **yılan** dirilir de sokar. (Üzümlü, Gürmede* Fethiye-Mğ.) (BAAD-1, s. 111)
- 361) Elin sözü ile **tavşan** avına gidilmez. (-Brd.) (BAAD-1, s. 111)
- 362) Elin taşı ile **kuş** vurulmaz. (* Sandıklı-Af.) (BAAD-1, s. 111)
- 363) Elindeki **kuşu** sıkı tut, **kuş** arama. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 110)
- 364) Elle **tavşan** avına gidilir. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 111)
- 365) Emanet **ata** binen kırtır, sahibinin gücünü kurutur. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 112)
- 366) Emaneti **kurt** saklar. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-2, s. 44)
- 367) Emeli **tosbağa** olan kumlu dereden geçer. (* Tarsus-İç.) (BAAD-2, s. 44)
- 368) Emgin **kuzu** çok uyur. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 44)
- 369) **Enik** itle yal yiyenin eli yüzü pis olur. (Enik itinen yal yeme, yüzüne gözüne bulaştırır.) (* Gürün, * Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 112)
- 370) **Epeleğin** yavrusu gözüne **şahin** görünür. (Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 45)
- 371) Er **kuzuya** erilmez. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 114)
- 372) Er **kuzuya kurt** yetişmez. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 114)
- 373) Erik vaktinde **köpek** olmaz. (Botsa-Kn.) (BAAD-1, s. 113)
- 374) Erkek **at**, adamın kocasıdır. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 113)
- 375) Erkek **ata** binen sözden mahrum kalır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 113)
- 376) Erkek **atın** kışnemesi **öküzün** sayesinde. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 113)
- 377) Erkek doğan **kuzuya kurt** ilişmez. (* Silifke İç.) (BAAD-2, s. 45)
- 378) Erkek **eşeğin** anırmazı olmaz. (Yaka* Dazkırı-Af.; * Bahçe-Ada.) (BAAD-1, s. 114) ve (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 45)
- 379) Erkek **eşek sığa** taşımaz. (Kıbrıs) (BAAD-2, s. 45)
- 380) Erkek **it** yaralı gerek. (Bayat* Emirdağ -Af.) (BAAD-2, s. 45)
- 381) Erkek **koyunun** eti tilde yakışır. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 45)
- 382) Erkek **kuşun** yuvası olmaz. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 114)
- 383) Erken öten **horozun** başını kopartırlar. (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 45)
- 384) Erzincan'da **eşek** izi sorulmaz. (Derekuşçulu* Görele-Gr.) (BAAD-1, s. 114)

- 385) **Esrük devenin** çulu eğri gerek. (-Sm.) (BAAD-2, s. 46)
- 386) **Esrük devenin** kuyruğu götünde gerek. (-Sm.) (BAAD-2, s. 46)
- 387) **Eşeğe**: “Kaç gün yol yürürsün?” demişler, “Kıyık bilir.” demiş. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 115)
- 388) **Eşeğe** cilve et demişler, zart zart osurmuş. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 46)
- 389) **Eşeğe** dediler: “Koduğun oldu.”, dedi: “Yüküm arttı.” (-Bt.) (BAAD-1, s. 115)
- 390) **Eşeğe** eyer vurulmaz. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 115)
- 391) **Eşeğe** gücü yetmeyen, kürkünü çalar. (-Hat.) (BAAD-1, s. 115)
- 392) **Eşeğe** palanı yük olmaz. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 115)
- 393) **Eşeğe** rakı içirmişler, çulunu bahşiş vermiş. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 115)
- 394) **Eşeğe** semeri yük değil. (-Ar.; -Sk.) (BAAD-1, s. 115)
- 395) **Eşeğe sıpan** oldu demişler, “Sırtımdan yükümü alacak değil ya, önümden yemimi alacak.” demiş. (* Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 46)
- 396) **Eşeği** anırtan taşığıdır. (-Tr.,* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 46)
- 397) **Eşeği** dövsen at olur mu? (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 46)
- 398) **Eşeği** dürten çiftesine katlanır. (* Emirdağ-Af.) (BAAD-1, s. 115)
- 399) **Eşeği** dürten yeline katlanır. (İskeçe-Yunanistan) (BAAD-1, s. 115)
- 400) **Eşeği** satan belaya çatar. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 116)
- 401) **Eşeği** satarlar ki çaşa çuyundan kurtulalar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 116)
- 402) **Eşeği** taşıyan koduğunu da götürür. (Eldirek* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 46)
- 403) **Eşeğin** büyüğü damda (ahırda durur). (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; -Sm.) (BAAD-1, s. 115)
- 404) **Eşeğin** gönlüne kalsa bir bağ bahdenizi götürmez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 115)
- 405) **Eşeğin** işlediği **at** içindir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 116)
- 406) **Eşeğin** kazancı ot içindir. (Çamova* Divriği-Sv.; Davulkuyu* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 116)
- 407) **Eşeğin** kuyruğunu kesmeyle küheylan olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 46)
- 408) **Eşeğin** sırtına bir yük tüfek yüklemişler de **eşeği** gene **kurt** yemiş. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 116)
- 409) **Eşeğin** silkinmesi **deveye** yük olur. (* Taşova-Ama.) (BAAD-1, s. 116)
- 410) **Eşeğin** yemediği ot başını şişirir (gecaltır). (* Sürmene-Tr.; -Bt.) (BAAD-1, s. 116)
- 411) **Eşeğin** yemediği ot ya başını ağrıtır ya dişini. (* Bahçe-Ada.) (BAAD-1, s. 116)

- 412) **Eşeğin** yuları ne seplersin uzanır, ne çekersin kısılır. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 116)
- 413) **Eşeğinden** alamayan halatından alır. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 115)
- 414) **Eşeğini** övmeyen (övmelik) çerçi olmaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 115)
- 415) **Eşeğini** sağlam bağla, komşunu hırsız çıkarma. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 116)
- 416) **Eşek** altın külah giyse yine **eşektir**. (-Vn.) (BAAD-1, s. 116)
- 417) **Eşek at** ile yarışmış kuyruğu kulağı karışmış. (Kandıra-Kc.) (BAAD-2, s. 46)
- 418) **Eşek at** yerine çekilmez. (Yenice* Tarsus-İç.) (BAAD-1, s. 116)
- 419) **Eşek** çamura battıktan sonra (batınca, çökünce) yol gösteren çok olur. (* Ağın-El.; * Suşehri-Sv.; Anamas* Eğridir-Isp.; İğneciler* Mudurnu-Bo.; -Ezc.) (BAAD-1, s. 116)
- 420) **Eşek** çamura dökende teymik vuran çok olur. (-Ezm.) (BAAD-2, s. 46)
- 421) **Eşek** dağda ölür zararı eve gelir. (* Bala-Ank.; Mahmutören-Or.; Yeşilova* Aksaray-Nğ.) (BAAD-1, s. 116)
- 422) **Eşek** dövme ile **at** olmaz. (Şıhlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 116)
- 423) **Eşek eşeğin** gerdanını yalar. (Güney* İkizdere-Rz.) (BAAD-1, s. 116)
- 424) **Eşek** gidince semeri de gider. (-Vn.) (BAAD-1, s. 117)
- 425) **Eşek** ile çıkma yola, başına gelir bela. (Salavat, Hasandere* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 117)
- 426) **Eşek** Kabe'ye gitmekle hacı olmaz. (Derekuşçulu* Görele-Gr.) (BAAD-1, s. 117)
- 427) **Eşek** kurban olmaz ama bedeli olur. (-Tr.) (BAAD-2, s. 46)
- 428) **Eşek** makamı ile anırır. (Bekilli* Çal-Dz.) (BAAD-1, s. 117)
- 429) **Eşek** ne anlar yoncadan ? (-Vn.) (BAAD-1, s. 117)
- 430) **Eşek** ne bilir yonca yemesini ? (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 117)
- 431) **Eşek** semeriyle satılır. (Kıvrasıl* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 117)
- 432) **Eşek** yüklü olunca anırmaz. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 117)
- 433) **Eşek** yükünden yemez. (Maçka -Tr.) (BAAD-2, s. 47)
- 434) **Eşekken eşek**, çamura bir kere çöker (düşer). (-Gaz.; -Hak.) (BAAD-1, s. 117)
- 435) **Eşekten** umulan osuruktur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 47)
- 436) **Eşkin at**, yemini arttırır. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 117)
- 437) Eti yenecek **kuş** belli olur. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 117)
- 438) Ev **danası** ev **danasından** korkmaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 118)
- 439) Ev **danası öküz** olmaz. (* Selim,Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 47) ve (Yavuzköy* Şavşat-Ar.; * Taşova-Ama.; * Bünyan-Ky.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 118)
- 440) Ev sahibi **itten** yavuz gerek. (* Bahçe-Ada.) (BAAD-1, s. 120)

- 441) Evde **atı** olan dağda yorulmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 47)
- 442) Evdeki **buzacı** **öküz** olmaz. (-Sm.; -Krş.) (BAAD-1, s. 118)
- 443) Evecen **it**, gözsüz **enik** gunnar. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 118)
- 444) Evecik **kancık** gözsüz **kiçik** doğurur. (Miri* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 118)
- 445) Evecik **kancık**, gözsüz **enik** çıkarır. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 119)
- 446) Even **koyun** çeltik kuzular. (-Isp.) (BAAD-1, s. 119)
- 447) Evi yaran **köpek** ya açlığından ya susuzluğundan. (Gezende* Gülnar-İç.) (BAAD-1, s. 119)
- 448) Evleği koca **öküz** katar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 47)
- 449) Evliyadan **hınzır** peydahlanır. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 119)
- 450) Ezrail'in **danasını** kurt yemez. (* İspir-Ezm.; Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 120)
- 451) Fakir tezeğe çıkmışta **sığır** suya sıçmış. (Uluköy Dinar-Af.) (BAAD-2, s. 48)
- 452) Fisirtı (fişirtı) **eşegi** yemden dindirir. (Eldirek* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 48)
- 453) **Fişkene** kabuğunu beğenmez. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 48)
- 454) Gafil **kuşun** avcısı çok olur. (Alınca-Gr.) (BAAD-1, s. 122)
- 455) Garip **kuşun** yuvası olmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 122)
- 456) Gelen **atın** başına vurulmaz. (-Sm.) (BAAD-1, s. 123)
- 457) Gelin **ata** binmiş gör kime inmiş. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 49) ve (* Bala-Ank.) (BAAD-1, s. 124)
- 458) Gelin bindi **deveye**, gör kısmeti nereye. (-Hak.; * Bünyan-Ky.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 124)
- 459) Gemsiz **ata** dizgin olmaz. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 124)
- 460) Genç **kadır** berk osurur. (* Safranbolu-Zn.) (BAAD-2, s. 50)
- 461) Geveze **köpek** yolda kocar. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; * Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 125)
- 462) **Geyiğin** kısmeti boynuz taşımak. (-Ank.) (BAAD-1, s. 125)
- 463) Geysi yuyucudan **osurganböcüsü** de korkarmış. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 50)
- 464) Gezen **tavuk** ayağında pis getirir. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 125)
- 465) Gizli **boğaya** gelen aşikâr doğar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 126)
- 466) Göç geri dönerse topal **eşekli** öne düşer. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 126)
- 467) Göçün dönüşü aksak **ite** yarar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 126)
- 468) Gökten somun yağanda **itlerin** uykusu gelir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 126)

- 469) Gönülsüz **it** (**köpek**) **kurda** gitmez. (Alican* Iğdır-Kr.; -Brd ve çevresi) (BAAD-1, s. 127)
- 470) Gönülsüz **it**, sürüye **kurt** getirir. (Çepni* Gemerek-Sv.) (BAAD-1, s. 127)
- 471) Gördün bir **böcü**, öldür de öyle acı. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 51)
- 472) Gündüz uçamayan **sinek** gece ayran kazanına (süte) düşer. (Uluköy,Dinar-Af.) (BAAD-2, s. 52)
- 473) Gündüz uçmayan **sinek**, gece ayran kazanına düşer. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 129)
- 474) Gürk **tavuk** tara çıkmaz. (Güzelyurt* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 129)
- 475) Halk **atına** binmişsen yaya gibisin. (-Hak.) (BAAD-1, s. 130)
- 476) Halsiz **eşek**, haline göre osurur. (* Gercüş-Md.) (BAAD-1, s. 130)
- 477) Hamaz olmasa **tilki** pazarda gezer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 130)
- 478) Hancı **tavuğu** yolcu boku (artığı) ile geçinir. (* Ilgın-Kn.; * Mudurnu-Bo.; -İz.; (-Mn.) (BAAD-1, s. 130)
- 479) Haraba yerde **baykuş** bannar. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 130)
- 480) Harmana giren **porsuk** dirgene dayanır. (* Ünye, Salman* Akkuş-Or.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; * Şavşat-Ar.; Baltalı-Çıldır, Türkgözü* Posof-Kr.) (BAAD-1, s. 132)
- 481) **Hayvanı** gösteren tımardır. (Mahmutören-Or.) (BAAD-1, s. 132)
- 482) Her **arşlanın** bir bebli vardır. (-Hak.) (BAAD-1, s. 133)
- 483) Her **atın** nalı bir olmaz. (Yeşilova* Aksaray-Nğ.) (BAAD-1, s. 133)
- 484) Her gün gezen kırdan, bir gün uğrar **kurda**. (-Vn.) (BAAD-1, s. 133)
- 485) Her gün **tavuk** yaşamaktan, bir gün **horoz** yaşamak iyidir. (Kösten* Honaz-Dz.) (BAAD-1, s. 133)
- 486) Her **horoz**, zibilliğinde yavuz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 135)
- 487) Her **ite** taş atılsa dünyaya taş kalmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 135)
- 488) Her **kısrağın** doğurduğu **tay**, **at** olmaz. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 136)
- 489) Her **koyun** balasını çok ister, kürre **koyun** götünü çıkartır. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 136)
- 490) Her **koyun** bir çubukla dövülmez. (-Sm.) (BAAD-2, s. 55)
- 491) Her **kuş** incir yeseydi, sahibine bir şey kalmazdı. (-Hak.) (BAAD-1, s. 136)
- 492) Her **kuş** kendi kanadıyla uçar. (-Tr.) (BAAD-2, s. 55)
- 493) Her **kuş** nasibine yeler. (Değirmendere-Af.) (BAAD-1, s. 136)

- 494) Her **kuş** öz refinan uçar. (-Bt.) (BAAD-1, s. 136)
- 495) Her **kuş**, zürbesiyle uçar. (-El.) (BAAD-1, s. 136)
- 496) Her **kuşa** doğan salınmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 55)
- 497) Her **kuzu**, anasına gider. (-Hak.) (BAAD-1, s. 136)
- 498) Her kütüğe **karınca** yuva yapmaz. (Gülbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 136)
- 499) Her kütüğün başına **karınca** birikmez. (Çayköy* Nisar-To.) (BAAD-1, s. 136)
- 500) Her üren **köpeğe** taş atılmaz. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 55)
- 501) Herkes zibilliğinin **horozu**. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 135)
- 502) Herkesin **serçesi** kendine **bülbüldür**. (Şıhlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 136)
- 503) Hırsız evden olursa **öküz (dana)** bacadan çıkar. (-Ezm.; -Bt.) (BAAD-1, s. 138)
- 504) Hırsız **kedi** tereğe bir defa çıkar. (* Bulancak-Gr.) (BAAD-1, s. 138)
- 505) Hile ile onsa **fare** onar. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 138)
- 506) Hocanın ağzı ile gırtlığı arasına bir **kuzu** sığar. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 139)
- 507) **Horoz** kendini çöp tepesinde görünüş de, müezzın oldum sanmış. (Çarşamba-Sm.) (BAAD-2, s. 56)
- 508) **Horozun** uçacağı yer küllüğe kadardır. (-Bt.) (BAAD-1, s. 139)
- 509) Hoyrat **deve**, girmez eve. (* Küre-Ks.) (BAAD-1, s. 139)
- 510) Islanan **tilki** yağmurdan korkmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 140)
- 511) İbrik ötmeden **ibik** ötmez. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 57)
- 512) İhmalcinin malını **kurt** yer. (* Kızılcahamam-Ank.) (BAAD-2, s. 57)
- 513) İki **arслан** bir posta sığmaz. (* Ilgın-Kn.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 140)
- 514) İki **bülbül** bir dala konmaz. (* Ilgın-Kn.) (BAAD-1, s. 141)
- 515) İki çerçi bir **eşeği** yükleyemez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 141)
- 516) İki günlüğüne **tavşan** derisi de katlanır. (-Ada.) (BAAD-1, s. 141)
- 517) İki **horoz** bir pinde geçinemez. (Ziyere-Ama.) (BAAD-2, s. 57)
- 518) İki **it** boğuşursa yolcunun işi rast gider. (-Vn.) (BAAD-1, s. 141)
- 519) İki kara iki sarı **donuz** ölün körü; bir sarı bir kara, onu her zaman ara. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 141)
- 520) İki **kedi** bir **aslana** denktir. (-Tr.) (BAAD-2, s. 57)
- 521) İki **koç** bir tencerede pişmez. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 58)
- 522) İki **koç** kafası (başı) bir kazanda kaynamaz. (-Gaz.; -Bt.) (BAAD-1, s. 141)
- 523) İki **tavşan** birden tutulmaz. (* Ilgın-Kn.) (BAAD-1, s. 142)

- 524) **İlan** eğilir büğölür, çıktığı deliği (deliğini) tanır. (-Vn.; -Bt.) (BAAD-1, s. 142)
- 525) **İlan** ilanlığınan toprağı hedernan yer. (-Vn.) (BAAD-1, s. 142)
- 526) **İlana** ağırı veren **kertenkele**dir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 142)
- 527) **İnek** ağızdan sağılır. (Of-Tr.) (BAAD-2, s. 58)
- 528) **İnek** gizliden çiftleşir, açıktan doğurur. (Canik* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 142)
- 529) İnsan **ite** taş atende eyesınnan utanur. (-Bt.) (BAAD-1, s. 143)
- 530) İssine ürmeyen **iti** makbül saymazlar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 58)
- 531) İssini seven **köpeğine** ekmek döker. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 58)
- 532) İş başa düşünce **karatavuk** dört yumurtlar. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 144)
- 533) İşleyen **eşeğin** boynu boncuklu olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 144)
- 534) İşsiz **köpek** taşacağını yalar. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 144)
- 535) **İt** ağzınnan deniz haram olmes. (-Bt.) (BAAD-1, s. 144)
- 536) **İt** bok yemeye tövbe eder mi? (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 59)
- 537) **İt** boku acıdan yer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 145)
- 538) **İt** dadandığı yerde aç ölür. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 145)
- 539) **İt** de semiz (amma) eti yenmez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 145) ve (-Nğ.) (BAAD-2, s. 59)
- 540) **İt** fırından ekmek kaçırrır, öz rağbetini keser. (-Vn.) (BAAD-1, s. 145)
- 541) **İt** iti basmas. (* Hanak köyleri-Kr.) (BAAD-1, s. 146)
- 542) **İt** iti ısırmaz. (Çökek* Ürgüp-Nş.; -Nğ.; -Ar.) (BAAD-1, s. 146)
- 543) **İt** iti yemiş, kuyruğuna gelince “Bizim **it**” demiş. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 146)
- 544) **İt** itin etini yemez. (Salman* Akkuş-Or.; Zefre* Esbiye-Gr.; -Bt.; -Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 146)
- 545) **İt** itin etini yer de kemiğini incitmez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 146)
- 546) **İt** itin etini yer, sümüğünü (kemiğini) atmaz. (-Bt.) (BAAD-1, s. 146)
- 547) **İt** itin kuyruğunu bırakmaz. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 59)
- 548) **İt** itin postunu yırtmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 146)
- 549) **İt** itle boğuşur, yolcunun işi rast gelir. (Büyük Zaim* Susuz-Kr.) (BAAD-1, s. 147)
- 550) **İt** kapıda zebun gerek. (* Acıpayam-Dz.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 147)
- 551) **İt** kemikten kaçmaz. (* Gemerek-Sv.) (BAAD-1, s. 147)
- 552) **İt** kılından elek olmaz. (-Ezm.) (BAAD-2, s. 59)

- 553) **İt** kılından postal bağı olmaz. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 59)
- 554) **İt** kırılmakla **tazı** olmaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 147)
- 555) **İt** kışı geçirir (çıkırır) ama, gel derisinden sor. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 147)
- 556) **İt** kışı geçirir ama sen derisine sor. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 59)
- 557) **İt** kursağı yağ götürmez. (* Selim-Kr.) (BAAD-1, s. 145)
- 558) **İt** kuyruğunu bırakmaz (yere koymaz) . (* Gemerek, * gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 147)
- 559) **İt** kütten kaçmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 147)
- 560) **İt** ne kadar keskin olsa sahibini tutmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 147)
- 561) **İt** ne yerse onu sıçar. (* Akçadağ-Ml.; * Şarkışla-Sv.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 147)
- 562) **İt** nerde yediği taşı bilir. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 147)
- 563) **İt** takkeyi dingilderkene düşürür. (* Ermenek-Kn.) (BAAD-1, s. 147)
- 564) **İt** ulur, birbirini bulur. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 147)
- 565) **İt** utansa don (tuman) giyer. (Yavuz* Şavşat-Ar.; Baltalı* Çıldır-Kr.) (BAAD-1, s. 147)
- 566) **İt** ürmekle kervan yolundan kalmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; * Ağın-El.) (BAAD-1, s. 147)
- 567) **İt** yal yediği yalağı yer. (Salman* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 147)
- 568) **İt** yaza çıkar, ya derisi ne çeker. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 147)
- 569) **İt** yıktığı gediği bilir. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 60)
- 570) **İt**, itliğini eder. (* Gürün-Sv.; Yolboyu* Susuz-Kr.) (BAAD-1, s. 147)
- 571) **İt**, yediği kapıyı bekler. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 147)
- 572) **İte**: “Niye ürüyorsun?” demişler, “Götümün korkusundan” demiş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 145)
- 573) **İte itin** sülalesi sorulur. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 145)
- 574) **İte küt**, sahibinin hatırı için. (-Vn.) (BAAD-1, s. 145)
- 575) **İte taş** atarlar, sahibinin hatırını sayarlar. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 145)
- 576) **İte** vurmazlar (oşt demezler) ki sahibinin hatırı kalır (var) diye. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 145)
- 577) **İti** dōge dōge **koyuna** yollarsan **koyun** gütmez. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 145)
- 578) **İti** dōğmeden korkutması iyidir. (Çayköy* Niksar-To.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 145)

- 579) **İti** mindere çağırılmışlar da “Burası benim yerim değil.” demiş. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 145)
- 580) **İti** öldüreceğine yalını kes. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 146)
- 581) **İtin** ağzına ağaç sokma. (-Vn.) (BAAD-1, s. 145)
- 582) **İtin** ağzına karpuz at. (Alican* Iğdır-Kr.) (BAAD-1, s. 145)
- 583) **İtin** akılsızı (durur durur da) kurban bayramında sılaya gider. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 145)
- 584) **İtin** akılsızını suyun derinine atarlar. (* Bor -Nğ.) (BAAD-2, s. 59)
- 585) **İtin** aslı olmaz. (* Tirebolu-Gr.) (BAAD-1, s. 145)
- 586) **İtin** attığı taş değmez. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 59)
- 587) **İtin** bağılısı çabuk azar. (Böğürtlen* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 146)
- 588) **İtin** bağısini eden de ya kapıdan çıkar ya bacadan. (-Bt.) (BAAD-1, s. 146)
- 589) **İtin** boçikini kırk sene kalıba koymuşlar, düzelmemiş. (-Bt.) (BAAD-1, s. 146)
- 590) **İtin** boğazına ciğer asılmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 146)
- 591) **İtin** canı cezada (azapta) gerek. (-Gaz.; -Vn.) (BAAD-1, s. 146) ve (* Pertek-Tn.) (BAAD-2, s. 59)
- 592) **İtin** eşkiyası sükte gezer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 146)
- 593) **İtin** gönlüne kalsa (bıraksan) günde bir öleş yer. (-Gaz.; Nğ.) (BAAD-1, s. 146)
- 594) **İtin** iyisi ölüsünü göstermez. (-Sm.) (BAAD-1, s. 146)
- 595) **İtin** kursağı yağ götürmez (kaldırmaz) . (Yenice* Tarsus-İç.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; Taşdeğirmen* Çıldır, * Susuz-Kr.; * Gercüş-Md.; Akbulut* İspir-Ezm.) (BAAD-1, s. 147)
- 596) **İtin** kursağı yağ götürmez. (Yenice* Şavşat-Ar.; -Nğ.) (BAAD-2, s. 59)
- 597) **İtin** kuyruğu kalıba koymakla doğrulmaz (kalıp almaz) . (-Gaz.) (BAAD-1, s. 146)
- 598) **İtin** kuyruğunu kırk gün kalıba koy yine eğridir. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 146)
- 599) **İtin** ne kârını ne zararını sorarlar. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 146)
- 600) **İtin** uluyanı uğursuz olur. (Böğürtlen* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 146)
- 601) **İtin** ürmeyenine yol vermezler. (Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 146)
- 602) **İtin** yavuzu öleş başında belli olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 146)
- 603) **İtten kuzu** türemez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 147)
- 604) İyi **at** kendine çibık vurdurmaz. (* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 148)
- 605) İyi çobanın elinde uyuz **çebiş erkeç** olur. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 60)
- 606) İyi **kuzu**, körpe iken belli olur. (* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 148)

- 607) Kabahatin büyüğü, **domuzun** büyüğündedir. (İlyasköyü-Brd.) (BAAD-1, s. 149)
- 608) Kaçan tavşan büyük olur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 61)
- 609) **Kanatlı karıncanın** kadesi tez yeter. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 150)
- 610) **Kancık** yalanmadan erkek dolanmaz. (* Bahçe-Ada.; -Gaz.; -Hat.)
- 611) **Kancık it** kapısında yiğitleşir. (Derekuşçulu* Görele-Gr.) (BAAD-1, s. 150)
- 612) Kapıcıyla **köpeğin** yüzüne bakmadan geç. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 62)
- 613) Kapıdan yetişme **tosun** olmaz. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 151)
- 614) Kâr bahası **eşek**, kuru çayda sele gider. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 151)
- 615) Kar yağar, **saksağan** alana çıkar. (Kırkyaren* Karahallı-Uş.) (BAAD-1, s. 153)
- 616) Kara kışta kara **serçe** ilkbaharı bulamaz. (Salavat* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 151)
- 617) **Karga** kemiği yutmadan önce gerisine ölçermiş. (-İz.; Ml.) (BAAD-1, s. 152)
- 618) **Karga** nereye gitse yine siyah yumurtlar. (Hacıobaşı* Delice-Ank.) (BAAD-2, s. 62)
- 619) **Karga** yavrusunu “pamuğum” (kardan ak yavrum) diye severmiş. (-İz.; -Mn.; Nğ.) (BAAD-1, s. 152)
- 620) **Karga** yüklü olmaz. (-Tr.) (BAAD-2, s. 63)
- 621) **Karga**, **karganın** gözünü oymaz. (Bozaniç* Sarıcakaya-Es.) (BAAD-1, s. 152)
- 622) **Karganın** gönlünden şahanlık geçermiş, **şahanı** görünce delik ararmış. (* Sandıklı-Af.) (BAAD-1, s. 152)
- 623) **Karganın** gördüğü tane bitmez. (Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 62)
- 624) **Kargaya**: “Bokun derman (ilaç)” demişler, gitmiş denizin ortasına (Kaf dağının ardına) sıçmış (etmiş) . (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; * Gürün-Sv.; -To.; Miri* Fatsa, * Akkuş-Or.; * Merzifon-Ama.; * Ermenek-Kn.; -İz.; -Mn.) (BAAD-1, s. 152)
- 625) **Kargayla** konuşanın konağı çöplüğün başı. (-Ezm.) (BAAD-2, s. 63)
- 626) **Karınca** kanatlanınca kendini **serçe** oldum sanır. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 63)
- 627) **Karıncanın** sidiğinin denize faydası olur. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 152)
- 628) Karpuz kabuğu ile büyüyen **eşeğin** ölümü sudan olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 153)
- 629) Karşıdan **eşek** bakar almaz. (* Nazilli-Ay.) (BAAD-2, s. 63)
- 630) Kart **keçi** ile dolaşanın boynuzu götüne girer. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 63)
- 631) **Kartalın** beğenmediğini **kargalar** kapışır. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; Yukarı Miselli* Keban-El; -Hak.) (BAAD-1, s. 153)
- 632) Kasabın **koyunu** besili kalmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 153)

- 633) Kasap isterse **keçinin** boynuzundan yağ çıkarır. (Kayadibi* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 154)
- 634) Katarda bin **deve** kükrer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 154)
- 635) Katarda **deve** bir öter. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 154)
- 636) Katarda **lök** bir öter, iki öterse birinin taşacağını çekerler. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 63)
- 637) **Katır** anasını beğenmezmiş. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 154)
- 638) **Katır** dağda yıkılır arı sahibine dokunur. (-Ar.) (BAAD-1, s. 154)
- 639) Kaygısız yattığı gece komşunun **eşegi** (ölür), kuyruksuz **sıpa** doğurur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 154)
- 640) Kayırdığın **domuzun** kırk batman yağı çıkar. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 154)
- 641) **Kazdan tavoh** bir yımırte ide, **tavoğun** göti patler. (-Bt.) (BAAD-1, s. 155)
- 642) **Kazla** yarışan **tavuşun** götü yırtılır. (Uluköy, Dinar-Af.) (BAAD-2, s. 63)
- 643) **Keçi** duvardan atlayan **koyuna** götün göründü der. (Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 63)
- 644) **Keçi keçiken** yerini eşerek (düzeltip) oturur (yatar) . (Canık* Mazgirt-Tn.; * Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 156)
- 645) **Keçi kurttan** kurtulsa **gergedan** olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 156)
- 646) **Keçi** kuyruğunu sallarsa **teke** gümülür. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 64)
- 647) **Keçi** suyu beyire beyire geçer. (İrişli, Bayburt* Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 64)
- 648) **Keçice keçi**, yattığı yeri iz eder. (Yastura* Mesudiye-Or.) (BAAD-1, s. 155)
- 649) **Keçinin** ölümü gelince (sırtı kaşınınca) çobanın değneğine sürünür. (Nğ.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 156)
- 650) **Kedi** sirke içer mi ? (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 156)
- 651) **Kedi** terpiyi yalar da kanlar çıktıkça oh der. (-Tr.) (BAAD-2, s. 65)
- 652) **Kedi** yavrusunu yiyeceği zaman küle beler de yermiş. (Kızılcaağaç* Bucak-Brd.) (BAAD-1, s. 156)
- 653) **Kedioğlu** miyavlayarak doğar. (* Silifke –İç.) (BAAD-2, s. 64)
- 654) **Kediye** pis deme, misafire dokunur. (Sorgun* Gündül-Ank.) (BAAD-1, s. 156)
- 655) **Kekliğin** alası içinde olur. (Botsa-Kn.) (BAAD-1, s. 156)
- 656) **Kekliğin** çektiği dilinin cürmüdür. (Çepni* Gemerek-Sv.) (BAAD-1, s. 156)
- 657) **Keklik** ile kadının gıydaladığına aldanma. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 65)
- 658) **Keklik kekliğin** karşısında (**kekliğe**) dakılar (tahlar). (* Bahçe-Ada.; Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 156)

- 659) Kel **it** kertinir, uyuz ile sürtünür. (-Ar.) (BAAD-1, s. 156)
- 660) Kendi **devesini** yeden lmemiş. (İlyasköyü-Brd.) (BAAD-1, s. 157)
- 661) Kendi yorganının **biti** insanı yemez (yakmaz) . (* Mihaliççık-Es.) (BAAD-1, s. 157)
- 662) Keskin **at** kendine üzengi vurdurmaz. (-Sm.) (BAAD-2, s. 65)
- 663) Keskin **itin** sonu uyuz olur. (-Vn.) (BAAD-1, s. 157)
- 664) Kı ıslanmazsa **balık** tutulmaz. (* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 157)
- 665) Kılavuzsuz **kuş** uçmaz. (* Sorgun-Yz.) (BAAD-2, s. 65)
- 666) Kılavuzu **horoz** olan, kümeste geceler. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 157)
- 667) Kılta keramet olsa, **keçiyi** göge çekerler (derviş ederler). (-N.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 157)
- 668) **Kır atı** bilen donlu da bilir donsuz da. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 66)
- 669) **Kır atı** ulundan tanırılar. (Uluköy* Dinar-Af.) (BAAD-2, s. 66)
- 670) **Kır atın** alnına gün yavaş yavaş doarmış. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 158)
- 671) Kırdan gezen, **kurda** kavuşur. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 158)
- 672) Kırh kadının ekli bir **tavoun** başındedir. (-Bt.) (BAAD-1, s. 158)
- 673) Kırk bacanaı bir **it** parçalamış. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 158)
- 674) Kırk gün **tavuk** gezmektense bir gün **horoz** gezmek daha iyidir. (anıllı* Ayaş-Ank.; Dort, * Sultanda-Af.; * Eğridir-Isp.; -Vn.) (BAAD-1, s. 158)
- 675) Kırk kuruştan aşağı **katır sıpası** mı olur? (* Silifke-İ.) (BAAD-2, s. 66)
- 676) Kırk **serçeden** bir **kaz** iyi. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 158)
- 677) Kırk yıl **tavuk** olmaksana bir yıl **horoz** gezmek ye. (* Silifke-İ.) (BAAD-2, s. 66)
- 678) **Kırlangıç** bir zararsız **kuş**, git Yemen eline danış. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 158)
- 679) **Kısrak** tekmesi **atı** incitmez. (-Hak.) (BAAD-1, s. 159)
- 680) Kışın ine deliği kadar yerden **deve** kadar soğuk girer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 159)
- 681) Kibirli **köpek** tüyünü geç atar. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 161)
- 682) Kimi **horoz** olur ter kimi kuluçka olur yatar. (-Sm) (BAAD-2, s. 67)
- 683) **Kirpi** de yavrusunu “pamuum” diye severmiş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; Çepni* Gemerek-Sv.) (BAAD-1, s. 161)
- 684) Koca **kz blek** tutmaz. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 162)
- 685) Kocakarının (Hıdırnebinin) souu, teper tandıra **tavuu**. (-Vn.) (BAAD-1, s. 161)

- 686) **Koç koyun** kurban içindir. (-Bt.) (BAAD-1, s. 162)
- 687) **Koç koyundan** seçgel gerek. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 162)
- 688) **Koç kuzuya** melemez. (Gülbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 162)
- 689) **Koç** olacak (koçluk) **kuzu** köm önünde (kuşağında, çığda) belli olur. (Kilise, Gündüzbey* Yeşilyurt, Zahmettin* Hekimhan-Ml.; * Ağın-El.; * Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 162)
- 690) **Koç** olacak **kuzu** gider de **koçun** yanına yatar. (İlyasköyü-Brd.) (BAAD-1, s. 162)
- 691) **Koça** kuyruğu yük olmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 68)
- 692) **Koçu** kendinin et de kuyruğunu öyle yokla. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 68)
- 693) Kokmuş etin **sineği** Bağdat'tan gelir. (Gülbayır* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 162)
- 694) Komşunun **eşegini** iki iste ki Allah sana da bir versin. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 163)
- 695) Konur **eşek** çayırını almaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 163)
- 696) Koşan **at** mahmuzlanmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 164)
- 697) **Koyun** gide gide yayılır. (Armutlu* Aksaray-Nğ.) (BAAD-1, s. 164)
- 698) **Koyun** kuyruğu ne kadar büyük olsa yine kendini örter. (-Tr., -Sm.) (BAAD-2, s. 69)
- 699) **Koyun** sürüsünden, buğday anbarından satılmalı. (Kayadibi* Yeşilova-Brd.) (BAAD-1, s. 164)
- 700) **Koyun** sürüsüne **kurt** parasız bekçilik eder. (* Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 69)
- 701) **Koyun**, **kuzusuna** basmaz. (-Bt.) (BAAD-1, s. 164)
- 702) **Koyun**, postuna yakışır. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 164)
- 703) **Koyun**: “Utanmasam **koyunun** ardından ardayacağım.” demiş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 164)
- 704) **Koyuna kurt** gelince köpeğin gezeleyesi gelir. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 164)
- 705) **Koyuna** kuyruğu ağır gelmez. (-Sm) (BAAD-2, s. 69)
- 706) **Koyunsuz** çoban olmaz. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 69)
- 707) **Koyunu** çok olan korkusunu geniş etmeli. (Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 69)
- 708) **Koyunu** güden **kurdu** görür (kurda kavuşur) . (* Mudurnu-Bo.; * Merzifon-Ama.; -Vn.; -Brd.; Kösten-Dz.) (BAAD-1, s. 164)
- 709) **Koyunu** olmayanın bıçağı keskin olur. (Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 69) ve (-Vn.) (BAAD-1, s. 164)
- 710) **Koyunun** çıkardığı toz, **kurdun** gözünden kaçmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 164)

- 711) **Koyunun** melediğini **kuzu** melemez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 164)
- 712) **Koyunun** on olsun güden oğlun olsun. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 69)
- 713) **Koyununu** güdene çoban denmez. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 69)
- 714) **Köpeğe** demişler ki: “Günde kaç taş yersin ?” o da: “Kırk dölünün sayısına bakar.” demiş. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 69)
- 715) **Köpeğin** gönlü **köpek**le. (-Dz.; * Şebinkarahisar-Gr.) (BAAD-1, s. 165)
- 716) **Köpeğin** gönlüne kalırsa yolda kervan kalmaz. (Şekere-Hat.) (BAAD-1, s. 165)
- 717) **Köpeğin** iyisi leş başında belli olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 165)
- 718) **Köpeğin** kuyruğuna yapışan çöp yığınının gider. (Seslikaya* Ardeşen-Rz.) (BAAD-1, s. 165)
- 719) **Köpeğin** şalvarı olmaz. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 165)
- 720) **Köpek** “Yaza çıkarsam kemikten saray yaptıracam.” dermiş. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 166)
- 721) **Köpek** afkurmada kimse kaçmaz. (Seslikaya* Ardeşen-Rz.) (BAAD-1, s. 165)
- 722) **Köpek** arabanın gölgesinde yatmış da araba benim sanmış. (Davulkuyu* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 165)
- 723) **Köpek** avlanırsa tavlanır. (* Silifke -İç.) (BAAD-2, s. 69) ve (Zahmettin* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 165)
- 724) **Köpek** çörekten kaçmaz. (-Hak.) (BAAD-1, s. 165)
- 725) **Köpek** evinde pastırma bulunmaz. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 165)
- 726) **Köpek** evliyadır, ürdüğünden bilinmez. (* Mudurnu* Bo.) (BAAD-1, s. 165)
- 727) **Köpek köpeği** düzmek için fırın ekmeği adarmış. (* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 165)
- 728) **Kör boğayı** susturmak zordur. (Bayat* Emirdağ-Af.) (BAAD-2, s. 69)
- 729) **Kör sıçanın** rızkını Allah verir. (-Vn.) (BAAD-1, s. 166)
- 730) **Köstek deveye** uymazsa **deve** kösteğe uyar. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 70)
- 731) **Köy danasından öküz** olmaz. (Salman* Akkuş-Or.) (BAAD-1, s. 167)
- 732) **Köyden köye it** ürmez. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 167)
- 733) **Kukunun** öteceği üç aydır. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-2, s. 70)
- 734) **Kurbağa** kırk paraya sulanır. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 70)
- 735) **Kurbağanın** zamanı vakvakla geçer. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 70)
- 736) **Kurdu** gönlüne koysalar günde bir **koyun** yermiş. (-Ky.) (BAAD-2, s. 70)
- 737) **Kurdun** boynuna ciğer asılmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 168)
- 738) **Kurt ayının** fakına basmaz. (Sakarabaşı* Ayancık-Sn.) (BAAD-1, s. 168)

- 739) **Kurt** daima gelmese de sen daima dikkat et. (Maçka-Tr.) (BAAD-2, s. 71)
- 740) **Kurt** eşini yemez. (* Maçka-Tr) (BAAD-2, s. 71)
- 741) **Kurt** gölgesinde **aslan** yatmaz. (Çanilli* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 168)
- 742) **Kurt kartaldan** kurtulmaz. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 71)
- 743) **Kurt** kocayınca **keçi** boynuzlar. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 168)
- 744) **Kurt koyunun** bahasını sormaz (bilmez). (* Eğridir-Isp.; * Yerköy-Yz.; Kuzköy* Akkuş-Or.; * Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 168)
- 745) **Kurt**, ulusundan gördüğünü işler. (* Gürün-Sv.; -Gaz.; Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 168)
- 746) **Kuzguna**: “Güzel kim ?” demişler. “Yavrum” demiş. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 71)
- 747) Kürdün kocayanına **keçi** güttürürler. (Pazarören-Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 169)
- 748) Leşin bulunduğu yerde **karga** da bulunur. (Mansurlu* Feke-Ada.; * Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 169)
- 749) Martı martlattım, **deveyi** bartlattım. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 170)
- 750) **Maymun** aynaya bakar, kendi lakabını takar. (Kayadibi* Şavşat-Ar.) (BAAD-1, s. 171)
- 751) Mereğin samanını **danalar** bitirir. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 171)
- 752) Meşe **aslansız** olmaz. (-Vn.) (BAAD-1, s. 171)
- 753) Misafir, ev sahibinin **danasıdır**. (Yaka* Dazkırı-Af.) (BAAD-1, s. 172)
- 754) Misafiri **horoz** olanın ambarında buğdayı kalmaz. (Karadere* Hekimhan-Ml.) (BAAD-1, s. 172)
- 755) Müslüman memleketinde **salyangoz** satılmaz. (-Ezm.) (BAAD-1, s. 172)
- 756) Müzevir olmasa **tilki** pazarda gezer. (-Hat.) (BAAD-1, s. 172)
- 757) Nahir dönünce topal **keçi** başa geçer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 173)
- 758) **Oğlağı** ye oğluna duyurma. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 74)
- 759) Olacak **dana** kom önünde belli olur. (* Ağın-El.) (BAAD-1, s. 175)
- 760) Oltaç **oğlak** bokundan belli olur. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 75)
- 761) On paralık **eşeğin** beş paralık **sıpası** olur. (* Akçadağ-Ml.) (BAAD-1, s. 176)
- 762) Orosu şerrinden **baykuş** pazara varamaz. (Şihlar* Alanya-Ant.) (BAAD-1, s. 176)
- 763) Ortak **atın** beli sakat (kırık) olur. (-Sm.; -Tr.) (BAAD-2, s. 75)
- 764) Ortak **inekten**, başına **buzacağı** iyidir. (Kelekçi* Acıpayam-Dz.) (BAAD-1, s. 176)
- 765) Ortaklık **danadan** yalnız **buzacağı** iyi. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 176)

- 766) Ödünç **kedi fare** tutmaz. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 177)
- 767) Öğünme **ördek** gibi kırılırsın bardak gibi. (Osmaniye* Bahçe-Ada.) (BAAD-2, s. 76)
- 768) **Öküz danaya** demiş ki: “Ye ki süte gidesin.” O da demiş ki: “Süte gidenle gitmeyen belli olur.” (* Keban-El.) (BAAD-1, s. 178)
- 769) **Öküz** olacak **dana**, varır **öküzün** yanına yatar. (Karahüseyinli* Alaçam-Sm.) (BAAD-1, s. 178)
- 770) **Öküzün** yatağına **danayı** bağlama. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 178)
- 771) Öl git de yolcu **eşğine** duralanma. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 179)
- 772) Öldürürsen **yılanı** kendin öldür, elin öldürdüğü **yılan** tez canlanır. (Kayadibi* Yeşilova-Brd.) (BAAD-1, s. 178)
- 773) Ölecek **karga** kırılacak dala konar. (* Mudurnu-Bo.;- Çkr.) (BAAD-1, s. 178)
- 774) Ölen **keçi** yağlı olur. (Eldirek* Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 76)
- 775) **Öşek** ağlaya ağlaya tuzağa basarmış. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 180)
- 776) Paça ıslanmayınca **balık** tutulmaz. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 181)
- 777) Parayı **domuzun** boğazına takmışlar da “**Domuz** ağa” diye çağırmışlar. (Yukarı Bozkuyu* Kadirli-Ada.) (BAAD-1, s. 181)
- 778) Parayla hana **eşek** bağlanır. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 181)
- 779) Piç **katırın** önünde ardında durulmaz. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 182)
- 780) Pinniğin anahtarı **tilkiye** verilmez. (Turan-Ky.) (BAAD-2, s. 78)
- 781) **Pisiği** çok sıkıştırırsan yüzüne atılır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 182)
- 782) Post yiyen **kedi** gözünden bellidir. (Canik* Mazgirt-Tn.) (BAAD-1, s. 183)
- 783) **Pozalı domuz** yığın dağıtır. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 182)
- 784) Rahvan **at** kendini yorar. (* Almus-To.; * Mudurnu-Bo.; Çitme* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 128)
- 785) Sahibini kapmayan **iti** iyi saymazlar. (-Nğ) (BAAD-2, s. 79)
- 786) Sahibini kapmayan **iti** makbul saymazlar. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 184)
- 787) Sahipsiz **itin** kuyruğu, bacağı arasında olur. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 184)
- 788) Sahipsiz **koyuna kurt**, parasız bekçilik eder. (Lâdik-Sm.) (BAAD-1, s. 184)
- 789) Sakar **kısrağın** yalama tayı olur. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 184)
- 790) **Saksağanın** alayı olmaz. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 184)
- 791) Salakana **köpekten** kurtçu **çomar** olmaz. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 184)

- 792) Salhane **köpeğinden** kurtçu **enik** doğmaz. (Memik* Sivrihisar-Es.) (BAAD-1, s. 184)
- 793) Salma **deve**, gelmez eve. (-Bil.) (BAAD-1, s. 184)
- 794) Samanlığı **danacıklar** tüketir. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 184)
- 795) Samanlık yanar da **fare**lere olur hayıflık. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 185)
- 796) Samanlıktaki **kediye** (**ite**) kurşun değmez. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 79) ve (* Ereğli-Kn.) (BAAD-1, s. 185)
- 797) Samanlıktan gelir **dananın** yolu. (Pazarören* Pınarbaşı-Ky.) (BAAD-1, s. 185)
- 798) Sefil **atın** tepmesi şiddetli olur. (Yavuz* Şavşat-Ar.) (BAAD-2, s. 79)
- 799) **Serçe** ile konuşanın sesi semadan gelir. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 186)
- 800) **Serçenin** avı olmaz. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 79)
- 801) **Serçeye** çubuk bere. (Çiğil* Ilgın-Kn.; -Af.) (BAAD-1, s. 186)
- 802) **Sıçan** sidiğinin değirmene faydası vardır. (Derekuşçulu* Görele,* Bulancak-Gr.; * Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 187)
- 803) **Sıçan**, toprağı başına eşer. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 187)
- 804) **Sıçan**, tüylendikçe üşür. (Kuzköy* Akkuş-Or.; Atıkar* Baskil-El.) (BAAD-1, s. 187)
- 805) **Sıçana** rakı içirmişler, pisiğe biroh çağırılmış. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 187)
- 806) **Sıçandan** doğan kendirük keser. (Zile* Mesudiye-Or.; Gülbayır* Niksar-To.; * Yerköy-Yz.; * Gürün-Sv.; Kayadibi, Yavuzköy* Şavşat-Ar.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 187)
- 807) **Sıçandan** doğan torbayı dibinden deler. (-Tr.) (BAAD-2, s. 79)
- 808) **Sıçandan** olan **keseğen** olur. (İrişli, Bayburt* Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 79)
- 809) **Sıçanın** işemesinin denize faydası var. (* Gürün-Sv.; -Bt.) (BAAD-1, s. 187)
- 810) **Sıçanın** sidiği denize katık. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 187)
- 811) **Sığircının** karısı **sığır** gelince kıvrar. (* Boğazlıyan-Yz.) (BAAD-1, s. 187)
- 812) Sığirtmacın karnı tok olunca, **sığırın** karnını tok sanır. (* Kuyucak-Ay.) (BAAD-1, s. 187)
- 813) Sığirtmaçların kârı **eşeğe** binmesidir. (-Hak.) (BAAD-1, s. 187)
- 814) Sınanmamış **atın** arkasına geçme. (-Vn.; * İkizdere-Rz.) (BAAD-1, s. 187)
- 815) **Sıpalar** ödünç kemrişir. (Gülnar-İç.) (BAAD-2, s. 80)
- 816) **Sinek** pekmezciyi tanır. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 80)
- 817) **Sinek** yaş yere çokar. (Yenice* Simav-Kü) (BAAD-2, s. 80)

- 818) **Solucan yılanla** ölçülüyorum derken beli üzölmüş. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 188)
- 819) Sözüñ tamını **eşeğe** (deliye) derler. (-Tr.) (BAAD-2, s. 80) ve (-Vn.) (BAAD-1, s. 189)
- 820) Su dize çıksa **turnaya** ne? (* Varto-Mş.) (BAAD-2, s. 80)
- 821) Sudaki **balığa** soğan doğranmaz. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 89)
- 822) Sulu **sinek** suyunda gider. (Antakya-Hat.) (BAAD-2, s. 80)
- 823) Sürü tersine dönünce uyuz **keçi** öne düşer. (* Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 190)
- 824) Süseğen **ineğe** tanrı boynuz vermez. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 81)
- 825) Süt veren **ineğin** memesi kesilmez. (* Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 190)
- 826) Sötlü **inek** süsken olur. (-Isp.) (BAAD-1, s. 190)
- 827) Sötlü **koyunu** sürüden ayırmazlar. (-Vn.) (BAAD-1, s. 190)
- 828) **Şahin** küçöük ama payını ele vermez. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 81)
- 829) Şaşan **ördek** götün götün (geri geri) gider. (Kızılcaağaç* Bucak-Brd.; Kıvrasıl* Alanya-Ant.; -Gaz.) (BAAD-1, s. 190)
- 830) Tanrı **yılanın** feyline bakmış da kıcını karnına sokmuş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 191)
- 831) Taşaağına vurmakla **deve** kükremez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 192)
- 832) **Tavşan** ne denli yatarsa o denli de kaçır. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 193)
- 833) **Tavşan** yatağında avlanır. (-Vn.) (BAAD-1, s. 193)
- 834) **Tavuğun** gıdı gıdı bir avuç tane içindir. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 193)
- 835) **Tavuğun** gökçek olsun da doğurmazsa doğurmasın. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 82)
- 836) **Tavuğun** sadakası bir yumurta. (-Gaz.; -Vn.) (BAAD-1, s. 193)
- 837) **Tavuk** ağzından yumurtlar. (Hacı Ahmetler * Sütçüler- Isp.) (BAAD-1, s. 193)
- 838) **Tavuk** eşer **böcüğü** öğretir **cücüğe**. (* Ispir-Ezm.) (BAAD-1, s. 193)
- 839) **Tavukken tavuk** su içer, bir göğe bakar. (-Gaz.; -Hak.) (BAAD-1, s. 193)
- 840) **Tay** babasını geçer. (Zile* Mesudiye- Or.) (BAAD-1, s. 193)
- 841) **Tay** besleyen **ata** biner. (Dirmil* Gölhisar-Brd.) (BAAD-1, s. 193)
- 842) **Tay** iken oynamayan **at** olmaz. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 193)
- 843) **Tay** seyirdir çul sallanır, aç ile çıplak şenlenir. (Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 82)
- 844) **Tazı** besleyen, osuruğunu sesler. (* GÜdöl-Ank.) (BAAD-1, s. 194)

- 845) **Tazı**dan hizdik olmasa **tilki** bacada yavrulamaz. (Selim* Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 82)
- 846) **Tazının** yürüdüğünü **tilki** sevmez. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 194)
- 847) **Tazıyı** çulladıkça üşür. (* Taşova-Ama.) (BAAD-1, s. 194)
- 848) **Tazıyı** çulundan bilmezler. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 194)
- 849) **Tekeyi** kendinden et de taşagını öyle yokla. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 83)
- 850) Tepişen **at eşek** olur. (Fethiye-Mğ.) (BAAD-2, s. 83)
- 851) **Tilki** arkasına baka baka kaçar. (* Maden-El.) (BAAD-1, s. 195)
- 852) **Tilki** bocalayınca kışına çöp sokarmış. (-Or.) (BAAD-2, s. 83)
- 853) **Tilki** erişemediği üzüme “Hevengim olsun.” demiş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 195)
- 854) **Tilki** ininde **aslan** uyumaz. (Senirkent-Isp.) (BAAD-2, s. 83)
- 855) **Tilki** uzanamadığı üzüme “gök” (“Hevengim olsun.”) dermiş. (Bucak-Brd, -Nğ) (BAAD-2, s. 84)
- 856) **Tilki**: “Seher uykusu ile ikinci güneşi olmasa, ben de ekincilik yapardım.” demiş. (Gaz.) (BAAD-1, s. 195)
- 857) **Tilkinin** yüzüne bak da südünü öyle sağ. (Hacı Ahmetler* Sütçüler-Isp.) (BAAD-1, s. 195)
- 858) **Tilkiye**: “**Tavuk** güt.” demişler de “Ayağım yalınayak.” demiş. (* Yeşilova-Brd.) (BAAD-1, s. 195)
- 859) **Tilkiyi** kovalarken **kurdu** uyandırma. (Soğucak* Erfelek-Sn.) (BAAD-1, s. 195)
- 860) **Tilkiyi** **tavukla** gagalamışlar: “Allah gazabınızı arttırsın.” demiş. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 195)
- 861) Tok **domuz** darıya vurmaz (tarlaya girmez). (Gülbayır, Çayköy* Niksar-To.) (BAAD-1, s. 195)
- 862) Tok **domuz** yulaf yemez. (İğneciler* Mudurnu-Bo.; * Lapseki- Çkl.) (BAAD-1, s. 195)
- 863) Topal **keçi** de kör **tekenin** yarenî. (Çamşığı* Divriği-Sv.) (BAAD-1, s. 196)
- 864) **Tosbağayı** atmışlar: “Bu bağ olacağına o bağ olsun demiş.” (-Nğ.) (BAAD-2, s. 84)
- 865) **Tosbağayı** havadan atmışlar: “Ya göle ya harmana” demiş. (Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 196)
- 866) Ummadığın çalıdan **tavşan** çıkar. (* Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 197)
- 867) Ummadığın delikten **tilki** çıkar. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 84)

- 868) Uykudan **tavşan** bile onmamış. (Gavişkøy* Tavas-Dz.) (BAAD-1, s. 197)
- 869) Uyuz **itte** gümüş kuşak bulunmaz. (Kozluca, Cemilbey-Çr.) (BAAD-1, s. 198)
- 870) Uz **itte** kıllı taşak bulunmaz. (-Gaz.; To.; * Suşehri-Sv.) (BAAD-1, s. 198)
- 871) Üç kuruşluk **eşeğin** beş kuruşluk **sıpası** olur. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 198)
- 872) Üren **itin** pahası sorulmaz. (* Ağın-El.) (BAAD-1, s. 198)
- 873) Ürkütme **tavşanı arslan** edersin. (Selim* Sarıkamış-Kr.) (BAAD-2, s. 85)
- 874) Yabancı **itin(köpeğin)** kuyruğu(döşünün) altında gerek. (Anamas* Eğridir-Isp.; * Seydişehir-Kn.; * Saruhanlı-Mn.; Yaka* Dazkırı-Af.; İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 200)
- 875) Yabanın **kazından** köyün **tavuşu** iyidir. (Oğuz* Acıpayam-Dz.) (BAAD-2, s. 86)
- 876) Yağ yiyen **it** yüzünden belli olur. (-Gaz.) (BAAD-2, s. 87)
- 877) Yağlı **domuz** yağlı çama sürünür. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 87)
- 878) Yağmurda korkan **tilki** bir kolbecik yapar. (* Karakoçan-El.) (BAAD-1, s. 201)
- 879) Yağmurlu gün **tavuk** su içmez. (Çanılı* Ayaş-Ank.) (BAAD-1, s. 201)
- 880) **Yapalağın** yavrusu gözüne **şahin** görünür. (-Nğ.) (BAAD-1, s. 202)
- 881) Yavaş **köpek** sürüye **kurt** getirir. (Karatepe-Es.) (BAAD-1, s. 203)
- 882) Yavuz **it** yarasız olmaz (durmaz). (Çayköy* Niksar-To.; Zile* Mesudiye, Salman* Akkuş-Or.; * Bünyan-Ky.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.; Gürün-Sv.) (BAAD-1, s. 203)
- 883) Yavuz **it** yarasız olmaz. (Kızılköy-Ta.) (BAAD-2, s. 88)
- 884) Yavuz **itin** kuyruğu dik olur. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 88)
- 885) Yaz yağmuru, **atın** yelesini keser. (Anamas* Eğridir-Isp.) (BAAD-1, s. 204)
- 886) **Yengece**: “Niçin yanın yanın yürüyorsun?” demişler; “Serde kabadayılık var.” (keleşliğimden) demiş. (-Gaz.; Anamas* Eğridir-Isp.; * Merzifon-Ama.) (BAAD-1, s. 205)
- 887) Yeni boka **sinek** çok konar. (-Tr.) (BAAD-2, s. 89)
- 888) Yerli **kurt** yolunu şaşmaz. (Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 89)
- 889) **Yılan** eğri akar büğrü akar deliğine doğru girer. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 89)
- 890) **Yılan** eğridir büğrüdür; ama deliğin ağzına gelince doğrulur. (Beyceli* Fatsa-Or.; -Hak.; Gündüzbey* Yeşilyurt-Ml.) (BAAD-1, s. 206)
- 891) **Yılan** sıcağa akar. (Zile* Mesudiye, * Ünye-Or.) (BAAD-1, s. 206)
- 892) Yiğidin altında **at** aksamaz. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 206)
- 893) Yiğit **attan** düşer yine atlanır. (-Çkr.) (BAAD-2, s. 90)
- 894) Yiğit **horozun** gözü arpalıkta olur. (* Kavak-Sm.) (BAAD-2, s. 90)
- 895) Yokuşun dibinde **ata** arpa verilmez. (-Or.) (BAAD-2, s. 90)

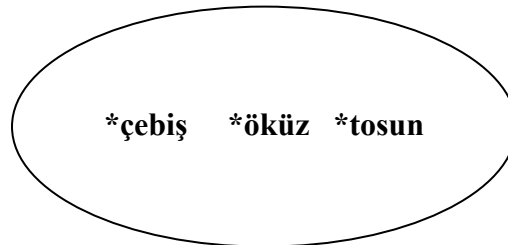
- 896) Yolcunun **atı** tavlânmaz. (-Hat.) (BAAD-1, s. 207)
- 897) Yörük **tazıyı tilki** sevmez. (* Silifke-İç.) (BAAD-2, s. 91)
- 898) Yumurta yiyen **kancığın kurt** boğan **eniği** olmaz. (* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 208)
- 899) Yüğrük **atın** boku seyrek düşer. (Beyceli* Fatsa-Or.) (BAAD-1, s. 208)
- 900) Yük altında **eşek** kalır. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 208)
- 901) Yük **devesi** bağırgan olur. (* Ürgüp-Nevşehir) (BAAD-2, s. 91)
- 902) Yüğü çeken **deve** bozular. (* Bor-Nğ.) (BAAD-2, s. 91)
- 903) Yükün ağırını erkek **deveye** yüklerler. (-Nğ.) (BAAD-2, s. 91)
- 904) Yürük **at** kamçı değirmez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 208)
- 905) Zayıf **sığır** yalıya yalıya tavlıyı kendini çevirir. (İğneciler* Mudurnu-Bo.) (BAAD-1, s. 209)
- 906) Zibillik otunu **eşek** de yemez. (-Gaz.) (BAAD-1, s. 210)

BÖLÜM IV

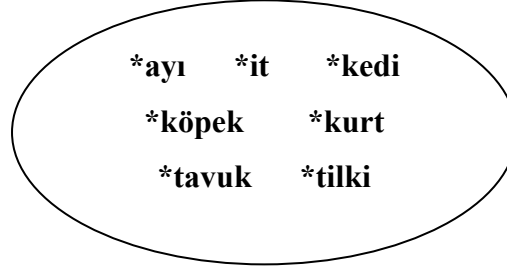
BÖLGE AĞIZLARINDA İÇİNDE HAYVAN ADI GEÇEN ATASÖZLERİNDE GÖRÜLEN KAVRAM PROFİLLERİ

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adlarını *eşdizim*, *karşıtdizim* ve *seçimlik öge* bakımından değerlendirdikten sonra elde edilen bilgiler doğrultusunda Türklerin hangi *kavram/anlam alanına* hangi öğeleri koyduklarıyla ilgili olarak 50 adet *kavram profili* (*acemilik/acemi olma*, *açlık*, *ana*, *araç olma*, *azgınlık/azgın olma*, *bahar*, *belirsizlik*, *bilinçsizlik/beceriksizlik*, *birlik/güç birliği*, *büyüklik (boyut bakımından)*, *can/canlılık*, *cesaret*, *çalışkanlık*, *değersizlik/önemsizlik*, *delilik/deli olma*, *devlet (şans)*, *dilek*, *dirençsizlik/savunmasızlık*, *dişi(l)lik*, *düşmanlık*, *er(il)lik*, *evlat sevgisi*, *güçlülük*, *güvensizlik/tehlike/zarar verme*, *hareket halinde olma*, *haylazlık*, *ileri görüşlülük/planlı olma*, *kabalık*, *komşu*, *korkaklık*, *kurnazlık*, *küçüklük (boyut bakımından)*, *maddi değer/paha*, *nankörlük*, *ortaklık*, *otorite*, *sahipsizlik*, *savaş/yiğitlik*, *önem*, *sonuç/ürün*, *tembellik*, *uğursuzluk*, *üretim*, *yabancı (el)*, *yalan*, *yarar/iyilik*, *yararsızlık*, *yaşamsallık*, *yaz*, *yurt*) belirlenmiştir. Ancak *kavram alanlarının* oluşumunun dinamik bir süreç olduğunu, *kavram profillerinin* görecelik arz ettiğini ve bir hayvan adının farklı *profillerde* yer alabildiğini söylemek gerekmektedir. Buna göre, bir hayvan adı *değer profilinin* oluşumunda belirleyici olduğu gibi *değersizlik profilinin* oluşumunda da belirleyici olabilir. “Örneğin *at*, atasözlerinde genel olarak önemsenen, değer verilen, güçlü, yararlı bir hayvan iken *arslan*’a oranla değersizleşmektedir (Özezen, 2008, s. 91). Benzer biçimde *öküz*, *eşek*’ten değerli tutulurken *yiğit*’ten değersiz görülmektedir. Dolayısıyla *öküz* adı hem değerlilik hem değersizlik *profilinde* karşımıza çıkmaktadır.

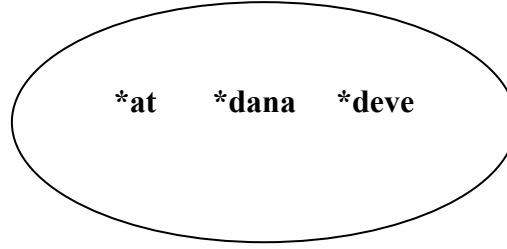
Belirlenen *kavram profilleri*, şu biçimde görselleştirilebilir:

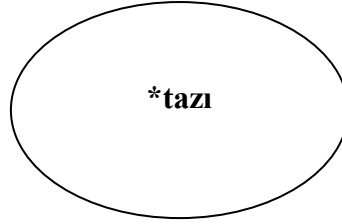
Şekil 20: *Acemilik/acemi olma* profili

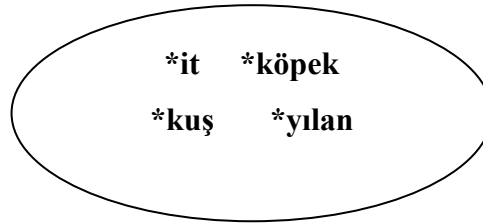
Şekil 21: Açlık profili

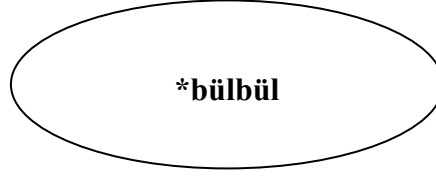
Şekil 22: Ana/Analık profili

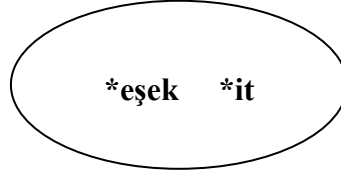
Şekil 23: Araç olma profili

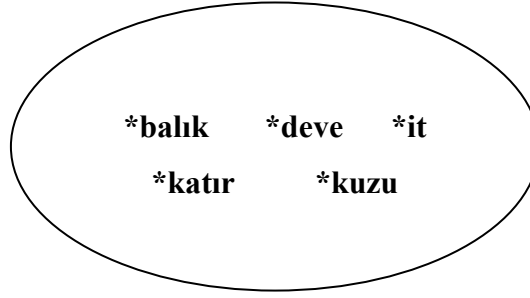
Şekil 24: Azgınlık/Azgın olma profili

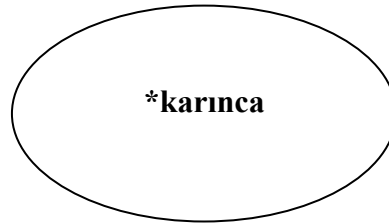
 ekil 25: Bahar profili

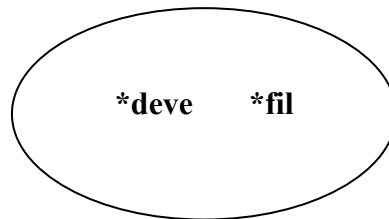
 ekil 26: Belirsizlik profili

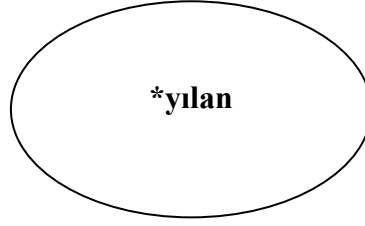
 ekil 27: Bilin sizlik/beceriksizlik profili

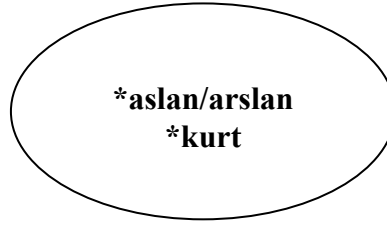
 ekil 28: Birlik/g   birli i profili

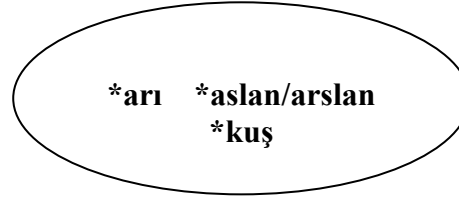
Şekil 29: Büyüklük (boyut bakımından) profili

Şekil 30: Can/canlılık profili

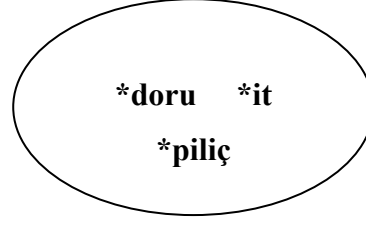
Şekil 31: Cesaret profili

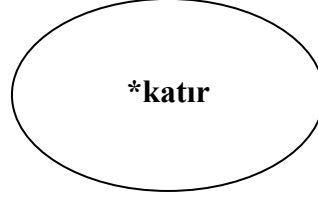
Şekil 32: Çalışkanlık profili

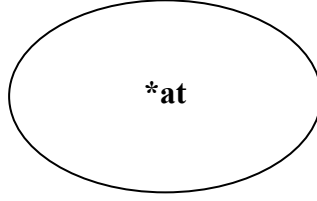
Şekil 33: Değersizlik/önemsizlik profili

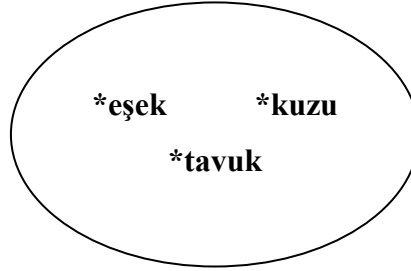
Şekil 34: Delilik/deli olma profili

Şekil 35: Devlet (şans) profili

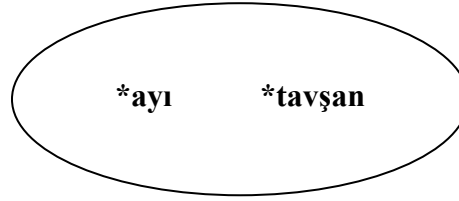
Şekil 36: Dilek profili

Şekil 37: Dirençsizlik/savunmasızlık profili

Şekil 38: Dişi(l)ik profili

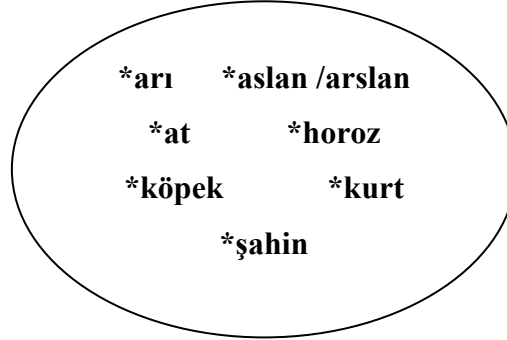
Şekil 39: Düşmanlık profili

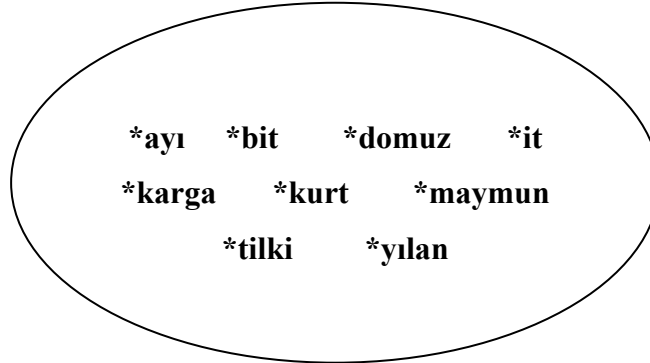
Şekil 40: Er(il)ik profili

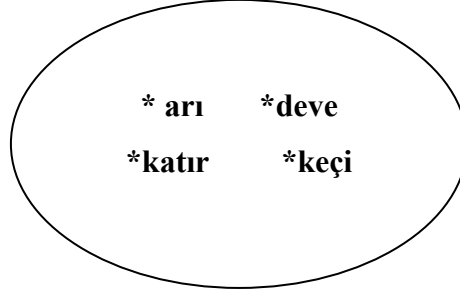
Şekil 41: Evlat sevgisi profili

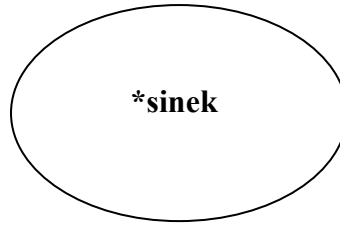
Şekil 42: Güçlülük profili

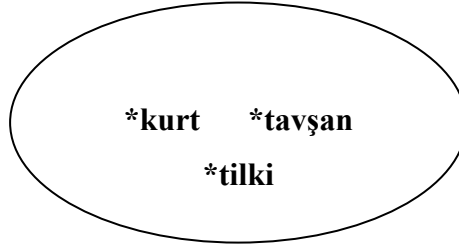
Şekil 43: Güvensizlik/tehlike/zarar verme profili

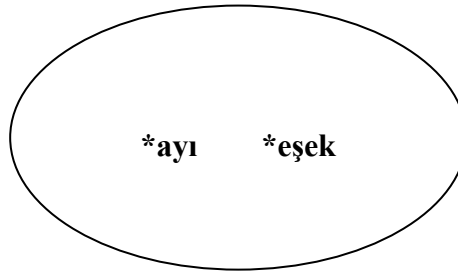
Şekil 44: Hareket halinde olma profili

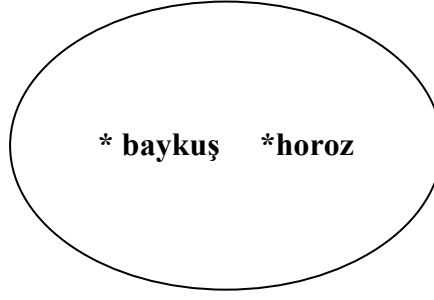
Şekil 45: Haylazlık profili

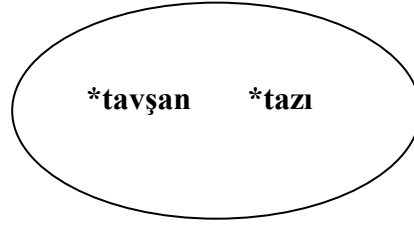
Şekil 46: İleri görüşlülük/planlı olma profili

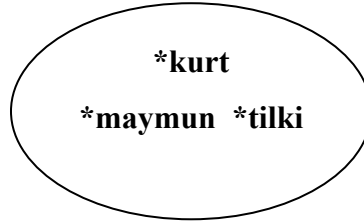
Şekil 47: Kabalık profili

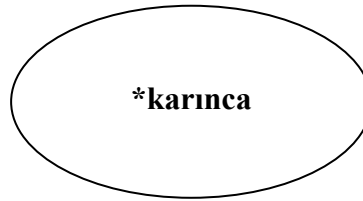
Şekil 48: Komşu/komşuluk profili

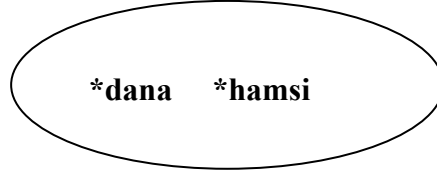
Şekil 49: Korkaklık profili

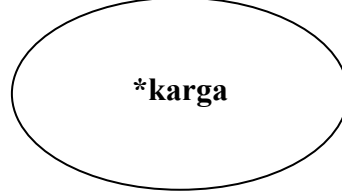
Şekil 50: Kurnazlık profili

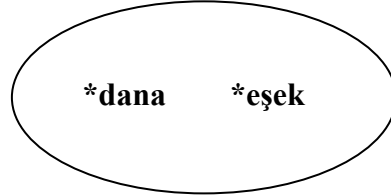
Şekil 51: Küçüklük (boyut bakımından) profili

Şekil 52: Maddi değer/paha profili

Şekil 53: Nankörlük profili

Şekil 54: Ortaklık profili

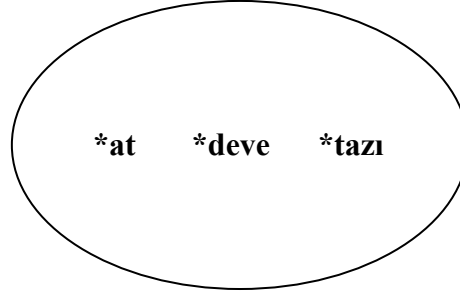
Şekil 55: Otorite profili

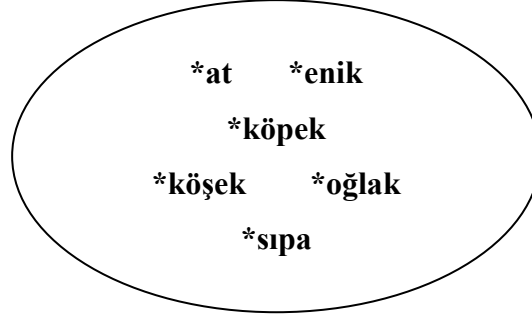
Şekil 56: Önemlilik/değerlilik profili

Şekil 57: Sahipsizlik profili

Şekil 58: Savaş/yiğitlik profili

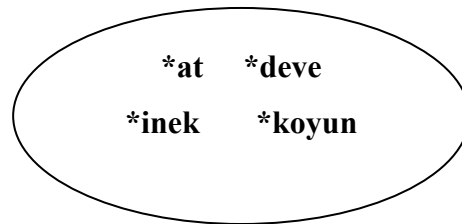
Şekil 59: Sonuç/ürün profili

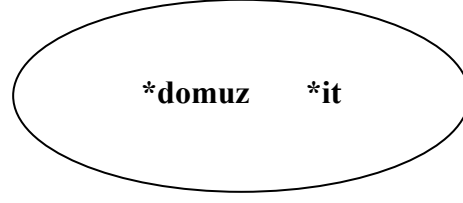
Şekil 60: Tembellik profili

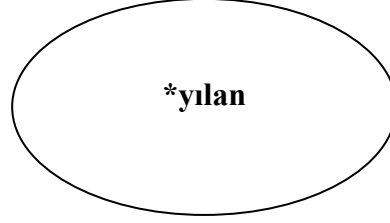
Şekil 61: Uğursuzluk profili

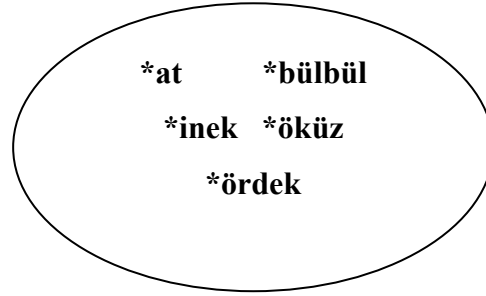
Şekil 62: Üretim profili

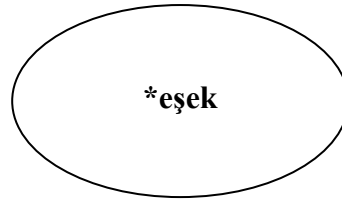
Şekil 63: Yabancı (el) profili

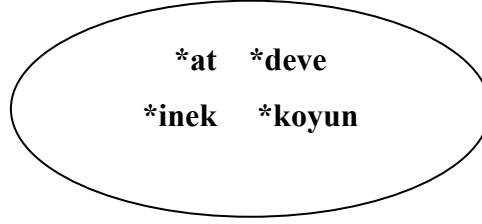
Şekil 64: Yalan profili

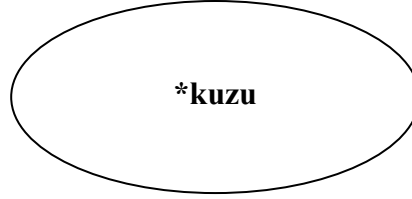
Şekil 65: Yarar/iyilik/işlevsellik profili

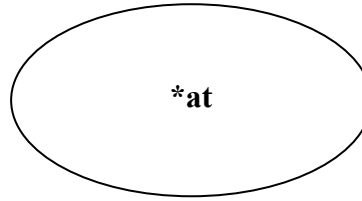
Şekil 66: Yararsızlık profili

Şekil 67: Yaşamsallık profili

Şekil 68: Yaz profili

Şekil 69: Yurt profili

BÖLÜM V

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tezimizde bölge ağızlarındaki 5.890 atasözü tarandıktan sonra içinde hayvan adı geçen 1.566 adet atasözü belirlenmiştir. Bu atasözlerinde toplam 113 hayvanın adı geçmektedir. Hayvanlarla ilgili atasözlerinin sayısına bakıldığında ve atasözlerinin kültürü yansıtan dil ürünlerinin başında geldiği düşünüldüğünde hayvanların, Türklerin yaşamında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Çalışmamızda *omurgasız hayvanlar*'ın altı alt şubesinden en fazla *eklembacaklılar*'ın adı geçmektedir. Toplamda 15 adet *eklembacaklı* hayvan adının bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçtiği belirlenmiştir. *Süngerler*, *sölenler* ve *derisidikenliler* alt sınıflarına ait hayvan adına ise rastlanmamıştır. *Omurgalı hayvanlar*'ın ise tüm sınıflarından hayvan adlarının kullanıldığı belirlenmiştir. Toplamda 68 hayvan adıyla, en fazla, *memeliler* sınıfına ait olan hayvanların adları geçmektedir. *İki yaşamlılar* sınıfından ise sadece bir hayvan adının geçtiği görülmektedir. Bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adlarının büyük bir kısmı (68 adedi) *omurgalı hayvanlar* şubesinin *memeliler* sınıfındaki hayvanlara aittir. Bu durum, Türklerin genellikle günlük yaşamda iç içe oldukları hayvanların atasözlerinde daha sık kullanıldığının göstergesidir. Örneğin içinde *derisidikenliler* alt sınıfına ait herhangi bir hayvanın adı geçen atasözü belirlenememiştir. Ancak, *memeliler* sınıfına ait hayvan adları sık sık atasözlerinde kullanılmıştır. Bunun nedeni, bu sınıftaki hayvanların genelinin yakından tanınıyor olmasıdır. Günlük yaşamda gözlemledikleri, yararlandıkları hayvanların isimleri, dil ürünlerine yansımıştır.

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde en sık geçen hayvan adlarına baktığımızda göçebe yaşamın gerektirdiği hayvanların adlarına rastlamaktayız. Bu adlar ve kullanım sayıları şunlardır: *at* (189), *it* (151), *eşek* (147), *öküz* (76), *deve* (68), *köpek* (67), *koyun* (63), *kurt* (51).

İncelenen atasözlerinde kullanım sıklığı en fazla olan hayvan adı toplamda 189 kez geçtiği belirlenen *at*'tır. “Türkçenin sözvarlığı, en eski metinlerden bugüne incelenecek olursa, en geniş sözcük, terim ve atasözü varlığının *at* kavramıyla ilgili olduğu görülür” (Aksan, 2011, s. 206) ve bu durum, tezimizde de değişmemiştir. “Kısaca söylemek gerekirse, göçebe hayat at üzerinde kurulmuş ve geliştirilmiştir” (Koca, 2002, s. 16). Türk kültüründe çok sağlam yeri olan, önemi herkesçe kabul edilen,

çoğu zaman vatanla, eşle, namusla bir tutulan *at*'ın atasözlerine de bu kadar sık yansması normal karşılanmalıdır. Mitolojik değerinin olması da *at* adının sıkça geçmesinde etkili olmuştur. “Türklerle ilgili birçok efsane, destan ve hikâyede *at*, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmıştır. Savaşta faydaları dolayısıyla kuvvet ve kudret simgesi de olmuştur. *At* sürüleri ise zenginliğin ifadesi olarak görülmüştür” (Çoruhlu, 1999, s. 156).

Çalışmamızda sıklığı en çok olan ikinci hayvan adının 151 örnekle *it* olduğu görülmektedir. Göçebe yaşamda Türklere yardımcı olan *it*, atasözlerinde sadakat ve koruyuculuk özellikleriyle geçtiği gibi küçümseme, alay etme, yeteneksizliği vurgulama gibi durumlarda *it* adının atasözlerinde geçtiği de dikkat çekmektedir. Öte yandan, günümüzde *it* ve *köpek* adlarının aynı hayvana gönderme yaptığı bilinmektedir. Bu iki ad arasında anlamsal bir farklılık olup olmadığı kesin değildir⁷. *Köpek* adının ise bölge ağızlarındaki atasözlerinde 67 kez geçtiği görülmektedir. İki adın da aynı hayvana gönderme yaptığını kabul edersek, bu hayvanın toplamda 218 kez geçtiğini söylemek gerekir ki bu sayısal veri de *it*'in Türklerin yaşamlarında dolayısıyla da kültürlerinde ön planda olan bir hayvan olduğunu gösterir.

Tezimizde sıklığı en çok olan üçüncü hayvan adının *eşek* olduğu görülmektedir. Toplamda 147 atasözünde bu ad geçmektedir. Göçebe yaşamın etkisiyle Türklerin yük kullanmada sık sık kullandıkları bilinen *eşek*, Türklerin mecaz dünyalarında da yerini almıştır ve bu dünyadan dil ürünlerine yansımıştır. Bölge ağızlarındaki atasözlerinde genelde küçümseme, acizlik, yetersizlik gibi durumların anlatımında, *eşek* adının kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmamızda incelediğimiz atasözlerinde en sık geçen hayvan adlarından biri ise toplamda 76 kez kullanıldığı belirlenen *öküz* adıdır. Göçebe yaşamda Türklerin yük taşımacılığında kullandıkları ve onların büyük yardımcısı konumunda olan bu hayvanın adının atasözlerinde sıkça kendine yer bulabilmesi, yaşamda ne varsa dile yansıyanın da o olduğunun bir göstergesidir.

Deve adı, incelediğimiz atasözlerinde toplamda 68 kez görülmektedir ve bu kullanım sayısı ile tezimizde en sık geçen beşinci hayvan adı olmuştur. L. Doğan'ın da söylediği gibi, göçebe Türk toplumunun sosyal ve iktisadi hayatında *at*, *koyun* ve *sığır* kadar olmasa da, mühim bir yer tutmaktadır (2001, s. 617) ve bu durum çalışmamızda da sıklık açısından görülebilmektedir. S. Koca'nın verdiği bilgiye göre tıpkı koyun gibi

⁷Bu konuda detaylı bilgi için A. Deniz Abık'ın “Kutadgu Bilig’de Hayvan Adları” adlı makalesine bakılabilir, bk. Kaynakça.

devenin de sütünden, etinden, tüyünden ve derisinden yararlanılmaktaydı. Fakat, *deve* daha çok yük hayvanı (yüklet) olarak kullanılmaktaydı (2002, s. 25). Günlük yaşamda bu kadar etkili olan *devenin* adı doğal olarak dile de yansımıştır. Aynı zamanda *deve*'nin mitolojik değer taşıması da bu kadar sık kullanılmasında etkili olmuştur. Çünkü *deve*, “Türk mitolojisinde *Alplik* simgesidir” (Çoruhlu, 2002, s. 146).

Koyun, bölge ağızlarında en sık kullanılan (63 kez) hayvan adlarından biri olmuştur. Çünkü “Türkler, koyunun sütünden, etinden, yününden, derisinden, daha doğrusu onun her şeyinden yararlanmaktaydılar” (Koca, 2002, s. 24).

Kurt adı da bölge ağızlarındaki atasözlerinde toplam 51 kez geçerek en çok kullanılan hayvan adlarından olmuştur. L. Armutak'ın da söylediği gibi, *kurt*, Türk mitolojisinin ilahıdır (2002, s.422). “Totem devri yaşayan Türklerin Ongun'u *bozkurt*, destanlarda Türk'ün hayat ve savaş gücünü temsil eder” (Banarlı, 1971, s.32). Destan döneminden beri kültürde önemli yeri olan *kurt*, incelediğimiz atasözlerinde de varlığını sıkça göstermektedir.

Balık adlarının kullanımlarına baktığımızda sadece iki balık adının geçtiği görülmektedir. Genel olarak *balık* sözcüğü ile balık türleri kastedilecek biçimde kullanımlar dikkat çekmektedir. Belli bir balık türüne gönderme yapan adlar iki örnek dışında belirlenememiştir ki belirlenen bu adlardan biri olan *hamsi*, balıklar sınıfındayken genel eğilimde balık olarak değerlendirilen *yunus*, *balıklar* değil *memeliler* sınıfına aittir. Bilindiği gibi “Orta Asya'nın tabiat ve iklim şartları hayvancılığa olduğu kadar tarıma elverişli değildi. Tarım, ancak tabiat ve iklim şartlarının imkân verdiği ölçüde vardı” (Koca, 2002, s. 26). Bulundukları coğrafyanın tarıma elverişli olmaması nedeniyle göçebe yaşam süren Türklerde denizciliğin geri planda kalmasından dolayı bölge ağızlarındaki atasözlerinde genel bir *balık* adının kullanılması normal karşılanmaktadır.

Kuş adları, bölge ağızlarındaki atasözlerinde sıkça kullanılan hayvan adlarındandır. Toplam 23 adet kuş adının geçtiği belirlenmiştir. Ayrıca herhangi bir kuş türüne gönderme yapmayan genel göndermede bulunan *kuş* sözcüğünün kullanımı da karşımıza çıkmıştır.

Tezimizde Türklerin günlük yaşamda karşılaşma olanağının olmadığı bazı hayvan adlarının da bölge ağızlarındaki atasözlerinde kullanıldığı belirlenmiştir. Bu hayvan adları, bir kez geçen *gergedan* ve üç kez kullanılan *maymun* adlarıdır. Bu adların kültürel etkileşime bağlı olarak atasözlerinde yer bulduğu düşünülebilir.

Bölge ağızlarındaki atasözlerinde geçen hayvan adlarına ve bu adların kullanımlarına baktığımızda Türklerin bazı hayvanları yakından tanıdığı, onlarla içli dışlı oldukları anlaşılmaktadır. Bazı hayvanların adı sadece tür adı olarak kullanılmakla kalmamış, o tür de kendi içinde cinsiyet, yaş, fiziksel özellik gibi durumlara göre adlandırılmıştır. Örneğin *koyun* türü, kendi içinde farklı adlandırmalara sahiptir. Kulağı bir santimetre kadar küçük olan *koyunlar* için *kürre*, bir yıllık kuzu için *toklu* adlandırmaları yapılmıştır. Benzer şekilde *deve* türü de kendi içinde farklı adlar almaktadır. “Yedi yaşından büyük erkek boz deve” anlamında *lök*, “erkek isteyen dişi deve” anlamında *esrük*, “deve yavrusu” anlamında *dorum*, “bir yaşına kadar olan deve yavrusu” anlamında ise *köşek* adları kullanılmaktadır. Benzer şekilde hayvanlarla ilgili hareketlerin, nesnelerin de adlandırmasında çeşitlilik görülmektedir. Örneğin M. Arslan Sarman, sadece Denizli’nin Honaz ilçesinde yaptığı çalışmada *deve* ile ilgili 70 madde başı 16 madde içi olmak üzere toplam 86 sözcük ve söz öbeği belirlemiştir (2013, s. 88). Adlandırmalardaki bu çeşitliliğin hayvanların yakından tanınmasıyla ilişkili olduğu açıktır. Bu adların atasözlerine yansması ise bu farklı adlandırmaların dilde sıkça yer aldığı işaretidir. Söz gelimi, “Eskimo dilinde kar için onlarca farklı sözcük bulunur. Eskimolar karın, buzun içinde yaşadıkları için karla ilgili ürettikleri kelime sayısı doğal olarak fazla olacaktır. Bu durum bir milletin yaşadığı coğrafya, iklim ve sosyal çevreyle ilgilidir” (Emiroğlu, 2012, s. 1161). Aynı durumun Türklerde de hayvan adlarının çevresinde şekillendiği görülmektedir.

Çeşitli dilbilim alanlarının ilgi çeken araştırma konularından olan *eşdizimlilik*, *karşıtdizimlilik* ve *seçimlik öge* kavramları çevresinde yaptığımız incelemelerde zengin bir veri tabanından hareket ettik. Tek yargılı atasözlerinde 32 adet *eşdizim*, 2 adet *karşıtdizim* örneği belirledik. Çift yargılı atasözlerinde 153 adet *eşdizim*, 54 adet *karşıtdizim*; üç ya da daha fazla yargılı atasözlerinde ise 32 *eşdizim*, 16 *karşıtdizim* örneği belirledik. *Seçimlik öge* olarak hayvan adlarının kullanıldığı atasözlerinin ise toplamda 906 kez geçtiğini gördük. *Kavram profillerini* belirlerken bu bulgulardan yola çıktık.

Tezimizde 50 adet *kavram profili* belirledik. Bu *profiller*, Türk kültüründe hayvanların sadece hayvan olarak yer almadığını, bunun da ötesinde Türklerin kavram dünyasında ve bilişsel yapısında da önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Söz gelimi *karga*, bir hayvan adı olmasının da ötesinde “nankörlük” kavramının simgesi olarak kullanılmaktadır. Benzer şekilde *arı* “çalışkanlık”, *aslan* “cesaret”, *baykuş* “uğursuzluk” kavramlarını karşılamaktadır.

Belirlenen *kavram profilleri* incelendiğinde (Şekil 1-50), bazı kavramların oluşumunda az sayıda hayvan adından yararlanılırken bazı kavramların oluşumunda kavram kümesinin hayvan üyesinin çok daha fazla sayıda olduğu görülecektir. Örneğin *haylazlık* kavramı için yalnızca *sinek* (Şekil 45), *uğursuzluk* profili için yalnızca *baykuş* (Şekil 61), *birlik* profili için yalnızca *karınca* (Şekil 28) adı kullanılırken *önemlilik/değerlilik* profilinde 13 (Şekil 56), *güvensizlik* profilinde 9 (Şekil 43), *güçlülük* profilinde 7 (Şekil 42), *tembelik* profilinde 6 (Şekil 60) hayvan adı kullanılmıştır. Bu, aynı zamanda Türklerin kavram hiyerarşisinde *değer*, *güç*, *güven* gibi kavramların *haylazlık*, *uğursuzluk* gibi kavramlardan daha önce geldiğini göstermektedir. *Kavram profillerinin* oluşumunda kurucu bir rol üstlenen nesnel dünya gerçekliklerinin ulusal ve yöresel bir görünümde olabilecekken, kavram hiyerarşilerinin daha evrensel bir görünümde olacağını da belirtmek gerekir.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılabilceği gibi, hayvan adları atasözlerinde sıkça yer almaktadır ve Türk kültürü hakkında önemli bulgular elde etmemize yardımcı olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abik, A. D. (2009). Kutadgu Bilig’de hayvan adları. *Journal of Turkish Studies Festschrift in Honor of Cem Dilçin I*, 33/1, 1-32.
- Akalın, L. S. (1993). *Türk Folklorunda Kuşlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akarsu, B. (1998). *Dil – Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Akkaya, Ö. (2014, Mart). Kelimelerle dünya. *National Geographic Türkiye*, 155, s. 38.
- Aksan, D. (1987). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim) (1. Cilt)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1989). Kavram alanı-kelime ailesi ilişkileri ve Türk yazı dilinin eskiliği üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971*, 253-262.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2011). *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri, deyimler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1962*, 132-164.
- Aksoy, Ö. A. (1991). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Armutak, A. (2002). Doğu ve Batı mitolojilerinde hayvan motifi. *İ.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 411-427.
- Arslan Sarman, M. (2013). Honaz'da deve ile ilgili söz varlığı ve sözlü kültür. Yayınlayanlar: E. Gürsoy Naskali ve E. Demir, *Deve Kitabı*, 282-301. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ata, A. (2004). *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Başaran, U. (2013). Atasözlerinin kalıpsallığı üzerine. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 8/9, 757-770.
- Bozkaplan, Ş. A. (1992). Türkiye Türkçesi ağızlarında kuş isimleri ve onların sistematigi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1987*, 43-79.
- Bozkaplan, Ş. A. (2007). Kutadgu Bilig'deki hayvan adları üzerine bir inceleme *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/4, 1110-1118.
- Bozyiğit, F. (1996). Kültürümüzde horoz. *Bilig*, 3, 116-127.

- Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II* (1996). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Croft, W. ve Cruse D. A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cunbur, M. (1992). Folklorumuzda geyik motifi üzerine. *II. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Çetinkaya, B. (2009). Eşdizimli sözlükler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/4, 196-206.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Dilçin, C. (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dindar H. ve Tunç, K. (1998). *Canlılar Bilimi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Doğan, A. S. (2013). Türk kültüründe ve Erzurum erkek barlarında tavuk (horoz) motifi. *Ekev Akademi Dergisi*, 57, 449-460.
- Doğan, L. (2001). Türk kültüründe hayvanlar ve hayvan isimleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12/2, 615-659.
- Durmuş, İ. (2009). *Bilge Kağan, Köl Tigin ve Bilge Tonyukuk*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Eberhard, W. (2000). *Çin Simgeleri Sözlüğü*. Çevirenler: Aykut Kazancıgil ve Ayşe Bereket. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Emiroğlu, S. (2012). Türkiye Türkçesi ağızlarında özellikleri bakımından yağış türlerine verilen adlar. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 7/3, 1159-1176.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gaddar, Z. ve Karpuz, Ö. (2012). Süheyl ü Nevbahâr'da hayvan adları. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 4, 58-83.
- Gen, S. (2009). *Harezmi Türkçesinden Kazakçaya Hayvanlarla İlgili Söz Varlığı*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Gümüşatam, G. (2011). Kavram alanları açısından Kıbrıs Türklerince hayvanlara verilen adlar. *Diyalektolog*, 3, 11-32.
- Güvenç, B. (1996). *Kültür ve Demokrasi*. Ankara: Gündoğın Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İlhan, N. (2007). Atasözleri ve deyimlerimizde beden kelimeleri ve kavram alanları. *Türk Dili Dergisi*, 671, 761-769.
- İlhan, N. ve Şenel, M. (2008). Dîvânü Lûgati't-Türk'e göre av, avcılık ve hayvancılıkla ilgili kelimeler ve kavram alanları. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 3/1, 259-277.
- İlhan, S. (1989). *Jeopolitik Duyarlılık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnal, S. (2008). Beynin algılama süreci, yazma ve kümeleme stratejisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (1), 55-64.
- Kabadayı, O. (2007). *Eski Türkçede Gökbilimi (Astronomi) Terimleri*. Kırıkkale : Kırıkkale Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kafesoğlu, İ. (1989). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kaplan, M. (2013). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabeyoğlu, A. R. ve Ersoy, A. (2012). Kültürel kavramlaştırma ve Kutadgu Bilig'de kuş tasvirleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/2, 621-642.
- Kaya, D. (2010). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Koca, S. (2002). Eski Türlerde sosyal ve ekonomik hayat. *Türkler* (3, 15-37). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Mandaloğlu, M. (2013). Türk mitolojisinden Anadolu'ya taşınan kültür: geyik motifi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 27, 382-391.
- Mengi, M. (1986). Necâti'nin şiirlerinde atasözlerinin kullanımı. *Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 2, 47-56.
- Mert, O. (2007). Kazak Türkçesi'nde hayvan adlarıyla kurulan atasözleri. B. Aydoğan ve S. Şimşir (Ed.), // *Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslar Arası Sempozyumu 21-23 Mayıs 2007 içinde* (297-312). Almatı.
- Nişanyan, S. (2007). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Adam Yayınları.

- Özkartal, M. (2012). Türk destanlarında hayvan sembolizmine genel bir bakış (Dede Korkut Kitabı'ndan Örnekler). *Milli Folklor*. 94, 58-71.
- Rumelhart D. ve Ortony A. E. (1977). The representation of knowledge in memory (Ed. R. C. Anderson ve R. J. Spiro ve W. E. Montague). *Schooling and The Acquisition of Knowledge*, 99-135.
- Sharifian, F. (2007). L1 Cultural conceptualisations in L2 learning, the case of Persian-speaking learners of English (Ed. Farzad Sharifian ve Gary B. Palmer). *Applied Cultural Linguistics*, 33-51.
- Şçerbak, A. M. (1995). At kelimesi üzerine bazı düşünceler. Yayınlayan: E. Gürsoy Naskali, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, 31-33, İstanbul: Resim Matbaacılık.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı 1. Cilt: A-E*. İstanbul: Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti.
- Titiz, T. (1997). Süper Türkçe. *Dil Dergisi*, 60, 12-15.
- Tokyürek, H. (2013). Eski Uygurcada hayvan adları ve bunların kullanım alanları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 33, 221-281.
- Toprak, F. (2013). Çağatay şiirinde vahşi hayvanlar ve yırtıcı kuşlar. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 8/9, 105-124.
- Torun, Y. (2012). Dîvânü Lûgati'it-Türk'ten Türkiye Türkçesi ağızlarına deve ile ilgili söz varlığı üzerine. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 7/1, 1995-2002.
- Tryjarski, E. (2011). Türklerde arıcılık. (Çeviren: Ayşe Nur Kırgız Sağın). *Acta Turcica*, 1/1, 130-161.
- Turan, Ş. (1990). *Türk Kültür Tarihi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uğurlu, M. (2004). Türk lehçeleri arasındaki kelime eş değeriği. *Bilig*, 29, 29-40.
- Ünalın, Ş. (2012). *Dil ve Kültür*. Ankara: Eskiyei Yayınları.
- Üstünova, K. (1998). Atasözlerimizde sentaktik paralelizm. *Bir (Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi)*, 9-10 (Kemal Eraslan Armağanı), 607-620.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Williams, R. (2012). *Anahtar Sözcükler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yazım Kılavuzu (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Yılmaz, H. F. (2014, Ağustos). Düünden bugüne en tuhaf seçim kriterleri. *Tarih*, 3, 19-27.
- Yund, K. (1971). Türk atasözü ve deyimleri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. XXIV, 238, 279-293.
- Yüceol Özezen, M. (2005). Türkiye Türkçesi atasözlerindeki değişkenlerin eşdeğerliliği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 2, 403-416.
- Yüceol Özezen, M. (2008). Kırım Tatar atasözleri ve Türkiye Türkçesi atasözleri arasında kavramsal bir karşılaştırma. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 2008/2, 76-91.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bilgipaket/canlilar/animalia/animalia_giris.htm

<http://www.kultur.gov.tr/TR,24296/turk-kulturu.html>

<http://mczbase.mcz.harvard.edu/TaxonomySearch.cfm>

<http://www.nisanyansozluk.com> (Sevan Nişanyan'ın kimi kökenbilgisel açıklamaları için)

<http://www.tdk.gov.tr>

SÖZLÜK⁸

Abrul: Nisan.

Afkurmak: Köpek havlamak, ürümek.

Ala: 1. Siyahla beyaz karışık renk, siyahlı beyazlı. 2. Kahverengi ile kırmızı arası bir renk. 3. Açık kahverengi, ela (göz hakkında). 4. Kekliğin boynundaki siyah halka. 5. Çok renkli, karışık renkli. 6. Beyaz rengi çok olan şey, kirli bez. 7. Açık al, doru ile al arası bir at donu.

Alız: 1. Zayıf, cılız. 2. Yaz ekini. 3. Aşılanmamış dağ armudu.

Ammi: Amca.

Anız: 1. Ekin biçildikten sonra tarlada kalan köklü sap. 2. Ekin biçildikten sonra sürülmemiş tarla

Arık: Zayıf, cılız, kuru, sıska:

Aylanmak: 1. Gezmek: Köy içinde biraz aylanalım. 2. Dönüp dolaşıp aynı yere gelmek, fırlanmak, devir yapmak: Güneş 365 günde aylanır. 3. Kuş dönerek uçmak. 4. İşte, yolda ağır aksak ilerlemek. 5. Ay aydınlığında durmak, kalmak.

Banlamak: 1. Horoz ötmek: Vakitsiz banlayan horozun başını kesmeli. 2. Bağırarak, haykırmak. 3. Anırmak. 4. Şaşmak. 5. Sayıklamak. 6. Gizlenmesi gereken, söylenmeyecek şeyi söyleyivermek.

Banta: Yabanî armut, ahlat.

Batman: 7,692 kilogram olan ağırlık ölçü birimi

Bebil: Nazlı.

Beniletmek: Ürkütmek, korkutmak, şaşırtmak.

Berk: Sağlam.

Beyirmek: Oğlak bağırarak.

Biçik: Bir tane, bir tanecik

Boçik: Kuyruk.

Bozulamak: 1. Deve acı acı bağırarak. 2. Deve gibi bağırarak. 3. Acı, iniltili, kuvvetli ses çıkarmak, haykırmak, ağlamak. 4. Su çağlamak.

Bük: 1. Dönemeç. 2. Akarsu kıyılarındaki verimli tarlalar, bükük. 3. Ovada veya dere kıyısında çalı ve diken topluluğu. 4. Böğürtlen.

Cılık: Bozulmuş yumurta

⁸ Buraya günümüz Türkiye Türkçesi konuşurları tarafından bilinmeyen veya az bilindiği tahmin edilen sözcükler alınmıştır.

Cincik: 1. Camdan ve porselenden yapılmış şey. 2. Ufak tefek.

Cürüm: Suç.

Çeltik: Ufak hayvan.

Dakılamak: Hayvanı sürmek, yürütmek, dehlemek, kovalamak.

Dalap: Erkek isteyen dişi at veya eşek.

Dam: 1. Toprak damlı ev, kulübe, köy evi. 2. Oda. 3. Ceza evi. 4. Kapalı yer. 5. Hayvan yiyeceğinin saklandığı yer, ambar. 6. Yaylada sütlerin saklandığı yer. 7. Ahır. 8. Baca.

Dek: 1. Denk, eşit, uygun. 2. Hayvanlara yüklenen yükün bir tarafı, denk.

Diğren: Harmanda, biçilmiş hububat saplarını toplamaya mahsus âlet, dirgen, diren.

Dirgen: 1. Harmanda sapları yaymaya yarayan demir ya da tahtadan yapılmış ucu çatallı tarım aygıtı. 2. Çatal.

Düven: Harmanda ekinlerin sapı ve tanelerini ayırmak için kullanılan, önüne koşulan hayvanlarla çekilen, alt yüzünde keskin çakmak taşları dikine çakılı bulunan, kızak biçiminde araç.

Evecen: Aceleci.

Evecik: Aceleci.

Evlek: 1. Tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan herbiri. 2. Bahçelerde sebze vb. şeyleri dikmek için ayrılan parçalardan herbiri. 3. Bahçe ve tarlalarda açılan su yolu. 4. Suyun toprağı oyduğu yer. 5. Öküzlerin bir seferde sürebileceğı tarla parçası.

Fak: Tuzak.

Ferik: Piliç.

Feyl: Akıl.

Fisirti: Sessiz konuşma, fısıltı.

Geçek: 1. Çok geçilen yer, işlek yol. 2. Küçük tahta köprü.

Göğnümek: Toplandığı zaman sert olan meyveler kendi kendine fazla olgunlaşmak, yumuşamak.

Gökçek: Taze, körpe.

Götün götün: Geri geri.

Gunnamak: At, eşek vb. hayvanlar doğurmak.

Gücük: Kuyruksuz, kuyruğı kesik hayvan.

Haran: Kıldan ya da ketenden yapılmış büyük çuval.

Havas: Heves.

Havut: Deve semeri.

Heveng: Bir ipe geçirilmiş yaş yemiş veya sebze askısı.

Hizdik: Hoşgörü.

Horum: Deve ahır.

İbrik: Su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap.

İnne: İğne.

İst: At durdurma ünlemi.

Kade: Küçük kardeş, arkadaş.

Kaygana: 1. Omlet. 2. Yumurta çalkanarak yapılan bir çeşit tatlı.

Keleş: 1. Güzel, yakışıklı (insan). 2. Yiğit, temiz yürekli, kabadayı. 3. Vücut yapısı gösterişsiz, kaba. 4. Çirkin, kötü. 5. Beceriksiz.

Kemrişmek: 1. Hayvanlar birbirlerini dişleriyle kaşımak. 2. Güreşmek.

Kendir: Kenevir; urganın incesi.

Kıyık: 1. İğne, kalın yorgan iğnesi. 2. Çuvaldız.

Kom: 1. Ağıl, davar ağılı. 2. Yayla evi. 3. Bir kimseye ait küçük yerleşim yeri, çiftlik.

Küt: Kısa ve kalınca. 2. Keskin olmayan.

Makal: 1. Söz, lakırtı. 2. Söyleme, söyleyiş.

Mankur: Boyunduruk.

Merek: 1. Ahır. 2. Odunluk. 3. Samanlık.

Mıh: 1. Çivi. 2. Büyük çivi.

Muşulamak: 1. Homurdanmak, karnından konuşmak. 2. Yorgunluk ve öfkeden solumak.

Nahır: 1. Değişik tür hayvanlardan oluşan sürü. 2. Davar sürüsü. 3. Sığır sürüsü. 4. Sığırın yayıldığı yer. 5. Sığırın yayılmaya götürülmek için toplandığı yer.

Oltaç: Olacak.

Onmak: 1. Rahata kavuşmak, mutlu olmak. 2. Adam olmak (mecaz) : Onmak için usanmadan çalışmak lâzımdır. 3. Yetişmek, ermek.

Öğür: 1. Aynı yaşta olanlar, yaşıtlar. 2. Arkadaş, dost, eş. 3. Birbirine benzeyen, aynı türden olan. 4. Birbirinden ayrılmayan, birbirine alışık, yakın (insan ya da hayvan).

Ötürek: Sürgün, ishal.

Paldım: At arabalarında yokuştan inerken atı tutmaya yarayan âlet.

Pin: 1. Kümes. 2. Toprağı kuyu gibi kazıp üstünü çalı çırpı ile örterek yapılan ve yeni doğmuş kuzuları soğuktan korumaya yarayan yer, yuva.

Pinnik: Kümes.

Pösteği: Koyun veya keçi postu.

Rahvan: Atın koşar adım gitmesi, yola koyulmak.

Rut: Aç ve çıplak.

Sak: Uyanık.

Salhane: Kesimevi.

Seçgel: 1.Seçilmiş, seçkin : Seçgel elmaları sepete koy. 2.Açık, okunaklı, seçkin (yazı).

Sığirtmaç: Büyükbaş hayvan güden kimse, sığır çobanı, nahır.

Süseğen: Süsen, buynuzlayan, boynuzla vuran, tos vuran.

Süsken: Çok tos vuran (koyun, keçi vb. hayvan).

Şahbaz: 1.Atılğan, becerikli, iş başaran. 2.Hızlı, çabuk, çevik. 3.Güçlü, iriyarı delikanlı.

Taflan: Gülgillerden, 2-6 metre yüksekliğinde, kışın yapraklarını dökmeyen, çiçekleri salkım durumunda, beyaz veya yeşil olan, süs bitkisi olarak bahçelerde yetiştirilen küçük bir ağaç, karayemiş ağacı, karayemiş.

Tavla: Çevrenin atlar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla inşa edilen at barınağı.

Tavlı: 1. Tavlanmış, tavı olan, tav verilmiş. 2. Semiz, şişman.

Tırık: Sürgün, ishal.

Tille: Et asılan çengel.

Töngel: Yabani muşmula.

Tuman: 1.Don, şalvar 2.Pantolon. 3.Eteklik.

Turluk: 1.Keçi ağılı 2.Çadır. 3.Çadır üzerine örtülen keçe. 4.Çubuk ve dallarla çevrilip üzerine kıl kilim ya da keçe örtülerek yapılan küçük çadır. 5.Ağılların yanına yapılan küçük çoban evi. 6.Kulübe. 7.Bostan ve bahçelerdeki küçük ev.

Uluk: Çürümüş, çürümeye yüz tutmuş.

Ünemek: Gelişmek, büyümek, güçlenmek.

Yal: Köpek ve sığırlara yedirilmek için un ve kepeklerle hazırlanan yiyecek.

Yedmek: 1. Elinden tutmak. 2. Yönetmek.

Yeğin: 1. Yiğit, çevik, güçlü, hızlı, çalışkan. 2. İyi, uslu. 3. iyiliği, yardımı seven. 4. Yakışıklı. 5. Güzel, ince. 6. Üstün, yenmiş. 7. Şişman, besili. 8. Acımasız.

Yırlamak: 1. Şarkı, türkü söylemek 2. Koşuk okumak.

Yuyucu: Cenaze yıkayıcı, gassâl.

Yüğrük: Hızlı at, değirmen vb. için kullanılan sıfat.

Zarb: Darbe, vuruş.

Zarp: 1. Sarp, yalçın. 2. Güç.

Zebun: Zayıf; perişan.

Zelber: Dert, yük, sıkıntı.

Zelve: Çift öküzünün boyunduruktan çıkmaması için boynunun iki yanından boyunduruğa, aşağıya doğru geçirilen çubuk.

Zırlamak: 1. Çok ve yersiz konuşmak. 2. Yüksek ve kalın sesle ağlamak.

Zibillik: Çöplük, çöp kutusu.

Zürbe: Sürü.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Ömer Anıl DÜŞMEZ

Doğum yeri ve yılı: Adana, 1990

Adres: Kaktüs Sok. No: 7 Daire: 3, Bahçelievler/İstanbul

Telefon: 0506 995 00 62

e - posta: anil-hy@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

2012-2014: Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans, Adana.

2008-2012: Lisans, Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana.

2004-2008: Lise, Hacı Ahmet Atıl Lisesi (Yabancı Dil Ağırlıklı), Adana.

1997-2008: İlköğretim, Celalettin Sayhan İlköğretim Okulu, Adana.

İŞ DENEYİMİ

2013- Bahçelievler İMMİB Erkan Avcı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, İstanbul.